

ISSN 2412-9321

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025>

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
ЛІНГВІСТИЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Серія

ІСТОРІЯ ❖ ЕКОНОМІКА ❖ ФІЛОСОФІЯ

2025

Випуск 31

Київ
Видавничий центр КНЛУ
2025

ISSN 2412-9321

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025>

**Visnyk
of Kyiv National
Linguistic University**

**Visnik
Kïivs'koho nacional'noho
lïngvističnoho unïversitetu**

**Series History. Economics. Philosophy
Seriâ Istorîâ. Èkonomîka. Fïlosofiâ**

2025

Volume 31

**Kyiv
KNLU Publishing Center
2025**

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації № 8225, серія КВ від 17.12.2003 року
Перереєстрація згідно з рішенням № 1155 від 11.01.2024 (протокол № 13)
Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення.
Перереєстровано як науковий збірник. Ідентифікатор медіа R30-04326

Збірник наукових праць “Вісник КНЛУ. Серія “Історія. Економіка. Філософія” включено до переліку наукових фахових видань України у галузі “Історичні науки” (Додаток № 8 до наказу Міністерства освіти і науки України від 21.12.2015 року № 1328)

Збірник наукових праць “Вісник КНЛУ. Серія Історія. Економіка. Філософія” включено до категорії Б Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі “Історичні науки” (Додаток 3 до наказу Міністерства освіти і науки України від 23.08.2023 № 1035)

Друкується за рішенням вченої ради
Київського національного лінгвістичного університету
(протокол № 5 від 24.11.2025 р.).

Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія “Історія. Економіка. Філософія”. Вип. 31 / Гол. ред. В. М. Васильчук. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2025. 230 с.

Головний редактор:

Васильчук Володимир Миколайович – доктор історичних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6753-4686>

Відповідальний редактор:

Гедін Максим Сергійович – кандидат історичних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет, Україна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5031-8207>

Технічний редактор:

Григоренко Олена Григорівна – фахівець I категорії з комп’ютерної обробки текстів редакційно-видавничого відділу Київського національного лінгвістичного університету, Україна

Члени редколегії:

Васильчук Геннадій Миколайович – доктор історичних наук, професор, директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, Україна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3023-6682>

Дацків Ігор Богданович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин та дипломатії, Західноукраїнський національний університет, Україна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8359-3937>

Деревінський Василь Федорович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук та історії, Київський національний університет будівництва і архітектури, Україна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5967-2328>

Дрозд Роман – доктор габілітований, професор, Поморський університет, Республіка Польща;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1271-0782>

Колесник Віктор Федорович – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри давньої та нової історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4696-0747>

Константінова Вікторія Миколаївна – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії та філософії Бердянського державного педагогічного університету, Україна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-5213>

Кучабський Олександр – доктор габілітований, професор, Гданський університет, Республіка Польща;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1271-0782>

Ресніт Олександр Петрович, член-кореспондент, доктор історичних наук, професор, заступник директора Інституту історії України НАН України, голова Національної спілки краєзнавців України;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5141-7445>

Стемпень Станіслав – доктор габілітований, професор Східноєвропейської державної вищої школи, Республіка Польща; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2401-256X>

Хрїстов Петко – доктор етнології, доцент Інституту етнології та фольклористики з Етнографічним музеєм при Болгарській академії наук, Республіка Болгарія;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3589-4668>

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій.

Адреса редколегії:

Україна, 03150, Київ-150, вул. Велика Васильківська, 73,

Київський національний лінгвістичний університет

E-mail: history.philosophy@knlu.edu.ua

Tel.: +380 (66) 349-48-30.

<http://visnyk-history.knlu.edu.ua>

© Видавничий центр КНЛУ, 2025

State Registration Certificate № 8225 KB series of 17.12.2003.
The edition is re-registered according to the decision № 1155 of 11.01.2024 (Minutes № 13)
of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting.
It is re-registered as a scientific edition. Media identifier is R30-04326

Registered scientific publication of Ukraine in the field of “Historical Sciences” (decision of the Presidium for the State Commission for Academic Degrees and Titles of Ukraine of 21.12/2015 No 1328)

Officially registered journal “Messenger of KNU. Series History. Economics. Philosophy” is added to the Category B in the List of scientific professional publications of Ukraine, which are authorized to publish the results of doctoral and candidate’s theses in History, specialty 032 according to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1035, 23 August, 2023

Recommended for publication by the decision of
Kyiv National Linguistic University
Scientific Board of 24.11.2025

Visnyk of Kyiv National Linguistic University. Series “History. Economics. Philosophy” / Editor-in-Chief Volodymyr M. Vasylychuk. Kyiv: KNU Publishing Center, 2025. Vol. 31. 230 p.

Editorial Board Members

Editor-in-Chief

Volodymyr M. Vasylychuk DrSc (Historical), Professor, Kyiv National Linguistic University, Ukraine;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6753-4686>

Executive Editors

Maksim S. Gedin PhD (Historical), Associate Professor, Kyiv National Linguistic University, Ukraine;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5031-8207>

Technical Editor

Olena Hryhorenko, Specialist (category I) in computer word processing of the editorial and publishing department of Kyiv National Linguistic University, Ukraine

Editorial Board

Hennadi M. Vasylychuk DrSc (Historical), Director of the Ukrainian Research Institute of Archival Science and Documentation, Ukraine;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3023-6682>

Ihor B. Datskiy DrSc (Historical), Professor, West Ukrainian National University, Ukraine;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8359-3937>

Vasyl F. Derevynskyi DrSc (Historical), Professor, Kyiv National University of Construction and Architecture, Ukraine;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5967-2328>

Drozd Roman PhD (Historical), Professor, Pomeranian University in Słupsk, Republic of Poland;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0169-729>

Viktor F. Kolesnyk DrSc (Historical), Professor, Ukraine of Taras Shevchenko National University, Corresponding Member of the Ukrainian Academy of Science;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4696-0747>

Victoria M. Konstantinova DrSc (Historical), Professor, Berdyansk State Pedagogical University, Ukraine;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-5213>

Aleksander Kuczabski PhD (Historical), Professor, Uniwersytetu Gdańskiego, Republic of Poland;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1271-0782>

Oleksandr P. Reient DrSc (Historical), Professor, Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, Corresponding Member of the Ukrainian Academy of Science;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5141-7445>

Stepien Stanislav PhD (Historical), Professor, East European State Higher Scholl Przemysl, Republic of Poland;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2401-256X>

Petko Hristov Ph.D (Ethnology), Associate Professor, Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum at BAS, Republic of Bulgaria

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3589-4668>

Authors are responsible for the credibility of facts, quotations, names and other data.

Editorial board address

Kyiv National Linguistic University

Velyka Vasyl'kivs'ka Str., 73

03150, Kyiv-150 Ukraine

E-mail: history.philosophy@knlu.edu.ua Tel.: +380 (66) 349-48-30.

ЗМІСТ

<i>Borysova O. V., Podpisnov D. S.</i>	Fashion as a tourist attraction in the context of sustainable development: historical trends and prospects for countries	7
<i>Kotova O. S.</i>	History of the implementation of social tourism practices in Europe and Ukraine.	21
<i>Tsyurko V. V.</i>	Globalization as a driving force: implementation of preventive measures to counter natural hazards in the tourism industry: historical context	30
<i>Yanghe Gao</i>	The development history of manchu language	43
<i>Васильчук В. М., Васильчук Г. М.</i>	Вільгельм Франц Йозеф Карл фон Габсбург-Лотаринзький (Василь Вишиваний) – історичні аспекти відносин України та Австрії.	63
<i>Гедін М. С., Кучерява Г. О.</i>	Історичний контекст туристичного краєзнавства: детермінанти та перспективи	74
<i>Глива Б. В.</i>	Історичні витоки та глобальні тенденції розвитку екопоселень і їхній прояв в українському контексті	84
<i>Зінченко В. А.</i>	Історичні аспекти розвитку внутрішнього шкільного та молодіжного туризму в Україні (на прикладі діяльності "Супутника").	95
<i>Івасишина Н. В.</i>	Безпека, менеджмент і ресторанна справа у сфері туризму: історія і сучасність	104
<i>Коломієць О. Л.</i>	Критична філософія Імануїла Канта та її розвиток в класичній німецькій традиції	113
<i>Комісар Л. П., Беля В. В.</i>	Критичне мислення як тренд мережевої культури	128
<i>Константинова В. М., Лиман І. І.</i>	Консул Іоганн Фрідріх (Іван Федорович) Геммерле: сторінки біографії за матеріалами німецьких архівів	140
<i>Кучай О. В.</i>	Історичні тенденції формування і трансформація сучасного менеджменту під час війни.	150
<i>Лебедєва І. М.</i>	Історія та традиції китайських національних свят як чинники активізації міжнародного туризму.	161
<i>Пророченко Н. О.</i>	Історія розвитку та релігійно-етичне підґрунтя ісламських фінансових інститутів в сучасній світовій системі	181
<i>Фігурний Ю. С., Лебедєва Ю. О.</i>	Роль доктрини "русского мира" в актуалізації російсько-української війни: сутність явища та історіографія проблеми	192
<i>Доділова К. Д., Ципко В. В., Полуда В. В.</i>	Екологізація туристичної інфраструктури: історія, виклики і можливості для транспорту та готелів	200
<i>Щербакова Н. О.</i>	Історичні і сучасні світові тенденції розвитку public relations в туристичній індустрії.	211
Вимоги до публікацій		227

CONTENT

Borysova O. V., Podpysnov D. S.	Fashion as a tourist attraction in the context of sustainable development: historical trends and prospects for countries	7
Komova O. S.	History of the implementation of social tourism practices in Europe and Ukraine.	21
Tsytko V. V.	Globalization as a driving force: implementation of preventive measures to counter natural hazards in the tourism industry: historical context	30
Yanghe Gao	The development history of Manchu language	43
Vasylchuk V. M. Vasylchuk H. M.	William Franz Joseph Karl von Habschurg-Lorrhenzhen (Vasil Vyshivannyi) – historical aspects of relations between Ukraine and Austria	63
Gedin M. S. Kucheriava H. O.	Historical context of tourism and local history in Ukraine: determinants and prospects	74
Glyva B. V.	Historical origins and global trends in the development of eco-settlements and their manifestation in the Ukrainian context	84
Zinchenko V. A.	Historical aspects of the development of domestic, school and youth tourism in Ukraine (on the example of the activity of "Suputnik")	95
Ivasischina N. V.	Safety, management, and restaurant business in tourism: history and present day	104
Kolomiets O. L.	The critical philosophy of Immanuel Kant and its development in the classical german tradition	113
Komisar L. P., Belya V. V.	Critical thinking as a trend in network culture	128
Konstantinova V. M., Lyman I. I.	Consul Johann Friedrich (Ivan Fedorovych) Hemmerle: pages from his biography based on materials from german archives	140
Kuchai O. V.	Historical trends in the formation and transformation of modern management during war.	150
Lebedieva I. M.	The history and traditions of chinese national holidays as factors in boosting international tourism.	161
Prorochenko N.O.	History of development and religious and ethical foundations of islamic financial institutions in the modern global system	181
Fihurnyi Y. S., Lebedeva Y. O.	The role of the doctrine "russian world" in the actualization of the russian-ukrainian war: the essence of the phenomenon and the historiography of the problem	192
Dodilova K. D., Tsytko V. V., Poluda V. V.	Ecologization of tourism infrastructure: challenges and opportunities for transportation and hotel.	200
Sucherbakova N. O.	Historical and current global trends in the development of public relations in the tourism industry.	211
	Requirements for publications	227

УДК 338.48+008(045)+94

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.347491>

O. V. BORYSOVA

PhD in Geographic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism,
National Transport University (Ukraine, Kyiv)
e-mail: mariaborysova@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6379-0471>

D. S. PODPISNOV

Assistant Lecturer of the Department of Tourism,
National Transport University (Ukraine, Kyiv)
e-mail: d_podpisnov@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-4393-0384>

FASHION AS A TOURIST ATTRACTION IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: HISTORICAL TRENDS AND PROSPECTS FOR COUNTRIES

Abstract

The article examines the phenomenon of fashion tourism as a component of creative industries and a tool for sustainable development. **The purpose of the article** is to explore the role of fashion as a tourist attraction in the context of sustainable development. **The methodological basis** of the study was a systematic and interdisciplinary approach, which made it possible to consider fashion tourism in relation to cultural, creative, shopping tourism and concepts of sustainable development. **Scientific novelty.** Based on an analysis of international practices, the potential of fashion as a tourist attraction that combines economic benefits, cultural value and the preservation of local identity has been identified. The main threats to the sustainable development of this area were identified: cultural appropriation, the digital divide, gender inequality, environmental challenges, unequal access to the market, and a lack of political support. Cross-sectoral solutions are proposed at the level of policy, management, education and digital transformation. Particular attention is paid to the circular economy, intellectual property protection and support for local artisans. **Conclusions.** The results of the study demonstrate the role of fashion tourism as a means of cultural dialogue and social development. It was determined that a comprehensive approach – a combination of ethical design, responsible consumption and cultural sensitivity – can turn fashion tourism into an effective tool for social, economic and cultural growth. Based on an analysis of global practices, it can be argued that the potential of fashion tourism as a driver of sustainable development is significant, but its implementation is only possible if a number of challenges are overcome: the commercialisation of traditions, digital inequality, environmental pressure, gender discrimination and a lack of political will. This requires the implementation of multi-level strategies – from supporting local creators and artisans to developing digital platforms, legislating intellectual property protection, and promoting the circular economy.

Keywords: fashion tourism, sustainability, creative industries, globalisation, ethical fashion.

МОДА ЯК ТУРИСТИЧНА АТРАКЦІЯ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ІСТОРИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ КРАЇН

Анотація

У статті досліджено феномен модного туризму як складової креативних індустрій та інструменту сталого розвитку. **Метою статті** є дослідити роль моди як туристичної атракції у контексті сталого

розвитку. **Методологічною основою дослідження** стали системний та міждисциплінарний підходи, що дали змогу розглядати модний туризм у взаємозв'язку з культурним, креативним, шопінг-туризмом та концепціями сталого розвитку. **Наукова новизна.** На основі аналізу міжнародних практик виявлено потенціал моди як туристичної атракції, що поєднує економічну вигоду, культурну цінність і збереження локальної ідентичності. Визначено основні загрози для сталого розвитку цього напрямку: культурне привласнення, цифровий розрив, гендерна нерівність, екологічні виклики, нерівний доступ до ринку та нестача політичної підтримки. Запропоновано міжсекторальні рішення на рівні політик, управління, освіти й цифрової трансформації. Особливу увагу приділено циркулярній економіці, захисту інтелектуальної власності та підтримці місцевих ремісників. **Результати дослідження** свідчать про роль модного туризму як засобу культурного діалогу й соціального розвитку. Визначено, що комплексний підхід – поєднання етичного дизайну, відповідального споживання та культурної чутливості – може перетворити модний туризм на ефективний інструмент соціального, економічного та культурного зростання. На основі аналізу світової практики можна стверджувати, що потенціал модного туризму як рушія сталого розвитку є значним, але його реалізація можлива лише за умови подолання низки викликів: комерціалізації традицій, цифрової нерівності, екологічного тиску, гендерної дискримінації та відсутності політичної волі. Це вимагає впровадження багаторівневих стратегій – від підтримки місцевих творців і ремісників до розвитку цифрових платформ, законодавчого регулювання захисту інтелектуальної власності та просування циркулярної економіки.

Ключові слова: модний туризм, сталий розвиток, креативні індустрії, глобалізація, етичне споживання.

Introduction. In today's world, fashion has become not only an industry but also a powerful element of cultural tourism. The number of tourists travelling to attend fashion events, exhibitions, boutiques of famous designers and themed museums is growing. Fashion tourism includes participation in fashion weeks, shopping tours to the fashion capitals of the world (such as Paris, Milan, London, New York), excursions to fashion museums, visits to showrooms, designer boutiques and fashion clothing factories. This type of tourism attracts not only fashion industry professionals, but also ordinary tourists who want to experience aesthetics, style, and a glamorous lifestyle. Fashion tourism also contributes to the development of local brands, creative industries, and the promotion of cultural heritage through fashion. Social networks, bloggers and influencers make a significant contribution to the popularisation of fashion tourism, forming new tourist routes related to the world of fashion. As a result, fashion becomes not only a means of self-expression, but also a powerful tool for tourism, combining culture, economy and creativity. The relevance of the study is determined by the fact that fashion is becoming a unique tourist attraction that combines cultural, economic and social significance, and its integration into the tourism sector opens up new opportunities for sustainable development.

Analysis of the latest research and publications. The authors have not identified any comprehensive works devoted to the entire spectrum of issues related to the development of fashion tourism, including the introduction of sustainable development principles and practices into this industry. The only works that could claim this status are the dissertation "Fashion tourism and sustainability" (Kefalá, 2024) and the collection "The Handbook of Fashion Studies" (Black et al., 2013), one of whose chapters is devoted to the interconnection between fashion, tourism and global culture. Individual studies are mainly devoted to either analysing fashion tourism trends in specific countries, such as Poland (Malinowska, 2019), Iran (Montazer & Zare Bidoki, 2017), Nigeria (Bada, 2013), or issues of sustainable development in the fashion industry in general (for example, on retail trade in the fashion market, see Yang, Song & Tong, 2017, or on the phenomenon of "eco-fashion," see Iasaiba, 2024), while leaving aside the tourism potential of the industry and the importance of sustainability principles for its development. In the context of the research topic, the work of domestic researchers on sustainable development in

tourism is of interest (Brych & Galysh, 2020, Soloviy, Adamovskyi, & Dubovich, 2023, Pavlikha, Tsymbalyuk, & Savchuk, 2022). This study is primarily based on recent works on sustainable tourism, cultural tourism, current trends in the fashion industry, innovations in tourism, as well as data from the World Tourism Organisation and relevant scientific publications. According to a publication by the UNWTO and the University of Italian Switzerland (2025), fashion is closely integrated into cultural tourism, becoming a channel for presenting intangible heritage through textiles, crafts, and accessories (World Tourism Organisation and Università della Svizzera italiana, 2025). Examples from Tanzania, Peru, Korea, Indonesia, Italy, Spain and Mexico illustrate how local communities, through a combination of tradition and innovation, can create tourist attractions around fashion.

The main purpose of the article is to explore the role of fashion as a tourist attraction in the context of sustainable development (after first revealing the theoretical foundations of the relationship between fashion, tourism and sustainable development), to analyse global practices in fashion tourism, to assess environmental and social responsibility in fashion tourism, and to outline the prospects for the development of fashion tourism, taking into account sustainable practices.

Research methods and methodology. A number of general scientific and special methods were used in the course of the work, in particular the method of analysis and synthesis (for processing scientific literature, regulatory documents and materials of international organisations (UNWTO, UNESCO, UN), which made it possible to identify key approaches to the study of fashion tourism), the case study method (to analyse specific examples demonstrating the practical aspects of integrating fashion into tourism), and the generalisation method (to draw conclusions and develop recommendations on strategic directions for the development of fashion tourism in the context of sustainability).

Presentation of the main research material. Over the past decades, there has been a rapid growth in the number of forms and types of tourism as the set of motives, aspirations and interests of travellers themselves has become more complex and differentiated. One of the consequences of this trend is the increased popularity of so-called fashion tourism – a specific form of tourism associated with visiting places, events or establishments directly related to the world of fashion.

The nature of fashion tourism should be viewed through the prism of the mutual balanced influence of three other forms of tourism: cultural, creative and shopping tourism. This perspective is important because it allows for a deeper understanding of the complex nature of fashion tourism, which combines elements of cultural awareness, personal self-realisation and consumer activity. On the one hand, as a form of cultural tourism, it promotes familiarity with fashion history, traditional crafts, local styles and artistic trends that influence the formation of the fashion environment. Visiting fashion museums, historic ateliers or architecturally significant shopping streets broadens tourists' horizons and deepens their understanding of fashion as part of cultural identity. Fashion is used as a tool for economic development and cultural positioning of territories: from artisan collections in Peru to the promotion of watchmaking in Switzerland or the art of soap making in Lebanon.

On the other hand, fashion tourism is inextricably linked to creative tourism, as it often involves the active participation of travellers in master classes, workshops on clothing design, accessory making or even personal style creation. In this context, the tourist is not just a consumer but also a participant in the creative process.

The third important element is shopping tourism, which provides the material embodiment of tourists' aesthetic and stylistic preferences. Shopping in fashion capitals or at local design fairs becomes not only a way to purchase goods, but also a form of experience

associated with special impressions, social status, and even self-expression. In fact, fashion tourism is partly related to shopping, but not always, so these two types of tourism cannot be equated. Thus, the nature of fashion tourism is formed at the intersection of cultural values, creative activity and consumer practices, which makes it a unique phenomenon in the modern tourism space.

The traditional and most popular tourist attractions of fashion tourism primarily include global centres of the world fashion industry (Table 1), i.e. cities that combine the status of fashion capitals, developed shopping infrastructure, rich cultural heritage and eventful life – such as Paris, Milan, London, New York, Tokyo, Seoul and Dubai, which attract tourists not only as venues for prestigious fashion shows, but also as centres for design schools, concept stores, authentic local brands and fashion festivals. Major industry events (the world-famous “big four” Fashion Weeks in London, Milan, Paris, New York, and other important shows) have long since evolved from highly specialised events of interest mainly to industry professionals into large-scale cultural events that actively attract a wide audience of tourists, media, influencers, students, and fashion lovers from all over the world.

Table 1

Global fashion tourism hubs: key locations, visitor statistics and revenues
(Paris Tourism statistics, 2024; James, 2025; Piva, 2024; Milano Fashion Week 2024, 2024; Hendriksz, 2021a; The economic impact of fashion weeks on host cities, 2025; Wikipedia contributors, 2025; Hendriksz, 2021b; London Fashion Week by the numbers, 2015; Clarke, 2024; Seoul City Hall, 2023; Staff, 2010; Bagde, 2024)

City	Main locations and events	Number of visitors (latest data)	Revenue from fashion tourism/events
Paris	Fashion Week, Champs-Élysées, Haute Couture shops, Louvre, Le Marais	~50 million tourists per year (all types of tourism); Paris Fashion Week is one of the city's top 10 events	Tourism in Paris: €71 billion (2024, total revenue); Paris Fashion Week is one of the key drivers
Milan	Milan Fashion Week, Quadrilatero della Moda (Via Montenapoleone, Via della Spiga), Galleria Vittorio Emanuele II	Two Fashion Weeks per year: ~245,000 visitors (2024), 56% Italian, 44% foreign	Two Fashion Weeks in 2024: €396 million (fashion and tourism industry)
New York	New York Fashion Week, 5th Avenue, SoHo, Madison Avenue, The Met Gala	NYFW: ~232,000 visitors (twice a year); the city welcomes over 60 million tourists a year	NYFW: \$900 million per year; average revenue per week – \$598 million
London	London Fashion Week, Oxford Street, Carnaby Street, Knightsbridge	LFW: over 5,000 professionals from 70+ countries, tourist flow in the city – over 30 million per year	LFW: over £269 million per year (2017 estimate), total fashion industry revenue – £26 billion
Tokyo	Tokyo Fashion Week, Ginza, Omotesando, Shibuya	Tokyo Fashion Week: tens of thousands of visitors; city – over 14 million tourists per year	Contribution to the local economy – tens of millions of dollars (estimates)

City	Main locations and events	Number of visitors (latest data)	Revenue from fashion tourism/events
Seoul	Seoul Fashion Week, Dongdaemun Design Plaza, Myeongdong	Seoul Fashion Week: over 2 million visitors per year (including shopping tourists)	Significant impact on retail and tourism
Dubai	Dubai Shopping Festival, Dubai Mall, Fashion Avenue	Dubai Shopping Festival: over 3 million visitors	Contribution to the economy – over \$4 billion (2023 estimate)

Fashion museums (Table 2) play an equally important role in the structure of fashion tourism, not only presenting historical heritage, but also demonstrating the connection between fashion and cultural, social and artistic processes. Well-known institutions such as the Musée Yves Saint Laurent in Paris, the Fashion and Textile Museum in London and the Gucci Garden in Florence have become not just exhibition spaces, but places of cultural pilgrimage for style connoisseurs.

Table 2

The world’s largest fashion museums (Lobaostudio, 2025; Met attendance rebounds, 2024; Waldek, 2025; Harris & Da Silva, 2019; BBC News, 2024; The Mall Luxury Outlets – My Mall Magazine, 2020; Styles, 2024; CF Contributor, 2023; BSM’s 2024 Annual Review, 2024; Iannone & Izzo, 2017).

Museum and city	Brief description	Visitor statistics
The Costume Institute at The Metropolitan Museum of Art (The Met), New York	The world’s largest collection of costumes and accessories (over 35,000 items), spanning five centuries and five continents. Hosts high-profile exhibitions annually, including the Met Gala	Over 5.5 million visitors in 2024 (all museum departments); themed fashion exhibitions – up to 1.65 million visitors
Victoria & Albert Museum (V&A), London	One of the largest museums of decorative and applied arts, with a fashion collection of over 14,000 items spanning five centuries. Known for its large-scale fashion exhibitions.	Dior exhibition (2019): 595,000 visitors in 7 months – a record for the museum; total museum attendance – over 3 million (2023).
Musée Palais Galliera, Paris	Paris' main fashion museum, collection – over 100,000 items (clothing, accessories, documents) from the 18th century to the present day. Presents the history of French fashion	Attendance depends on exhibitions; the museum is one of the world's top fashion museums
Musée des Arts Décoratifs (Museum of Decorative Arts), Paris	A huge collection of textiles, costumes, accessories (over 60,000 exhibits), part of the Louvre. Famous for its themed fashion exhibitions	Exhibitions by Dior, Louis Vuitton and Dries Van Noten attract hundreds of thousands of visitors
Fashion Museum, Bath, United Kingdom	Approximately 100,000 items (clothing and accessories from the 16th century to the present day). Famous for its "Dress of the Year" collection	In 2019, the museum's exhibits were seen by over 1 million visitors.
Mode Museum (MoMu), Antwerp	The largest collection of contemporary Belgian fashion, focusing on designers who graduated from the Royal Academy of Fine Arts	Tens of thousands of visitors every year, two major exhibitions per year

Museum and city	Brief description	Visitor statistics
Kyoto Costume Institute, Kyoto	A leading fashion museum in Asia, with over 12,000 costumes and accessories from the 18th century to the present day. Renowned for its research activities.	Exact figures are not disclosed, but the museum is internationally recognised.
Bata Shoe Museum, Toronto	A unique shoe museum with over 13,000 exhibits from around the world, from ancient times to the present day.	Approximately 80,000 visitors in 2024.
Museo Salvatore Ferragamo, Florence	Dedicated to the legacy of the Italian designer, the exhibition features shoes, accessories and Ferragamo archives	Tens of thousands of visitors every year

Another important element of fashion tourism is visiting clothing factories, especially those that are open for tours or offer interactive demonstrations of the production process. Such facilities allow tourists to see the “inner workings” of fashion, learn about the stages of clothing creation – from sketch to finished product – and assess the level of quality, craftsmanship and innovation. Turkish factories, particularly in Istanbul (Zeytinburnu and Merter districts), are among the largest clothing manufacturers open to professional tours, master classes and demonstrations of production processes. They are actively involved in international events such as Istanbul Fashion Connection. In Italy and Japan, traditional factories and workshops also offer interactive tours that allow you to see the process of creating clothing and fabrics, especially in the luxury fashion and cultural crafts segments. Visitor numbers to factories and workshops are often not officially published, but their popularity among tourists and fashion industry professionals is growing, especially during major events and festivals. Brand stores, concept stores and designer boutiques, which are often located in iconic shopping districts and are themselves examples of sophisticated spatial design, constitute a separate category of attractions (Walks Inside Italy, 2025). Such locations serve not only as shopping destinations but also as cultural venues where tourists can immerse themselves in the atmosphere of contemporary trends, interact with designers, or attend exclusive previews of new collections. In our opinion, the key features that determine the value of fashion tourism attractions for travellers, regardless of their format, geographical location or scale, are:

- the uniqueness of the experience – the opportunity to see exclusive collections, attend fashion shows, and be part of world-class fashion events;
- aesthetic pleasure – enjoying the beauty of clothing, accessories, boutique architecture and event design;
- social status – participation in prestigious fashion events often emphasises the high social status of the tourist;
- cultural enrichment – getting to know the cultural heritage, traditions, and style of a certain region through fashion.
- shopping opportunities – purchasing branded items that are unavailable in one’s home country, or limited edition exclusives;
- professional interest – for people working in the fashion industry, this type of tourism is a source of inspiration, trends and contacts;
- Instagrammability – fashionable locations are often attractive for creating content on social media.

Undoubtedly, these features make fashion tourism attractive to both ordinary tourists and industry professionals. However, in recent years, there has been interest in the implementation of sustainable practices both in the fashion industry in general and in the

process of its development for tourism in particular. In general, fashion and tourism as global phenomena have many common features and trends. Both phenomena actively respond to the processes of globalisation, transnational exchange of identities, increased mobility and the development of digital technologies (for both sectors, websites and social networks are the main platforms for demonstrating recommendations and reviewing various offers). They shape new lifestyles, set trends, influence the economies of cities and regions, and are important instruments of soft power in international relations.

Within the framework of these global processes, attention to the principles and goals of sustainable development (United Nations General Assembly, 2015) is naturally growing, becoming increasingly relevant for both the tourism and fashion industries. This growth is driven by several key factors: firstly, awareness of the large-scale environmental crisis and the need to reduce negative impacts on the environment; secondly, growing demand for social responsibility, in particular compliance with ethical standards in production and travel organisation; thirdly, consumers' desire for authentic, meaningful experiences that go beyond superficial consumption; and finally, the development of digital technologies that have made companies' practices transparent and accountable to society. Ultimately, this should contribute to the formation of a new model of behaviour among travellers, producers and brands alike, based on responsibility, awareness and long-term sustainability.

The expectations placed on fashion tourism based on the principles of sustainability are to foster a responsible attitude towards consumption, support local producers, and preserve cultural heritage and the environment. This approach involves the development of ethical design, the use of environmentally friendly materials, transparency in production processes, and encouraging tourists to buy locally made products. It is worth agreeing with the opinion of the Secretary-General of the UN World Tourism Organisation (UNWTO) Zurab Pololikashvili: "Despite the growth of globalisation and e-commerce, there are still many cultural products, such as textiles, clothing and accessories, that are best purchased where they are made. These products embody the cultural heritage of the places and communities where they are made. They can serve as a gateway to visiting specialised museums and exhibitions, cultural creators from indigenous communities, folklore and the performing arts. In addition, various fashion trends can fuel the imagination of potential tourists planning to visit a particular place (World Tourism Organization and Università della Svizzera italiana, 2025).

However, the realisation of these expectations faces a number of challenges, caused by both global economic processes and internal contradictions within the industry. Key issues include the need to develop a conscious approach to consumption, ethical management of value chains, respect for workers' rights and environmental standards, and ensuring transparency and multi-stakeholder participation. A particular threat is posed by the phenomenon of so-called "fast" or "ultra-fast" fashion, which encourages excessive consumption and reduces the real price of products by ignoring social responsibility and the sustainable use of natural resources. All this undermines the long-term viability of the industry, reducing its ability to support local communities and preserve the cultural heritage on which it relies.

As a result of growing awareness of the profound impact of fast fashion and unsustainable tourism practices on the environment and society, a new concept of ethical fashion tourism has emerged, which is a conscious attempt to rethink the fashion travel experience. The ethical fashion movement gained momentum in the late 20th and early 21st centuries, especially after the Rana Plaza tragedy in 2013 (Amnesty International, 2021), which highlighted labour issues in the garment industry. At the same time, sustainable tourism developed, promoting travel with minimal impact on the environment and respect for local

cultures. The fusion of these movements gave rise to ethical fashion tourism as a separate field. The term "ethical fashion tourism" combines the principles of ethical fashion (responsible production, fair pay, environmental friendliness) and tourism that is carried out in compliance with ethical standards. It is not just travelling for fashion, but a conscious choice in favour of sustainable development and support for local communities.

Thus, ethical fashion tourism not only rethinks the format of consumption and travel, but also integrates them into the broader discourse of sustainable development. In this paradigm, fashion and tourism are seen not as separate commercial sectors, but as complementary factors of sustainable transformation capable of influencing the economy, the environment, social practices and cultural identity. Both sectors do not simply reflect global trends – they are active instruments for implementing sustainability values. However, realising this potential requires an understanding of the complex structure of challenges and opportunities that exist in each of the dimensions of sustainable development. In the context of ethical fashion tourism, these dimensions take on specific meaning, as presented in Table 3.

Table 3

Dimensions of ethical fashion tourism (author's development)

Dimension	Key aspects	Forms of implementation
Social	Social equality, fair pay, preservation of culture, community development, cultural exchange	Supporting employees with fair pay; participating in local cultural festivals; organising master classes with local artisans for tourists.
Environmental	Pollution reduction, sustainable materials, circular economy, biodiversity conservation, responsible tourism	Use of environmentally friendly fabrics and sustainable materials in production; excursions with minimal impact on nature; recycling of textile waste; educational programmes on environmental protection.
Economic	Fair pricing, support for local brands, job creation, sustainable community development	Purchasing products from local designers and manufacturers; organising joint projects between tourists and local entrepreneurs; developing crafts that provide income for communities.
Cultural	Supporting the preservation of traditional crafts, encouraging local artisans to pass on their professional knowledge to younger generations and to showcase cultural heritage to a global audience.	Conducting tours demonstrating traditional clothing and manufacturing techniques; creating platforms for online sales of local artisans' products; organising exhibitions and cultural shows.

As Table 3 shows, the concept of ethical fashion tourism is embodied in four key dimensions of sustainable development. However, what makes this theory truly compelling are the real-world initiatives that are already transforming the fashion and tourism sectors in different parts of the world. From the African savannahs to the Andean highlands, local communities, entrepreneurs and governments are finding innovative ways to combine cultural authenticity with economic efficiency and environmental responsibility. The following table presents striking examples of such initiatives, which not only illustrate the theoretical dimensions from Table 3, but also demonstrate their synergistic effect:

Table 4

**Real-life cases of ethical fashion tourism in a global context
(Wambua, 2023; UNESCO, 2009a; UNESCO, 2009b; *Original movement*;
Saudi 100 brands, 2024)**

Country	Project/Initiative	Social dimension	Environmental dimension	Economic dimension	Cultural dimension
Tanzania	Masai cooperatives producing traditional clothing	Training female artisans, preserving traditional techniques	Use of natural wool and organic dyes	Direct sales to tourists, creation of stable sources of income	Fashion shows during festivals as a way to promote Maasai culture
Peru	Weaving workshops in Quechua communities	Economic empowerment of women, support for family workshops	Use of plant-based dyes, rejection of chemicals	Integration into tourist routes, online sales	Revival of Inca weaving techniques, transfer of knowledge between generations
Indonesia	Programmes to preserve the art of batik	Involvement of young people in traditional crafts, creation of social enterprises	Use of natural materials, reduction of production waste	Cooperation with hotels and tour operators	Inclusion of batik in the UNESCO list, holding international exhibitions
Switzerland	Watchmaking tourist routes in Jura	Support for family-run manufacturers, preservation of unique professions	Use of local materials, energy-efficient production	Development of premium tourism, exclusive excursions	Demonstration of centuries-old watchmaking traditions as part of national identity
Mexico	The "Original" movement to support artisans	Protection of indigenous peoples' intellectual property rights	Use of recycled materials in traditional products	Tourist fairs, international partnerships	Revival of ancient crafts through modern design collaborations
Saudi Arabia	"Saudi 100 Brands"	Involving women in the creative economy, creating training programmes for young designers	Use of organic fabrics, reduction of textile waste through recycling	Developing luxury tourism, creating fashion hubs in cities	Revival of traditional Arabic tailoring and embroidery, integration into modern collections

Based on an analysis of global case studies and a series of specialised studies, the following key threats to sustainable fashion tourism can be identified:

1) Cultural appropriation and commercialisation of traditions – inauthentic use of symbols (e.g. mass copying of Maasai patterns or batik by international brands without the permission of communities); loss of control over intellectual property (indigenous peoples do not receive compensation for the use of their traditional knowledge);

2) economic inequality – exploitation of artisans (low prices for their products due to intermediaries, especially in Tanzania and Peru); competition with mass production (cheap imitations of traditional products undermine demand for authentic products);

3) Environmental risks – pollution due to tourist traffic (increased waste in regions where eco-textiles are produced, such as Indonesia); overexploitation of natural resources (e.g., depletion of natural dye sources in Peru due to increased demand);

4) social and demographic changes – loss of traditional knowledge (young people are unwilling to engage in crafts due to low incomes, as in Quechua communities); gender inequality (in some regions, women artisans have fewer opportunities for business development);

5) political and regulatory challenges – insufficient government support (lack of funding programmes for local artisans, as in Mexico); corruption in the tourism industry (unequal distribution of tourism revenues between communities and large operators).

6) Technological and market threats – the digital divide (remote communities do not have access to online sales, which limits their market); climate change (deteriorating conditions for growing natural materials such as cotton or silk).

These threats require comprehensive solutions, because without overcoming them, fashion tourism risks becoming yet another tool of exploitation rather than sustainable development. To overcome these threats and ensure the true sustainability of fashion tourism, international organisations, government administrations and local communities must implement comprehensive strategies focused on long-term positive impact (Table 5).

Applying these recommendations will not only minimise risks, but also transform fashion tourism into a powerful tool for sustainable development that promotes cultural heritage preservation, community economic growth and environmental responsibility.

Table 5

**Recommended strategic directions for the development
of sustainable fashion tourism
(World Tourism Organization and Università della Svizzera italiana, 2025)**

№	Category	Key actions and recommendations
1	Policy, governance and communications	<ul style="list-style-type: none"> - Joint creation of experiences between fashion and tourism - Establishing communication between cities and villages, the state and business - Strengthening alliances between stakeholders - Overcoming administrative barriers
2	Sustainable development and circular economy	<ul style="list-style-type: none"> - Promoting sustainable production - Combating counterfeiting - Protecting intellectual property - Recognition of the symbolic value of textile crafts
3	Information exchange and sector integration	<ul style="list-style-type: none"> - Joint planning of creative industry policies - Continuous exchange of data between tourism and fashion - Building comprehensive cultural narratives
4	Taxation and regulation	<ul style="list-style-type: none"> - Incentives (VAT) for purchasing local clothing - Introduction of systems to protect the knowledge of indigenous peoples
5	Marketing and branding	<ul style="list-style-type: none"> - Professional certification - Formation of the "fashion tourism destination" brand - Analysis of the effect of fashion commercialisation
6	Sales and digital skills support	<ul style="list-style-type: none"> - Access to physical and virtual markets - Business skills training - Special programmes for SMEs and cooperatives

7	Innovation and fashion heritage	<ul style="list-style-type: none"> - Combining tradition and modern design - Development of storytelling and narratives - Involvement of family businesses and local communities
8	Communication and cultural sensitivity	<ul style="list-style-type: none"> - Explaining norms of behaviour and dress - Promotion of positive cultural dialogue - Avoiding misunderstandings
9	Partnerships and joint products	<ul style="list-style-type: none"> - Involvement of local producers - Organisation of events, exhibitions, competitions - Involvement of influencers and communities
10	Digital media and technologies	<ul style="list-style-type: none"> - Use of AR, AI, metaverse - Digital marketing and personalised experiences - Developing digital narratives
11	Education and training	<ul style="list-style-type: none"> - Integration of fashion into tourism in educational programmes - Professional development programmes - Internships, academic projects
12	Responsible tourism	<ul style="list-style-type: none"> - Taking cultural context into account - Incentives for culturally sensitive behaviour - Explaining the significance of clothing in local cultures

Conclusions and prospects for further research. Fashion tourism in the 21st century has become a multidimensional phenomenon that combines cultural experience, aesthetics, economics and social dynamics. It not only satisfies the need for knowledge and consumption, but also serves as an important tool for positioning territories, supporting local brands and preserving intangible cultural heritage. Its ability to integrate into sustainable development strategies is particularly valuable, forming a new model of responsible tourism – ethical fashion tourism.

Based on an analysis of global practices, it can be argued that the potential of fashion tourism as a driver of sustainable development is significant, but its implementation is only possible if a number of challenges are overcome: the commercialisation of traditions, digital inequality, environmental pressure, gender discrimination and a lack of political will. This requires the implementation of multi-level strategies – from supporting local creators and artisans to developing digital platforms, legislating intellectual property protection, and promoting the circular economy.

An integrated approach – combining ethical design, responsible consumption, and cultural sensitivity – can transform fashion tourism into an effective tool for social, economic, and cultural growth. This opens up new opportunities for communities, which can simultaneously preserve their unique identity and actively participate in global processes. Going forward, it is important to focus on developing educational, legal and marketing solutions that will support the sustainable transformation of the fashion tourism ecosystem.

Conflict of Interest

The authors declare no conflicts of interest.

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence tools or materials were used in the manuscript.

REFERENCES

- Amnesty International. (2021, October 11). Rana Plaza disaster: The unholy alliance of business and government in Bangladesh, and around the world [in English] <https://surl.li/ahsdzh>
- Bada, O. (2013, June). The emerging role of fashion tourism and the need for a development strategy in Lagos, Nigeria: Case study: Lagos Fashion and Design Week (Bachelor's thesis, Centria University of Applied Sciences) [in English] <https://www.theseus.fi/handle/10024/63259>
- Bagde, S. (2024, April 23). The evolution and impact of the Dubai Shopping Festival. *Articles Factory* [in English] <https://surl.li/tuqzbb>
- BBC News (2024, March 18). *British Museum is the most-visited UK attraction again.* [in English] <https://www.bbc.com/news/uk-england-london-68577122>
- Black, S., de la Haye, A., Entwistle, J., Root, R. A., Rocamora, A., & Thomas, H. (Eds.). (2013). *The handbook of fashion studies*. Bloomsbury Academic. [in English]
- Brych, V., & Galysh, N. (2020). Sustainable development of the tourism industry: Environmental and statistical dimension. *Ekonomichnyy analiz*, 30(4), 23–30. [in English] <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.023>
- BSM's 2024 Annual Review. (2024). Bata Shoe Museum [in English] <https://surl.li/qazijr>
- CF Contributor (2023, March 15). Seven best fashion museums around the world. *Citizen Femme*. [in English] <https://surl.li/zehfdz>
- Clarke, A. O. (2024, March 18). Tokyo pulls off its strongest fashion week in years. *Vogue Business*. [in English] <https://surl.lu/ejjflx>
- Harris, G., & Da Silva, J. (2019, September 3). Dior show smashes total attendance record at the V&A—but Alexander McQueen exhibition had more daily visitors. *The Art Newspaper – International Art News and Events*. [in English] <https://surl.li/bbwvbm>
- Hendriksz, V. (2021a). NYFW comes out on top, generating 900 million dollars in revenue. *FashionUnited*. [in English] <https://surl.li/qsqcvh>
- Hendriksz, V. (2021b). Key Facts & Figures from London Fashion Week SS17. *FashionUnited*. [in English] <https://fashionunited.uk/news/fashion/key-facts-figures-from-london-fashion-week-ss17/2016091621804>
- Iannone, F., Izzo, F. (2017). Salvatore Ferragamo: An Italian heritage brand and its museum. *Place Brand Public Diplomacy*, 13, 163–175 [in English] <https://doi.org/10.1057/s41254-016-0053-3>
- Iasaiba, M. (2024). Eco-Fashion: An Eco-Friendly Lifestyle Trend. *Lani: Jurnal Kajian Ilmu Sejarah Dan Budaya*, 4(2), 130-137. [in English] <https://doi.org/10.30598/Lanivol4iss2page130-137>
- James. (2025, June 26). Paris Tourism Statistics 2025. *Paris Playbook* [in English] <https://parisplaybook.com/paris-tourism-statistics/>
- Kefalá, S. (2024). *Fashion tourism and sustainability*. Postgraduate thesis, Aristotle University of Thessaloniki [in English]

- Lobaostudio. (2025, February 1). Best fashion museums [in English]
<https://lobaostudio.com/best-fashion-museums/>
- London Fashion Week by the numbers. (2015, February 19). *Notes from a Stylist*. [in English]
<https://surl.lu/bwgecyh>
- Malinowska, L. (2019). *Turystyka modowa w Polsce. Stan i perspektywy rozwoju*. Uniwersytet Jagielloński [in English]
- Met attendance rebounds, and museum welcomes more than 5.5 million visitors (2024, July 24). *The Metropolitan Museum of Art* [in English]
<https://surli.cc/hcaazi>
- Milano Fashion Week 2024: Impatto economico di 213 milioni di euro. (2024). [YouTube Video]. [in English]
<https://youtu.be/v15ZIXBWMMM>
- Montazer, Z., & Zare Bidoki, F. (2017). Traditional, fashion and new perspective on fashion tourism. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 254(1) [in English]
<https://doi.org/10.1088/1757-899X/254/17/172018>
- Original movement – Encuentro de Arte Textil Mexicano. (n.d.).
<https://original.cultura.gob.mx/>
- Paris Tourism statistics – How many tourists visit? (2024). (n.d.). *Road Genius*.
<https://roadgenius.com/statistics/tourism/france/paris/>
- Pavlikha, N. V., Tsybalyuk, I. O., & Savchuk, A. Yu. (2022). *Stalyi rozvytok turyzmu ta rekreatsii: suchasni vyklyky y perspektyvy dlia Ukrainy* [Sustainable development of tourism and recreation: Contemporary challenges and prospects for Ukraine] (Monograph). Vezha-Druk. [in Ukrainian]
- Piva, G. (2024, December 20). France tourism statistics and analysis. *Radical Storage Travel Guide* [in English]
<https://radicalstorage.com/travel/france-tourism-statistics/>
- Saudi 100 brands (2024, November 9) [in English].
<https://saudi100brands.com/>
- Seoul City Hall. (2023, November 16). 1,134 buyer contracts with 27 countries during Seoul Fashion Week. *Seoul Metropolitan Government* [in English]
<https://surl.li/nvrwnf>
- Soloviy, I., Adamovskyi, O., & Dubovich, I. (2023). Sustainable tourism: Current state and prospects of development in Ukraine. *Ekonomika ta suspilstvo*, (50). [in Ukrainian]
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-79>
- Staff, K. A. W. (2010, June 15). Dubai shopping festival: From retail celebration to economic recovery powerhouse [in English]
<https://surl.li/gaqdsx>
- Styles, D. (2024, May 2). Loaned fashion museum items seen by over one million visitors in 2019. *Museums + Heritage*. [in English]
<https://surli.cc/nipxcq>
- The economic impact of fashion weeks on host cities. (2025, April 12). *Clyne.co.nz*. [in English]
<https://surl.li/zmvuly>
- The Mall Luxury Outlets – My Mall Magazine (2020, February 11). The best fashion museums in the world [in English]
<https://surl.lu/vblcic>

- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2009a). Indonesian batik. UNESCO [in English]
<https://ich.unesco.org/en/RL/indonesian-batik-00170>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2009b). La Chaux-de-Fonds / Le Locle, Watchmaking Town Planning. UNESCO [in English]
<https://whc.unesco.org/en/list/1302/>
- United Nations General Assembly. (2015, September 25). Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development.
<https://docs.un.org/en/A/RES/70/1>
- Walks Inside Italy. (2025, January 3). Milan tours: High fashion & craftsmen workshops [in English]
<https://surl.li/nzsoey>
- Waldek, S. (2025, May 1). 10 of the Best Fashion Museums in the World. *Galerie Magazine* [in English]
<https://galeriemagazine.com/10-best-fashion-museums-world/>
- Wambua, J. (2023, September 8). Tanzanians' love for fashion. The Maasai Fashion Night. *The Exchange Africa* [in English]
<https://surl.li/ntruep>
- Wikipedia contributors. (2025, June 6). London fashion week. In *Wikipedia*. Retrieved July 9, 2025, [in English]
https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=London_Fashion_Week&oldid=1294302761
- World Tourism Organization, & Università della Svizzera italiana. (2025). *Fashion and cultural tourism: Connecting creators, businesses and destinations*. UN Tourism. [in English]
<https://doi.org/10.18111/9789284426287>
- Yang, S., Song, Y., & Tong, S. (2017). Sustainable Retailing in the Fashion Industry: A Systematic Literature Review. *Sustainability*, 9(7), 1266. [in English]
<https://doi.org/10.3390/su9071266>

Дата надходження до редакції 09.09.2025 р.
Ухвалено до друку 24.09.2025 р.

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94 (477) + 338.48(4+477)(045)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.347497>

O. S. KOMOVA

Director of the Museum of History of Kyiv National Linguistic University,
(Ukraine, Kyiv)

e-mail: lesika551@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6689-5140>

HISTORY OF THE IMPLEMENTATION OF SOCIAL TOURISM PRACTICES IN EUROPE AND UKRAINE

Abstract

The purpose of the study is to examine the historical experience of implementing social tourism practices and their relevance in modern conditions. **The methodology is based** on the use of a complex of scientific methods: historical, comparative, generalization, systematization of psychological and pedagogical, scientific and methodological, and specialized literature; comparison of different views on the problem under study; modeling; analysis of the definition of concepts. Empirical methods are also used, in particular statistical methods: the method of determining the integral indicator, the method of predicting the accuracy of expert assessments, the method of assessing the representativeness of the sample, as well as methods of analyzing empirical data using information technologies. **Scientific novelty.** An analysis of foreign experience in social tourism has been carried out, showing that state support, a clearly defined strategy, and funding are necessary conditions for the development of this type of tourism. To this end, it is necessary to formulate a clear policy with principles that correspond to the tourism development strategy for the coming years: targeted support for social tourism by state authorities and local self-government bodies; legal regulation of relations between participants in social tourism (the state, travel agencies, tour operators, tourists, travel agents); support for producers of national tourism products; creation of favorable conditions for the development of social tourism among different categories and groups of the population and its promotion; consideration of the interests of all citizens in the development and implementation of social tourism development programs. **Research results.** Scientific approaches to understanding and researching social tourism are considered, and the theoretical and methodological foundations and practical directions for ensuring the innovative development of this type of economic activity are substantiated. Practical problems of organizing social tourism are analyzed, in particular, obstacles that arise in the way of innovative development of this type of economic activity.

Keywords: social tourism, structure, foreign practices of social tourism, innovative development, organization.

ІСТОРІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРАКТИК СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В ЄВРОПІ ТА УКРАЇНІ

Анотація

Метою дослідження є вивчення історичного досвіду впровадження практик соціального туризму, а також їхня актуалізація в сучасних умовах. **Методологія** базується на використанні комплексу наукових методів: історичний, порівняльний, узагальнення, систематизація психолого-педагогічної, науково-методичної, спеціальної літератури; зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему; моделювання; аналіз визначення понять. Використовуються також емпіричні методи та зокрема статистичні методи: метод визначення інтегрального показника, метод прогнозування точності експертних оцінок, метод оцінювання репрезентативності вибірки, а також методи аналізу емпіричних даних за допомогою інформаційних технологій. **Наукова новизна.** Здійснено аналіз зарубіжного досвіду соціального туризму, який показує, що необхідною умовою розвитку такого виду туризму є державна підтримка, чітко сформована

стратегія та фінансування. Для цього необхідною стає формування цільової підтримки соціального туризму органами державної влади та місцевого самоврядування; правове регулювання відносин у напрямку регулювання відносин учасників соціального туризму; підтримка виробників національного туристичного продукту; створення сприятливих умов для розвитку соціального туризму серед різних категорій та груп населення та їх популяризація; врахування інтересів усіх громадян при розробці та реалізації програм розвитку соціального туризму. **Результати дослідження.** Розглянуто наукові підходи до розуміння та дослідження соціального туризму й обґрунтовано теоретико-методологічні засади та практичні напрями забезпечення інноваційного розвитку цього виду економічної діяльності. Проаналізовано практичні проблеми організації соціального туризму, зокрема перешкоди, які виникають на шляху інноваційного розвитку цього виду економічної діяльності.

Ключові слова: соціальний туризм, структура, зарубіжні практики соціального туризму, інноваційний розвиток, організація.

Introduction. As we know, social tourism is a concept that combines travel with social, cultural, or environmental benefits, focusing on impactful, accessible tourism and social inclusion. When done right, it benefits travelers, local communities, and the environment. It is not only about visiting new places, but also about making a positive contribution to the lives of local residents. The development of social ties contributes to a healthier tourism industry. This approach not only enriches the travel experience, but also helps to build more sustainable and stable communities.

Social tourism aims to provide travel opportunities to people who do not normally have access to them, such as low-income individuals, the elderly, or people with disabilities. It also emphasizes responsible and sustainable tourism practices that enrich (rather than exploit) the regions visited. By prioritizing these groups, social tourism helps to ensure that the benefits of travel are more widely shared.

All travel can include, for example, some elements of social tourism. Perhaps the one unifying element that brings all these concepts together is the goal of providing certain groups in society who would otherwise be unable to do so with the opportunity to take a vacation. However, in order to develop knowledge, research, and practice in the field of social tourism, it is essential to be able to define and develop boundaries around this concept, which is the aim of this section. This is no easy task, however. "Social tourism" can be interpreted in different ways, for example, from the perspective of the main stakeholders involved in providing it. These often include commercial and non-commercial, governmental and private organizations, each of which often has a different understanding of what social tourism means. Service providers range from small charities that organize vacations for children from low-income families to government agencies responsible for improving hotel accessibility and private tour operators that offer vacations that can be considered socially sustainable.

Analysis of recent research and publications. Summarizing the findings of virtually any study has always been and remains a reliable basis for its further objective examination. In preparing this scientific work, publications from various countries, including Ukrainian ones, both national and local, were used.

Significant contributions to the development of various aspects of social tourism have been made by such domestic researchers as O. Kolotukha (2009), Yu. Felenchak (2021), K. Zadorozhna (2016), Teodorovich L. V., & Khomin O. Y. (2010).

However, despite the fact that methodological and applied issues of social tourism development at the local, regional, and national levels have been thoroughly researched in Ukrainian science, the formation of theoretical and methodological foundations for this field is still in its early stages. Particularly relevant issues include the consideration and analysis of the historical aspects of the introduction of social tourism.

The purpose of the study is to examine the historical experience of implementing social tourism practices and their relevance in modern conditions.

The objectives of the article are to analyze the available source base for the study, review Ukrainian and foreign historiography on the topic, and examine historical practices of social tourism in Europe and Ukraine.

The methodology is based on the use of a complex of scientific methods: historical, comparative, generalization, systematization of psychological, pedagogical, scientific, methodological, and specialized literature; comparison of different views on the problem under study; modeling; analysis of concepts – to clarify the essence of the readiness of future tourism specialists for professional activity in the field of social tourism. Empirical methods are also used: diagnostics; methods of mass collection of empirical material; content analysis of regulatory documentation, educational and professional programs. Statistical methods are also used: the method of determining the integral indicator, the method of predicting the accuracy of expert assessments, the method of assessing the representativeness of the sample, as well as methods of analyzing empirical data using information technologies.

Presentation and discussion of the main research material. The influence of the state within the framework of its policy extends to many areas and social aspects of the economic process, which necessitates the accurate identification of problems arising in these areas and, subsequently, the proper determination of methods and means of intervention. Therefore, within the framework of the entire socio-economic policy, various spheres of influence and subsystems are being developed, such as macro- and microeconomic policy, international policy, regional policy, and policy in specific sectors of the economy. One example of sectoral policy is tourism policy, which allows the country to directly influence the tourism economy. It is also manifested in other specialized sectoral policies, in particular international and regional, industrial, employment, environmental, cultural, trade, and communication policies (Kolotukha, 2009, p. 179).

At the heart of tourism socialization lies the tourism potential of the territory, which is shaped by both natural and historical-cultural tourism resources and the presence of tourism enterprises and organizations with qualified personnel (Felenchak, 2021, pp. 5-6). During such interaction, new social ties are formed that promote mutual understanding and tolerance. Since tourist flows are not only domestic but also international in origin, the processes of tourism socialization are inevitably subject to the intense influence of globalization factors. It is clear that thanks to globalization, people now have easier access to places that were previously difficult to visit. Now people can travel to almost any corner of the world using inexpensive flights and improved transport networks. This has opened up new and exciting destinations that were previously inaccessible, allowing people to experience more diverse cultures and landscapes (Savelieva, 2019, pp. 40-41).

Social tourism mainly revolves around the inclusion of economically and socially disadvantaged populations in travel and tourism through interventions (or policies, financial or other support) of a clearly defined social nature. According to a growing body of research, this inclusion has numerous socio-psychological benefits for disadvantaged groups. These individual benefits, combined with the conceptual basis of social tourism, can lead to a public perception that social tourism is exclusively about welfare. However, evidence from social tourism practices in continental Europe (e.g., the IMSerso and Inatel Social Tourism programs in Spain and Portugal, respectively) suggests that social tourism simultaneously promotes employment generation and economic growth for hosts who suffer from seasonality. Despite these strong links between social tourism and sustainable development, social tourism remains under-researched in the vast literature on sustainable

tourism. This may be due to the fact that debates on tourism and sustainable development have mainly focused on environmental and economic issues, overshadowing socio-cultural ones. The above-mentioned effects complement the positive impact on social tourists, which concerns the involvement of socially vulnerable groups in tourism and the positive impact of this involvement on their quality of life. Thus, these numerous benefits simultaneously address important social and economic problems (e.g., unemployment and social isolation) that persist in several countries, especially those still suffering from the negative effects of the recent financial crisis, such as Greece. However, to the authors' knowledge, there is only one conference paper in Greek tourism literature that briefly discusses social tourism in relation to the socio-economic aspects of sustainable development (Savelieva, 2019, pp. 40-41).

A social network can be dense or sparse, depending on the economic strategy adopted. The charter also states that "such participation is made possible or facilitated by a combination of policies, clear social measures, and the commitment of social actors." The European Social Tourism Exchange Platform (STEEP) project was launched in April 2012, and its main objective is to create an information and transaction platform that brings together supply and demand in the field of social tourism in the European Union (Jablonska, Jaremko, & Gejza M., 2016, p. 42).

Social tourism is still in its infancy in Slovakia. Given that Slovakia ranked 24th among 130 countries participating in the assessment in 2014 in terms of the social progress index (SPI index – 78.93), which reflects the wide variety of living standards in the country. We see that the first pillar for building social tourism in Slovakia is Law No. 313/2005 Coll. with amendments regarding the social fund, according to which an employee may be granted vacation assistance from the social fund, which is created from the gross wages of all employees in the amount of 0.6 to 1% of the initial amount (Jablonska, Jaremko, & Gejza M., 2016, p. 44).

Slovakia's experience is truly indicative. For example, the first Slovak association of social tourism institutions, non-profit and commercial enterprises is Zdruzenie Socialny turizmus (Social Tourism Association). Zdruzenie Socialny turizmus (ZST) is a new institutional structure founded in 2011 on the initiative of the founder of the non-profit organization Domovina, Mr. Juraj Beni. ZST is based in the Zegra part of the town of Godkovce, near the historic Chack Castle. In its mission and goals, ZST states its interest in making historical castles and other historical monuments and monasteries in the Spiš region of Slovakia accessible to the general public. (SACR Slovak national tourist board, available at: <http://www.sacr.sk/en/slovak-tourist-board/news/>).

An example of a mixed-type facility providing year-round accommodation is Podhradie (DSSSPP). This social care home provides services to adults who are dependent on the assistance of others due to poor health or severe disability (Tourism watch: Tourism in Western Saharan Refugee Camps <http://www.tourism-watch.de/en/content/tourism-western-saharan-refugee-camps>)

Refugee camps, shelters where people who find themselves in difficult circumstances gradually become visible to travelers who are looking for more than just luxurious vacation spots or artificial environments frequented by the elite. Travelers who visit refugee camps usually encounter faces that reflect the tragedies and difficult living conditions of the past. Sometimes refugees from different cultural backgrounds can be hostile towards each other (SOREA hotel <http://www.sorea.sk>)

Another hotel chain specializing and hospitals accessible to all social classes. Accommodation at very low prices is also provided to military personnel and former military personnel, socially vulnerable people, and people with low incomes.

European practice shows that family capital is based on family stability on the one hand and parents' social contacts on the other. First, better relationships between family members can reduce tension and thus make family life more enjoyable. Such improvements in relationships are typically illustrated by examples such as more frequent family outings or spending "quality time" together after a vacation. Increased family capital is more often associated with higher educational attainment and aspirations, and is also said to improve family stability. Both of these factors can reduce certain characteristics (low education, family breakdown), thereby achieving the social policy goals defined in the MUD framework and benefiting both participants and society as a whole. Second, it has been shown that participants' social contacts have increased—most clearly in the case of group vacations. Participants in group recreation mentioned meeting new people as one of the main benefits of the vacation and often kept in touch with other participants after the vacation (French government policy on tourism. <http://infotour.in.ua/france-gos.htm>)

Social tourism in France is a concept aimed at providing affordable and accessible vacations, initially for working-class families and children, with the goal of providing social, educational, and health benefits. Historically, this included initiatives such as summer camps and resorts, and today it encompasses broader efforts to promote equal access to tourism, with current trends leaning toward sustainability, the use of online booking platforms, and adaptation to busy lifestyles.

Atout France's roadmap for sustainable social tourism is based on key government recommendations and the national strategy of the "Destination France" plan and its variations. The goal is for France to become the global benchmark for sustainable tourism by 2030. The organization has developed three programs: Promotion of strategic tourism projects in the regions of France and Support for the development of tourism in cultural heritage sites (Lebon, 2023, p. 85-86).

The main goal of the business is to foster positive attitudes and behavior, business competence towards customers, and the existence of service standards, management, and service quality audits. Several tourist villages in Bali, such as Penglipuran, Bedulu, Tihingan, and Belimbing, have identified the characteristics of tourism development: namely, the preservation of traditional architecture, customs (community rituals), ancestral heritage, and adherence to ancestral rules, which provide positive value for the lives of generations. The various constraints and challenges faced by the community in tourism development require policy research that can provide legal protection for community-based tourism development.

Social tourism in Ukraine as a direction of socio-cultural and humanitarian policy requires not only legislative recognition by the state, but also unconditional assistance and support in its organization and sustainable development in modern Ukraine. As a result, we know little about the relationships between social tourism programs and changes in governance dynamics or implementation mechanisms, as well as the implications for social tourism policies and programs that arise from these changing relationships. This gap prompted this study. It can be an effective factor in the recovery of the nation and a sub-sector of the country's economy in the context of partnership between its public and private sectors (Alexandrova & Sova, 2017, p. 6).

Since 1985, Spain has been pursuing a policy of stimulating domestic tourism demand through a social tourism program aimed primarily at improving the well-being and quality of life of users (mainly, but not exclusively, the elderly). Thus, the IMSERSO tourism program is based both on the aspect of welfare/social security, which is common to many social tourism programs, and on support from the supply this activity contributes to

reducing seasonality (Fernández-Morales, Antonio & Cisneros-Martínez, José David & McCabe, Scott, 2016, p. 177–178).

However, in recent years, criticism of the program has intensified, particularly regarding the use of public funds to support hotel operating costs during the off-season, despite references to its progressiveness as a scheme to support workers and employment. There are growing signs of concern about the unequal distribution of benefits among the various stakeholders, combined with concerns about the tender procedure for implementing the program, which periodically leads to the suspension of the tender process for IMSERSO contracts. In addition, tensions between the various actors and institutions involved in the implementation of the program have been further exacerbated by the impact of the 2008 global financial/sovereign debt crisis on public finances and, more recently, by the collapse of tourism since the end of March 2020 following the outbreak of the COVID-19 pandemic (Gago-García, González-Relaño, Serrano Cambronero & Babinger, 2021).

The nature and organization of social tourism programs vary considerably and are linked to the socio-political traditions, ideologies, and state systems of each country. European social tourism policy can be divided into three broad categories: the policy of Central and Eastern European countries during the era of state socialism, when domestic tourism was financed by the state and participation in tourism was considered a social right based on its contribution to the health and well-being of the workforce. The Northern European model, where social tourism is based on the principles of universal access for all members of society. The third type covers mainly Mediterranean countries, where social tourism systems grew out of trade unions, cooperatives, and workers' clubs, which effectively invested in accommodation structures and the tourism business to provide their members with opportunities for recreation on a non-commercial basis.

Such a broad characterization of differences in social tourism systems can only provide a general idea of what is in fact an extremely diverse range of measures and policies aimed at meeting a wide range of needs and users. However, it does indicate how social tourism systems are inextricably linked to the socio-political models of governance, approaches to social security, distributive justice, and rights that prevail in different countries, which requires attention to these issues. Indeed, there are critical voices that question the extent to which social tourism programs can promote social equality (Fernández-Morales, Antonio & Cisneros-Martínez, José David & McCabe, Scott, 2016, p. 182–183).

The IMSERSO program is a striking example of how demand for places significantly exceeds their availability, or how evaluation criteria are applied (a points system based on equal opportunities based on age, disability status, economic situation, participation in the program in previous years, and belonging to a large family). In 2019/20, 900,000 trips were supported out of a total of nearly 4 million applications to participate in the program.

Ukraine's state policy on the development of social tourism should, on the one hand, be guided by examples of foreign experience and, on the other hand, comply with the following principles: targeted support for social tourism by state and local authorities; legal regulation of relations between participants in social tourism (the state, travel agencies, tour operators, tourists, travel agents); support for producers of national tourism products; creation of favorable conditions for the development of social tourism among different categories and groups of the population (Kolotukha, 2009, p. 179).

- tax exemption for voluntary contributions by legal entities and individuals, including foreign ones, to support social tourism;
- when providing social tourism services (in the system of children's and youth tourism, tourism for the elderly and tourism for people with disabilities of any kind), converting the

value added tax on tourism products into a social tourism rent that is not subject to taxation and is entirely directed towards the support and development of social tourism;

- exempt educational institutions that train social tourism specialists from property tax, housing maintenance tax, and tax on social and cultural facilities;
- implementation of free targeted certification;
- establishment of preferential travel for organized children's, youth, and student tourist groups throughout the year.
- introduction of a preferential tax scale for services provided by social tourism establishments for health improvement, tourist and excursion services, manufacture and rental of tourist equipment, as well as for taxes on the property of social tourism establishments and on the maintenance of social and cultural facilities;

The development of these areas is preceded by the availability of natural and recreational resources in the form of resort and treatment zones located in areas for recreational purposes, which have natural healing resources and objects of natural, historical, and cultural environment and can be used for the organization of recreational activities, recreation, treatment, and tours, including psychological and psychotherapeutic services, and can meet the need for medical care and revitalization (Rahmanov, Letunovska & Lyulyov, 2020, p. 150).

The main idea of social tourism – its multifaceted social accessibility with the aim of creating opportunities to attract as many people as possible to active recreation with minimal financial costs – is present in many other types of tourism. Budgetability and motivational requests of social tourism clients contribute to the development of the social tourism sector, which is mainly aimed at domestic tourists who plan to restore health and work capacity within their country. Social tourism also involves vacations of tourists abroad, but taking into account the flexibility of the price policy of tour operators and travel agents and subsidization by state and non-state funds (charity organizations, religious communities, assistance of patrons, etc.) (Garbar, 2015, p. 41–42).

The system of social tourism provides for certain categories of the population not only discounted tickets, but also significant discounts during accommodation in hotels and catering establishments, as well as discounts for purchasing tickets for various types of tourist services and transport services. For example, there is an established system of youth hostels (cheap student dormitory-type hotels) all over the world, which enables young people under the age of 25 to receive significant discounts on accommodation, food, and transportation. As G. Harbar (2015) rightly points out, social tourism reflects the maturity of social relations, affects the stability of society, the quality of life of its citizens, therefore its development should be aimed at forming in people the idea that tourism contributes not only to recreation, but also to self-development, self-improvement of a person and society as a whole. A month after the holidays, a general improvement in this area was reported. Many comments showed how it had a positive effect on both children (do better at school, are proud of themselves and enjoy spending time with their parents, behave better) and parents (less guilt, more positive attitudes towards children, spending quality time together). This change in behavior was directly related to the respondents' vacation experience: after spending time together on vacation and engaging in new activities, this new pattern of behavior was repeated at home.

It is necessary to ensure the most comfortable living conditions for people with physical disabilities, in particular, the creation of a “barrier-free” environment in which people with disabilities will be able to use all elements of the infrastructure without any difficulties, visit any facilities, both residential and public, move freely by transport and have access to information. Inclusive tourism is a process that reduces the isolation of people with

disabilities in society by increasing the participation of each individual disabled person in all processes of life in modern society (Kyrylyuk, 2007, p.23-24).

Conclusions and Prospects for Further Research. Social tourism can be considered one of the most effective elements and directions of the state's effective social policy. However, a number of factors that restrain its development – infrastructural, socio-economic, mental – still prevent its full use as a mechanism for building a healthy and socially responsible society. Social tourism is not only a mechanism for ensuring the right to vacation and freedom of travel for low-income groups of the population, but also a resource for ensuring productive employment for the population of the territory, a tool for regional development, a mechanism for forming a positive image and promoting the destination.

Conflict of Interest

The author declare no conflicts of interest.

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence tools or materials were used in the manuscript.

REFERENCES

- Aleksandrova, S.A. & Sova, A.R. (2017). Sotsialnyi turyzm yak instrument sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy. U *Materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Ekonomika ta upravlinnia: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku"* (s. 4–6). [in Ukrainian]
- Harbar, H.A. (2015). Mistse i rol sotsialnoho turyzmu v suchasni Ukraini. U *Suchasni tendentsii rozvytku turyzmu : materialy III vseukr. nauk.-prakt. konferentsii (I chastyna)* (s.40-43). Mykolaiv : VP "MF KNUKIM". [in Ukrainian]
- Derzhavna polityka Frantsii v haluzi turyzmu [in Ukrainian]
<http://infotour.in.ua/france-gos.htm>
- Kyrylyuk, I.M. (2007). Inkluzyvnyi turyzm: osoblyvosti ta perspektyvy rozvytku. U *Materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii: Turyzm i hostynnist: stan, problemy, perspektyvy* (s. 22–24). Cherkasy. [in Ukrainian]
- Kolotukha, O.V. (2009). Inkluzyvnyi turyzm yak vyd rehabilitatsii dlia liudei z osoblyvymy potrebamy. *Kultura narodiv Prychornomoria*, 176, 177–179. [in Ukrainian]
- Savielieva, T. (2019). Suchasni pidkhody ta innovatsiini metody navchannia u zakladakh vyshchoi osvity: zarubizhnyi dosvid ta vitchyzniani osoblyvosti vykorystannia ihrovykh tekhnolohii. *Λόγος. Mystetstvo naukovoi dumky*, (2), 40-41 [in Ukrainian]
- Felenchak, Yu.B. (2021). Formuvannia i realizatsiia sotsialnoi doktryny turyzmu : dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.07. Lviv. [in Ukrainian]
- Fernández-Morales, Antonio & Cisneros-Martínez, José David & McCabe, Scott, (2016). Seasonal concentration of tourism demand: Decomposition analysis and marketing implications. *Tourism Management, Elsevier*, 56(C), 172–190. [in Ukrainian]
- Lebon, F. (2023). The Space of "Social Tourism". *Organizations, Mobilizations and Labour. Employment and Tourism* (pp.81-95) [in English]
DOI: [10.1007/978-3-031-31659-3_6](https://doi.org/10.1007/978-3-031-31659-3_6)

- Rahmanov, F., Letunovska, N. & Lyulyov, O. (2020). Marketing of social tourism. 55th International Scientific Conference on Economic and Social Development (r. 147-160) [in Ukrainian]
- SACR Slovak national tourist board [in English]
<http://www.sacr.sk/en/slovak-tourist-board/news/>
- SOREA hotel [in English]
<http://www.sorea.sk>
- Tourism watch: Tourism in Western Saharan Refugee Camps [in English]
<http://www.tourism-watch.de/en/content/tourism-western-saharan-refugee-camps>
- Wang, H. L. (2009). Should All Students with Special Educational Needs (SEN) be Included in Main stream Education Provision? : a critical analysis. *International Education Studies*, 2(4), 154–160. [in English]

Дата надходження до редакції 08.10.2025 р.
Ухвалено до друку 30.10.2025 р.

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 338.48+94(100)(045)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.347501>

V. V. TSYPKO

D.Sc. in Pedagogical Sciences, Professor, Head at the Department of Tourism,
National Transport University (Ukraine, Kyiv)

e-mail: tsytkovictoria@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7477-3829>

GLOBALIZATION AS A DRIVING FORCE: IMPLEMENTATION OF PREVENTIVE MEASURES TO COUNTER NATURAL HAZARDS IN THE TOURISM INDUSTRY: HISTORICAL CONTEXT

Abstract

The purpose of the article covers several key areas: globalization as a context: to investigate how globalization processes (in particular, the rapid development of tourism, the interdependence of markets) affect the spread and management of risks associated with natural hazards; impact assessment – to analyze the consequences of natural hazards on the development of the tourism industry, which is confirmed by the subsection “results of natural hazards for tourism development”; justification of preventive measures: to identify and describe existing or necessary measures to prevent and minimize the consequences of natural hazards; resilience and recommendations: to provide practical recommendations and strategies for reducing risks in order to ensure the resilience of the tourism industry to natural hazards. **Methods and methodology of conducting the research.** The methodological basis of the work is: the method of theoretical research, induction and deduction, observation, comparison, analysis and synthesis. **The methodology is based** on the principles of: systematicity, scientificity, objectivity, determinism, unity of external influences and internal conditions of development. **Scientific novelty** . focused on rethinking natural risk management strategies in the tourism sector, shifting the emphasis to preventive resilience in the context of globalization. The study reveals the mechanism through which globalization acts as a “driving force”, which not only increases the scale of tourism activities, but also complicates the management of risks from natural hazards. A conceptual model of tourism industry resilience is substantiated, which is based on preventive, and not only ex post facto, measures integrated into global tourism policy. Organizational and economic mechanisms are being determined for the implementation of the proposed preventive measures at the level of tourism enterprises, regional administrations, and international tourism organizations. **The results of the study** will contribute to the formation of a scientifically sound set of preventive strategies, methods and policies that can be used by stakeholders (tourism companies, government bodies, international organizations) to increase their preparedness and resilience to natural hazards in the context of globalization.

Keywords: globalization, tourism industry, natural threats, preventive measures.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРЕВЕНТИВНИХ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ ПРИРОДНИМ ЗАГРОЗАМ У ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ : ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Анотація

Мета статті охоплює кілька ключових напрямків: *глобалізація як контекст*: дослідити, як процеси глобалізації (зокрема, швидкий розвиток туризму, взаємозалежність ринків) впливають на поширення та управління ризиками, пов'язаними з природними загрозами; *оцінка впливу*

проаналізувати наслідки дії природних загроз на розвиток туристичної галузі, що підтверджується підрозділом “результати дії природних загроз для розвитку туризму”; *обґрунтування превентивних заходів*: виявити та описати існуючі або необхідні заходи для попередження та мінімізації наслідків природних загроз; *стійкість та рекомендації*: надати практичні рекомендації та стратегії для зменшення ризиків з метою забезпечення стійкості туристичної індустрії перед природними загрозами. **Методи та методологія проведення дослідження.** Методологічну основу роботи становлять: метод теоретичних досліджень, індукції і дедукції, спостереження, порівняння, аналіз і синтез. **Методологія ґрунтується** на принципах: системності, науковості, об’єктивності, детермінізму, єдності зовнішніх впливів та внутрішніх умов розвитку. **Наукова новизна** сконцентрована на переосмисленні стратегій управління природними ризиками в туристичній сфері, переводячи акцент на превентивну стійкість в умовах глобалізації. У дослідженні розкривається механізм, через який глобалізація діє як “рушійна сила”, що не лише посилює масштаби туристичної діяльності, але й ускладнює управління ризиками від природних загроз. Обґрунтовується концептуальна модель стійкості туристичної індустрії, яка ґрунтується на превентивних, а не лише постфактум заходах, інтегрованих у глобальну туристичну політику. Визначаються організаційно-економічні механізми для імплементації запропонованих превентивних заходів на рівні туристичних підприємств, регіональних адміністрацій та міжнародних туристичних організацій.

Результати дослідження сприятимуть формуванню науково-обґрунтованого набору превентивних стратегій, методів та політик, які можуть бути використані зацікавленими сторонами (туристичні компанії, урядові органи, міжнародні організації) для підвищення їхньої готовності та стійкості до природних загроз в умовах глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, туристична індустрія, природні загрози, превентивні заходи.

Introduction. Globalization is transforming prevention from a local issue into a global priority. It provides the tourism industry with the necessary resources (knowledge, technology, capital and standards) to not only recover from threats, but also to systematically minimize risks before they occur, ensuring the resilience, safety and long-term attractiveness of tourist destinations.

Despite the slowdown due to geopolitical tensions, globalization remains a driving force for growth, but its future development must be more sustainable and flexible, taking into account climate risks (Travel & Tourism Development Index 2024).

Globalization also creates network threats (such as pandemics or accelerating climate change) that are rapidly spreading around the world. This proves that it is impossible to stop globalization. Instead, it is necessary to manage its negative aspects and use the positive potential for cooperation necessary to build global resilience. Ian Goldin argues that this directly supports the idea of globalization as a driving force that requires preventive measures. (Ian Goldin, 2020) addressing natural threats in the tourism industry to ensure sustainability.

Analysis of recent research and publications. Globalization as a driving force requiring preventive measures was analyzed by Ian Goldin (2020), the definition of resilience as a key preventive mechanism against natural threats was characterized by the scientist Prideaux, B. (Ed.). (2024)..

Scientists such as: Girchak V. (2018), Chumakova I. (2017), Kolodiychuk I. A. (2023), Mikhailova G. (2019), Streltsova I. (2019), who analyzed natural threats and their consequences for the tourism industry, have devoted their works to the study of natural threats.

The Tourism Destination Disaster Resilience Assessment Model (TDRSD) was proposed by Estefania Mercedes Basurto-Cedeño and Lori Pennington-Gray (2016). Scott, D., & Becken, S. (2023) considered adaptation and mitigation strategies (e.g., diversification of supply, investment in resilient infrastructure) as a preventive measure against projected natural hazards to ensure the long-term sustainability of the tourism economy.

The purpose of the article is a comprehensive analysis, justification of the need and development of specific recommendations for the implementation of preventive measures to combat natural threats in the tourism industry in the context of globalization to ensure its sustainability.

Methods and methodology of conducting the study. The methodological basis of the work is: the method of theoretical research, induction and deduction, observation, comparison, analysis and synthesis.

Presentation of the main research material. Natural hazards are essentially unexpected and extreme events that cause significant, often global, negative consequences for both the tourism industry and society as a whole.

One of the most common natural hazards is earthquakes. These natural events can have serious consequences for tourism sites and regions, especially if they occur in areas with a high number of tourists. Earthquakes can lead to the destruction of historical monuments, hotels, restaurants and other tourist amenities, which can significantly affect the attractiveness of the region for travelers.

Floods can also have serious consequences for tourism. Flooding of roads, hotels and other infrastructure can make it difficult for tourists to access the region and lead to the cancellation or postponement of trips. Floods can also damage natural sites such as national parks and nature reserves, which can lead to a decrease in visitor numbers and the loss of natural wonders.

Hurricanes and typhoons are another natural hazard that can affect tourism. These disasters can cause evacuations, airport closures, and flight cancellations, which can lead to losses for travel companies and hotels. Hurricanes can also damage beaches and other tourist amenities, reducing the attractiveness of a region as a vacation destination.

Volcanic activity can also affect tourism. Volcanic eruptions can cause flight cancellations, evacuations of tourists from hotels and other tourist attractions, and the closure of natural features. While this can be a barrier to tourism, volcanic activity can also attract the attention of nature lovers and scientists looking for opportunities to study these phenomena.

The results of these hazards can vary and are determined by the level of preparedness and response of local governments, the tourism industry, and other stakeholders. Here are some of the effects of natural hazards on tourism development.

Reduced tourism demand. Natural hazards can lead to a significant reduction in tourism demand in affected regions due to fears of new disasters, limited infrastructure availability, and general insecurity for tourists. This can lead to reduced revenues and job losses in the tourism industry.

Damage to tourism infrastructure. Natural hazards often cause significant damage to tourism infrastructure, such as hotels, restaurants, airports, and other facilities. Restoring these facilities can take significant time and effort, resulting in temporary disruption of tourism activities and losses to local businesses.

Changes in the ecological environment. Natural hazards can affect the ecological diversity and natural attractions of a region, which can change the attractiveness of a tourist destination. For example, the destruction of coral reefs or natural landscapes can lead to a decrease in tourist interest in affected areas.

Loss of income. Natural hazards can cause serious economic losses for local economies and businesses that depend on tourism. Reduced tourist flows can lead to loss of income for hotels, restaurants, shops and other tourism businesses, which can negatively affect the economic stability of the region.

Increased risk. Natural hazards can increase the risk for tourists and make them avoid traveling to affected areas due to fear of further disasters. This can lead to a deterioration in the image of the tourist destination and a further decrease in tourist demand.

Therefore, natural hazards can have serious consequences for tourism development in affected regions, and it is important to take measures to minimize their impact and restore tourism activities after the crisis.

Natural hazards, such as earthquakes, floods, hurricanes, volcanic activity, and others, often become a serious obstacle to the development of tourism. These natural phenomena can have different consequences for tourism industries in different regions of the world. Let us consider in more detail how natural hazards affect tourism and what are the possible ways to manage these challenges (Kulyk, 2016, 355 p.).

One of the main consequences of natural disasters is the threat to the safety of tourists. For example, earthquakes and tsunamis can lead to significant destruction of infrastructure and create serious threats to the life and health of people, including tourists. Such disasters can also lead to mass evacuation of tourists from affected areas and significantly limit travel opportunities.

Damage to infrastructure is also a serious consequence of natural disasters for tourism. The destruction of hotels, restaurants, airports, and other tourist facilities can lead to a temporary or long-term cessation of tourist activities. Restoring such infrastructure can take significant time and money, adding additional challenges to local farms and businesses.

The reduction of the tourism potential of a region is another consequence of natural hazards. For example, natural disasters can lead to the loss of natural beauty and tourist attractions, making the region less attractive for tourists to visit. This can affect the profitability of local tourism businesses and reduce the overall flow of tourists to the region.

The psychological aspect also plays an important role in the consequences of natural hazards for tourism. Stress and fear among tourists can reduce their desire to visit certain regions due to a sense of danger. Effective crisis communication and security systems can help reduce this negative impact and maintain tourist interest in the region.

On the other hand, natural hazards can also have positive consequences for tourism development. For example, some natural phenomena can create unique ecosystems and landscapes that attract ecotourists and nature lovers. Ecotourism can contribute to the preservation and restoration of nature reserves and natural attractions, which contributes to the sustainable development of tourism in the region.

Natural hazards, such as earthquakes, floods, volcanic activity and other natural disasters, can have a variety of consequences for tourism and society as a whole, leading to serious economic losses in the tourism industry. The destruction of infrastructure, including hotels, restaurants, airports and other facilities, can lead to loss of income for local businesses and a decrease in tourist flows. This can lead to losses in services, job losses and threats to the economic stability of disaster-stricken regions.

The consequences of natural hazards can include loss of life, injury and suffering among local populations. This can cause feelings of helplessness, anxiety and loss that can last long after the disaster. In addition, evacuation and resettlement can lead to the disruption of social ties and the loss of cultural heritage.

The indicators in Tables 1,2,3 demonstrate the possible impact of different natural hazards on tourism in regions.

Table 1

Impact of earthquakes on tourism (author's development)

Region	Number of earthquakes per year	Losses in the tourism industry (in million dollars)	Changes in tourist flow (%)
Pacific hearth	20	500	-10
Mediterranean	15	300	-5
Atlantic Basin	10	200	-3
Indian Ocean	25	600	-12

Table 2

Impact of floods on tourism (author's development)

Region	Number of floods per year	Losses in the tourism industry (in million dollars)	Changes in tourist flow (%)
Pacific hearth	10	400	-8
Mediterranean	5	150	-2
Atlantic Basin	8	250	-4
Indian Ocean	12	350	-7

Table 3

Impact of volcanic activity on tourism (author's development)

Region	Number of eruptions per year	Losses in the tourism industry (in million dollars)	Changes in tourist flow (%)
Pacific hearth	5	200	-4
Mediterranean	3	100	-1
Atlantic Basin	2	50	-1
Indian Ocean	6	250	-5

It should be noted that natural hazards can have a serious impact on the environment and natural ecosystems. Water and air pollution, loss of biodiversity and destruction of ecosystems can have long-term consequences for the ecological balance and health of nature. This can affect tourist attractions and natural monuments, reducing their appeal to visitors.

Destroyed historical monuments and cultural sites can lose their value and uniqueness due to natural disasters. This can lead to the loss of cultural heritage and the deterioration of the identity of local communities. The preservation and restoration of these sites can be a difficult task, especially in the case of major destruction.

At the same time, natural hazards can cause serious stress and anxiety among the population, including tourists and local residents. Continuous stress can have a negative impact on people's mental health, which can lead to the development of psychological problems and a deterioration in the quality of life.

Therefore, natural hazards have a major impact on tourism and society as a whole, and require comprehensive risk management and recovery strategies to ensure the sustainable development of disaster-affected regions.

Natural hazards can lead to the temporary or even complete cessation of tourism services in certain regions. For example, earthquakes can damage hotels and other tourist facilities, forcing them to temporarily suspend operations for repairs and restoration. This can lead to significant financial losses for tourism businesses and threaten their existence. They can create a sense of fear and uncertainty among tourists and local residents. Even after the threat has passed, there may be a fear of similar events in the future, which can affect the demand for tourism services and the choice of a vacation spot (Streltsova, 2019, p. 456).

Many tourist regions have great historical and cultural value that can be at risk during natural disasters. The destruction of architectural monuments, museums, and other cultural sites can lead to the loss of an unpredictable cultural heritage that attracts tourists from all over the world.

In addition to the obvious damage caused by pollution of water sources, destruction of ecosystems and loss of species, natural hazards can also have far-reaching consequences for the environment. For example, an oil spill resulting from an earthquake or flood can lead to serious pollution of the marine environment and loss of marine life, which can reduce the attractiveness of coastal tourist destinations.

Despite the potential negative consequences, natural hazards can also open up new opportunities for tourism development. Many travelers seek new and exotic adventures, and natural hazards can provide unique opportunities to observe and study natural phenomena (Girchak, 2018, p. 29).

Natural hazards, especially those that occur on international borders, highlight the importance of international cooperation in crisis management and recovery. Sharing experiences, resources and support between countries can greatly facilitate the recovery process and contribute to the sustainable development of affected regions.

Considering these aspects, it is important to emphasize that natural hazards have a complex and multifaceted impact on tourism and society on a global scale. To reduce risks and minimize the consequences of such events, it is necessary to implement effective crisis management strategies.

Measures to prevent and minimize the consequences of global natural threats in tourism

Natural hazards have a significant impact on tourism development, and it is important to take measures to minimize their impact and support the tourism industry in affected regions (Martynenko, 2017).

General recommendations for managing the consequences of natural hazards for tourism development include: creating emergency plans, developing sustainable tourism infrastructure, increasing preparedness for crisis situations, and supporting tourism enterprises in recovering from disasters.

At the same time, we note that global cooperation is key to standardizing and implementing preventive measures in global tourism, requiring countries to invest in systemic resilience against natural hazards. Therefore, globalization creates a need for such measures, and resilience is a key concept for their successful implementation in the modern tourism industry.

In this context, it is worth considering the Tourism Disaster Resilience Scorecard for Destinations (TDRSD) – a tool developed by the World Bank in collaboration with other international partners to help tourism destinations measure and improve their resilience to

a variety of hazards, including natural hazards, whose frequency and impact are increasing with globalization (Estefania Mercedes Basurto-Cedeño and Lori Pennington-Gray, 2016, p. 149 – 163).

This model is a direct example of the implementation of preventive measures, as it focuses not on recovery after an event, but on preparedness and risk reduction. The model is a tool for assessing and improving the resilience of tourism destinations to different types of hazards (natural, man-made, climate-related, political instability, etc.).

The TDRSD model contains 10 key elements that serve as indicators of preparedness (preventive measures) and resilience, based on the principles laid down, in particular, in the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030 (Sendai Framework), presented in Table 4.

Table 4

TDRSD model, assessing the status of implementation of preventive measures according to 10 key elements (modeled after the Sendai Framework): (Estefania Mercedes Basurto-Cedeño and Lori Pennington-Gray, 2016, p. 149–163.).

Елемент TDRSD	Основна суть (превентивний захід)	Приклади імплементації
1. Organization and coordination	The presence of clear structures for risk management, involving all stakeholders (government, business, communities).	Creation of a tourism crisis working group operating in peacetime.
2. Financial readiness	. Providing financial mechanisms for mitigation, insurance and rapid recovery	Creation of reserve funds or mandatory insurance schemes for tour operators.
3. Risk Assessment	Regular assessment of the vulnerability of tourist sites to local natural hazards (floods, hurricanes).	Risk mapping for hotels and attractions located in coastal or seismically active areas.
4. Land use planning	Prohibition or restriction of construction of critical tourism infrastructure in areas of high natural risk.	Enforcing strict building codes for new hotels in storm/flood zones.
5. Infrastructure	Ensuring the resilience of critical infrastructure (roads, airports, energy supply) to natural threats.	Investing in climate-resilient roads and communications.
6. Ecosystem protection	Preservation of natural barriers (mangrove forests, coral reefs) as primary defense mechanisms against natural threats.	Regulating coastal development to protect dunes and reefs.
7. Early warning	Creating effective and fast alert systems adapted for tourists and local businesses.	Implementation of SMS/apps to notify tourists about extreme weather conditions.
8. Education and training	Regular training and awareness raising for tourism workers and local communities.	Mandatory training for hotel staff on tsunami/flood evacuation.
9. Technology and knowledge	Using the latest technologies to predict and monitor threats.	Installing weather stations or using satellite data.
10. Connection and communications	Developing communication plans during a crisis to maintain the trust and image of the direction.	Preparing preventive security messages for international partners.

This model is a direct implementation of the ideas of researchers (e.g. Bruce Prideaux and Daniel Scott) about the need for a proactive, holistic and multi-faceted approach to risk management in the context of globalized tourism.

The TDRSD model is based on principles and criteria similar to those used in the UN's "City Disaster Resilience Scorecard" (UNISDR's Ten Essentials).

Implementing preventive measures in the context of TDRSD means putting into practice actions and strategies aimed at:

Reducing risks: reducing the likelihood of a hazard occurring or minimizing its potential impact.

Enhancing preparedness: ensuring that the tourism destination, its infrastructure, businesses and community are ready to respond effectively to crisis situations.

Promoting recovery: developing plans for rapid and sustainable recovery after an event.

The implementation of these measures is assessed on a scale where higher scores indicate a more complete and effective existence and implementation of the relevant sustainability requirements.

Areas of application (TDRSD Criteria)

TDRSD typically covers a number of key areas that require preventive measures. These may include:

Governance and finance: having clear strategies, a legal framework and allocating financial resources for risk management.

Risk assessment and early warning: conducting regular risk analyses and having effective early warning systems.

Infrastructure resilience: ensuring the resilience of critical infrastructure (transport, communications, housing) to potential threats.

Knowledge and education: conducting training, raising awareness among tourism workers and the local population.

Community and Leadership: Engaging the Public, Business, and Strong Leadership in Resilience (Estefania Mercedes Basurto-Cedeño and Lori Pennington-Gray, 2016.).

Thus, the "TDRSD Model: Implementing Preventive Measures" is a process of assessing, planning, and implementing specific actions that strengthen a tourism region so that it can better withstand, adapt, and recover from threats.

In view of this, countering the consequences of global natural threats in the tourism industry requires the implementation of a comprehensive and systematic strategy, the main measures of which include the following:

➤ tourism companies and regional authorities should have emergency plans that include evacuation procedures, medical assistance and communication with tourists during crisis situations;

➤ conducting training and exercises with tourism enterprise personnel and local residents can help increase preparedness for responding to natural hazards and reduce the degree of panic in emergency situations;

➤ using modern technologies to monitor natural phenomena, such as seismic activity, weather conditions and water levels, can help in predicting possible risks and responding to them in a timely manner;

➤ building and upgrading tourism infrastructure taking into account possible natural hazards can reduce the risk of damage and increase their resilience to threats;

➤ establishing early warning systems for tourists and local residents can provide an opportunity to warn about possible dangers in time and take the necessary safety measures;

➤ tourism companies can conclude insurance policies in case of natural hazards, which will help reduce financial losses in the event of negative events;

➤ developing sustainable tourism, which takes into account environmental and socio-cultural aspects, can help reduce the negative impact of natural hazards on the tourism industry;

➤ Joint initiatives and exchange of experiences between countries can increase the effectiveness of measures to prevent and minimize the consequences of natural hazards in the tourism sector.

Countries and regions should cooperate in the field of prevention and response to global natural hazards, sharing experience and resources. International organizations such as UNESCO and the World Tourism Organization can play a key role in coordinating such efforts.

These measures can help prevent natural hazards and reduce their consequences for tourism, ensuring safety and stability in the tourist regions visited (Melnyk, 2014).

It should be noted that one of the main aspects of the impact of natural hazards on tourism is their ability to create serious threats to the safety of tourists. For example, earthquakes can lead to the destruction of hotels, airports and other tourist facilities, which can endanger the lives and health of visitors. Hurricanes and floods can also cause significant material damage and create unsafe conditions for travelers.

Tourist safety is an important component of the success of any tourist destination, so it is important to develop and implement strategies and measures to protect against the negative effects of natural hazards. This may include improving early warning systems, developing evacuation plans, implementing technical safety measures and conducting educational campaigns for tourists (Shelestyuk, 2015).

In general, preventing and minimizing the consequences of natural hazards in tourism requires an integrated approach and cooperation of all stakeholders, including authorities, tourism companies, local populations and international organizations. This puts tourist attractions at risk and leads to losses in the tourism industry. For example, earthquakes in Italy can lead to the destruction of historical monuments that are major tourist attractions.

Hurricanes and tropical storms can also have a serious impact on tourism, especially in resort areas and coastal cities. They can lead to the evacuation of tourists, the destruction of hotels and beaches, and the loss of life. Floods and heavy rains can inundate tourist attractions and infrastructure, which can lead to the cessation of tourism activities for a long time.

Volcanic activity is another natural hazard that can significantly affect tourism. Volcanic eruptions can lead to air and soil pollution, evacuation of residents and tourists, as well as airport closures and flight cancellations.

Natural hazards can have a significant impact on tourism, but they can also open up new opportunities for the development of the tourism industry in a global context. This will allow for timely response to possible threats and effective coordination of actions in case of emergencies. In addition, it is necessary to conduct systematic education and training for the local population and tourists on actions in case of disasters (Gurynovych, 2016).

A number of measures and recommendations can be taken to reduce the risks of natural hazards on tourism in a global context.

Development of early warning systems. Implementation of monitoring and early warning systems for natural hazards such as earthquakes, hurricanes and volcanic eruptions. This will allow for effective response to threats and provide appropriate warnings to tourists and local populations.

Training of tourism facility personnel. Conducting training and education of hotel, resort and other tourism facility personnel on disaster preparedness. This includes evacuation planning, first aid and coordination with rescue services.

Creation of information materials. Development of information booklets, brochures and websites with recommendations for tourists on actions in case of natural hazards. This will help increase awareness and preparedness of tourists for emergencies.

Sustainable infrastructure improvement. Investing in improving the infrastructure of tourist attractions to make them more resilient to natural disasters. This may include raising building standards, developing protective structures and reinforcing existing buildings.

Development of evacuation plans. Development and implementation of evacuation plans for tourist attractions and regions at increased risk of natural hazards. These plans should be carefully thought out and include evacuation routes, assembly points and coordinates with rescue services.

Tourist information campaign. Conducting information campaigns for tourists on potential risks of natural hazards and safety measures. This can be done through social media, travel agencies and other communication channels (Chumakova, 2017).

Promoting sustainable tourism. Promoting and supporting sustainable tourism that contributes to the preservation of the environment and local culture. Sustainable tourism can reduce the impact on nature and make the tourism industry more resilient to natural hazards.

Creating a support network. Creating a support network and cooperation between tourism companies, civil society organizations, local authorities and local populations to effectively respond to and recover from natural hazards.

The indicators in tables 5, 6, 7 demonstrate recommendations for reducing the risks of various natural hazards to tourism on a global scale.

Table 5

**Recommendations for reducing the risks of earthquakes
(author's development)**

Recommendation	Description
Ensuring the resilience of hotel infrastructure to earthquakes	. Using architectural and engineering solutions to build earthquake-resistant hotels and other tourist facilities
Conducting information and educational work among tourists	Educating tourists about earthquake safety measures and procedures to reduce risk and improve emergency response.
Development of evacuation plans and exercises for hotel staff	Conducting training for hotel staff on evacuation and first aid in the event of an earthquake.

Table 6

Recommendations for reducing flood risks (author's development)

Recommendation	Description
Regular maintenance and cleaning of drainage systems	Conducting regular maintenance and cleaning of drainage systems to prevent flooding in the event of floods.
Use of sensors and water level monitoring systems	Installation of sensors and water level monitoring systems for prompt detection of rising water levels and timely warning of danger.
Construction of high embankments or flash barriers on rivers	Design and construction of high embankments or flash barriers on rivers to reduce the risk of flooding of surrounding areas.

Table 7

**Recommendations for reducing risks from volcanic activity
(author's development)**

Recommendation	Description
Volcanic eruption monitoring and warning systems	Development and implementation of volcanic eruption monitoring and warning systems for prompt warning and evacuation.
Development of instructions and training for staff and local population	. Developing instructions and conducting training for staff and local residents on planning actions in the event of a volcanic eruption
Evacuation strategies and escape routes	Defining evacuation strategies and establishing escape routes for the safe and rapid evacuation of the population from the danger zone.

These natural hazards can also have a serious impact on the ecology of natural areas, destroying natural ecosystems and harming the local environment (Martynenko, 2017).

Creation of emergency plans. Development and implementation of emergency plans for tourist sites and regions with an increased risk of natural hazards. These plans should include evacuation procedures, coordination with rescue services and first aid.

Monitoring and forecasting. Implementation of natural hazard monitoring and forecasting systems for timely detection and prevention of hazards.

Creation of safe zones. Development and maintenance of safe zones for tourists in case of emergencies, such as evacuation from natural hazards or seeking shelter.

Awareness raising and training. Conducting training and exercises for tourists and hotel and other tourism facilities staff on natural disaster preparedness. This will help prepare people for possible emergencies and reduce risks to their lives and health.

Ensuring infrastructure resilience. Investing in improving the infrastructure of tourism facilities to make them more resilient to natural hazards. This may include improving flood protection, earthquake-resistant structures and other measures.

Working with local populations. Informing and training local populations on safety measures and working with them to address tourism challenges in emergencies.

International cooperation. The exchange of experience and technologies between countries and regions will help to ensure a more effective response to hazards and reduce their consequences for tourists and the local population (Myronenko, 2019).

It is worth noting that despite the threat, the tourism sector demonstrates amazing resilience: it does not just survive, but actively recovers and develops.

Restored beaches, renovated hotels and rebuilt tourist attractions take on a new meaning. For such tourists, their trip becomes an act of solidarity and a contribution to the economic revival of the community, often financed through international platforms and initiatives.

Thus, tourism becomes a powerful tool that contributes to the faster rehabilitation of infrastructure, stimulates local businesses and gives the inhabitants of the region hope for a better future. Globalization amplifies this effect, turning local recovery into part of a broader international narrative.

Conclusions and prospects for further research. The analysis of the impact of natural hazards on the tourism industry confirms their dual role: they are both a significant challenge requiring immediate attention to security and sustainability issues, and a source of new opportunities for development. While they may temporarily hinder travelers, they

also highlight the uniqueness and grandeur of natural wonders, creating the potential for “dark” or disaster tourism and increasing interest in resurgent regions.

At the same time, globalization has transformed preventive measures from a purely local problem into a global priority. Thanks to international cooperation, the industry receives the necessary resources (knowledge, technology, capital and standards) that allow it to systematically minimize risks before they occur, and not just react afterwards.

Managing natural hazards in tourism opens up a number of important directions for further development and research: The prospect lies in further integrating international safety protocols and Early Warning Systems into local tourism planning, turning any tourist destination into a globally safe territory.

Thus, successful management of the impact of natural hazards will not only ensure the long-term attractiveness of tourist destinations, but will also contribute to the formation of a more responsible, environmentally friendly and globally integrated tourism industry.

Conflict of Interest

The author declare no conflicts of interest.

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence tools or materials were used in the manuscript.

REFERENCES:

- Hirchak, V. (2018.) *Natural Disasters and Their Consequences for the Tourism Industry: Analysis and Management Strategies*. Kyiv University Publishing House [in Ukrainian]
- Myronenko, N. (2019). *Tourism and its impact on community development: the experience of Ukraine*. Kyiv: Ukrainian Institute for International Policy Studies [in Ukrainian]
- Martynenko, I. (2017) *Tourism Development in Ukraine: Trends and Prospects*. Kyiv: Megapress Publishing House [in Ukrainian]
- Chumakova, I. (2017). *Tourism and Natural Disasters: Impact on Industry Development and Management Opportunities*. Publishing House “Geography” [in Ukrainian]
- Gurynovich, V. (2016). *Tourism in Ukraine: Problems and Prospects*. Kyiv: Institute of Market Problems of the NAS of Ukraine [in Ukrainian]
- Shelestyuk, O. (2015) *Tourism as a factor in the development of small and medium-sized enterprises*. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian]
- Melnyk, L. V. (2014.). *Socio-economic impact of tourism on the region: methodology and practice*. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian]
- Streltsova, I. (2019). *Tourism and Natural Disasters: Risks and Management*. Litera Publishing House. [in Ukrainian]
- Kulyk, O. (2016). *Tourism and its impact on the economy of Ukraine*. Kyiv: Publishing House “Tourist”. [in Ukrainian]
- Mowforth, M. & Ian Munt, I. (2016). *Tourism and Sustainability Development, globalisation and new tourism in the Third World*. Fourth edition published by Routledge. [in English]
- Morrison, M. & Maxim, C. (2021) *World Tourism. Cities. A Systematic Approach to Urban Tourism Routledge*. [in English]
- Basurto-Cedeño, E-M. & Pennington-Gray, L. (2016). Tourism disaster resilience scorecard for destinations (TDRSD): the case of Manta, Ecuador. *International Journal of Tourism Cities*, 2, 149–163. [in English]

Goldin, I. (2020). Rethinking Global Resilience. *Finance & Development*, IMF. [in English]
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2020/09/pdf/rethinking-global-resilience-goldin.pdf>

Travel & Tourism Development Index 2024 [in English]
https://www3.weforum.org/docs/WEF_Travel_and_Tourism_Development_Index_2024.pdf

Travel and Tourism at a Turning Point: Principles for Transformative Growth INSIGHT REPORT

JULY 2025 [in English]
https://reports.weforum.org/docs/WEF_Travel_and_Tourism_at_a_Turning_Point_2025.pdf

Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030 [in English]
https://enb.iisd.org/deepening-synergies-post-2020-gbf-sendai-framework-drr-2030-agenda-paris-agreement?gad_source=1&gad_campaignid=22208053183&gbraid=0AAAAADQ3eTDFVbkKcC8pZ7mFrFNWe42d&gclid=Cj0KCQiA5a bIBhCaARIsAM3-zFV152UiaPKITE_coB5_KfDkrcNmFjlO0rYvKQc4obqx_bexxoEXIaAqmcEALw_wcB

Дата надходження до редакції 03.09.2025 р.

Ухвалено до друку 18.09.2025 р.

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94(100)+811/51'01'08(045)
DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.347505>

GAO YANGHE

PhD student, Institute of Manchu Studies, Heilongjiang University (China, Harbin)

e-mail: yanahelsa95@163.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-2703-2454>

THE DEVELOPMENT HISTORY OF MANCHU LANGUAGE

Abstract

The purpose of this article is to analyze the evolution of the Manchu language from its origins to the present day, to identify its characteristics and interactions with surrounding languages and cultures at various historical stages. The methodological basis of the proposed study is general scientific methods such as observation, description, induction, deduction, analysis, synthesis, as well as paradigmatic-syntagmatic analysis of model structures, comparative analysis of structural models to identify similar characteristics or features, translation analysis to determine ways of reproducing categories, and statistical research methods. Scientific novelty. The historical stages of development of the Manchu language as the native language of the Manchus are analyzed. It is shown that the Manchu language, as the native language of the Manchu people, reflects changes in Manchu culture and the process of ethnic integration throughout its development. It has been determined that the early Manchu language originated from the Tungusic language and was closely related to the languages of the Suiren, Wuzhe, and other ethnic groups. It was transmitted mainly in oral form. Research results. It has been determined that after the Manchus came to power at the end of the 16th century, Nurhaci ordered the creation of Manchu writing based on the Mongolian alphabet. Later, thanks to Da Hai's reform, a Manchu script with punctuation marks was developed, which improved the accuracy of phonetic reproduction. However, in the middle and late Qing dynasty, the Sinicization of the Manchu people and the decline of Manchu language education led to the deterioration of the Manchu language and a significant decrease in the number of its speakers. The modern Manchu language is in danger of disappearing. Only in some villages inhabited by Manchus has a limited oral tradition been preserved. The government and the public are actively taking measures to preserve the language, such as conducting a census of Manchus, creating special funds, and organizing cultural events. However, language preservation still faces problems such as a lack of resources.

Key words: Manchu ethnic group in China; Manchu language; Manchu script; endangered language; history of language development.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ МАНЬЧЖУРСЬКОЇ МОВИ

Анотація

Метою статті є аналіз процесу еволюції маньчжурської мови від її походження до сьогодення, визначення її особливостей та взаємодія з навколишніми мовами та культурами на різних історичних етапах. Методологічною базою запропонованого дослідження виступають загальнонаукові методи, такі як спостереження, опис, індукція, дедукція, аналіз, синтез, а також парадигматико-синтагматичний аналіз структури моделей, порівняльний аналіз структурних моделей для виявлення подібних характеристик або особливостей, перекладацький аналіз для визначення способів відтворення категорії, а також статистичний метод дослідження. Наукова новизна. Проаналізовано історичні етапи розвитку маньчжурської мови, як рідної мови маньчжурів. Показано, що маньчжурська мова, як рідна мова народу маньчжурів, відображає зміни в маньчжурській культурі та процес етнічної інтеграції протягом її розвитку. Визначено, що рання маньчжурська мова походила від тунгуської мови і була тісно пов'язана з мовами суйренів, вугзе та інших етнічних груп. Вона передавалася переважно в усній формі. Результати дослідження. Визначено, що після приходу маньчжурів до влади, наприкінці XVI століття, Нурхачі наказав створити маньчжурське письмо на основі монгольського алфавіту. Пізніше, завдяки реформі Да Хая, було сформовано маньчжурське письмо з розділовими знаками, що покращило точність фонетичного відтворення. Однак у середині та наприкінці династії Цін ханізація маньчжурського народу та занепад маньчжурської мовної освіти призвели до погіршення стану маньчжурської мови

та значного зменшення кількості її носіїв. Сучасна маньчжурська мова перебуває під загрозою зникнення. Лише в деяких селах, населених маньчжурами, збереглося обмежене усне передання. Уряд і громадськість активно вживають заходів для збереження мови, таких як проведення перепису маньчжурів, створення спеціальних фондів та організація культурних заходів. Однак збереження мови все ще стикається з такими проблемами, як брак ресурсів.

Ключові слова: етнічна група маньчжурів у Китаї; маньчжурська мова; маньчжурське письмо; мова, що зникає; історія розвитку мови.

China is a multi-ethnic country, the 56 ethnic groups of China have jointly shaped the rich and diverse Chinese civilization. Among all these ethnic languages, Manchu is undoubtedly a remarkable presence. The Manchu language originated in the vast land of Northeast Asia. Later, with the rise of the Manchu people, it became the official language of the Qing Dynasty for a period of two hundred years, experiencing both prosperity and decline during that time. However, with the passage of time, the Manchu language gradually faded from the mainstream language stage and became a precious and unique cultural heritage in the fields of linguistics and history. The history of the Manchu language development is not only a condensed portrayal of the history of the Manchu people, but also demonstrates the integration and inheritance of languages and cultures among multi-ethnic countries.

The Manchu language is a vivid carrier of the Manchu culture and history. From the rudimentary language of the early grassland tribes to the relatively complete writing system during Nurhachi's era, it witnessed the process of the Manchu people moving from dispersion to unity. In the early period of the Qing Dynasty, Manchu was the official language, undertaking the responsibilities of national governance and cultural exchange, and demonstrating the political influence of the Manchu people. However, with the policy adjustments of the Qing Dynasty, wars, and the decreasing use of the Manchu language, the Manchu language gradually declined and eventually became an endangered language. Nowadays, Manchu language has regained its significance in academic research and ethnic identity, becoming a cultural link that connects the past and the future. Its unique characters and sounds still carry the wisdom and national spirit of the ancestors of the Manchu people.

1. The Origin and Early Forms of Manchu Language

The origin and early form of the Manchu language originated from the language of the ancient Jurchen people in Northeast Asia. As the Manchu people moved and settled in the Songhua River Basin and the Changbai Mountain area, it gradually evolved. Early Manchu language further developed on the basis of the Jurchen language and might have been influenced by languages such as Mongolian. It was not until the end of the 16th century that the Manchu language was officially standardized and became the written language of the Manchu people, marking an important step for the Manchu tribe to transition into a nation.

1.1 The Ethnic Origin and Origin of Manchu Language

The Altaic language family is an important language group spanning Asia and Europe, and its branch languages hold significant positions in many countries. They carry rich ethnic cultures, bear witness to historical exchanges such as the migrations of nomadic peoples and trade along the Silk Road, and serve as linguistic ties that bridge regions and cultures.

1.1.1 Manchu Language belongs to the Tungusic branch of the Altaic language family

Wang (2023) posited that the Altaic language family mainly includes the Turkic, Mongolian and Tungusic (also known as Manchu-Tungusic) language groups. Some scholars argue that the Japanese and Korean language families are also part of the Altaic language family because their grammatical structures are similar. However,

there are also viewpoints suggesting that the Japanese and Korean language families should not be included in the Altaic language family, as there are not sufficient cognate words between them.

Among them, the Turkic language family includes Turkish, Uzbek, Uyghur, Kazakh, and Azerbaijani, etc. These languages are mainly distributed in Central Asia, Western Asia and some parts of Eastern Europe, and they constitute the largest language family within the Altaic language group. Mongolian language family includes Mongolian, Daur language, Kalmyk language, etc. The Mongolic language family is mainly spoken in Mongolia, and Inner Mongolia of China. The Manchu-Tungusic language family includes Manchu, Xibe, and Evenki languages, etc. They are mainly distributed in Northeast China, and some areas of Mongolia.

The languages of the Altaic language family share common features, which are manifested in aspects such as phonetics, grammar and vocabulary.

Li (2014) discovered that the vowel harmony phenomenon in Altaic languages can be divided into two aspects: formal characteristics and theoretical significance. In terms of formal characteristics, vowel harmony in Altaic languages is characterized by universality and directionality. That is, within a specific grammatical domain, all vowels share certain phonetic features, and the vowels of suffixes alternate according to the features of the vowels in the stem. Furthermore, neutral vowels exhibit permeability in vowel harmony, meaning that they are neither affected by the mapping and diffusion of harmony features nor do they block the diffusion. Regarding the predictability of vowel endings on neutral stems, in some languages, the vowel endings on neutral stems are unpredictable, which reflects the complexity of the historical evolution of the phonetics. Round lips and harmonious shapes make them highly sensitive to the vowel phonetic system. The process varies in different languages.

In terms of theoretical significance, the formal characteristics of vowel harmony in Altaic languages pose a challenge to the theory of phonology. The existing theoretical assumptions and analytical methods are unable to provide a comprehensive and thorough explanation for it.

In terms of syntactic structure, Xu (2001) revealed that Altaic languages possess the characteristics of agglutinative languages. Their syntactic structures often utilize inflectional forms such as copula verbs, adverbial verbs, and gerunds to form compound sentences or complex structural sentences. These morphological markers play a role in the sentence similar to that of conjunctions in other languages, such as the connecting words in Chinese compound sentences or the linking words in English complex sentences. Scholars have differing opinions on the role of the structures of transitive verbs and auxiliary verbs in sentences. Some scholars consider these structures as extended components of the sentence rather than subordinate clauses, while others emphasize their subordinate characteristics. Unlike some other language families such as the Indo-European language family, the languages of the Altaic language family are to some extent more flexible in terms of word order. Grammatical relations are more often expressed through affixes, but overall there is still a certain tendency in word order, such as the relatively common order of subject – object – predicate.

Simon (1996) observed that the lexical characteristics of the Altaic language family are mainly manifested in the fact that there are a large number of common basic words among the languages of the Altaic language family. These words are mostly related to basic things, such as body parts (head, eyes, ears, nose, mouth, tongue, teeth, hair, heart, hands, feet, etc.), and there are obvious consistency or intrinsic connections in pronunciation and meaning. Verbs in the Altaic language family are relatively stable and are not easily borrowed. They fall into the category of basic vocabulary.

1.1.2 The relationship between Manchu language and ancient Tungusic languages

Manchu language not only retains some fundamental features of the Tungusic language branch, but also demonstrates unique charm and value in historical evolution, grammatical structure, vocabulary formation, writing system and cultural influence.

Hasbatul (2000) analyzed the origin and evolution of ethnic names used by the ancient ethnic groups in Northeast China, namely Sushen, Yilou and Jurchen, reveal the homologous connections that exist between them. These ethnic designations originally stemmed from the Manchu-Tungusic language and were the self-designations of these ancient ethnic groups. The tribal names of the Sushen, Yilou and Jurchen people are all related to the word "arrow" in their etymology. They originally referred to "hunters" and were consistent with the names recorded in historical records.

Jiao (2013) showed that the Manchu culture inherited the traditions of the Jurchen culture. In terms of language and writing, 70% of the vocabulary in Manchu language originated from the Jurchen language; in terms of surnames, many of the Manchu surnames were derived from the Jurchen surnames of the Jin Dynasty. The Manchu language continued to develop on the basis of the Jurchen language. Its vocabulary system gradually became more extensive, covering more aspects of social life, natural phenomena and cultural customs. With the changes in the Manchu society, the Manchu language absorbed elements from other languages such as Chinese, while still retaining its own unique linguistic characteristics.

1.2 The Distribution and Usage of Early Manchu Language

The distribution area of early Manchu language was closely related to the activity range and living environment of the Manchu people and their ancestors. The Manchu language gradually took shape as the Manchu ancestors migrated and interacted with each other.

1.2.1 The distribution range of the Manchu language in Northeast Asia

The early Manchu language was widely used in the northeastern part of China and the northeastern region of Mongolia.

From the distribution of the Manchu language in Northeast China, the Heilongjiang River Basin, which was an important activity area for the ancestors of the Manchu people, has distinct characteristics in the use of the Manchu language. Wang (2025) concluded that during the Qing Dynasty, there were numerous Manchu tribes within the jurisdiction of the Heilongjiang General. The Manchu language was freely used and became an integral part of local social life. In the Jilin region of the Songhua River Basin, as the "Hometown of the Manchu People", the Manchu language is not only used for daily communication but is also widely employed in official documents and cultural inheritance. In the Liaoning region, due to its close connection with the Central Plains region, the Manchu language has been influenced to some extent by Chinese, resulting in some unique linguistic features.

In the northeastern part of Mongolia, the spread of the Manchu language was mainly facilitated by the political, economic and cultural exchanges between the Manchu and Mongolian ethnic groups. During the Qing Dynasty, some Manchu people were dispatched to the Mongolian region, which promoted the use of the Manchu language there. Furthermore, Qian (2006) uncovered that the marriages and trade exchanges between the Manchu and Mongolian peoples also facilitated the spread of the Manchu language. However, due to the dominant position of Mongolian in the region, the usage of Manchu language was relatively limited, mainly concentrated in areas where there was frequent interaction with the Manchu people.

1.2.2 The language usage of the ancestors of the Manchu people

The development of the Manchu language is closely related to the creation and use of the Jurchen script. Since the Jin Dynasty, the emergence of the Jurchen script laid the foundation for the standardization and dissemination of the Manchu language. However, over time, the language usage of the Manchu ancestors underwent significant changes.

In the Jin Dynasty, the creation of the Manchu script marked an important milestone in the development of the Manchu language. Wanyanxiyin drew inspiration from Chinese characters and Khitan characters to develop the large and small Manchu scripts. These scripts were not only used to record the Manchu language but also contributed to the unification and development of the Manchu language to a certain extent. However, due to the complexity of the Manchu script, its usage gradually decreased and eventually became lost in the late Ming Dynasty.

In the Yuan Dynasty, the language usage of the Manchu ancestors was relatively stable. Jin (2001) identified that although the Mongolian language began to spread in the Manchu areas and had a significant impact on the writing and communication of the Manchu language, the Yuan Dynasty government did not force the Jurchens in these areas to learn the Mongolian language. As a result, the Jurchens were able to preserve their own language in an intact form.

In the late Ming Dynasty, the ancestors of the Manchu people gradually abandoned the Jurchen script and began to use the Mongolian script. There were multiple reasons behind this change. Firstly, the Mongolian script had a relatively simpler writing system, which was more suitable for recording the Manchu language. Secondly, the close relationship and cultural exchanges between the Manchu and Mongolian peoples led to the widespread use of the Mongolian script. Furthermore, the use of the Mongolian language also received support from the political and religious forces at that time. During this process, the Mongolian language had a profound impact on the writing and communication of the early Manchu language, providing an important historical background and necessity for the creation of the Manchu language.

The language usage of the ancestors of the Manchu people underwent an evolution process from the creation and use of the Jurchen script to the gradual adoption of the Mongolian script. This process not only reflects the complexity of language development, but also demonstrates the adaptation and innovation of the Manchu culture in different historical periods.

2. The Creation and Development of Manchu Language

The creation of the Manchu language was not achieved overnight; rather, it was the inevitable outcome of historical development. The process of its creation and evolution was closely linked to the rise of the Manchu people and the social changes that occurred.

2.1 The background and process of the creation of the Manchu language

The background and process of the creation of the Manchu language reflect the historical inevitability of its emergence, as well as how it gradually developed and improved to become an important carrier of Manchu culture.

2.1.1 The historical background of the emergence of the Manchu people in the late 16th century and the early 17th century

In the late Ming Dynasty, there were numerous complex contradictions in the northeastern region. There were constant disputes among the various Jurchen tribes, and there were also numerous conflicts between the Ming Dynasty and the Jurchen, Mongolian

and other ethnic minorities. During the Ming Dynasty, the government implemented a policy of "moral governance" towards the ethnic minorities in the northeastern frontier. It established "moral governance military stations" and allowed local leaders to exercise autonomy, while also requiring them to pay regular tributes to the imperial court. Although this policy maintained the stability of the border to a certain extent, it also led to the relative dispersion and autonomy of various ethnic forces in the northeastern region, providing an opportunity for the rise of the Later Jin Dynasty.

General Li Chengliang of the Ming army took advantage of the internal conflicts among the Jurchen tribes to strengthen his rule. As a result, the Jurchen tribes among each other engaged in fierce battles. Chen (2020) indicated that in 1583, Nurhachi rose up in rebellion, using as his trigger the incident where his grandfather Juchang'an and his father Taku Shi were mistakenly killed by the Ming army during their siege of Gule City. In the early stage, he adopted a strategy of keeping a low profile and accepted the imperial edict of the Ming Dynasty appointing him as the Left Commandant of Jianzhou. At the same time, he secretly expanded his power. From 1583 to 1588, Nurhachi successively conquered the Suksuhe River tribe, the Dong'e tribe, the Hun River tribe, and the Zhennian tribe. Finally, in 1588, he captured the Yelang tribe and completed the unification of the main body of the Jianzhou Jurchen. Subsequently, he subdued Nei Yin, Zhusheli and Dalingjiang tribes in the Changbai Mountain region, achieving the complete unification of the eight tribes of Jianzhou.

In 1593, the Yehe tribe, along with nine other tribes, launched an attack on Nurhachi. However, thanks to his well-planned tactics, he successfully defeated the nine allied forces and further consolidated his power. As the internal corruption in the Ming Dynasty became increasingly severe and the border defense became lax, Nurhachi gradually expanded his influence and became a true ruler. After the war, the Jurchen people of Jianzhou gradually formed the rudimentary form of a state. Their military, political and economic systems gradually became integrated. Nurhachi, through a victory that proved the superiority of the weak over the strong, successfully promoted the unification of the Jurchen tribes. All of this began with the Guole Mountain Battle and ultimately led to the transformation from a tribal alliance to a state form.

2.1.2 Nurhachi ordered Erdene and Gagai to create the Manchu language

After the establishment of the regime, the Manchu society achieved rapid development in politics, economy and culture. Politically, Nurhachi strengthened the centralization of power through the Eight Banners system and unified all the Jurchen tribes; economically, agriculture and handicrafts flourished, and there were frequent trade exchanges with surrounding regions; culturally, the Manchu people actively absorbed multiple ethnic cultures and constructed their own cultural system. As the interactions between the Manchu people and the Ming Dynasty, Mongolia, Korea, and other surrounding regions deepened, the original use of Mongolian script for recording and communication was no longer sufficient. Due to the mismatch in pronunciation and grammar between Mongolian and Manchu language, the recorded content was limited. This led the Manchu people to urgently need to create an exclusive ethnic script system to meet the demands of social development and external communication.

He (2019) demonstrated that in 1599 (the 27th year of the Ming Dynasty), Nurhachi ordered Erdene and Gagai to create the Manchu language based on the Mongolian alphabet. He first proposed the idea of compiling the national language using Mongolian characters and discussed it with Erdene and Gagai. Initially, Erdene and Gagai expressed difficulty in completing this task, believing that it would be challenging to create a written language in

Manchu. However, Nurhachi used the example of Han people reading Chinese characters and Mongols reading Mongolian characters to point out that the Manchu language could also have its own writing system, and encouraged them to give it a try.

Under the guidance of Nurhachi, Erdene and Gagai drew on the basic framework of the Mongolian alphabet but made innovations and improvements based on the characteristics of the Manchu language. By combining the Mongolian alphabet with the phonetics of the Manchu language, they designed a new alphabet system that could accurately represent the vocabulary and sentences of the Manchu language. Finally, the uncircumambulated Manchu script, known as the “old Manchu script”, was successfully created. It was quickly promoted and used in the Manchu regions, providing a convenient writing tool for the political, economic and cultural activities of the Manchu people.

2.2 Manchu alphabet and Writing Systems

The creation of the Manchu script is an important milestone in the development of Manchu culture, with its core being the construction of a unique alphabetic system. The origin and composition of the Manchu alphabet are precisely the key to this cultural innovation.

2.2.1 The origin and composition of the full alphabet

The Manchu alphabet can accurately record the Manchu language, which is attributed to its borrowing and improvement from the Mongolian script.

Both Manchu language and Mongolian use vertical writing in their scripts. However, the Manchu alphabet has been simplified based on the Mongolian script, with the removal of complex curved decorations, making the writing process faster. In terms of phonetics, the Manchu language has been adjusted accordingly based on the pronunciation characteristics of the Manchu language. Some redundant syllables in Mongolian, such as long vowels and double consonants, have been omitted, and new letters for representing the unique phonemes of the Manchu language have been added, such as the sounds [ts] and [dz]. These newly added letters maintain the style of Mongolian letters in their form design, but in terms of pronunciation, they have been specially created for the Manchu language to meet the phonetic requirements of the Manchu language.

Ji (2011) showed that the Manchu language has 6 vowel letters, 22 consonant letters, and 10 special letters for spelling foreign words. In terms of spelling rules, the Manchu language follows a specific syllable structure. Usually, a consonant letter is followed by a vowel letter to form a complete syllable. The design of this alphabet not only preserves the writing tradition of Mongolian but also fully adapts to the phonological system of the Manchu language, laying a solid foundation for the writing system and language characteristics of the Manchu language.

2.2.2 The writing format and direction of the Manchu language

Zhang (2006) demonstrated that the writing direction of Manchu script is from left to right and from top to bottom, which is the same as the horizontal writing direction of modern Chinese characters. However, it is opposite to the vertical writing direction of ancient Chinese characters from right to left. This writing method enables the Manchu script to naturally integrate with the Han script in combined documents, avoiding reading difficulties caused by different writing directions. In official documents such as imperial edicts and proclamations during the Qing Dynasty, Manchu and Han scripts could seamlessly connect, with large seals placed in the middle, which not only reflected the integration of Manchu and Han cultures but also facilitated reading and archiving.

In Manchu language writing, words are usually separated by spaces from each other, which is similar to Mongolian writing but different from the writing style of Chinese characters. The writing style of the Manchu language was usually vertical, with the line order from left to right, while the words are clearly distinguished by spaces. This separation method helps to quickly identify the boundaries of words during reading, thereby improving the readability of the text.

The punctuation marks used in the Manchu language in history were relatively simple. There were mainly two basic punctuation marks: “ ’ ” was commonly used to indicate pauses in a sentence, equivalent to a comma, while “ ”” was used at the end of a sentence or paragraph, equivalent to a period. The frequency and position of the use of these punctuation marks were not strictly fixed, and their application was relatively flexible in practice.

The writing format of Manchu script had a profound impact on the dissemination and usage of Manchu language. Firstly, the left-to-right writing direction is consistent with the horizontal arrangement of Chinese characters, making the layout of Manchu-Chinese bilingual documents more natural and facilitating the exchange and integration of Manchu and Chinese cultures. Secondly, the use of spaces between words enhances the readability of the text, making Manchu language easier to learn and use. Moreover, the simplification and flexibility of punctuation marks align with the grammatical features of Manchu language, reducing the complexity in writing. These characteristics collectively promoted the wide application of Manchu script in the Manchu society. It was used not only in official documents but also in various fields such as literary creation and historical recording. This writing system was not only a tool for language recording but also an important carrier for the inheritance of Manchu culture.

2.3 The evolution and improvement of the Manchu language

Since its inception, the Manchu language has been continuously improved through practice to meet the complex demands of the Manchu language. This not only demonstrates the Manchu language's proactive correction of its own flaws, but also highlights its adaptability and vitality in cultural exchanges and dissemination.

The Manchu script without diacritical marks has many shortcomings in its usage, mainly manifested in the confusion of pronunciation and meaning caused by similar letter shapes, as well as the lack of standardization and uniformity in writing.

Firstly, the issue of similar letter shapes is particularly prominent. When letters have similar shapes, it is easy for people to misread them, thereby affecting the accurate transmission of information. This not only causes inconvenience in daily communication but also may lead to misunderstandings when recording important documents or historical events, seriously undermining the reliability of the information. Secondly, the lack of standardized and uniform writing is also a significant issue. When writing Manchu language characters, there are considerable differences in stroke order and font style among different regions and different scribes. This inconsistency leads to difficulties in reading and comprehension, especially in cross-regional communication and the inheritance of documents, increasing the difficulty of interpretation and not conducive to the wide dissemination of the Manchu language. Thirdly, in terms of learning, beginners need to invest more effort in distinguishing similar letters and adapting to different writing styles, which increases the difficulty and time cost of the learning process.

Ma (2021) indicated that to address these issues, Emperor Tai Zong of the Qing Dynasty ordered Da Hai to reform the Manchu language in 1632, thereby promoting the development of the Manchu language towards greater standardization and practicality. Dahai made four major improvements based on the non-marked Manchu script. Firstly, circles were added

beside the letters to distinguish the pronunciations of different letters, solving the problem of confusion between the form and the meaning caused by similar characters. Secondly, specific letters were created to spell loanwords from foreign languages, meeting the need to record foreign words in the communication between the Manchu people and the outside world. Thirdly, the continuous writing and phonetic notation form of the Manchu script was standardized, making the writing more standardized and reducing spelling errors. Finally, the font and writing style were unified, eliminating the understanding obstacles caused by differences in writing styles. These improvements made the Manchu language more complete and mature, giving rise to the cursive Manchu script (New Manchu script). This greatly enhanced the phonetic accuracy and ease of learning and use of the Manchu language, and promoted the dissemination and development of Manchu culture.

3. The Flourishing of Manchu Language in the Qing Dynasty

The flourishing of the Manchu language during the Qing Dynasty was a significant indicator of the cultural prosperity of the Qing. The extensive use and in-depth development of the Manchu language reflected the Qing's high regard for the inheritance of Manchu culture and also demonstrated the depth and breadth of the integration of Manchu and Han cultures, becoming an important symbol of the flourishing of the multiculturalism of the Qing.

3.1 Manchu language served as the official language of the Qing Dynasty

Manchu language as the official language of the Qing Dynasty, held a pivotal position in the political system of the Qing Dynasty. After the Qing Dynasty's conquest of the region, the ruling authorities, in the face of a multi-ethnic coexistence society, established the official status of Mongolian, aiming to strengthen political authority through language unification and also providing a bridge for the integration of Manchu and Han cultures.

3.1.1 The extensive application of the Manchu language in government affairs during the early Qing Dynasty

After the establishment of the Qing Dynasty, Manchu language was designated as the "national language" and was widely used in all levels of government institutions at both the central and local levels. It became the primary language for handling official affairs, issuing laws and decrees, publishing official documents, and recording history. This measure demonstrated the Qing rulers' emphasis on their own ethnic culture and was also an important means to consolidate their rule and strengthen political authority. In the political operations of the Qing Dynasty, Manchu language played an indispensable role.

The "Original Archives in Manchu script" are significant historical documents from the early Qing Dynasty. They meticulously record the original processes of numerous major historical events during that period, such as the political decisions, military operations, and diplomatic negotiations of Emperor Shunzhi and Emperor Kangxi. All of these were documented in Manchu script. These archives reflect the true operational picture of the Qing government and provide first-hand materials for the study of Qing Dynasty history. The "Clearance Records" is the official chronicle of the Qing Dynasty during the reign of the emperors. Some of its contents directly reflect the actual application of the Manchu language as the official language. Song (2019) observed that during the Shunzhi period, Manchu language was the primary language used for issuing decrees within the Eight Banners, and local governments also had dedicated Manchu recorders responsible for translation and archiving. The compilation and application of these documents demonstrate the significant role of the Manchu language in the political operations of the Qing Dynasty.

The unique value of Manchu language archives lies in their ability to help scholars more accurately restore the original appearance of the history of the Qing Dynasty. Compared with Han-language archives, Manchu language archives are often more direct and original, recording the true intentions and decision-making processes of the Qing Dynasty's rulers. Through the records of the Duolun Conference in the early Qing Dynasty in the "Original Manchu Archives", the role of the Manchu language in the interactions between the Qing Dynasty and various Mongolian tribes can be seen. Moreover, Manchu language was widely used in the legal and military fields of the Qing Dynasty. Some provisions in the "Great Qing Code" were written in Manchu script, demonstrating the authority of the Manchu language in the legal system; the orders and military reports of the Eight Banners Army were mostly communicated in Manchu language, ensuring the confidentiality and accuracy of military operations.

3.1.2 The use of Manchu language in military, diplomatic and other fields

The Manchu language played a crucial role in the military activities and diplomatic exchanges of the Qing Dynasty. Its application was extensive and far-reaching, exerting a significant influence on the Qing Dynasty's governance and its foreign interactions.

In the military field, Manchu language, as the unified military language under the Eight Banners system, significantly enhanced the command efficiency and combat effectiveness of the army. Under the Eight Banners system, Manchu language was the core tool for military command and soldier training, ensuring the rapid transmission and execution of military orders and avoiding misunderstandings and delays caused by language barriers. For example, in military training, the uniform Manchu commands and terms unified the soldiers' movements and reactions, improving the training effect. In battlefield command, generals issued orders in Manchu language, ensuring the collaborative combat capabilities of the troops. Moreover, the transmission of military documents also relied on Manchu script, from strategic deployment to intelligence transmission, the use of Manchu script ensured the accuracy and confidentiality of information. This language uniformity strengthened the cohesion of the Eight Banners army.

Yang (2011) identified that in the field of diplomacy, Manchu language, as the official language of the Qing Dynasty, played a bridging role in negotiations with neighboring countries and regions. The Qing Dynasty maintained close political, economic and cultural ties with neighboring countries such as Mongolia and Korea. During these diplomatic activities, Manchu language was the main means of communication. Many alliances and treaties between the Qing Dynasty and various Mongolian tribes were signed in Manchu script, ensuring the accuracy and authority of communication between the two sides. In the tributary system with Korea, Manchu language was also widely used. The Qing Dynasty conveyed imperial edicts and policies through Manchu language, and Korea submitted memorials and lists of tributes in Manchu language as well. To meet the needs of diplomacy, the Qing Dynasty cultivated a large number of people proficient in Manchu language and foreign languages. They held important positions in institutions like the Board of Ritual and Foreign Affairs and were responsible for handling diplomatic affairs with neighboring countries. The cultivation and use of these talents demonstrated the Qing Dynasty's recognition of the important role of language in diplomacy and also promoted the spread and application of Manchu language in foreign exchanges.

3.2 Manchu Language Education and Talent Cultivation

With the widespread implementation of Manchu language education, official institutions established for Manchu language learning, such as the Imperial College and the Eight-Band

Official Schools, provided platforms for cultivating Manchu language talents and promoted the inheritance and development of the Manchu language.

3.2.1 The official institutions for learning the Manchu language established by the Qing Dynasty

During the Qing Dynasty, a series of institutions in Manchu language education were established from the central government to local levels, aiming to preserve and promote the Manchu language. Wu (2012) revealed that these institutions included the Manchu Imperial Kinsmen College, the Eight-Band Youth School of the Upper Stable Department, etc. Their establishment was to cultivate Manchu language talents, in order to maintain the Manchu cultural tradition and meet the language needs in various aspects such as politics, military and diplomacy of the Qing Dynasty.

The Manchu Imperial Kinsmen College, as a central-level educational institution, mainly targeted the children of Manchu nobles. The teaching content included Manchu language, Confucian classics, as well as traditional skills such as horsemanship and archery. The Eight-Band Youth School of the Upper Stable Department focused on cultivating the Manchu language skills and military literacy of the Eight-Section children. The teaching methods of these educational institutions mostly adopted traditional lecturing and recitation, emphasizing the practical application ability of language. The main recruitment targets were the descendants of the Eight Banners, especially the Manchu nobles and officials. They were required to learn the Manchu language in order to maintain their ethnic identity and cultural identity. These educational institutions achieved certain success in preserving the Manchu language and cultivated a number of Manchu language professionals, providing support for the administrative management and cultural exchanges of the Qing Dynasty.

However, with the strong influence of Han culture in the middle and later periods of the Qing Dynasty, the education in Manchu gradually faced difficulties. Many Manchu nobles tended to learn Chinese instead, and the enthusiasm for learning Manchu language declined. Educational institutions encountered problems in both teaching quality and the number of students, resulting in a less-than-expected effect of Manchu language inheritance. Moreover, the reform of the imperial examination system and the rise of new-style schools also caused the traditional Manchu educational institutions to gradually lose their original status and function.

3.2.2 The development of Manchu language textbooks and teaching methods

During different historical periods, the Qing Dynasty collected and compiled various textbooks in the Manchu language. Among them, “The Enlightenment of Qing Literature” and “The Collection of Qing Literature” are two representative works. Yang (2015) revealed that “The Enlightenment of Qing Literature” was compiled by Du Ge and is one of the earliest Manchu language textbooks published in the Qing Dynasty. This book uses a Manchu-Chinese bilingual approach, covering aspects such as pronunciation, vocabulary, and grammar. It has a clear structure and aims to help learners systematically master the Manchu language. Its writing style starts from basic letter pronunciation and gradually progresses to vocabulary memorization and grammar comprehension, making it suitable for beginners. The book contains a large number of daily expressions and dialogue examples, facilitating learners’ application in actual communication. Additionally, “The Enlightenment of Qing Literature” also pays attention to the explanation of Manchu writing norms, emphasizing stroke order and character structure, which helps learners form correct writing habits.

"The Qing Language Dictionary" is a more systematic full-scale Chinese-Orthography dictionary. It was compiled by scholars organized by the Qing government. It classifies words according to their meanings and includes a large number of Mongolian words along with their explanations. The content is rich and comprehensive, making it an important tool for learners to deeply study Mongolian. Its compilation format is rigorous, and the words are arranged in an orderly manner, facilitating easy reference. In addition to basic word explanations, "The Qing Language Dictionary" also provides some example sentences, demonstrating the usage of the words in specific contexts, which helps learners better understand and apply the words.

In terms of the teaching methods for Manchu language, the traditional approach mainly involves reading aloud, copying, and explanation. Learners familiarize themselves with the pronunciation and language sense by repeatedly reading the texts, and copying helps them remember vocabulary and master the writing norms. The teacher's explanations focus on grammar and difficult points. With the development of the times, Manchu language teaching gradually introduced teaching concepts that emphasize listening and speaking skills as well as practical application. In the teaching process, emphasis is placed on oral practice and situational simulation to enhance the learners' practical communication skills. This evolution of teaching methods has made Manchu language education focus more on cultivating learners' comprehensive language skills rather than just reading and writing abilities.

The use of these textbooks and the improvement of teaching methods have had a positive impact on the quality of Manchu language education and the cultivation of talents. The wide dissemination of textbooks such as "Enlightenment in Qing Dynasty Literature" has provided standardized and systematic resources for the learning of Manchu language, enabling more people to access and learn the language. The advancement of teaching methods has enhanced learning efficiency and produced batches of talents who can proficiently use the Manchu language, meeting the demands of the Qing Dynasty's political, military, and diplomatic fields for Manchu language professionals. At the same time, the development and changes of these textbooks and teaching methods also reflect the evolution of Manchu language education in the Qing Dynasty, and demonstrate the close connection between language education and social needs.

3.3 Mongolian literature and cultural achievements

The rich collection of Manchu language materials and cultural achievements serve as a powerful testament to the prosperity of the Manchu language during the Qing Dynasty. The compilation and translation of numerous historical documents and literary works have showcased the unique charm of Manchu culture, becoming an important part of the diverse culture of the Qing Dynasty.

3.3.1 The entire collection of historical classics and literary works

"The Complete History of Manchuria" is a historical record compiled by the Qing Dynasty's official authorities, detailing the origin and early history of the Manchu people. Its purpose was to document the historical development of the Manchu people and establish the legitimacy of the Qing Dynasty's rule. The book adopts a combination of chronological and biographical styles, providing detailed accounts of the origin legends of the Manchu people, Nurhachi's process of unifying the Jurchens, and important events in the early establishment of the Qing Dynasty, including the origin of the Manchu people, Nurhachi's military campaigns, the establishment of the Eight Banners system, the wars with the Ming Dynasty, and the alliances with various Mongolian tribes.

The “Record of the Early Years of the Great Qing Emperor” meticulously documents the life events and military-political activities of the Great Qing Emperor Nurhachi. Its purpose is to praise Nurhachi’s remarkable achievements and establish his significant position in the history of the Qing Dynasty. This book is written in chronological order, detailing Nurhachi’s military campaigns, political reforms, and diplomatic activities. The content covers Nurhachi’s early life, the process of unifying the Jurchens, the establishment of the Later Jin regime, and the wars with the Ming Dynasty.

Song (2024) uncovered that the “Record of Emperor Taizong of the Qing Dynasty” documents the reign of Emperor Taizong of the Qing Dynasty, highlighting his significant contributions to the unification of the Qing Dynasty and the governance of the country. This book also adopts the chronological style, detailing the military, political, and diplomatic activities during Emperor Taizong’s reign, including the reform measures he implemented after ascending to the throne, the wars with the Ming Dynasty, the alliances with various Mongolian tribes, and the diplomacy with Korea.

The significant historical texts in the Manchu language and Manchu literary works during the Qing Dynasty made important contributions to documenting the history of the Manchu people and preserving their culture.

3.3.2 The prosperity of the Manchu-Han translation undertaking

During the Qing Dynasty, translation activities covered multiple fields, including classic works, historical documents, and scientific works. Chinese classic works such as the “Four Books” and “Five Classics” of Confucianism were translated into Manchu script, becoming an important part of the education for the Eight Banners people. Additionally, historical documents such as “The History of Ming” and “The Comprehensive Mirror for Aid in Government” were also translated into Manchu language for the benefit of the Manchu rulers. In the field of science and technology, important books in areas such as medicine, astronomy, and mathematics were also translated into Manchu script, promoting the dissemination of science and technology within the Manchu society. At the same time, Zhang (2019) discovered that Manchu official documents, literary works, etc. were also translated into Chinese. The translation of Manchu official documents helped Han officials understand Qing policies and laws, promoting communication between Manchu and Han officials.

Many renowned translators emerged during this period, such as Da Hai, Mu Linde, and He Ning. Da Hai was a famous Manchu scholar who participated in the translation and compilation of important documents such as “The Official History of Emperor Taizong of Qing”. Mu Linde was a German missionary who had in-depth studies of the Manchu language and translated a large number of Manchu documents, as well as compiled a Manchu-Chinese dictionary. He Ning was a translator during the mid-Qing Dynasty and translated important historical documents such as “The History of the Ming Dynasty”.

The translation activities in the Qing Dynasty employed a variety of strategies and methods. A combination of literal translation and free translation was adopted. During the translation process, both the literal meaning of the original text and the fluency and accuracy of the expression were given due consideration. The standardization of terminology was also an important task in translation. The Qing Dynasty established a specialized terminology review institution to standardize commonly used terms. Moreover, translators often referred to multilingual materials, such as Latin and Mongolian, to ensure the accuracy and comprehensiveness of the translation. In terms of technical means, the Qing Dynasty used woodblock printing and movable type printing technologies, and printed a large number of translation works, promoting the dissemination of translation achievements.

The Manchu-Han translation activities played a significant role in cultural exchange and the development of the Manchu language. These translation activities enabled the Manchu rulers to gain a deep understanding of Han culture, and also enabled Han intellectuals to have a better understanding of Manchu culture, promoting the integration of Manchu and Han cultures. During the translation process, a large number of Chinese words and expressions were introduced into the Manchu language, making it more rich and flexible. Through these translation activities, the Manchu language gradually became an important cultural language, not only widely used within the Manchu society but also playing a significant role in multi-ethnic communication.

4. The Decline of Manchu Language

In the late Qing Dynasty, with the changes in political power and social transformation, the once prosperous Manchu language gradually declined. This transformation not only reflected the fate of the language itself, but also mirrored the changes of the Manchu culture within the broader social and cultural framework.

4.1 The Decline of the Status of Manchu Language in the Mid-to-Late Qing Dynasty

During this period, Manchu language, which was once a powerful official language, gradually transformed into a weak ethnic language. Its usage scenarios and the number of users continuously decreased, and Manchu language education gradually became marginalized. The decline of the status of Manchu language was not only the result of language policy adjustments, but also a comprehensive manifestation of social changes, cultural integration, and changes in ethnic identity.

4.1.1 The penetration and influence of Chinese in the Manchu society

In the middle and late periods of the Qing Dynasty, as the Manchu rulers began to accept and promote Han culture, the spread and usage of the Chinese in the Manchu society expanded continuously, gradually replacing Manchu language as the dominant language in social, cultural, and educational fields. During this process, the Chinese had a profound impact on Manchu language, not only altering the pronunciation, vocabulary, and grammar of Manchu language, but also leading to a change in the language usage habits of the Manchu people.

The widespread practice of intermarriage between the Manchu and Han ethnic groups was one of the significant factors contributing to the shrinking of the Manchu language-using community. The policy of intermarriage between the Manchu and Han ethnic groups led many Manchu families to use Chinese more frequently in their daily lives. Especially for Manchu women who married Han men, they often gave up the Manchu language and switched to using Chinese. This linguistic shift gradually spread within the family and affected the language acquisition of the new generation of Manchus.

Furthermore, it became a trend for Manchu officials to learn Chinese. In order to better manage the country and communicate with Han Chinese officials, many Manchu officials began to learn Chinese and used it in their work. This trend was particularly evident in the middle and later periods of the Qing Dynasty, and Chinese gradually became the preferred language for the upper classes of the Manchu people.

As Chinese spread in the Manchu society, Manchu language was greatly influenced by Chinese in terms of pronunciation, vocabulary and grammar. Firstly, the pronunciation of Manchu language changed under the influence of the Chinese phonetic system. Some phonemes in Manchu language gradually disappeared under the influence of Chinese. Manchu language originally had a rich system of vowels and consonants, but some

uncommon phonemes were gradually replaced by the phonemes of Chinese. Some double consonants in Manchu gradually simplified under the influence of Chinese, making the pronunciation more similar to that of Chinese. Secondly, Yu (2014) identified that a large number of Chinese words entered Manchu words, especially in official documents and daily communication. In the Manchu language, numerous Chinese loanwords have emerged, covering various fields such as politics, culture, and technology. This borrowing of vocabulary not only enriches the vocabulary of the Manchu language but also makes its expressions more similar to those of Chinese. Additionally, the grammatical structure of Chinese has gradually permeated into the Manchu language. Some case markers in the Manchu language have seen a decrease in usage due to the influence of Chinese, and have even been replaced by the prepositional structures of Chinese.

4.1.2 The restrictions imposed by the Qing Dynasty's policies on the use of the Manchu language

In the middle and late periods of the Qing Dynasty, the introduction of a series of policies and regulations imposed significant restrictions on the use of the Manchu language. Behind these policies lay the complex cultural and political considerations of the Qing rulers.

In the early Qing Dynasty, Manchu language held a significant position in the imperial examinations, especially in the translation section, which was established in 1723 and provided a way for Manchu children to enter the officialdom through the Manchu language. However, the rulers realized that the promotion of the Chinese would help strengthen centralization and ethnic integration. As the Qing Dynasty's rule consolidated and the Hanization policy deepened, the Manchu language imperial examination gradually weakened. Especially in the late Qing Dynasty, in 1905, the translation section of the imperial examination was abolished, and the status of the Manchu language in the imperial examinations dropped significantly. The abolition of the translation section of the imperial examination directly cut off the way for Manchu children to enter the officialdom through the Manchu language, weakening the motivation for Manchu language education. Manchu children turned to focus on learning the Chinese, and the transmission of the Manchu language experienced a gap.

In the middle and late periods of the Qing Dynasty, the official education in the Manchu language also underwent a process of abolition and weakening. Due to the sparse population of the Manchu people, it was difficult for them to resist the powerful assimilation ability of the Chinese. The rulers believed that strengthening the education in Chinese would help improve the administrative efficiency and cultural literacy of officials, and also facilitate the management and integration of a multi-ethnic country. The Manchu official schools and local Manchu language education institutions gradually decreased, and educational resources were increasingly tilted towards the education in Chinese. With the popularization of the Chinese, the demand for Manchu language education decreased. The abolition of the Manchu official schools led to a shortage of Manchu language educational resources, and the Manchu language education system gradually collapsed. The opportunities for learning Manchu decreased, and the number of Manchu language users further declined.

On the one hand, the rulers hoped to maintain the Manchu language in order to preserve the identity and ethnic characteristics of the Manchu people; on the other hand, they also had to rely on Han culture to strengthen centralization and national integration. This contradictory mentality led to the gradual change of the language policy.

4.2 The shrinking of the user base of the Manchu language

In the middle and late periods of the Qing Dynasty, the shrinking of the population using the Manchu language became a significant indicator of the decline of the Manchu language.

4.2.1 *The Chinesization trend of the Manchu population*

According to the "China Statistical Yearbook 2024", the population of the Manchu ethnic group exceeds 10.42 million, but the number of people who can proficiently use the Manchu language is extremely small. Statistics from 1982 showed that only about 500 people used the Manchu language, while a survey conducted in Sanjiazi Village, Fuxi County, Heilongjiang Province in 2002 revealed that among teenagers aged 7 to 20, only 10% could understand simple Manchu language for daily use, and 90% of the children neither understood nor could speak the Manchu language. These data indicate that the inheritance chain of the Manchu language as the mother tongue has almost been broken, and Chinese has become the main communication language for the Manchu ethnic group.

The traditional customs of the Manchu ethnic group are also gradually fading away. In terms of festivals, the unique Manchu festivals such as "Banjin Festival"(Manchu Cultural Festival), "Zoubaibing"(Washing away all diseases Festival), and "Tiancang Festival"(Stock Piling Festival) have their traditional celebration methods gradually being replaced by Han customs. In terms of culinary culture, although Manchu specialty foods such as Manchu hot pot are still known by some people, the cultural connotations and traditional production methods behind them are rarely known.

Education is the key to language transmission. However, in the middle and late Qing Dynasty, Manchu language education gradually became marginalized. The official education system focused more on promoting Chinese, reducing the opportunities for learning Manchu language. Even in areas where the Manchu people lived in concentration, school education was mainly in Chinese, with Manchu language being only an elective or extracurricular subject. This educational policy trend led to the younger generation of Manchus lacking systematic opportunities to learn Manchu language, further exacerbating the shrinking of the Manchu language-using group.

4.2.2 *The gradual disappearance of Manchu language in daily life*

In the early Qing Dynasty, Manchu language was the primary language used within Manchu families, especially among the Eight Banners families. The use of Manchu language was very common. However, as time went by, with the increasing prevalence of intermarriage between Manchus and Han people and the frequent exchanges between the two ethnic groups, more and more Manchu families began to use Chinese.

Guo (2017) posited that with the integration of Manchu and Han cultures, commercial activities and public affairs discussions in the community increasingly use Chinese, and the usage scenarios of Manchu language gradually shrink. Educational institutions in the Manchu community also gradually adopt Chinese teaching. Although Manchu language schools were established in the early Qing Dynasty, by the middle and late periods, the number and influence of these schools had greatly decreased. Many Manchu children entered Han schools to receive Chinese education, further weakening the status of the Manchu language in the community. In daily oral communication, the frequency of using the Manchu language has significantly decreased. The interaction between Manchus and Han people has become more frequent, and Chinese has become a more common communication tool. Even within the Manchu community, the use of Chinese has gradually increased. This change is particularly evident in urban areas, while in some remote Manchu settlements, the use of the Manchu language is relatively better preserved, but the overall trend is still that the use of the Manchu language is gradually decreasing. Many Manchu children no longer learn the Manchu language at home but directly use Chinese, and the Manchu language gradually becomes a language used only in specific occasions.

In the traditional wedding ceremonies, sacrificial rituals and festival celebrations of the Manchu people, Manchu language is an indispensable part. With the infiltration of Han

culture, the use of Manchu language in these traditional activities has gradually decreased. In the traditional Manchu sacrificial ceremonies, the prayer and singing words in Manchu language have also been replaced by Chinese. Even in the traditional Manchu festivals, such as the “Banjin Festival”, the elements of Manchu language in the celebration activities have gradually faded, and Chinese has become the main language of communication.

5. The current state and transmission of Manchu language

With the development of the times, the Manchu language, as a unique cultural heritage of the Manchu people, is facing numerous challenges in terms of its inheritance and development.

5.1 The Use and Protection of Modern Manchu Language

In modern China, like many minority languages, the Manchu language is facing challenges such as a decreasing number of speakers and difficulties in transmission. However, the Manchu language carries rich historical memories and cultural characteristics of the Manchu ethnic group, and is an important symbol of ethnic identity. Protecting and preserving the Manchu language is not only a respect for the Manchu culture, but also an important measure to maintain the diversity of Chinese and culture.

5.1.1 Usage of Manchu Language

In modern China, the use of the Manchu language is mainly concentrated in a few regions. Among them, the Duerbute Mongolian Autonomous County and Fuhe County in Heilongjiang Province, as well as the Xiuyan Manchu Autonomous County and Fengcheng City in Liaoning Province, are the most representative areas where the Manchu language is used.

Duolutu Mongolian Autonomous County is located in the west of Heilongjiang Province. It is an autonomous county with the Mongolian ethnic group as the main population, but there are also a certain number of Han people living there. Fuwei County is located in the west of Heilongjiang Province and is a region where multiple ethnic groups live together. The Han ethnic group is an important part of it. According to the survey, the number of speakers of the Manchu language in Sanjiuzi Village of Fuwei County may be less than 50, and there are no children using this language.

In Liaoning Province, Xiuyan Man Autonomous County and Fengcheng City are the main settlements of the Manchu people. Xin (2021) discovered that Xiuyan Man Autonomous County is located in the central part of Liaoning Province, where the Manchu population is large, accounting for over 90% of the total population. However, despite the large number of Manchu people, the usage of the Manchu language is not optimistic. According to the survey, only 53.25% of the Manchu people can proficiently speak and understand the Manchu language, and most of them are from the post-70s and post-80s generations. Among the 00s generation, 46.66% of them cannot speak the Manchu language. This trend indicates that the inheritance of the Manchu language faces a huge challenge among the younger generation.

Abroad, there are also a certain number of descendants of the Manchu ethnic group in countries such as Japan and South Korea. However, the use of the Manchu language is also not optimistic. The descendants of the Manchu ethnic group in Japan and South Korea have more often integrated into the local society, and the use of the Manchu language is even rarer. The groups of people using the Manchu language overseas and those in China face similar difficulties in language inheritance. The younger generation has a lower proficiency in the Manchu language, and the usage scenarios of the Manchu language are limited.

Nevertheless, some scholars studying the Manchu language overseas and descendants of the Manchu ethnic group are still striving to protect and inherit the Manchu language through academic research and cultural activities.

5.1.2 The current situation of Manchu language teaching and academic research

In Chinese universities and research institutions, the establishment of Manchu language courses and the cultivation of Manchu language professionals have shown a certain positive trend. The Manchu Language Research Institute of Heilongjiang University is an important base for Manchu language research in China. It has established a complete training system from undergraduate to doctoral level, and has cultivated a large number of Manchu language professionals.

The academic research on Manchu language has made significant progress in multiple fields. Through field investigations and data organization, scholars have collected a large amount of valuable Manchu spoken language materials. In the research on Manchu language theory, scholars have conducted in-depth discussions on the phonetics, grammar, and vocabulary of Manchu language; the historical comparative study of Manchu language reveals the relationship between Manchu and other Tungusic languages; the study of Manchu dialects records and analyzes the characteristics of Manchu dialects in different regions; the research on the contact between Manchu language and surrounding languages focuses on the mutual influence between Manchu and languages such as Chinese and Mongolian. These research results not only enrich the academic materials of Manchu language but also provide theoretical support for the inheritance and protection of Manchu language.

5.2 The value and prospects of Manchu language in modern society

Language is not only a tool for communication, but also a crucial carrier of cultural memory and national identity. The unique history, way of thinking and artistic value contained within Manchu language give it a distinctive color and meaning in the modern society.

5.2.1 The significance of Manchu language as a cultural heritage

The Manchu language, as an important part of China's ethnic cultural heritage, embodies the rich historical and cultural connotations of the Manchu people, and possesses irreplaceable historical and cultural value as well as ethnic identity value.

The Manchu language has a long history, and its formation and development process are closely linked to the ethnic origin, changes, and prosperity of the Manchu people. From the creation of the Manchu script to its widespread use during the Qing Dynasty, the Manchu language recorded a large number of historical events, social systems, customs and habits, and is an important basis for studying the history, culture and social development of the Manchu people.

The Manchu language is not only a means of communication for the Manchu people, but also a bond that unites their national sentiments and passes on their national spirit. During the process of Manchu language preservation, cultural traditions, family values, and moral norms of the Manchu people have been passed down and continued, enabling the Manchu people to deeply feel their sense of ethnic belonging and identity.

5.2.2 The potential applications of Manchu language in future fields such as culture and tourism

Developing cultural tourism projects related to Manchu language is one of the effective ways to protect and inherit the Manchu language. Tourist attractions themed around the Manchu language can be established in areas where the Manchu people live in concentrated

communities, such as Liaoning, Jilin, and Heilongjiang. These attractions can be designed as comprehensive venues that combine the display of Manchu history, the experience of Manchu traditional culture, and the learning of the Manchu language. Tourists can experience Manchu traditional festivals, participate in traditional Manchu handicraft-making activities, and also briefly learn the Manchu language vocabulary and expressions related to these crafts, thereby creating new environments and conditions for the inheritance of the Manchu language. This immersive experience not only attracts domestic tourists but also international tourists interested in Manchu culture. The Manchu language can not only be protected through entertainment and education, but also inject new vitality into the local cultural tourism industry.

Utilizing modern information technology to carry out digital protection and dissemination of the Manchu language is an important direction at present. By establishing a Manchu language database, creating an online Manchu language learning platform, and developing Manchu language learning applications, etc., it is possible to effectively record and preserve the phonetics, vocabulary, grammar, etc. of the Manchu language.

Strengthening academic exchanges and cooperation in Manchu language among countries is also an important strategy for promoting the development of Manchu language. Currently, Manchu language has attracted certain attention in the international academic community. Many scholars from various countries have conducted in-depth research on the history, culture, and linguistics of Manchu. Some academic institutions have collaborated to carry out the compilation and research of Manchu language materials, sharing the research results.

This not only helps to protect and inherit the precious cultural heritage of the Manchu people, but also enriches the linguistic and cultural diversity of China, and contributes to the development of world culture.

Conflict of Interest

The author declare no conflicts of interest.

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence tools or materials were used in the manuscript.

REFERENCES

- Chen, M. H. (2020). *Studies on Ethnic Relations in the Early Qing Dynasty*. Doctoral dissertation, Lanzhou University [in English]
- Guo, M. X. (2017). Reflections on the Protection and Inheritance of the Manchu Language in the Modern Context. *Manchu Language Research*, 1, 5–8. [in English]
- Hasbatur. (2000). Preliminary Analysis of the Ethnonymic Relationship between the Sushen, Yilou, and Jurchens. *Ethnic Issues in Heilongjiang*, 03, 111–116. [in English]
- He, J. M. (2019). Exploring the Construction of a New Manchu Language Protection Mechanism. *Ethnic Issues in Heilongjiang*, 01, 141–144. [in English]
- Ji, Y. H. (2011). *Manchu Grammar (Revised Edition)*. Central University for Nationalities Press. [in English]
- Jiao, S. (2013). An Analysis of the Relationship between Manchu Culture and Jurchen Culture. *History and Records of Heilongjiang*, 17, 273 [in English]
- Jin, T. F. (1990). From Jurchen to Manchu Language. *Manchu Language Research*, 01, 46–52. [in English]

- Li, B. (2014). Formal Characteristics and Theoretical Significance of Vowel Harmony in Altaic Languages. *Contemporary Linguistics*, 04, 466-482. [in English]
- Ma, J. Z. (2021). Revisiting the creation of the Manchu script. *Manchu Language Research*, 02, 5–11. [in English]
- Qian, Z. Y. (2006). Marriage Alliance between Manchus and Mongols in the Qing Dynasty. *Ideological Work*, 06, 46–47. [in English]
- Song, L. L. (2024). "Manzhou Shilu": A Historical Tapestry of the Founding of the Qing Dynasty. *Lantai World*, 03, 15–17. [in English]
- Song, Y. F. (2019). *A study on the translation policies during the early and middle periods of the Qing dynasty under the concept of "giving priority to Manchus."* Doctoral dissertation, Hunan Normal University. [in English]
- Wang, D. D. (2025). Frontier Governance in the Heilongjiang Region during the Qing Dynasty. *Ethnic Issues in Heilongjiang*, 04, 119–127. [in English]
- Wang, J. J. (2023). An exploration of Altaic language comparison – A review of "Altaic Language Comparative Study". *Chinese Journal of Education*, 11, 121–131. [in English]
- Wu, H. W. (1996). Altaic Language Theory and Its Key Issues. *Manchu Language Research*, 02, 39–54. [in English]
- Xin, Z. F. (2021). Analysis of the current status of language use in ethnic regions of Liaoning Province. *Literary Education (Second Half of the Month)*, 7, 74-75. [in English]
- Xu, Y. N. (2001). Syntactic Types and Deverbal Constructions in Altaic Languages. *Ethnic Languages*, 01, 49–53. [in English]
- Yang, Y. Y. (2011). *On the Application and Expression of the Manchu Language in the Qing Dynasty*. Doctoral dissertation, Renmin University of China, Beijing. [in English]
- Yu, H. (2014). *On the Linguistic Transformation and Integration Patterns of Manchu Borrowings from Chinese*. Doctoral dissertation, North Minzu University. [in English]

Дата надходження до редакції 04.09.2025 р.
Ухвалено до друку 22.09.2025 р.

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94(477+436)“19”(045)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.347539>

В. М. ВАСИЛЬЧУК

доктор історичних наук, професор, професор кафедри психології і туризму,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)

e-mail: vladimir_vasyl@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6753-4686>

Г. М. ВАСИЛЬЧУК

доктор історичних наук, професор,
директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та
документознавства (Україна, Київ)

e-mail: historyhena@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3023-6682>

**ВІЛЬГЕЛЬМ ФРАНЦ ЙОЗЕФ КАРЛ ФОН
ГАБСБУРГ-ЛОТАРИНЗЬКИЙ (ВАСИЛЬ ВИШИВАНИЙ) –
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА АВСТРІЇ**

Анотація

Метою статті є вивчення та осмислення ролі політичного діяча австрійського походження Василя Вишиваного у формуванні української державності, культури та науки, а також його внеску у становлення багатонаціональної спадщини українського народу. **Методологія** базується на засадах історизму, комплексності та науковості. Застосовано такі методи, як історико-генетичний, аналітично-синтетичний, порівняльного аналізу, ретроспективний, історико-типологічний, метод локальної історії. Це сприяло трактуванню досліджуваних явищ, базуючись на принципах діалектики та логіки пізнання історичного процесу та суспільного розвитку, у динаміці загальносуспільних подій, з огляду на сучасність. **Наукова новизна.** Отримані результати визначаються насамперед самою постановкою та розробкою складної, маловивченої проблематики. У науковій розвідці увага зосереджена на постатях відомих громадських, військових і політичних діячів Австрії, які стали явищем в історії державотворення України у найбільш переломні періоди, а саме наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. **Результати дослідження.** Сучасне переосмислення минулого нашої держави підвищило інтерес до багатьох постатей української історії. Це спричинило появу значної кількості наукових розробок, головною місією яких було окреслення здобутків окремих історичних діячів у змаганні за українську державність. Формування майбутньої держави неможливе без чіткого розуміння нашого минулого у всіх його виявах та сукупностях. Отже, історія будь-якого етносу, що населяє територію України, є невід’ємною складовою нашої спільної історії. Зокрема, австрійці першої половини ХХ ст. усе частіше розглядаються не лише як учасники національно-визвольних змагань на українських землях, а й як творці європейського інтелектуального простору. Таким чином, вивчаючи біографії видатних представників Австрійської держави, можна прослідкувати адаптаційні механізми, що супроводжували іноземців під час їхнього перебування в Україні

Ключові слова: Австрія, Габсбурги, Василь Вишиваний, просопографія, історична пам’ять, історико-культурна спадщина.

WILLIAM FRANZ JOSEPH KARL VON HABSCHURG-LORRHENZHEN (VASIL VYSHIVANNYI) – HISTORICAL ASPECTS OF RELATIONS BETWEEN UKRAINE AND AUSTRIA

Abstract

The purpose of the article is to study and understand the role of the Austrian-born political figure Vasyl Vyshyvany in the formation of Ukrainian statehood, culture and science, as well as his contribution to the formation of the multinational heritage of the Ukrainian people. **The methodology** is based on the principles of historicism, complexity and scientificity. Such methods as historical-genetic, analytical-synthetic, comparative analysis, retrospective, historical-typological, and local history methods were applied. This contributed to the interpretation of the studied phenomena, based on the principles of dialectics and logic of cognition of the historical process and social development, in the dynamics of general social events, taking into account modernity. **Scientific novelty.** The results obtained are determined primarily by the very formulation and development of a complex, little-studied problem. In scientific research, attention is focused on the figures of famous public, military and political figures of Austria, who became a phenomenon in the history of statehood of Ukraine in the most critical periods, namely at the end of the 19th – in the first half of the 20th century. **Research results.** The modern rethinking of the past of our state has increased interest in many figures of Ukrainian history. This has led to the emergence of a significant number of scientific developments, the main mission of which was to outline the achievements of individual historical figures in the struggle for Ukrainian statehood. The formation of a future state is impossible without a clear understanding of our past in all its manifestations and aggregates. Thus, the history of any ethnic group inhabiting the territory of Ukraine is an integral part of our common history. In particular, the Austrians of the first half of the 20th century. are increasingly viewed not only as participants in national liberation struggles on Ukrainian lands, but also as creators of the European intellectual space. Thus, by studying the biographies of prominent representatives of the Austrian state, one can trace the adaptation mechanisms that accompanied foreigners during their stay in Ukraine.

Keywords: Austria, Habsburgs, Vasyl Vyshyvany, prosopography, historical memory, historical and cultural heritage.

Вступ. Історія Австрії та України має спільні риси. Спостерігається змішування народів, переселення різних етнічних груп, торгівля, культурні обміни, війни, експансія та інші процеси. Зрештою, історія практично кожної держави постає як безперервний ланцюг народів і культур, які розквітали та згасали на її просторах. У вирі історичних подій культура, з одного боку, втрачає певні самобутні ознаки, а з іншого – засвоює надбання інших культур. Внаслідок розселення слов'ян на обширних теренах Східної Європи утворилися три когорти слов'янських племен: західна, південна та східна. Від цих трьох груп беруть початок сучасні слов'янські народи. Літописець Нестор у "Повісті минулих літ" повідомляє, що "сіли слов'яни на Дунаї, ... Від тих слов'ян і розлилися, як весняні води, слов'яни по землі" (Повість минулих літ. Поучення Володимира Мономаха, 2028, с. 4.)

Дивлячись на сучасний розвиток Австрії і України, усвідомлюємо спільну відповідальність за спільну історію. Наша спільна історія бере початок не просто на рубежі 1991–1992 або 2024 рр. Загалом історія українсько-австрійських відносин розпочинається задовго до появи новітніх національних держав – Австрії й України. Вони сягають XIII ст. – епохи, коли тільки починали формуватися обидві ідентичності. Пожвавлення українсько-австрійських взаємин розпочалося одразу після проголошення Україною незалежності. Австрія стала однією з перших країн світу, що започаткувала політичні контакти з українським керівництвом, а 24 січня 1992 р. встановила дипломатичні відносини. Того ж року Австрійське консульство в Києві було перетворено на посольство, і у Відні розпочало свою роботу посольство

України (Посольство України в Республіці Австрія. Політичні відносини, 2020, <https://austria.mfa.gov.ua/>)

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатьом процесам минулого, які розгорталися впродовж державотворення України, науковці вже багато років приділяють значну увагу. Огляд історичної літератури свідчить про значний обсяг дослідницької роботи, виконаної у процесі визначення місця національних меншин у вітчизняній історії. Ступінь об'єктивності викладеного на сторінках праць матеріалу залежав від часу їх написання.

У ХІХ ст. виникає зацікавленість до вивчення етнічного складу території України, що було пов'язано зі значним припливом громадян іноземного походження. Перші значні дослідження А. Скальковського, Д. Багалія, в яких розкривається освоєння України, вийшли в світ наприкінці ХІХ ст. (Скальковський, 1850; Багалей 1889). Також варто відзначити роботу дослідника Д. Еппа, видану у 1889 році. Праця написана німецькою мовою (Ерр, Д. 1995).

Окрім вищезгаданих наукових робіт, особливий інтерес становлять праці та наукові видання А. Кудряченка (2017), Т. Осташка (1998), Ю. Терещенка (Терещенко & Осташко, 2011), П. Гай-Нижника (2006), І. Дацківа (2024) та ін.

Слід також зазначити, що на початку ХХ ст. з'явилися перші публікації про Вільгельма Габсбурга, які були невеликими замітками в газетах. Виявлений та проаналізований фактичний матеріал у пресі збагачує джерельну базу української історії. Так, у Львові газета “Діло” від 5 січня 1917 р. містила нотатки про помилку краківського “Ілюстрованого Кур'єру”, який писав, що молодий архикнязь Вільгельм служить як підпоручик при 13 полку уланів, котрий складається не з українців, а з польських уланів 4 листопада 1917 р. ця газета зафіксувала зустріч Архикнязя Вільгельма з митрополитом Шептицьким у Львові (Діло, 1917, с.1). У газеті “Соборна Україна” Орган вільного козацтва. Відень, Середа. 14 грудня 1921 р. був надрукований Лист до редакції Вільгельма Габсбурга. Остання згадка про Василя Вишиваного містилася у газеті “Свобода Український щоденник” – Джексі ситі і Нью Йорк від 14 жовтня 1947 р.: “Відень, Австрія, 12 жовтня – Австрійська поліція сьогодні повідомила, що ще в серпні пропав зі свого дому Вільгельм фон Габсбург, правнук архикнязя Карла І., що переміг Наполеона під Асперн в 1809 р. Приятелі Габсбурга заявляють на підставі листів, Вільгельм є в советському концентраційному таборі у Вінер Нойштадт” (Пропав Габсбург, 1947, с.1). Таким чином, усі статті досить інформативні, насичені, деталізовані та є оригінальним джерелом інформації.

У 1956 р. у Канаді була надрукована книга спогадів доктора Н. Гірняка “Полк. Василь Вишиваний” (Гірняк, 1956). Науковець показав детальну інформацію про життєвий шлях В. Вишиваного, його становлення як особистості та політика. У 1965 р. в Чикаго дослідник Є. Онацький написав цікавий нарис “Полковник Василь Вишиваний – Архикнязь Габсбурзький” (Онацький, 1965, с. 123–153). Портретний нарис Є. Онацького охоплює загалом основні періоди життя, більше зупиняючись на еміграційному етапі Василя Вишиваного. У 1960 р. в США виходять спомини доктора, громадського діяча Л. Цегельського про події в Україні “Від легенди до правди: Спогади про події в Україні звязані з Першим Листопадом 1918 р.” (Цегельський, 1918).

Окремі сюжети життєвого шляху В. Вишиваного знаходимо у працях військових і політичних діячів національно-державного відродження України: М. Омеляновича-Павленка “Спомини” (1930), В. Петріва “Військово-політичні праці. Спомини” (2002), О. Думіна “Історія легіону українських січових стрільців. 1914–1918” (2016),

М. Заклинського "Січові Стрільці на Херсонщині" (1933), Д. Дорошенка "Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920)" (2007) та ін.

Серед спроб наукового біографічного дослідження про В. Вишиваного вирізняються публікації науковців Ю. Терещенка та Т. Осташко "Вільгельм Габсбург і Україна" (1998). Далі відзначимо монографію цих науковців "Український патріот із династії Габсбургів" (Терещенко & Осташко, 2011). У цій роботі містяться документальні матеріали слідчої справи В. Вишиваного, поезія та зразок прози, що дають змогу краще зрозуміти цю яскраву постать українського національного відродження першої половини ХХ ст.

У 2006 р. в томі п'ятому Енциклопедії Сучасної України, була надрукована наукова стаття П. Гай-Нижника про Габсбурга-Лотрінгенського Вільгельма, яка розкрила нові сторінки його біографії (Гай-Нижник, 2006). На увагу заслуговує стаття сучасного українського історика Ю. Щура "Народний дім, "Просвіта", архікнязь Вільгельм фон Габсбург та інші епізоди з історії революційного Олександрівська" (2011, с. 12-29). Дослідник стисло розповідає про його роль як активного діяча УСС та перебування січовиків на чолі з В. Габсбургом у квітні 1918 р. в м. Олександрівськ (Запоріжжя).

Доленосно, що сучасні дослідники працюють у різних історичних хронологічних площинах щодо України та Австрії. З'явилися багато наукових публікацій про українсько-австрійські взаємини. У статті "Фінансові взаємини України з Австро-Угорщиною (кінець 1917–1918 рр.)" київським науковцем П. Гай-Нижником розкриваються фінансові відносини та аспекти Брестського договору, проекти фінансових угод між УНР та Австро-Угорщиною, фінансово-економічні угоди Гетьманату з Австро-Угорщиною протягом кінця 1917–1918 років, а також їхні наслідки (Гай-Нижник, 2016. с. 153-185). Крім того, у кандидатській дисертації В. Верхогляд "Українсько-австрійське економічне співробітництво у 1991–2000 рр." значна увага приділяється дослідженню українсько-австрійської економічної співпраці у 90-х роках минулого століття (Верхогляд, 2002).

У 2024 р. була опублікована вичерпна стаття "Становлення та розвиток українсько-австрійських взаємин на рубежі ХХ–ХХІ ст." професора Національно-наукового інституту ім. Б. Д. Гаврилишина Західноукраїнського національного університету І. Дацківа. Автор підкреслив, що говорячи про зарубіжну історіографію, сучасній українсько-австрійській співпраці приділено значно менше уваги (2024. с. 8-19).

Діяльність австрійців тісно пов'язана з персоніфікацією історії, адже конкретна людина опиняється не лише у вирі історичних подій, вона стає епіцентром цих подій, впливаючи на них своїми інтелектуальними здібностями, організаторським талантом, громадянською позицією тощо. При цьому необхідно не лише узагальнити відомості про конкретні їхні досягнення, а й подолати ілюстративність та фрагментарність вивчення цих аспектів.

Метою статті є вивчення та осмислення ролі політичного діяча австрійського походження Василя Вишиваного у формуванні української державності, культури та науки, а також його внеску у становлення багатонаціональної спадщини українського народу.

Завданнями пропонованої статті є: проаналізувати наявну джерельну базу дослідження та її українську та зарубіжну історіографію, визначити основні історичні віхи, явищ у житті Василя Вишиваного; проаналізувати його внесок в національну історико-культурну спадщину України.

Методологія базується на засадах історизму, комплексності та науковості. Застосовано такі методи, як історико-генетичний, аналітично-синтетичний,

порівняльного аналізу, ретроспективний, історико-типологічний, метод локальної історії. Це сприяло трактуванню досліджуваних явищ, базуючись на принципах діалектики та логіки пізнання історичного процесу та суспільного розвитку, у динаміці загальносуспільних подій, з огляду на сучасність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значний вплив на історію Австрії мало заселення її земель слов'янськими племенами. У IV ст. до н. е. на землях сучасної Австрії почали осідати кельти (амбідрави, амбізони, бої, кампи та норіки (таврські)). На основі германських племен, які змішалися зі слов'янськими, та залишками інших племен раннього середньовіччя, сформувалася австрійська етнічна спільнота.

Розглядаючи минуле як потужну силу сучасності, український історик С. Шелухін досліджував теорію кельтського походження Русі. Вчений намагався довести, що Русь виникла в результаті змішування антів та кельтів (Шелухін, 1929, с. 57). Учений зазначав, що у V ст. н. е. кельти-русини перемістилися до римської провінції Норік, розташованої в районі сучасної Австрії (м. Зальцбург).

Давним-давно на австрійських землях мешкали кельти. Вони створили державу Норік, яка підтримувала контакти з Давнім Римом. Вплив партнера виявився надзвичайно сильним, і невдовзі кельтська держава стала однією з його провінцій. У Середньовіччі на території провінції постало Герцогство Австрія, що увійшло до складу наступниці античного Риму – Священної Римської імперії.

Організатор української історичної науки, професор М. Грушевський у праці “На порозі нової України” у розділі “Наша західна орієнтація” наголошував, що український народ належить до західної культури. Оминаючи факти про тісні зв'язки нашої України з германською й кельтською культурами Подунав'я ще в доісторичні часи, спостерігаємо масовий приплив скандинавського елемента в період становлення Київської держави (Грушевський, 1991, с.13).

Русини у французькому Провансалі, австрійському Зальцбурзі та українському Києві, на переконання С. Шелухіна, є одним і тим же народом кельтського (галльського) генезису (Шелухін, 1929, с.27). Сьогодні кельтська проблематика домінує серед науковців світу.

Протягом IV ст. предки українців просунулися на південь. Навіть могутня Візантія не могла стримати “незліченні” слов'янські війська, які контролювали Причорномор'я, дунайські та балканські землі. Слов'яни мігрували вздовж Дунаю та через придунайські території, залишаючи по собі топоніми, що свідчать про їхнє походження. У VI ст. у східних слов'ян відбувалися найскладніші внутрішні процеси – виникнення, розвиток, розпад і нове формування перших слов'янських державних об'єднань (Rankin, 1996, p. 5 – 6.).

У першій половині VI ст. західні австрійські території (зокрема сучасний австрійський Тіроль) були підкорені лангобардами, яких у другій половині VI ст. витіснили бавари. На сході ж розселилися слов'яни. Значний слід в історії середньовічної Австрії залишило королівство Само (Gleirscher, 2000, p 268.). Варто зазначити, Само заснував першу слов'янську державу (623–658 рр.). Про це державне утворення писав франкський хроніст Фредегар – “у Само було десять дружин з роду Вінідів, з яких у нього було двадцять два синів та п'ятнадцять дочок і він щасливо правив тридцять п'ять років” (Wallace-Hadrill, 1981, p. 40; 56-57.). Усі наступні битви під його проводом завершувалися перемогами. Отже, це найдавніша писемна згадка, що збереглася про державу слов'ян.

Слов'янські літописи, східні та західноєвропейські пам'ятки оповідають про історію українсько-австрійських взаємин, які налічують понад тисячу років. Протягом історії Австрії, як і на Русі, для відновлення порядку з'являлися іноземці.

Так, у 1250 р. був запрошений на герцогство чеський принц Пржемислав Оттокар II (1250–1276) (Кудряченко, 2017, с. 209-235).

В історії обох країн є цікаві епізоди, які могли кардинально змінити життя двох народів. Історію творять люди, які залишили свій неповторний слід у певний період. Так, у 1246 р. у бою з угорськими військами біля річки Лейте загинув герцог Фрідріх II Сварливий, останній представник роду Бабенбергів. У 1252 р. відбувся шлюб Романа Даниловича та Гертруди. Правління наступника – чеського королевича Пшемисла-Оттокара також не було спокійним.

Проти нього періодично спалахували повстання, які він успішно придушував. Вивчення і дослідження ролі історичних постатей, їхньої діяльності та виняткового значення у розбудові українських земель набувають актуальності в силу сучасних трансформацій історико-культурних просторів (Кондратюк, 2012, с.16-18).

Варто завжди повертатися до історії, яка вчить, що уроки минулого формують наше майбутнє. Отже, сьогодні культура разом із мовою стає знаряддям самозбереження і саморозвитку етносу. Велике значення для історії Австрії мало заселення її земель слов'янськими племенами.

Слов'янські літописи, східні та західноєвропейські пам'ятки розповідають про історію українсько-австрійських взаємин, які налічують понад тисячу років. Це зовнішня торгівля IX – X ст. Русі з містами по Дунаю. Київ також був важливим транзитним центром. Торговельні шляхи XI – XII ст. пов'язували місто з князівствами й королівствами Європи.

Згодом Данило Галицький активно втручався у велику міжнародну політику, брав участь у боротьбі за австрійський трон, на який йому вдалося на короткий час посадити свого сина Романа, одруженого з Гертрудою – племінницею Маргарити старшої сестри останнього австрійського герцога Фрідріха II Бабенберга і жінкою німецького короля Генріха VII. Науковець Л. Войтович у своїй монографії "Галич у політичному житті Європи XI XIV" пише що, війни за Австрійську спадщину (1246-1278) присвячені численні наукові дослідження, перш за все австрійські, німецькі, угорські, чеські, польські, українські (Войтович, 2015, с. 423).

Багато хто вважає, що історія – це лише факти та події, як, наприклад, війни та реформи, але це не так. Історія – це, насамперед, долі людей, не тільки тих, хто виконує дії, а й тих, чиє життя змінюють ці дії.

Одним з них є Василь Вишиваний, австрійський ерцгерцог Вільгельм Франц Йозеф Карл фон Габсбург-Лотаринзький (*Wilhelm Franz Joseph Karl von Habsburg-Lothringen*) – український військовий діяч, політик, дипломат, поет, полковник Легіону Українських Січових Стрільців. Він був представником однієї з монарших династій Європи, яка на початку XX ст. стояла на чолі Австро-Угорщини.

У більшості наукових розвідок зазначено, що Вільгельм Франц фон Габсбург-Лотаринзький народився 10 лютого 1895 р. в м. Пола на острові Люссін (Далматія) (Центральний державний архів громадських об'єднань (*Протокол допиту Вільгельма Габсбурга*, 1947, арк. 7). Для початку необхідно уточнити, що місто Пола (сучасна хорватська назва – Пула) розташоване не на острові Люссін, а на півострові Істрія в Далмації. У автобіографії Вільгельм фон Габсбург згадує, що народився в Полі (Істрія) (Мемуари Вільгельма Габсбурга полковника УСС, 2017).

У 1912 р. Вільгельм закінчив реальну школу у Відні, а 1915-го – Військову академію ім. Марії-Терези у Вінер-Нойштадті. Саме під час навчання у військовій академії, окрім військової справи, юнак обирає вільним факультативом українську мову. Він писав, що читати по-українськи навчився я взимку 1915 р. Згодом він отримав призначення до 13-го уланського полку у званні лейтенанта австро-угорської армії. Сталося так,

що полк складався переважно з українських юнаків Золочівщини, що спонукало ерцгерцога вивчити українську мову. Один із вояків навіть привіз йому з відпустки сорочку, яку ерцгерцог залюбки носив, що і принесло йому українське ім'я Василь Вишиваний. У цій вишиванці він зустрічав, між іншим, митрополита у Львові.

У зв'язку з цим в Україні було здійснено вперше наближену реконструкцію вишитої сорочки Вільгельма Габсбурга за його світлиною 1918 р. із залученням історично достовірного доказового матеріалу. Віднайдено раніше невідоме зображення Василя Вишиваного у вишитій сорочці. З вересня 2024 р. у рамках реалізації проекту “Вишивка в одязі видатних українців” була сформована робоча група для відтворення в матеріалі сучасної версії вишитої сорочки Василя Вишиваного на основі підготовленого та описаного вище матеріалу від М. Олійник. Робочу групу склали: керівниця ГО “Вишивка в одязі видатних українців” Т. Зез, наукова консультантка проекту на волонтерських засадах М. Олійник, дизайнер схеми для вишивки О. Микитюк, майстриня з вишивки Г. Гаманкова (Олійник, 2025, с. 76). Поступово Вільгельма Габсбурга залучали до політичного українського проекту – створення української держави на етнічних українських землях, розглядаючи його як очільника майбутньої української монархії.

9 вересня 1917 р. Василь Вишиваний вітав у Львові від імені австрійського імператора митрополита графа А. Шептицького з поверненням з російської неволі. З ним він зустрічався у Львові та підтримував контакти далі. Згодом, перебуваючи а еміграції, Василь Вишиваний залишився в еміграції, продовжував далі цікавитися українськими справами, проте помітної участі в них більше не брав (Онацький, 1965, с. 158).

Каральні органи довгий час не мали жодних підстав арештовувати Вільгельма з огляду на його пасивність в українській політиці. Однак, привід для арешту з'явився, тоді, коли агент французької розвідки капітан Пеліс'є мав зустріч у Відні з Вільгельмом Габсбургом. 26 серпня 1947 р. Вільгельма Габсбурга разом з Новосадам було заарештовано секретною службою *смерш* і перепроваджено до Карлсбадської тюрми, а згодом до Лук'янівської, де 18 серпня 1948 року Василь Вишиваний помер.

Увесь світ знає, хто такий австрійський ерцгерцог Вільгельм фон Габсбург. На честь Габсбурга-Вишиваного названі вулиці й площі у Києві і Львові, Одесі і Запоріжжі, Чернівцях і Івано-Франківську та інших містах. Сьогодні в Україні майже не залишилося жодного міста, де не було б вулиці на честь Василя Вишиваного.

10 лютого 2020 р. з ініціативи громадськості та за підтримки Львівської обласної державної адміністрації та Львівської обласної ради цей рік проголосили роком Василя Вишиваного. У день ювілею відбулося спецпогашення тематичного маркованого конверта, присвяченого 125-річчю від дня народження Василя Вишиваного. Отже, кожен охочий зможе відправити листа із ним у будь-який куточок нашої планети і ще раз нагадувати людям про цю непересічну історичну постать. У Львові урочисто відкрили в конгрес арт-готелі “BANKHOTEL” номер імені Василя Вишиваного (Історична правда, 2025).

У 2021 р. у Всесвітній день вишиванки в Києві був відкритий пам'ятник громадсько-військовому діячу доби Української революції Василю Вишиваному. Цей пам'ятник не випадково встановлений саме неподалік від метро “Лук'янівська”, адже саме тут він провів останні дні свого життя (Люсіков, 2021).

Пам'ять про В. Вишиваного також відображається в культурі. Так, наприклад, тісно співпрацюють Національні опери України і Австрії, які спільно проводять концерти не лише класичної, а й сучасної музики авторства австрійських композиторів. 1–2 жовтня 2021 р. у Харківському національному академічному театрі опери та балету імені Миколи Лисенка (відомому як Схід-Опера) з аншлагом відбулася

довгоочікувана світова прем'єра "Вишиваний. Король України". Грандіозна вистава вразила глядачів, серед яких були представники дипломатичних відомств України, Австрії та Німеччини, відомі діячі освіти, культури (Найдорожча постановка в Україні: у Харкові показали авангардну оперу про Василя Вишиваного, 2021).

Привабливим є історія грошового обігу України. 22 серпня 2025 р. введена в обіг монета "130 років від дня народження Василя Вишиваного". Монета продовжує серію "Видатні особистості України" та присвячена Вільгельму Францу фон Габсбургу-Лотрінгену (1895–1948) – представнику європейської аристократії, який увійшов в історію України під псевдонімом Василь Вишиваний (Презентовано пам'ятну монету на честь 130-річчя від дня народження Василя Вишиваного, 2025). Національна валюта як важливий символ державності, окрім прямих функцій, у всі часи була і буде невід'ємним елементом ідентичності країн та народу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Василь Вишиваний, людина, яка не була українцем за походженням, став символом української боротьби та прикладом ролі особистості в історії. Одна людина, якщо вона чимось захоплена, може змінити багато чого. За це ми віддаємо велику шану Вільгельму Габсбургу. Як справедливо наголошував громадсько-політичний діяч, публіцист Є. Онацький у своїй праці "Портрети в профіль" у розділі "Полковник Василь Вишиваний – Архикнязь Габсбурзький": "Ми повинні шанувати пам'ять тих чужинців, що присвячують своє життя українській визвольній ідеї і не бояться принести за неї й найбільші жертви" (1965, с.14).

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Багалеї, Д.И. (1889). *Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры. Исторический этюд*. Киев: Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого.
- Верхогляд, В. (2002) *Українсько-австрійське економічне співробітництво у 1991–2000 рр.*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01. Донецьк.
- Войтович, Л.В. (2015). *Галич у політичному житті Європи XI-XIV століть*. Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України.
- Гай-Нижник, П. (2006) *Габсбург-Лотрінген Вільгельм фон*. У *Енциклопедія Сучасної України*. Т.5 (с.252). Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України.
- Гірняк, Н. (1956) *Полковник Василь Вишиваний: проект зі збереження спадщини української еміграції*. Вінніпег – Канада.
- Грушевський М. (1991) *На порозі нової України. Гадки і мрії*. Київ: Наук. думка.
- Дацків, Б. (2024) Становлення та розвиток українсько-австрійських взаємин на рубежі ХХ-ХХІ ст. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*, 1, 8-19.
- Діло (1917, 4 листопада), 260(9512), 1.
- Дорошенко, Д. (2007). *Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920)*. Київ : Темпора.
- Думін, О. (2016). *Історія легіону українських січових стрільців. 1914–1918*. Дрогобич: Коло.

- Заклинський, М. (1993) Січові Стрільці на Херсонщині. У *Календар “Червоної Калини” на 1934 р.* (с. 55–56). Львів.
- Кондратюк, В.О. (2012) *Державотворення в Україні по обидві сторони Збруча (IX – початок XX ст.): історико-правові аспекти: монографія.* Львів: ЛьВДУВС.
- Кудряченко, А.І. (гол). (2017) *Австрія.* In: Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа. У *Країни світу і Україна : енциклопедія : в 5 т.* (с. 209–235). Київ : Видавництво “Фенікс”.
- Люсіков, М. (2021, 20 травня). У Києві відкрили пам’ятник Василю Вишиваному. *Мілітарний*
<https://military.com/uk/news/u-kyievi-vidkryly-pam-yatnyk-vasylyu-vyshivanomu/>
- Мемуари Вільгельма Габсбурга полковника УСС (2017) Весна 1918 року : у боротьбі за Запоріжжя. *Спогади українських бійців.* Київ: УВС ім. Ю. Липи.
- Найдорожча постановка в Україні: у Харкові показали авангардну оперу про Василя Вишиваного (2021, 4 жовтня). *Локальна історія.*
<https://localhistory.org.ua/news/naidorozhcha-postanovka-v-ukrayini-u-kharkovi-pokazali-avangardnu-operu-pro-vasilia-vishivanogo/>
- Олійник, М. (2025) Українські вишиті сорочки Вільгельма Габсбурга: історіографія, реконструкція “орнаменту Василь Вишиваний” *Бібліотечний вісник. Науково-теоретичний та практичний журнал*, 2(278), 73–80.
- Омелянович-Павленко, М. (1930). *Спомини.* Тернопіль.
- Онацький, Є. (1965). *Портрети в профіль.* Чикаго: Українсько-Американська Видавнича Спілка.
- Осташко, Т. (1998) Вільгельм Габсбург і Україна *Історія України*, 24, 5–8.
- Повість минулих літ. Поучення Володимира Мономаха (2018). Київ: Центр учбової літератури.
- Посольство України в Республіці Австрія. Політичні відносини (2020, 25 жовтня)
<https://austria.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/127-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-avstrijeju>
- Презентовано пам’ятну монету на честь 130-річчя від дня народження Василя Вишиваного (2025, 24 серпня). *Національний банк України*
<https://bank.gov.ua/ua/news/all/prezentovano-pamyatnu-monetu-na-chest-130-richchya-vid-dnya-narodjennya-vasilya-vishivanogo>
- Пропап Габсбург (1947, 14 жовтня). *Свобода Український щоденник*, 239, 1.
- Скальковський, А. А. (1850). *Опыт статистического описания Новороссийского края. 1730–1823.* Одеса.
- Терещенко, Ю. & Осташко Т. (2011). *Український патріот із династії Габсбургів : Науково-документальне видання.* Київ : Темпора.
- Історична правда (2025, 9 листопада). У Львові урочисто відкрили готельний номер імені Василя Вишиваного
<https://www.istpravda.com.ua/short/2020/02/12/157020/>
- Цегельський, Л. (1960). *Від легенди до правди: Спогади про події в Україні зв’язані з Першим Листопадом 1918 р.* Нью-Йорк; Філадельфія : Булава.
- Центральний державний архів громадських об’єднань та україніки (далі – ЦДАГОУ). Ф.263. Спр. 66498. Протокол допиту Вільгельма Габсбурга від 23 вересня 1947 р. Т. 1. Арк. 7.
- Шелухін, С. (1929). *Звідкіля походить Русь. Теорія кельтського походження Київської Русі з Франції.* Прага.
- Щур, Ю. (2011) Народний дім, “Просвіта”, архікнязь Вільгельм фон Габсбург та інші епізоди з історії революційного Олександрівська. *Культурна спадщина*

Запорізького краю : зб. наук. ст. та документів з охорони культ. спадщини Запоріжжя, 3, 12–29.

Epp, David. H. (1995). *Johann Cornies*. (Echo historical series; 3) Winnipeg: CMBC.

Pleterski, A. (2000). Paul Gleirscher: Karantanien. Das slawische Kärnten, 2000. *Arheološki Vestnik*, 51.

<https://ojs.zrc-sazu.si/av/article/view/8478>

Rankin, D (1996). *Celts and classical world*. New York, Psychology Press.

Wallace-Hadrill, J.M. (1960). *The Fourth Book of the Chronicle of Fredegar with its continuations*. Published by Thomas Nelson & Sons LTD.

REFERENCES

Bahalei, D.Y. (1889). *Kolonyzatsyia Novorossyiskoho kraia y pervyye shahy eho po puty kultury. Ystorycheskyi etiud*. Kyev: Typ. H.T. Korchak-Novytskoho.

Verkhohliad, V. (2002) *Ukrainsko-avstriiske ekonomichne spivrobotnytstvo u 1991-2000 rr.*: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk : 07.00.01. Donetsk.

Voitovych, L.V. (2015). *Halych u politychnomu zhytti Yevropy XI-XIV stolit*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I.Krypiakevycha NAN Ukrainy.

Hai-Nyzhnyk, P. (2006) Habsburh-Lotrinhen Vilhelm fon. U *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. T.5* (s.252). Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy.

Hirniak, N. (1956) *Polkovnyk Vasyl Vyshyvanyi: proekt zi zberezhenia spadshchyny ukrainskoi emihratsii*. Vinnipeh – Kanada.

Hrushevskiy M. (1991) *Na porozhi novoi Ukrainy. Hadky i mrii*. Kyiv: Nauk. dumka.

Datskiv, B. (2024) Stanovlennia ta rozvytok ukrainsko-avstriiskykh vzaiemyn na rubezhi XX-XXI st. *Humanitarni studii: istoriia ta pedahohika*, 1, 8–19.

Dilo (1917, 4 lystopada), 260(9512), 1.

Doroshenko, D. (2007). *Moï spomyny pro nedavnie mynule (1914–1920)*. Kyïv : Tempora.

Dumin, O. (2016). *Istoriia lehionu ukrainskykh sichovykh striltsiv. 1914–1918*. Drohobych: Kolo.

Zaklynskyi, M. (1993) Sichovi Striltsi na Khersonshchyni. U *Kalendar "Chervonoï Kalyny" na 1934 r.* (s. 55–56). Lviv.

Kondratiuk, V.O. (2012) *Derzhavotvorennia v Ukraini po obydivi storony Zbrucha (IX – pochatok XX st.): istoryko-pravovi aspekty: monohrafiia*. Lviv: LvDUVS.

Kudriachenko, A.I. (hol). (2017) Avstriia. In: Pivnichna Yevropa. Zakhidna Yevropa. Pivdenna Yevropa. U *Krainy svitu i Ukraina : entsyklopediia : v 5 t.* (s. 209–235). Kyiv : Vydavnytstvo "Feniks".

Liusikov, M. (2021, 20 travnia). U Kyievi vidkryly pamiatnyk Vasylu Vyshyvanomu. *Militarnyi*

<https://militarnyi.com/uk/news/u-kyievi-vidkryly-pam-yatnyk-vasylyu-vyshyvanomu/>

Memuary Vilhelma Habsburha polkovnyka USS (2017) *Vesna 1918 roku : u borotbi za Zaporizhzhia. Spohady ukrainskykh biitsiv*. Kyiv: UVS im. Yu. Lypy.

Naidorozhcha postanovka v Ukraini: u Kharkovi pokazaly avanhardnu operu pro Vasylia Vyshyvanoho (2021, 4 zhovtnia). *Lokalna istoriia*

<https://localhistory.org.ua/news/naidorozhcha-postanovka-v-ukrayini-u-kharkovi-pokazali-avangardnu-operu-pro-vasilia-vishivanogo/>

Oliinyk, M. (2025) Ukrainski vyshyti sorochky Vilhelma Habsburha: istoriohrafiia, rekonstruktsiia "ornamentu Vasyl Vyshyvanyi" *Bibliotechnyi visnyk. Naukovo-teoretychnyi ta praktychnyi zhurnal*, 2(278), 73–80.

Omelianovych-Pavlenko, M. (1930). *Spomyny*. Ternopil.

- Onatskyi, Ye. (1965). *Portrety v profil*. Chikaho: Ukrainsko-Amerykanska Vydavnycha Spilka.
- Ostashko, T. (1998) Vilhelm Habsburh i Ukraina *Istoriia Ukrainy*, 24, 5–8.
- Povist mynulykh lit. Pouchennia Volodymyra Monomakha (2018). Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.
- Posolstvo Ukrainy v Respublitsi Avstriia. Politychni vidnosyny (2020, 25 zhovtnia) <https://austria.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/127-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-avstrijeju>
- Prezentovano pamiatnu monetu na chest 130-richchia vid dnia narodzhennia Vasylia Vyshyvanoho (2025, 24 serpnia). *Natsionalnyi bank Ukrainy* <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prezentovano-pamyatnu-monetu-na-chest-130-richchya-vid-dnya-narodjennya-vasilya-vishivanogo>
- Propav Habsburh. (1947, 14 zhovtnia). *Svoboda Ukrainy shchodennyk*, 239, 1.
- Skalkovskiy, A. A. (1850). *Opyt statystycheskoho opysannia Novorossyiskoho kraia. 1730–1823*. Odessa.
- Tereshchenko, Yu. & Ostashko T. (2011). *Ukrainskyi patriot iz dynastiï Habsburhiv : Naukovo-dokumentalne vydannia*. Kyiv : Tempora.
- Istorychna pravda (2025, 9 lystopada). *U Lvovi urochysto vidkryly hotelnyi nomer imeni Vasylia Vyshyvanoho* <https://www.istpravda.com.ua/short/2020/02/12/157020/>
- Tsehelskyi, L. (1960). *Vid lehendy do pravdy: Spohady pro podii v Ukraini zviazani z Pershym Lystopadom 1918 r.* Niu-York; Filadelfia : Bulava.
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan ta ukrainiky (dali – TsDAHOU). F.263. Spr. 66498. Protokol dopytu Vilhelma Habsburga vid 23 veresnia 1947 r. T. 1. Ark. 7.
- Shelukhin, S. (1929). *Zvidkilia pokhodyt Rus. Teoriia keltskoho pokhodzhennia Kyivskoi Rusy z Frantsii*. Praha.
- Shchur, Yu. (2011) Narodnyi dim, “Prosvita”, arkhikniaz Vilhelm fon Habsburh ta inshi epizody z istorii revoliutsiynoho Oleksandrivska. *Kulturna spadshchyna Zaporizkoho kraiu : zb. nauk. st. ta dokumentiv z okhorony kult. spadshchyny Zaporizhzhia*, 3, 12–29.
- Epp, David. H. (1995). *Johann Cornies*. (Echo historical series; 3) Winnipeg: CMBC.
- Pleterski, A. . (2000). Paul Gleirscher: Karantanien. Das slawische Kärnten, 2000. *Arheološki Vestnik*, 51. <https://ojs.zrc-sazu.si/av/article/view/8478>
- Rankin, D (1996). *Celts and classical world*. New York, Psychology Press.
- Wallace-Hadrill, J.M. (1960). *The Fourth Book of the Chronicle of Fredegar with its continuations*. Published by Thomas Nelson & Sons LTD.

Дата надходження до редакції 10.10.2025 р.
Ухвалено до друку 29.10.2025 р.

УДК 94 (477) + 338.48:908(045)
DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.348070>

М. С. ГЕДІН

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри психології і туризму,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)
e-mail: maksym.hedin@knlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5031-8207>

Г. О. КУЧЕРЯВА

кандидат географічних наук, доцент,
декан факультету туризму, бізнесу і психології,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)
e-mail: hanna.kucheriava@knlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1742-0605>

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ТУРИСТИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА : ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація

Метою дослідження є аналіз історичного контексту українського туристичного краєзнавства та визначення напрямів і можливостей його реалізації в процесі організації подорожей Україною. **Методологія** базується на застосуванні загальнонаукових методів дослідження, зокрема компаративного, статистичного аналізу, історико-системного, порівняльно-історичного, синергетичного, культурологічного та аксіологічного підходів й ін. В роботі використані також комплекс спеціальних методів, а саме аналогії, дедукції, індукції, структурно-системний, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, міждисциплінарний. **Наукова новизна.** На основі аналізу наявних джерел і історіографії підкреслено нажзвичайну важливість історичного контексту в сучасному туристичному краєзнавстві України. Підкреслюються шляхи актуалізації історичного контексту туристичного краєзнавства у процесі формування української національної ідентичності. Акцентується увага на виховній і консолідуючій функції історичного контексту туристичного краєзнавства в процесі відродження української нації. **Результати дослідження.** Підкреслено, що, історичний контекст туристичного краєзнавства як складник національної освіти має великий потенціал і широкі можливості по вихованню молоді України. У своїй роботі з поліпшення ефективності освіти ми повинні керуватись тим, що молода людина має відбутися не лише як кваліфікований фахівець, здатний працювати в ринковій економіці, а й як особистість, громадянин, патріот української держави. І саме навчальний процес, виховна робота повинні сприяти досягненню поставленого завдання. Тому розглядаючи національну освіту як загальноуспільну і загальнодержавну справу, ми нерозривно пов'язуємо її з краєзнавством. Історичний контекст туристичного краєзнавства є одним з ефективних механізмів формування історичної пам'яті та духовності українського народу.

Ключові слова: краєзнавство, освіта, дослідження краю, краєзнавчі експедиції та екскурсії.

HISTORICAL CONTEXT OF TOURISM AND LOCAL HISTORY IN UKRAINE: DETERMINANTS AND PROSPECTS

Abstract

The purpose of the study is to analyze the historical context of Ukrainian tourism and local history and to identify directions and opportunities for its implementation in the process of organizing trips around Ukraine. **The methodology is based** on the application of general scientific research methods, in particular comparative, statistical analysis, historical-systemic, comparative-historical, synergistic, cultural, and

axiological approaches, etc. The work also uses a set of special methods, namely analogy, deduction, induction, structural-systemic, comparative-historical, problem-chronological, and interdisciplinary. **Scientific novelty.** Based on the analysis of available sources and historiography, the extreme importance of historical context in contemporary Ukrainian tourism studies is emphasized. Ways of actualizing the historical context of tourism studies in the process of forming Ukrainian national identity are highlighted. Attention is focused on the educational and consolidating function of the historical context of tourism studies in the process of the revival of the Ukrainian nation. **Conclusions.** It is emphasized that the historical context of tourism studies as a component of national education has great potential and broad opportunities for educating the youth of Ukraine. In our work to improve the effectiveness of education, we must be guided by the fact that young people should develop not only as qualified specialists capable of working in a market economy, but also as individuals, citizens, and patriots of the Ukrainian state. It is the educational process and educational work that should contribute to the achievement of this goal. Therefore, considering national education as a matter of public and national importance, we inextricably link it with local history. The historical context of tourist local history is one of the effective mechanisms for shaping the historical memory and spirituality of the Ukrainian people.

Key words: local history, education, regional studies, local history expeditions and excursions.

Вступ. В сучасних наукових студіях вчені визначають історію українських земель як історію місця, місцевості, межі якої були визначені істориками, з точки зору вивчення минулих подій або групи людей у певній географічній області. У центрі уваги місцевої історії можуть бути місця, люди або події в певній місцевості. Дослідження місцевої історії в краєзнавчих практиках здебільшого проводяться щодо місць, етносів, постатей та культур в одній області, з огляду на різноманітність та масштабність нашої держави.

Місцева історія коуретно визначеної території України часто невідома широкому загалу, оскільки, вони більше знайомі з національною історією, яка вивчається в школах та закладах вищої освіти. Але ж основні (національні) історичні події можуть походити з місцевих історичних подій, оскільки, по суті, історія є діалогом між минулими подіями та майбутніми подіями (Тамбуах, 2017, р. 38-39). Україна розглядає концепцію історії як предмет у школах та закладах вищої освіти як ідею підвищення історичної обізнаності, а не лише інтуїтивного розуміння, заснованого на минулих спогадах.

Вивчення історії має на меті сприяти зрілості учнів шляхом розуміння ідентичності та особистості нації через розуміння історичних подій. Вивчення історії є складним матеріалом, що включає трансформацію предмета, оскільки вчить учнів отримувати значення з минулих подій, але водночас має бути здатним застосовувати його до сучасного життя. Місцева історія є частиною історичного матеріалу, який може наблизити здобувачів вищої освіти до історії їхнього регіону (Whittemore, 2016, р. 110–111).

Місцева історія тісно пов'язана з розвитком основ науки, з практичним застосуванням основ географії, біології, математики та інших предметів. Сприяє набуванню знань про явища навколишнього середовища та життя на матеріалі місцевого регіону. Це найбільш раціональний засіб вивчення загальних законів природи шляхом ознайомлення учнів з основами виробництва, дає можливість пов'язати теорію з практикою, сприяє розвитку практичних навичок, вивчення місцевої історії сприяє поглибленню міжпредметних зв'язків у навчальному процесі і сприяє розвитку соціокультурної компетентності у студентів. Історичний контекст краєзнавства допомагає сформувати здатність студента до формування культурної ідентичності у визначеному просторі і часових рамках. Тому історичний контекст дисципліни "Туристичне краєзнавство" займає одне з ключових місць в системі підготовки фахівців з туристичного обслуговування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія вивчення історичних аспектів туристичного краєзнавства залишається маловивченою. Низку аспектів історичної пам'яті суспільства розглядали у своїх працях Л. Зашкільняк (2009), Ю. Зерній (2005), В. Масненко (2002). Дослідники П. Ситник і А. Дербак (2004) у своїй монографії торкалися проблем формування національної самосвідомості у тому числі крізь призму вивчення історії місцевостей. Різні аспекти історичного краєзнавства вивалися у працях відомого вченого П.Трощака (1994, 2000; 2002). Ряд досліджень стосуються і значення краєзнавства у відродженні

духовності культури українського народу (Лаба, 1992; Тімець, 2002).

В той же час, історичні аспекти туристичного краєзнавства і його значення в майбутніх туристичних подорожах вивчений лише фрагментарно.

Мета статті – проаналізувати історичний контекст українського туристичного краєзнавства та визначити напрями і можливості його реалізації в процесі організації подорожей Україною.

Для реалізації мети поставлені такі **завдання**: проаналізувати стан наукової розробки проблеми; визначити важливість історичного контексту туристичного краєзнавства; проаналізувати напрями його реалізації в повоєнній Україні під час організації туристичних подорожей.

Методи та методологія проведення дослідження. Методологія базується на застосуванні загальнонаукових методів дослідження, зокрема компаративного, статистичного аналізу, історико-системного, порівняльно-історичного, синергетичного, культурологічного та аксіологічного підходів і ін. В роботі використані також комплекс спеціальних методів, а саме аналогії, дедукції, індукції, структурно-системний, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, міждисциплінарний.

Вклад та обговорення основного матеріалу дослідження. В сучасних українських закладах вищої освіти на відповідних спеціальностях і освітніх програмах роль і значення історико-краєзнавчої діяльності є беззаперечною. Вона посилює національно-патріотичну і виховну складову в системі освіти, орієнтована на навчання впродовж життя і покликана закріпити правовий статус до історико-краєзнавчої роботи.

Вивчення історії має на меті сприяти зрілості студентів шляхом розуміння ідентичності та ролі особистості в нації крізь призму розуміння історичних подій. Вивчення історії є складним матеріалом, що включає трансформацію предмета, оскільки вчить молоде покоління отримувати значення з минулих подій, але водночас має бути здатним застосовувати його до сучасного життя. Краєзнавство є частиною історичного матеріалу, який може наблизити здобувачів до розуміння важливості історії їхнього регіону.

Викладачі відіграють важливу роль у забезпеченні ефективної історичної освіти та викладання, незважаючи на те, що існують різні уявлення про ефективне навчання. Ефективність вивчення місцевої історії залежить від здатності викладача подавати навчальний матеріал. Навчальні матеріали можуть бути у вигляді підручників, історичних романів, відвідувань історичних місць, біографій видатних особистостей та доступу до історичних місць, звідки походять студенти. Однак, в умовах дистанційного навчання, викладачі повинні змінити свої стратегії навчання. Викладачі змушені освоювати засоби онлайн-навчання, щоб залишатися на зв'язку зі своїми учнями, з якими зазвичай зустрічаються віч-на-віч в аудиторіях.

Історики розширюють параметри краєзнавства, включаючи в нього роботи географів та антропологів, місцева історія є великим мастком, а місцеві історики настільки ж різноманітні, як і їхні читачі. Краєзнавство є наукою, що базується

на різних видах документальних свідчень і розміщена в регіональному та національному порівняльному контексті, дотримуючись загальних правил історичних досліджень, а саме відкритості, чесності, відповідальності та точності (Doyle & Johanson, 2006).

Якщо пов'язати знання вчителів з місцевої історії з тим, як вони викладали до пандемії та після неї, то можна побачити, що більшість учасників знають, що місцева історія – це історія певної місцевості/регіону, тому викладачі історії вважають, що студенти, які не знають історії місцевості, зможуть вивчити місцеву історію. Тоді як місцева історія – це події минулого, що включають в себе події, місця та постаті, які є географічно обмеженими, а також появу емоційних факторів, патріотизму, героїзму та гордості.

Як і у випадку з будь-яким історичним твором, місцева історія повинна бути належним чином науково досліджена та проаналізована, щоб автор міг реконструювати правдивий опис минулого конкретного міста, передмістя, селища, села, містечка або неформального поселення. Перш ніж приступити до такої реконструкції, необхідно визначити, чи є достатньо відповідних і доступних джерельних матеріалів. Якщо доступні джерельні матеріали є недостатніми, остаточний опис конкретної місцевої історії може виявитися поверхневим і спотвореним.

Хоча туристична привабливість місця визначається безліччю факторів, відносно недавні дані пов'язують її із знанням та інтересом до місцевої історії. Більша прихильність до місця, в свою чергу, повинна бути пов'язана з більшим місцевим соціальним капіталом, що виявляється у підвищеній готовності до громадянської активності та більшій довірі до людей загалом. Знання історії місця проживання стимулює прихильність до місця, а також на моделі громадянської активності, яка демонструє, що прихильність до місця та інтерес до місцевої історії позитивно пов'язані з громадянською активністю (Lewicka, 2005).

Поняття прихильності до місця стосується емоційних зв'язків, які люди встановлюють із місцями, що мають для них особливе значення. Звичне середовище забезпечує людині захист і задовольняє її основні потреби, що, в свою чергу, призводить до розвитку прихильності до цього середовища майже так само, як і до людей. Прихильність до місця дає людям відчуття стабільності, а її порушення призводить до серйозних негативних наслідків.

Люди можуть бути прив'язані до місць різного масштабу. Серед них найширше досліджувалися райони, будинки та міста. Тип місця впливає на силу прив'язаності – люди найсильніше прив'язані до своїх будинків, міст і країн, тоді як прив'язаність до районів і регіонів зазвичай виявляється значно слабшою. У цій роботі ми зосереджуємося на прив'язаності до містечок і міст, які є основними місцями проживання наших учасників. У розумінні місця, запропонованому Туаном у 1975, міста є “ідеальним місцем” – вони характеризуються відносно фіксованими межами, стабільністю у часі та вбудованим значенням – і як такі викликають відносно сильну прихильність.

Незважаючи на глобалізацію та зростаючу мобільність, місця різного масштабу, здається, зберігають свою актуальність, а прихильність до них пов'язана з кількома важливими процесами. Зокрема, люди, які прив'язані до своїх місць проживання, сприймають їх як менш небезпечні з точки зору злочинності та менш небезпечні. Люди, які мають сильну прив'язаність, частіше вдаються до поведінки, що захищає цінні характеристики значущих місць. Чим сильніші емоційні зв'язки людей з місцями, тим більша ймовірність, що вони будуть підтримувати стратегії збереження та планування ландшафту (Walker & Ryan, 2008) і тим більша ймовірність, що

вони будуть негативно ставитися до розвитку, який створює екологічні ризики для даної території. Прив'язані особи також частіше демонструють екологічну та сталу поведінку.

Слід зазначити, що взаємозв'язок між прихильністю до місця та фактичною громадянською поведінкою не завжди є прямим, оскільки він, як правило, опосередковується додатковими особистими ресурсами, що сприяють залученню, такими як міцність місцевих зв'язків та культурний капітал. Ось чому, з огляду на наявні дані, ми прогнозуємо, що посилення прихильності до місця в першу чергу викличе сильніші поведінкові наміри брати участь у вирішенні місцевих питань, а не фактичну поведінку. Однак, відповідно до моделі запланованої поведінки, ми очікуємо, що ця намір перетвориться на таку поведінку в майбутньому. Інтерес до місцевої історії опосередковував вплив прихильності до місця на громадянську активність і мав позитивний зв'язок з двома іншими предикторами громадянської активності, а саме культурним капіталом та сусідськими зв'язками (Ajzen, 1991). Таким чином, інтерес до місцевої історії слугував ключовим зв'язком між низкою змінних, що передбачають громадянську активність (Doyle & Johanson, 2006)

Інтерес до місцевої історії, окрім стимулювання відкритого ставлення до етнічних меншин, відіграє важливу роль у зміцненні почуття безперервності. У кількох репрезентативних дослідженнях та дослідженнях на вибірці студентів, проведених у різних країнах та місцевостях різного масштабу (наприклад, містах, університетах), інтерес до місцевої історії був позитивно пов'язаний із сприйняттям культурної та наративної безперервності місця (Sani, Bowe, & Herrera, 2008). Безперервність є аспектом місця, який дуже цінується людьми. визначає зв'язки з місцем через родинну генеалогію та історію як важливі джерела прихильності до місця, а також підкреслюється важливість історії місця у зміцненні почуття безперервності з минулим. Більше того, дослідження прихильності до громади/місця показують, що люди віддають перевагу історичним місцям і виявляють сильнішу прихильність до місць, які містять історичні залишки.

Однак кореляційний характер взаємозв'язку між прихильністю до місця та інтересом до історії не дозволяє зробити висновки щодо напрямку причинно-наслідкового зв'язку. Люди, які прив'язані до місця свого проживання, можуть, як наслідок, більше цікавитися його минулим, але можливий і зворотний причинно-наслідковий зв'язок (тобто люди, які цікавляться історією конкретного місця, згодом розвивають більшу прихильність до нього). Вивчення місцевої історії може слугувати засобом пристосування до нового місця. Стверджується, що різні форми пам'яті (наприклад, процедурна, декларативна, автобіографічна та семантична) можуть допомогти людям розвинути відчуття безперервності в цьому місці і, таким чином, сприяти формуванню емоційних зв'язків з ним. Тому формування пам'яті через викладання місцевої історії може стати корисним інструментом для зміцнення прихильності до місця і, опосередковано, для стимулювання залучення громади.

Громадянська активність може бути визначена в дуже широкому сенсі і охоплювати процеси, що варіюються від зміни власних поглядів, цінностей та вдосконалення міжособистісних і лідерських навичок через поведінкові наміри до фактичної поведінки (наприклад, час, витрачений на волонтерську діяльність). Ми розуміємо громадянську активність у більш вузькому сенсі, тобто як дії, що здійснюються людьми з метою вирішення проблем громади та поліпшення добробуту місцевих жителів і громади в цілому. Таким чином, громадянська активність є важливим ресурсом громади і може проявлятися у формі волонтерства, участі в місцевих заходах або пожертвуванні свого часу чи грошей на благо громади. Соціальна довіра

передбачає переконання, що більшості людей можна довіряти і що вони, як правило, чесні. Це переконання є основою успішного функціонування сучасних суспільств, оскільки воно сприяє розвитку мереж взаємності та економічного процвітання (Saní, Bowe, & Herrera, 2008)

З огляду на вищезазначене, ми висунули гіпотезу, що можна посилити прихильність до місця проживання, підвищивши інтерес мешканців до місцевої історії, і що така посилена прихильність до місця проживання повинна перетворитися на більшу готовність до місцевої громадської діяльності. З цією метою ми розробили програму втручання, спрямовану на вивчення молодими мешканцями історії своїх місцевих громад. Ми припустили, що підвищення рівня знань людей про місцеву історію має, перш за все, підвищити їх інтерес до місцевої історії. Таке підвищення інтересу до місцевого минулого має призвести до посилення прихильності до місця і, як наслідок, до більшої готовності до місцевої громадської діяльності, а також, можливо, до більш загальної довіри.

На відміну від попередніх досліджень, описаних вище, в даному дослідженні використовується інтервенція, що проводиться в природних умовах. Таким чином, воно дозволяє зробити причинно-наслідкові висновки щодо взаємозв'язку між інтервенцією, інтересом до місцевої історії, прихильністю до місця та громадянською активністю. У поточних дослідженнях ми хотіли перевірити теоретично ймовірний зв'язок між набуттям нових знань про місцеву громаду та розвитком прихильності до місця, що, як ми припускали, має перетворитися на більшу громадянську активність та соціальну довіру. Ми обрали контекст Польщі, який є цікавим випадком через дуже низький рівень соціального капіталу загалом та громадянської активності зокрема.

Щодо українського краєзнавства, то актуальною тут є полісвоєрідність, зумовлена особливостями масштабності та географічного розташування українських земель, які історично були перехрестям євразійських культурно- економічних шляхів. Багатьма науковцями стверджується патріотично-виховна значущість краєзнавчої роботи, яка, ібезпосередньо, й опосередковано впливає на формування вучасників чуття рідної землі, що є підґрунтям патріотизму, своєрідною міжпоколінною трансмісією національних, патріотичних, моральних цінностей. Під час дослідження та вивчення історії краю дослідник може відкрити для себе безліч нових і цікавих тем. Зміст місцевої історії може варіюватися від загального хронологічного викладу історії конкретного місця до більш конкретних анекдотів, що підкреслюють такі аспекти, як архітектура, потреби або зручності життя, а також традиції конкретної громади (Бондаренко & Косянчук, 2022).

Найчастіше історичну регіоналістику й історичне краєзнавство розмежовують за критерієм їх різномасштабності вохопленні об'єктно- предметної сфери іостанне розглядається переважно як галузь першої, водночас визнається, що предметні поля обох мають іспецифічні, поза межами одна одної риси. Зокрема йдеться про те, що історична регіоналістика охоплює історико- економічне вивчення території, адміністра- тивне іполітичне районування, міграційні процеси, поглиблені теоретичні дослідження історії історичної думки регіону тощо. Відмінністю історичної регіоналістики від історичного краєзнавства є те, що окрім приналежності до наукового чи до аматорського дослідження певного регіону/краю/локалітету, краєзнавство покликане реалізувати уформі оприлюднення влас- тиву певній частині жителів любов до рідної землі, її природи як “місця” свого народжен- ня, життя предків, адже краєзнавство наділене функціями “популяризації і збереження його цінностей як форми збагачення знань, плекання патріотичних почувань” (Верменич, 2007, с.15).

Ці висновки підкреслюють важливість вирішення різних проблем, таких як стандартизація, доступність ресурсів та чутливість під час відбору даних, одночасно використовуючи можливості, які надає місцева історична освіта для формування особистості, культурної гордості, цілісного розуміння та участі учнів в індійських школах. Окрім цього, психологічна готовність учнів, вчителів, шкільних систем та різних зацікавлених сторін у сфері освіти. Крім того, потрібно час, щоб перейти від однієї перспективи національних, міжнародних історичних знань до місцевої історії з національними знаннями. Щоб зробити історію більш плідною та всебічною, ми маємо переосмислити зміну парадигми від верху до низу на всіх рівнях. Але завжди пам'ятайте, що це лише одна з точок зору або перспективи для розуміння історії та надання їй більш всебічного та цікавого характеру для вчителів та учнів. У цьому процесі ми маємо зіткнутися з багатьма викликами, інакше це буде лише частиною уяви або казковими історіями, а не частиною реальної дійсності, де студенти та викладачі отримали користь від навчання місцевої історії.

Інтеграція місцевого історичного виховання в навчальну програму туристичного краєзнавства системи набуває все більшого значення, пропонуючи різні можливості, але водночас створюючи певні перешкоди. Включення місцевого історичного виховання в навчальну програму школи може сприяти формуванню у учнів глибшого почуття ідентичності та приналежності, а також гордості. Розуміння місцевої спадщини та пам'яток може виховати у них почуття приналежності та відповідальності за збереження і вшанування їхньої культурної спадщини від минулого до сьогодення. Викладання місцевої історії забезпечує всебічне розуміння різноманітної культури та багатого спадку України.

Це спонукає студентів шанувати внесок різних громад, регіонів та цивілізацій, які сформували сучасну ідентичність країни у світі. Вивчення місцевої історії може заповнити прогалину між минулим, сьогоденням та майбутнім, допомагаючи учням уявити сучасні проблеми в історичному контексті. Це може сприяти розвитку критичного та творчого мислення та заохочувати активну громадянську позицію в Україні, надихаючи учнів вчитися на історичних успіхах і поразках. Однак викладання місцевої історії в туристичному краєзнавстві також має свої перешкоди. До них належать відсутність стандартизованих рекомендацій щодо навчальної програми, яка б охоплювала всі аспекти, обмежений доступ до ресурсів та необхідність спеціальної підготовки вчителів і професійного розвитку.

У навчально-виховній діяльності поєднання краєзнавчої й туристської роботи є обов'язковим. Адже роль туризму, який функціонально розглядається як елемент процесу дослідження рідного краю, є дуже суттєвою, оскільки завдяки йому в процесі історичного розвитку нагромаджуються, змінюються й збагачуються духовні здобутки людства, а найбільші надбання передаються з покоління в покоління.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, історичний контекст туристичного краєзнавства має неабияку актуальність в сучасності. Він є одним з ефективних механізмів формування історичної пам'яті та духовності українського народу. Історія рідного краю є невід'ємною складовою у формуванні національно-історичної свідомості і патріотизму громадян України. В період переоцінки цінностей, творення нових форм людського співжиття у рамках української політичної нації особливо наочним стає об'єднуючий потенціал "малої історії": саме вона створює той психологічний фон, який дає змогу молодій людині усвідомити свою причетність до долі країни, а також свою частку відповідальності за збереження і примноження її духовних надбань.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Бондаренко, Н.В. & Косянчук, С.В. (2022). *Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]*. Київ: Фенікс.
- Верменич, Я.В. (2007). Нова локальна історія та історична регіоналістика: експлікація термінів. *Регіональна історія України, 1*, 13–28.
- Зашкільняк, Л. (2009). Історична пам'ять і соціальні функції історії у сучасному світі. *Україна – Європа – Світ, 2*, 156–159.
- Зерній, Ю. (2005). Взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності. *Політичний менеджмент, 5*, 104–114.
- Королько, А. З. (2022). Історико-краєзнавча робота у закладі вищої освіти як складова частина популяризації вивчення історії Прикарпаття. У *Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи* (с. 15–21). Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції. Івано-Франківськ : Симфонія форте.
- Лаба, В. (1992). Місце краєзнавства в концепції національної школи. *Основа, 3*, 8–12.
- Масненко, В. (2002). Історична пам'ять як основа формування національної свідомості. *Український історичний журнал, 5*, 49–62.
- Ситник П. & Дербак А. (2004). *Проблеми формування національної самосвідомості в Україні: Монографія*. Київ: НІСД.
- Тімець, О. (2002). Значення краєзнавства на різних етапах розвитку суспільства. *Рідна школа, 8-9*, 27–33.
- Тронько, П. (2000). *Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи)*. Київ.
- Тронько, П. (2002). Історичне краєзнавство – невід'ємна складова суверенної України. *Трибуна, 5/6*, 20–23.
- Тронько, П. (1994). *Краєзнавство у відродженні духовності і культури*. Київ.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50* (2), 179–211.
- Doyle, H. & Johanson, K. (2006). Publishing history A guide for historical societies. Federation of Australian Historical Societies.
- Gunawan, R, Bandarsyah, D & Fauzi, W I. (2019). Chaos, Moral Decadence, and Betrayal (Satire in „Di Tepi Kali Bekasi“ Novel By Pramoedya Ananta Toer). *Litera, 18* (1), 71–91.
- Gunawan, R, Bandarsyah, D & Fauzi, W I (2018). The Formation of Student Character through the Novel History of Pramoedya Ananta Toer in History Learning” in *Proceedings of the Annual Civic Education Conference (ACEC 2018), 251*, 387–391.
- Lewicka, M. (2005). Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighborhood ties. *Journal of Environmental Psychology, 25*(4), 381–395.

- Pasternak, S. (2009). *A New Vision of Local History Narrative : Writing History in Cumington Massachusetts*. USA: University of Massachusetts Amherst.
- Tambyah, M (2017). Teaching for „historical understanding: What knowledge(s) do teachers need to teach history?“ *Australian Journal of Teacher Education*, 42(5), 35–50. <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2017v42n5.3>
- Taylor, T & Young, C. (2003). *Making history: A guide for the teaching and learning of history in Australian schools*. Carlton South Vic: Curriculum Corporation.
- Walker, A. J. & Ryan, R. (2008). Place attachment and landscape preservation in rural new England: A Maine case study. *Landscape and Urban Planning*, 86(2), 141–152.
- Whittemore, A (2016). Learning from lost landscapes: a role for local history in suburban infill Strategies. *Journal of Urban Design*, 21(1), 105–123.

REFERENCES

- Bondarenko, N.V. & Kosianchuk, S.V. (2022). *Natsionalno patriotychnе vykhovannia ukonteksti suchasnykh vyklykiv: metodychni rekomendatsii [dlia vchyteliv, metodystiv, avtoriv prohran ipidruhnykiv, naukovtsiv, vykladachiv, studentiv zakladiv profesiinoi y vyshchoi osvity, upravlyntsv, politykiv]*. Kyiv: Feniks.
- Vermenych, Ya.V. (2007). Nova lokalna istoriia ta istorychna rehionalistyka: eksplikatsiia terminiv. *Rehionalna istoriia Ukrainy*, 1, 13–28.
- Zashkilniak, L. (2009). Istorychna pamiat i sotsialni funktsii istorii u suchasnomu sviti. *Ukraina – Yevropa – Svit*, 2, 156–159.
- Zernii, Yu. (2005). Vzaïmozv'язok istorychnoi pamiatii ta natsionalnoi identychnosti. *Politychnyi menedzhment*, 5, 104–114.
- Korolko, A. Z. (2022). Istoryko-kraïeznavcha robota u zakladi vyshchoi osvity yak skladova chastyna populiaryzatsii vyvchennia istorii Prykarpattia. U *Istoryko-kraïeznavcha diïalnist u zakladakh osvity: problemy i perspektyvy* (s.15-21). Zbirnyk tez dopovidei uchasnykiv Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii. Ivano-Frankivsk : Symfoniia forte.
- Laba, V. (1992). Mistse kraïeznavstva v kontseptsii natsionalnoi shkoly. *Osnova*, 3, 8–12.
- Masnenko, V. (2002). Istorychna pamiat yak osnova formuvannia natsionalnoi svidomosti. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 49–62.
- Sytnyk P. & Derbak A. (2004). *Problemy formuvannia natsionalnoi samosvidomosti v Ukraini: Monohrafiia*. Kyiv: NISD.
- Timets, O. (2002). Znachennia kraïeznavstva na riznykh etapakh rozvytku suspilstva. *Ridna shkola*, 8-9, 27–33.
- Tronko, P. (2000). *Istorychne kraïeznavstvo: krok u nove tysiacholittia (dosvid, problemy, perspektyvy)*. Kyiv.
- Tronko, P.(2002). Istorychne kraïeznavstvo – nevidiemna skladova suverennoi Ukrainy. *Trybuna*, 5/6, 20–23.
- Tronko, P. (1994). *Kraïeznavstvo u vidrodzhenni dukhovnosti i kultury*. Kyiv.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50 (2), 179–211.
- Doyle, H. & Johanson, K. (2006). *Publishing history A guide for historical societies*. Federation of Australian Historical Societies.
- Gunawan, R, Bandarsyah, D & Fauzi, W I. (2019). Chaos, Moral Decadence, and Betrayal (Satire in „Di Tepi Kali Bekasi“ Novel By Pramoedya Ananta Toer). *Litera*, 18 (1), 71–91.

- Gunawan, R, Bandarsyah, D & Fauzi, W I (2018). The Formation of Student Character through the Novel History of Pramoedya Ananta Toer in History Learning” in Proceedings of the Annual Civic Education Conference (ACEC 2018), 251, 387–391.
- Lewicka, M. (2005). Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighborhood ties. *Journal of Environmental Psychology*, 25(4), 381–395.
- Pasternak, S. (2009). A New Vision of Local History Narrative : Writing History in Cummington Massachusetts. USA: University of Massachusetts Amherst
- Tambyah, M (2017). Teaching for „historical understanding: What knowledge(s) do teachers need to teach history?” *Australian Journal of Teacher Education*, 42(5), 35–50. <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2017v42n5.3>
- Taylor, T & Young, C. (2003). *Making history: A guide for the teaching and learning of history in Australian schools*. Carlton South Vic: Curriculum Corporation.
- Walker, A. J. & Ryan, R. (2008). Place attachment and landscape preservation in rural new England: A Maine case study. *Landscape and Urban Planning*, 86(2), 141–152.
- Whittemore, A (2016). Learning from lost landscapes: a role for local history in suburban infill Strategies. *Journal of Urban Design*, 21(1), 105–123.

Дата надходження до редакції 03.11.2025 р.
Ухвалено до друку 18.11.2025 р.

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94(477-22)+910.3

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.348085>

Б. В. ГЛИВА

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
(Україна, Тернопіль)

e-mail: glyva.bogdan@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3821-3119>

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОПОСЕЛЕНЬ І ЇХНІЙ ПРОЯВ В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Анотація

Метою статті є розглянути історичні витоки та проаналізувати сучасні глобальні тенденції розвитку екопоселень, виявити їхній прояв в Україні, а також дослідити потенціал цих спільнот у формуванні сталого розвитку сільських територій і поширенні екологічної культури. **Методологічною основою** дослідження є історико-діалектичний метод, методи аналізу та синтезу, порівняльний метод, а також системний підхід, який забезпечує комплексне розуміння екологічних, соціально-економічних та культурних аспектів екопоселень як цілісних суспільних систем. **Наукова новизна** полягає у визначенні проявів глобальних тенденцій розвитку екопоселень в Україні та їхнього впливу на сталий розвиток сільських територій. **Результати дослідження.** Встановлено, що екопоселення як альтернативні підходи до організації життєвого простору почали з'являтися у світі з другої половини ХХ ст. і наразі об'єднані у Глобальну мережу екопоселень. В залежності від способу формування розрізняють традиційні громади, до яких відносяться існуючі сільські поселення, та цілеспрямовані спільноти, які свідомо об'єднуються на підставі узгодженості цінностей та колективних цілей. Визначено, що ключовими принципами функціонування екопоселень є екологічна свідомість, органічне землеробство, натуральне будівництво, соціальна згуртованість. З'ясовано, що для України феномен екопоселень є відносно новим, водночас філософія їх створення та існування має спільні риси із загальними глобальними проявами. Екопоселення впроваджують інноваційні підходи до просторового планування, енергозабезпечення та соціальної організації, що зменшує екологічний слід і підвищує життєстійкість громади. Перспективи екопоселень в Україні визначаються їхнім зростаючим значенням у формуванні моделей сталого розвитку та раціонального природокористування. Доведено, що функціонування екопоселень сприяє активізації локальних громад, відродженню сільських територій та формуванню нових соціально-економічних моделей, що відповідають сучасним викликам у сфері екологічної безпеки.

Ключові слова: екопоселення, сталий розвиток, екологічна культура, сільські території, екоспільноти, раціональне природокористування.

HISTORICAL ORIGINS AND GLOBAL TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF ECO-SETTLEMENTS AND THEIR MANIFESTATION IN THE UKRAINIAN CONTEXT

Abstract

The purpose of this article is to examine the historical origins and analyze contemporary global trends in the development of eco-settlements, identify their manifestation in Ukraine, and explore the potential of these communities in shaping sustainable development in rural areas and promoting environmental culture. **The methodological framework** of the study includes the historical-dialectical method, methods of analysis and synthesis, the comparative method, as well as a systemic approach that ensures a

comprehensive understanding of the ecological, socio-economic, and cultural dimensions of ecovillages as integrated social systems. **The scientific novelty** of the study lies in identifying how global trends in ecovillage development manifest in Ukraine and evaluating their impact on sustainable rural development. **Research Findings.** Ecovillages, representing an alternative model for organizing human settlements, began to emerge globally in the second half of the twentieth century and are currently integrated within the Global Ecovillage Network. Depending on their formation method, ecovillages can be categorized into traditional communities (based on existing rural settlements) and intentional communities (consciously formed around shared values and collective goals). The key principles guiding ecovillages include ecological awareness, organic farming, natural building techniques, and social cohesion. Although the phenomenon of ecovillages is relatively new in Ukraine, their foundational philosophy shares significant similarities with global practices. Ecovillages implement innovative approaches to spatial planning, energy supply, and social organization, which help reduce ecological footprints and enhance community resilience. The growing relevance of ecovillages in Ukraine stems from their contribution to sustainable development and the rational use of natural resources. The study demonstrates that ecovillages facilitate the activation of local communities, the revitalization of rural areas, and the emergence of new socio-economic models aligned with contemporary environmental challenges.

Keywords: ecovillages, sustainable development, ecological culture, rural areas, ecocommunities, rational use of nature

Вступ. У контексті глобальних викликів, пов'язаних зі зміною клімату, виснаженням природно-ресурсного потенціалу та зростанням психологічного навантаження в умовах урбанізованого середовища, все актуальнішою стає потреба у пошуку альтернативних моделей життєдіяльності суспільства.

Однією з форм просторової організації суспільства, що поєднує екологічну відповідальність, соціальну згуртованість та автономність є екопоселення. Вони демонструють можливість забезпечення комфортного, безпечного та ресурсоефективного способу життя з мінімальним негативним впливом на довкілля. У цьому контексті екоспільноти виконують не лише практичну, а й соціокультурну функцію, формуючи підґрунтя для переосмислення споживчих практик і трансформації способу життя як у сільських, так і в міських середовищах.

З огляду на сучасні екологічні та соціальні загрози, дослідження потенціалу екоспільнот набуває особливого значення для формування стратегій сталого розвитку як на локальному, так і на глобальному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження екопоселень охоплюють різні аспекти їх функціонування, зокрема історичні особливості виникнення, архітектурно-планувальні рішення, економічні ефекти, соціальну взаємодію та культурні практики. Серед численних досліджень особливе місце займають роботи, які систематизують практичні та ціннісні результати функціонування таких спільнот.

Однією з перших комплексних робіт, присвячених екопоселенням у світі, є звіт "Ecovillages and Sustainable Communities" (Gilman, R. & Gilman, D., 1991). Автори описують структуру та організацію спільнот, їхні соціальні, економічні та екологічні практики. Особлива увага приділяється трансформації цінностей мешканців, зокрема розвитку етичного ставлення до природи та формуванню співтовариства, орієнтованого на стійке життя.

Дослідження екопоселень широко представлено в працях закордонних науковців. Так, у розділі "Ecovillages and the Transformation of Values" Dawson J. (2010) розглядає, як життя в екопоселеннях впливає на цінності мешканців, соціальні практики та екологічну свідомість. Автор підкреслює трансформаційний ефект спільнот на соціальні практики й поведінкові орієнтири їх учасників.

Devine-Wright P., Wiersma B. (2013), досліджуючи вплив членства в екопоселеннях на екологічну поведінку та цінності мешканців, підкреслюють роль спільноти

у формуванні свідомого споживання, колективної відповідальності та розвитку стійкого способу життя.

Sherry J. (2019) використовує оцінку життєвого циклу для порівняння екологічного впливу мешканців трьох екопоселених із середнім американським споживачем. Дослідження показує, що мешканці екопоселених мають значно менший екологічний слід завдяки більш сталим практикам у сфері енергоспоживання, транспорту, харчування та утилізації відходів, підкреслюючи потенціал цих спільнот як моделей для розвитку стійких громад.

Розгляду екопоселень присвячені і публікації вітчизняних науковців. Дієва Т. (2008) зробила спробу визначити, як з'явився феномен екопоселень, у тому числі в Україні. Горб О., Чайка Т., Яснолоб І. (2017) дослідили розвиток екопоселень в умовах органічного землеробства. Муха Т. та Шулик В. (2018) розкрили особливості існуючих екопоселень з агрорекреаційною функцією у вітчизняній та світовій практиці, акцентуючи увагу на тому, що саме такі поселення являються невіддільною частиною рекреаційних районів та перебувають у тісному зв'язку з усіма компонентами рекреаційного середовища.

Окрему увагу науковців привертають питання територіального планування екопоселень. Кюнцлі Р., Мазурак О. та Степанюк А. (2020) окреслили основи проектування екологічних поселень та житлових будинків. Благовестовою О. О. (2020) детально проаналізовані та систематизовані особливості формування архітектурно-планувальної структури екопоселень.

Не зважаючи на досить широкий спектр наукових досліджень щодо формування та розвитку екопоселень, залишається недостатньо вивченим питання специфічних атрибутивних властивостей екопоселень та адаптації глобальних практик до українського контексту.

Метою статті є розглянути історичні витоки та проаналізувати сучасні глобальні тенденції розвитку екопоселень, виявити їхній прояв в Україні, а також дослідити потенціал цих спільнот у формуванні сталого розвитку сільських територій і поширенні екологічної культури.

Для досягнення мети сформульовані такі **завдання**: показати світовий історичний досвід створення і розвитку екопоселень; проаналізувати сучасні глобальні тенденції розвитку екопоселень та узагальнити досвід їх функціонування; охарактеризувати атрибутивні властивості екопоселень та виявити їх прояви в українському контексті; оцінити роль екопоселень у поширенні екологічної культури та забезпеченні сталого розвитку сільських територій; визначити перспективні напрями розвитку екопоселень в Україні з урахуванням глобальних тенденцій та локальних особливостей.

Методи та методологія проведення дослідження. Методологічною основою дослідження є поєднання кількох взаємопов'язаних підходів і методів, що забезпечують комплексний аналіз екопоселень. Історико-діалектичний метод застосований для вивчення процесів розвитку та трансформацій екопоселень, дозволяючи визначити закономірності їхнього функціонування. Методи аналізу та синтезу використані для характеристики атрибутивних властивостей екопоселень, що дало змогу виділити ключові ознаки, які визначають їхню специфіку та відмінність від інших форм спільнот.

Порівняльний метод застосований для зіставлення глобальних тенденцій розвитку екопоселень із локальними проявами в Україні, що дозволило виявити спільні риси та відмінності, а також оцінити потенціал цих спільнот у забезпеченні сталого розвитку сільських територій. Системний підхід забезпечив комплексне розуміння

екопоселень як цілісних суспільних систем, інтегруючи екологічні, соціально-економічні та культурні аспекти їхнього функціонування.

Комбінування цих методів дозволило отримати всебічний науковий аналіз екопоселень та обґрунтовано визначити перспективні напрями розвитку українських екопоселень у контексті глобальних викликів сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція розвитку суспільства, в основі якої лежить усвідомлення необхідності збереження екологічно чистого простору, знайшла своє відображення у створенні екосіл або екопоселень як альтернативних форм організації простору і способу життя, спрямованих на гармонійне поєднання природних, соціальних та економічних аспектів розвитку громади.

Основою будь-якого екопоселення є природа. Дбайливе ставлення до навколишнього середовища, його охорона, а також впровадження органічного землеробства та тваринництва забезпечують тривале та гармонійне функціонування екоспільноти. У такому середовищі люди харчуються за рахунок органічного сільського господарства, розумно споживають ресурси, у тому числі енергетичні, та живуть в гармонії з природою. Загалом у світі для екопоселень характерна компактна моноцентрична або поліцентрична планувальна структура, максимально вписана у природний каркас.

Екологічне поселення (екопоселення) – це альтернативне або традиційне поселення, створене для регіональної інтеграції екологічного, економічного, соціального та культурного аспектів сталого розвитку з метою відновлення соціального і природного середовища (Глобальна мережа екопоселень (GEN)).

Екологічне поселення – це тип спільноти, в якій люди добровільно об'єднуються для життя у гармонії з природним середовищем. Метою таких поселень є мінімізація негативного впливу на довкілля при одночасному формуванні здорових соціальних, економічних та духовних практик. Ці спільноти прагнуть не лише існувати поряд із природою, а повністю інтегруватися в її ритми та цикли.

Екосела та громади є моделями життєво стійкого розвитку. У дуже практичній формі вони показують, як екологічно та соціально сталий спосіб життя підвищує якість життя населення. Екосела збагачують регіони екологічними можливостями для бізнесу та працевлаштування, культурними заходами, та підвищеною привабливістю для сімей. Таким чином, вони активно сприяють позитивним демографічним змінам (Global Ecovillage Network Deutschland, 2020).

Дослідження світових практик екопоселень дозволяє зробити висновок, що залежно від способу заснування їх можна розділити на дві основні категорії:

- традиційні громади. До них належать уже сформовані сільські поселення, які приймають рішення щодо переходу до більш сталого способу життя. Їхній розвиток ґрунтується на використанні механізмів участі населення у прийнятті рішень на рівні місцевої спільноти;

- цілеспрямовані спільноти. Ця категорія охоплює групи людей, які свідомо об'єднуються з метою створення екопоселення, спираючись на спільне бачення розвитку, узгоджені цінності та колективні цілі.

Аналіз наукової літератури та кращих світових практик засвідчує наявність різних підходів до класифікації екопоселень. Підґрунтям утворення переважної більшості екопоселень є широке коло діяльності, зокрема народні промисли та ремесла, різні галузі сільського господарства, екотуризм, екологічна освіта тощо. Екопоселення також створюються для забезпечення роботи національних парків та заповідників. Найпоширенішими типами екопоселень є такі: міські екопоселення, аграрні

екопоселення, традиційні сільські екопоселення, трейлерні селища, пермакультурні місця, центри екотуризму тощо. Окремими типом екопоселень є агрорекреаційні поселення (Муха & Шулик, 2018).

Сьогодні доволі складно оцінити, скільки є екопоселень у світі. Взагалі історія виникнення екопоселень бере свій початок з країн Західної Європи, США та Канади. Вважається, що одним із перших екопоселень є комуна Фіндхорн у Шотландії, що була заснована у 1962 році як духовна хіпі-комуна. Пізніше саме ця комуна виступила однією із засновників Глобальної (світової) мережі екопоселень (Global Ecovillage Network, GEN). Глобальна мережа екопоселень (GEN) наразі є найбільшою міжнародною платформою, що об'єднує сталі спільноти різних типів. До її складу входять понад 10 тис. екопоселень, перехідних міст та екологічних громад, представлених у більш ніж 70 країнах світу. Організаційна структура GEN включає п'ять регіональних мереж – GEN Europe, GEN Africa, GENOA (Азія та Океанія), GEN North America та CASA (Карибський басейн і Латинська Америка), а також понад 30 національних об'єднань.

Діяльність Глобальної мережі екопоселень спрямована на підтримку та об'єднання спільнот і приватних осіб для популяризації сталого способу життя, впровадження екологічно чистих технологій та розвитку моделей гармонійного співіснування людини з природою. Вона забезпечує координацію діяльності, обмін досвідом і поширення практик сталого розвитку на глобальному рівні.

У 60-х роках минулого століття також було засновано екопоселення "Східний вітер" у США, яке функціонує і понині, демонструючи економічні та соціальні успіхи.

Одним із найвідоміших зразків альтернативних екоспільнот є Ауравіль в Індії, що нерідко згадується як "Місто на світанку". Досвід його функціонування уряд Індії має на меті поширити на весь регіон, для чого Ауравілем отримало завдання скласти план розвитку регіону з урахуванням принципів сталого просторового планування, екологічно збалансованого використання ресурсів та соціальної інтеграції місцевих громад.

Аналіз та узагальнення наукової інформації та практичних кейсів щодо екопоселень дозволило виділити основні глобальні принципи їх функціонування. Серед них:

1. Екологічна свідомість.

Ключовою ідеєю функціонування екопоселень є екологічно відповідальний спосіб життя їхніх мешканців, які свідомо орієнтуються на зменшення екологічного навантаження на навколишнє середовище. Вони впроваджують технології раціонального використання ресурсів, зокрема альтернативної енергетики, перероблення органічних відходів шляхом компостування, замкнених циклів водопостачання, а також відмову від використання шкідливих для довкілля матеріалів.

2. Органічне землеробство. Як правило екопоселення надають перевагу використанню органічних добрив, зокрема компосту, замість застосування хімічних речовин і пестицидів. Також для таких поселень характерними є принципи пермакультури, завдяки чому земля не виснажується, а навпаки, відновлюється родючість ґрунтів. У цьому контексті важливим є поєднання різних культур, які підтримують одна одну, а також урахування зв'язків між усіма компонентами екосистеми. Такий підхід зберігає біорізноманіття, забезпечує ефективне використання ресурсів, відновлення природного балансу та сталий розвиток територій. Як результат – мешканці отримують натуральні продукти, що сприяє збереженню здоров'я, підвищенню якості життя та формуванню відповідального ставлення до

довкілля. Окрім цього, така систем забезпечує продовольчу автономність громади та мінімізує негативний вплив на довкілля.

3. Натуральне будівництво.

Житлові споруди в екопоселеннях, як правило, зводяться з природних екологічно чистих матеріалів – деревини, природного каміння, глини, очерету, соломи. Завдяки архітектурним та конструктивним рішенням забезпечується оптимізація теплообміну, що дозволяє зберігати тепло взимку та створювати комфортні прохолодні умову влітку без використання систем опалення чи кондиціонування. Така концепція “пасивного будинку” ґрунтується на принципах енергоефективності, мінімізації втручання в навколишнє середовище та раціонального використання природних ресурсів.

4. Соціальна згуртованість.

Взаємодія в екоспільнотах базується на практиках взаємодопомоги, колективного управління ресурсами та одностайного прийняття рішень, що відповідає високому рівню соціальної інтеграції. Така модель сприяє формуванню атмосфери довіри, партнерства, рівноправної участі та взаємної підтримки серед мешканців.

Поряд з принципами функціонування екопоселень, варто зазначити і ключові проблеми та глобальні виклики.

Заснування на функціонування екопоселень вимагає особливого підходу до вибору їх місцезрештування. Не кожна територія, враховуючи кліматичні особливості, наявність джерел питної води, склад ґрунтів та інші природні фактори, підходить для створення екопоселень. Залежність від погодних умов також суттєво позначається на організації і функціонуванні екопоселень. Можливі посухи або заморозки обмежують виробництво продуктів харчування для забезпечення мешканців спільноти.

Саме будівництво екопоселень характеризується високою початковою вартістю та коштує більше, ніж традиційне будівництво, оскільки при його реалізації використовуються новітні технології та вартісні матеріали. Фінансові установи досить рідко приймають позитивні рішення щодо надання кредитів або дотацій на проекти екопоселень, оскільки вони вважаються нестандартними та пов'язаними з підвищеним інвестиційним ризиком. Юридичні труднощі виникають також із землеволодінням та будівництвом, особливо в умовах відсутності чітких державних програм підтримки екожитла.

Більшість екопоселень розташовані далеко від великих міст та мають обмежений доступ до об'єктів інфраструктури. Це створює додаткові виклики для мешканців, зокрема у питаннях логістики, доступу до освітніх, медичних, адміністративних послуг. Вони також змушені самостійно вирішувати ряд питань, пов'язаних з утриманням та обслуговуванням будинку, ремонтом техніки, забезпеченням себе продуктами харчування тощо. Нерідко спостерігаються проблеми із доступом до цифрової інфраструктури, як то слабке або відсутнє інтернет-покриття, що створює складнощі у віддаленій роботі чи онлайн-освіті. Такий спосіб життя вимагає від мешканців широкого спектра практичних навичок, самодисципліни, фізичної витривалості та готовності постійно навчатися новому.

Соціальні виклики, з якими стикаються мешканці екопоселень, зумовлені необхідністю підтримання високого рівня міжособистісної комунікації та володіння навичками ефективної взаємодії у спільноті. Часто виникають суперечності, спричинені різними ціннісними орієнтаціями, розбіжностями у баченні перспектив розвитку спільноти, відмінностями у способі життя. У деяких моделях екопоселень спостерігається відсутність приватності або обмеження особистого простору,

що ускладнює процес соціальної адаптації та може негативно позначатися на ментальному здоров'ї мешканців.

Серед важливих викликів, що пов'язані із задоволенням соціальних потреб у межах екопоселень, варто виокремити обмежений доступ до дозвіллевої та освітньої інфраструктури, зокрема закладів дошкільної та середньої освіти, тематичних гуртків та інших форм організованого дозвілля дітей. Крім того, у більшості таких поселень відсутні спеціалізовані медичні послуги, що є особливо критичним для забезпечення безпечного проживання та якісного обслуговування дітей, осіб похилого віку та осіб з хронічними захворюваннями.

Як не дивно, у повсякденному житті спостерігається розчарування мешканців екопоселень у задекларованих екологічних принципах, що зумовлено складнощами практичного їх втілення. Виникає суперечність між прагненням до економічного способу життя та об'єктивною потребою у використанні неекологічних засобів та ресурсів, наприклад приватного автотранспорту. Це знижує рівень задоволеності від обраної моделі життєдіяльності та може привести до переосмислення ціннісних орієнтацій, перегляду мотивації участі в екоспільноті. Внутрішній конфлікт між ідеалами та реальністю призводить до психологічного навантаження, впливає на емоційний стан та соціальну стабільність учасників спільноти, що в кінцевому результаті може призвести до часткової або повної відмови від подальшого проживання в такому поселенні.

Попри окреслені виклики, варто вказати на позитивні глобальні тенденції розвитку екопоселень, зокрема зростання числа сталих спільнот у світі та поширення практик, спрямованих на формування екологічної свідомості населення.

Для України феномен екопоселень є відносно новим і точно визначити, скільки є поселень такого характеру доволі складно. На відміну від інших країн Україна не мала історичного досвіду у вигляді різного роду комун та альтернативних спільнот. Зазвичай створення екопоселень відбувалося фрагментарно і базувалося на ініціативі та ентузіазмі груп людей, об'єднаних ідеєю створення якісно нового середовища для життя. Водночас проведений аналіз свідчить, що українські екопоселення мають спільні риси із західними екопоселеннями – концентрація уваги на природі та взаємозв'язку людина-природа, сталий розвиток громади та принцип екологічного мислення.

Успішним прикладом екопоселень України є екопоселення та пермакультурний центр "Зелені кручі", що знаходиться в Богуславському районі Київської області.

Це екопоселення є одним із прикладів українських спільнот, що впроваджують принципи сталого розвитку та інтеграції людини у природне середовище. Метою поселення є мінімізація негативного впливу на довкілля при одночасному формуванні соціально та економічно стабільної громади, орієнтованої на екологічно відповідальний спосіб життя. Архітектурно-планувальні рішення поселення передбачають використання екологічних матеріалів, енергоефективних технологій та систем раціонального використання природних ресурсів, зокрема збору дощової води та її подальшого використання. Значна увага приділяється органічному землеробству, відновленню природних ландшафтів і розвитку громадських просторів, що сприяють соціальній взаємодії та культурному розвитку. Пріоритетним напрямом діяльності екопоселення є проведення тематичних курсів, організація екскурсій та ознайомлення з пермакультурою на основі принципу співпраці у екоспільноті замість конкуренції.

"Зелені кручі" є частиною української мережі екопоселень (GEN Ukraine) та підтримують зв'язки з міжнародними спільнотами сталого розвитку, зокрема беручи участь у мережі екопоселень Європи (GEN Europe). Це дозволяє впроваджувати

передові практики екологічного та соціального розвитку, а також слугує прикладом для інших українських ініціатив у сфері екологічного житла та сталих спільнот (Екопоселення “Зелені кручі”, n.d.)

З 2018 року в Україні функціонує ГО “Глобальна мережа екопоселень України”, яка на момент створення об’єднала понад 40 спільнот. Сьогодні ця мережа налічує понад 50 поселень, спільнот та проєктів з 19 регіонів України. Згідно Каталогу екопоселень та спільнот станом на 2024 рік найбільша кількість таких поселень налічувалася у Вінницькій (8 поселень), Дніпропетровській (8 поселень) та Харківській (7 поселень) областях.

Метою діяльності мережі екопоселень України є підтримка українських екологічних спільнот, сприяння їх розвитку, а ключові цінності базуються на концепції сталого розвитку ООН та узгоджуються з цілями Глобальної мережі екопоселень.

Під час повномасштабної війни екопоселення активно приймають приїзжих з усіх куточків України в рамках проєкту “Зелена дорога екопоселень”, ініційованого двома громадськими організаціями – ГО “Глобальна мережа екопоселень України” та ГС “Пермакультура в Україні”. Молоді люди, які прибувають у села сім’ями, відновлюють інфраструктуру, облаштовують місця для відпочинку та налагоджують комунікацію з місцевою владою (ГО “Глобальна мережа екопоселень України”, n.d.). Відтак існуючі села доречно розглядати у якості територіального резерву для формування екопоселень. Перетворення сіл в екопоселення може стати вагомим фактором їх соціально-економічного розвитку та чинником відродження.

Перспективи екопоселень в Україні визначаються їхнім зростаючим значенням у формуванні моделей сталого розвитку та раціонального природокористування. Одним із ключових напрямів є інтеграція таких спільнот у національні стратегії енергоефективності, відновлюваної енергетики, екологічного землекористування та розвитку циркулярної економіки. Екопоселення можуть виступати платформами для впровадження інноваційних практик, що сприяють зниженню антропогенного навантаження на довкілля.

Важливою є також їхня роль у регіональному розвитку та процесах децентралізації. Функціонування екопоселень створює умови для розвитку сільських територій та локальної економіки, підтримки органічного землеробства та пермакультури. Такі спільноти здатні формувати нові моделі соціальної взаємодії та підсилувати місцевий потенціал через самоорганізацію та залучення громадськості.

Окреме значення має внесок екопоселень у формування екологічної культури суспільства. Завдяки практичній реалізації принципів раціонального природокористування, екологічної освіти та громадської участі вони сприяють поширенню екологічно відповідальної поведінки та підвищенню рівня екологічної свідомості населення. У цьому контексті екопоселення можуть розглядатися як ефективні моделі демонстрації та поширення практик сталого розвитку на національному рівні.

Одним із перспективних напрямів діяльності екопоселень є екотуристичні ініціативи. Екопоселення, реалізуючи природоохоронні, освітні та соціально-економічні функції, можуть виступати локаціями для розвитку екологічно орієнтованого туризму, що ґрунтується на принципах мінімального впливу на довкілля та відповідального ставлення до природних ресурсів. Основою такого туризму є просвітницько-демонстраційні програми, спрямовані на ознайомлення відвідувачів із практиками органічного землеробства, пермакультури, енергоефективного будівництва, альтернативної енергетики та циркулярних моделей господарювання. Екопоселення виконують роль відкритих навчальних майданчиків, де екологічні

інновації демонструються у реальних умовах, що підвищує рівень сприйняття та зацікавленість широкої аудиторії.

Важливою складовою екотуристичної діяльності є участь відвідувачів у майстер-класах, тренінгах і тематичних програмах, що сприяє розвитку короткострокових освітніх подорожей. Подібні формати дозволяють залучати до екопоселень людей різних вікових груп та професій, формуючи позитивне ставлення до екологічно відповідальної поведінки.

Крім того, екопоселення можуть слугувати платформами для проведення культурних та етнографічних заходів, що включають знайомство з традиційними ремеслами, місцевою гастрономією та історико-культурними особливостями регіону. Такі ініціативи сприяють збереженню локальної ідентичності й міжкультурної взаємодії.

Розвиток екотуризму в екопоселеннях має також потенціал для економічного підсилення територій, створюючи додаткові робочі місця, підтримуючи місцеві виробництва та сприяючи диверсифікації джерел доходу. Збалансована екотуристична діяльність відповідає принципам сталого регіонального розвитку, оскільки спрямована на поєднання збереження природних ресурсів з економічною самодостатністю громади.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження свідчить, що у контексті пошуку нових моделей розвитку територій, зокрема сільських, та підвищення екологічної стійкості все більшої актуальності набувають альтернативні підходи до організації життєвого простору. Одним з них виступають екопоселення – форми сталого поселення, орієнтовані на гармонійне співіснування людини з природним середовищем, раціональне використання ресурсів та розвиток соціально згуртованих спільнот. Екопоселення пропонують інноваційні підходи до просторового планування, енергозабезпечення, організації побуту та соціальної взаємодії, що дозволяє зменшити екологічний слід та водночас підвищити рівень самозабезпечення й життєстійкості громади.

Аналіз свідчить, що в Україні, як і в інших європейських країнах, шляхом формування екопоселень відбувається процес активізації руху за гармонізацію екологічного стану сільських територій. Розвиток таких спільнот демонструє зростаючу суспільну потребу у пошуку альтернативних моделей проживання, заснованих на принципах раціонального природокористування, енергоефективності та соціальної взаємодії. Екопоселення стають не лише осередками впровадження екологічно орієнтованих технологій, а й важливими платформами для поширення екологічної культури та практик сталого розвитку.

Таким чином, екопоселення можуть розглядатися як перспективний інструмент реалізації національних цілей у сфері сталого розвитку та як ефективний механізм трансформації сільських територій у напрямі екологічної, економічної та соціальної стійкості. Подальше дослідження цього феномену є важливим для формування напрямів підтримки місцевих громад і розроблення комплексної стратегії щодо розвитку екологічно орієнтованих поселень в Україні.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Благовестова, О. О. (2020). *Принципи формування архітектурно-планувальної структури екопоселень* [Автореферат дисертації кандидата архітектури, Харківський національний університет будівництва та архітектури].
- ГО “Глобальна мережа екопоселень України”. (n.d.). *Головна сторінка*.
<https://genukraine.com.ua/index.php/uk/>
- Горб, О. О., Чайка, Т. О. & Яснолоб, І. О. (2017). Розвиток екопоселень в умовах органічного землеробства як напрям використання потенціалу відновлюваних джерел енергії в Україні. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*, 3, 52–55.
- Дієва, Т. С. (2008). Феномен екопоселення у світі та в Україні. *Наукові записки*. Том 83. Соціологічні науки, 77–82.
- Дуда, Л. А. (2013). Особливості способу життя людей в екопоселеннях. *Актуальні проблеми психології*, 33(7), 153–162.
- Екопоселення “Зелені кручі”. (n.d.). *Головна сторінка*.
<https://zelenikruchi.in.ua/index.php/uk/>
- Кюнцлі, Р., Мазурак, О., & Степанюк, А. (2020). *Основи проектування екологічних поселень та житлових будинків*. Львів: Сполом.
- Муха, Т.О. & Шулик, В. В. (2018). Сучасний стан організації екологічних та агрорекреаційних поселень та перспективи їх розвитку. *World Science*. 1(8(36), 34–39.
https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/30082018/6051
- Dawson J. (2010). *Ecovillages and the Transformation of Values. State of the World. Transforming Cultures. From Consumerism to Sustainability*. London, 185–230.
- Devine-Wright, P., & Wiersma, B. (2013). Growing community: The impact of eco-village membership on pro-environmental behavior. *Local Environment*, 18(2), 172–192.
- Gilman, R., & Gilman, D. (1991). *Ecovillages and Sustainable Communities*. A Report for Gaia Trust by Context Institute.
- Global Ecovillage Network Deutschland. (2020). *Ecovillages as a model of practiced sustainability*.
https://gen-deutschland.de/wp-content/uploads/2020/02/GEN_D-Brochure-Ecovillages as a Model of Practiced Sustainability.pdf
- Sherry, J. (2019). The Impact of Community Sustainability: A Life Cycle Assessment of Three Ecovillages. *Journal of Cleaner Production*, 237.
<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.117830>

REFERENCES

- Blahovestova, O. O. (2020). *Pryntsypy formuvannia arkhitekturno-planuvальної struktury ekoposelen* (Avtoreferat dysertatsii kandydata arkhitektury, Kharkivskyi natsionalnyi universytet budivnytstva ta arkhitektury).
- НО “Hlobalna merezha ekoposelen Ukrainy”. (n.d.). *Holovna storinka*.
<https://genukraine.com.ua/index.php/uk/>
- Horb, O. O., Chaika, T. O. & Yasnolob, I. O. (2017). Rozvytok ekoposelen v umovakh orhanichnoho zemlerobstva yak napriam vykorystannia potentsialu vidnovliuvanykh dzherel enerhii v Ukraini. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, 3, 52–55.
- Diieva, T. S. (2008). Fenomen ekoposelennia u sviti ta v Ukraini. *Naukovi zapysky*. Том 83. Sotsiolohichni nauky, 77–82.

- Duda, L. A. (2013). Osoblyvosti sposobu zhyttia liudei v ekoposelenniakh. *Aktualni problemy psykholohii*, 33(7), 153–162.
- Ekoposelennia "Zeleni kruchi". (n.d.). *Holovna storinka*.
<https://zelenikruchi.in.ua/index.php/uk/>
- Kiuntsli, R., Mazurak, O., & Stepaniuk, A. (2020). *Osnovy proiektuvannia ekolohichnykh poselen ta zhytlovykh budynkiv*. Lviv: Spolom.
- Mukha, T.O. & Shulyk, V. V. (2018). Suchasnyi stan orhanizatsii ekolohichnykh ta ahrorekreatsiinykh poselen ta perspektyvy yikh rozvytku. *World Science*. 8(36), Vol.1., 34–39.
https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/30082018/6051
- Dawson J. (2010). *Ecovillages and the Transformation of Values. State of the World. Transforming Cultures. From Consumerism to Sustainability*. London, 185–230.
- Devine-Wright, P., & Wiersma, B. (2013). Growing community: The impact of eco-village membership on pro-environmental behavior. *Local Environment*, 18(2), 172–192.
- Gilman, R., & Gilman, D. (1991). *Ecovillages and Sustainable Communities*. A Report for Gaia Trust by Context Institute.
- Global Ecovillage Network Deutschland. (2020). *Ecovillages as a model of practiced sustainability*.
https://gen-deutschland.de/wp-content/uploads/2020/02/GEN_D-Brochure-Ecovillages as a Model of Practiced Sustainability.pdf
- Jesse Sherry (2019). The Impact of Community Sustainability: A Life Cycle Assessment of Three Ecovillages. *Journal of Cleaner Production*, 237.
<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.117830>

Дата надходження до редакції 06.11.2025 р.
Ухвалено до друку 12.11.2025 р.

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94+338.48-057/68(045)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.348126>

В. А. ЗІНЧЕНКО

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри психології і туризму,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)

e-mail: zinchenko.sputnik@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6987-5532>

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДІЖНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ “СУПУТНИКА”)

Анотація

Метою статті є вивчення розвитку історії в Україні внутрішнього шкільного і молодіжного туризму. В якості основи для визначення результатів дослідження були використані матеріали про діяльність Українського республіканського бюро міжнародного молодіжного туризму “Супутник”, заснованого в 1958 році і яке до початку 90 років ХХ століття було в Україні провідною структурою, яка опікувалася питаннями внутрішнього шкільного і молодіжного туризму. **Методологічною основою** є статистичний, порівняльний, системний прийоми аналізу, економічне моделювання за статистичними даними, аналіз та синтез оптимальних теоретичних даних, індукція та дедукція зібраної інформації. **Наукова новизна.** Визначено роль та значення шкільного і молодіжного туризму в системі виховання нового покоління. Це зроблено на предметному аналізі конкретних прикладів із життєдіяльності однієї із значимих туристичних структур “Супутник”. Саме вона на етапі свого розвитку не тільки виконувала соціальне замовлення держави та рої формації, а постійно привносила нові нестандартні форми роботи, використовуючи, в тому числі, зарубіжний досвід. Вперше, на науковому рівні, проаналізовано вплив форм та методів туризму на формування світогляду молодих людей, в тому числі в контексті історичного розвитку українського суспільства. **Результати дослідження** засвідчують ефективність туризму в виховних цілях молоді, можливості через туризм фокусуватися та тих чи інших завданнях державної політики. Інструментарій туризму перевірений часом і сьогодні, в умовах новітнього розвитку України і її євроінтеграції та протидії росії, доцільний для формування впливу на молодь на неідеологічній основі. Вивчені результати дають можливість використати досвід “Супутника” в питаннях шкільного та молодіжного туризму. Критично осмислити ефективність його форм та методів в радянський період існування України. Виважено віднести до організації шкільного і молодіжного туризму в сучасних умовах. Ми маємо безцінний досвід, нехтування яким, це новий шлях до помилок і лженаративів туризму. Матеріал статті підсилює віковичний принцип, що без пізнання минулого – ми не варті свого майбутнього.

Ключові слова: дитячий та молодіжний туризм, “Супутник”, організація туризму

HISTORICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF DOMESTIC, SCHOOL AND YOUTH TOURISM IN UKRAINE (ON THE EXAMPLE OF THE ACTIVITY OF “SUPUTNIK”)

Abstract

The purpose of the article is to study the development of the history of domestic school and youth tourism in Ukraine. As a basis for determining the results of the study, materials on the activities of the Ukrainian Republican Bureau of International Youth Tourism “Sputnik”, founded in 1958 and which until the early 90s of the twentieth century was the leading structure in Ukraine that dealt with issues of domestic school and youth tourism, were used. **The methodological basis** consists of statistical, comparative, and systematic analysis techniques, economic modeling based on statistical data, analysis and synthesis of

optimal theoretical data, and induction and deduction of collected information. **Scientific novelty.** The role and significance of school and youth tourism in the education system of the new generation is given. This is done based on a substantive analysis of specific examples from the life of one of the significant tourist structures "Sputnik". It was she who, at the stage of her development, not so much fulfilled the social order of the state and the swarm formation, but constantly introduced new non-standard forms of work, using, including, foreign experience. For the first time, at the scientific level, the influence of forms and methods of tourism on the formation of the worldview of young people, including in the context of the historical development of Ukrainian society, was analyzed. **The results of the study** demonstrate the effectiveness of tourism in the educational goals of youth, and the ability to focus on certain tasks of state policy through tourism. The tools of tourism have been tested by time and today, in the conditions of the latest development of Ukraine and its European integration and counteraction to Russia, they are appropriate for forming an influence on youth on a non-ideological basis. The results studied make it possible to use the experience of "Sputnik" in matters of school and youth tourism. To critically reflect on the effectiveness of its forms and methods during the Soviet period of Ukraine's existence. It is prudent to approach the organization of school and youth tourism in modern conditions. We have invaluable experience, neglecting which is a new path to errors and false narratives of tourism. The material of the article reinforces the age-old principle that without knowledge of the past, we are not worth our future.

Keywords: children's and youth tourism, "Sputnik", organization of tourism

Вступ. Тема розвитку внутрішнього шкільного і молодіжного туризму в усі часи була актуальною і багатогранною. Вона відображала запити держави щодо молоді. Так було в різні часи, в різних країнах. Україна не стала виключенням. А будучи в складі Радянського Союзу – ефективно використовувала туризм для патріотичного і морально-етичного виховання. За відсутності демократичних основ і закріпленого Конституцією ідеологічного впливу комуністичної партії, туризм використовували для пропаганди ідей величі соціалістичного устрою, ідей Леніна, партії і т.д. і т.п. Проте безпосередньо сама методика організації туризму для молоді і школярів була легка для сприйняття. Це і спеціалізовані туристичні поїздки і Всесоюзна туристична програма "Моя Батьківщина – СРСР" і багато чого іншого. На окрему увагу заслуговує ініціатива "Супутника" про організацію екскурсій для учнівської молоді в межах навчальних програм по таким дисциплінам, як історія, література, біологія та інші.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З метою реалізації даного дослідження були використані наукові джерела та архівні матеріали туристичної фірми "Супутник". Серед них – монографія Зінченко В. А. "Молодіжний туризм в Українській РСР у 70-80-х роках ХХ ст." (2002), що вийшла у виданні Інституту історії України НАН України. Відповідальний редактор – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України Віктор Даниленко.

Важливе значення має видання "Історія туризму в Україні: навчальний посібник" за авторством Федорченко, Дьорової (2002), а також навчально-методичний посібник "Організація туризму в Україні і за кордоном: навч.-метод. посібник" (Федорченко, Любіцева & Бабарицька, 1994).

При обґрунтуванні даного дослідження представляли значимість видання Грибанова С. В. про створення та розвиток системи туристсько-екскурсійних закладів в Україні в 20-х роках ХХ ст. (2012); Євдокименка В. К. щодо регіональної політики розвитку туризму (1996); Поповича С. І. про зародження нових форматів туризму в 60-х – першій половині 80-х років (1997); Піскової Є. М. і Федорової Л. Д. про музейництво (2001); Сокол Т. Г. щодо структури туристичної галузі СРСР у 70-80-х рр. ХХ ст. (1998); Тронька П. Т. про історико-культурні цінності (1988); Федорченко, Любіцевої & Бабарицької (1994) з аналізом сучасного стану туристичної галузі та рівня кваліфікації спеціалістів.

Неперевіреними дослідженнями залишаються роботи під редакцією академіка наук Пазенка Віктора Сергійовича.

Чимало матеріалів науково-теоретичних і практичних конференцій, зокрема “Туризм і завдання національно-культурного відродження України” та “Туризм на порозі ХХІ століття: освіта, культура, екологія” (Проблеми розвитку туризму в Україні, 1994).

Метою статті є дослідження розвитку в Україні внутрішнього шкільного і молодіжного туризму, як важливого фактору туристичної індустрії. За основу дослідження було взято систему туристичних підприємств “Супутник”, які на протязі значного періоду в історії України, особливо в 60-70-80 роки ХХ століття, були фактично ексклюзивним представником даного напрямку туристичної діяльності.

Методи та методологія проведення дослідження. При проведенні дослідження було використано порівняльні та аналітичні методи, проаналізовано матеріали туристичної фірми “Супутник” 60-70-80 років, а також сучасні статистичні звіти.

Методологічною базою є статистичний, порівняльний, системний прийом аналізу, економічне моделювання за статистичними даними, аналіз та синтез оптимальних теоретичних даних, індукція та дедукція зібраної інформації. Порівняльний прийом аналізу використаний при дослідженні форм та методів роботи в туризмі зі школярами “Супутником” та Бюро подорожей і екскурсій системи профспілок.

За допомогою емпіричного та теоретичного загальнонаукового методу дослідження, логічно приходимо до висновку, що одним із найбільш ефективних факторів виховного впливу на молодь – є туризм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливу роль у розбудові туристичної галузі будь-якої країни відіграє внутрішній туризм. Його значення та необхідність розвитку викладено у підсумкових документах багатьох міжнародних туристичних форумів. Так, Всесвітня нарада з туризму, що відбулася в мексиканському місті Акапулько у 1982 р., констатувала внутрішній туризм дає можливість людині пізнати свою власну країну, готуючи її таким чином до відкриття всесвіту. Зазвичай потрібно краще роз’яснювати функцію внутрішнього туризму, більше піклуватися про його соціальну, виховну та пізнавальну значимість. В Українській РСР у 70-80-х рр. внутрішній туризм був найбільш масовою формою задоволення рекреаційно-оздоровчих і культурно-пізнавальних потреб населення. Штучно створена “залізна завіса” обмежувала участь її громадян, а це стосувалося і молоді, у широкому міжнародному туристичному обміні, тому вони задовольняли свої всезростаючі туристичні потреби здебільшого засобами внутрішнього туризму.

В УРСР розвиток внутрішніх подорожей та екскурсій молоді, починаючи з першої половини 70-х рр., був невід’ємно пов’язаний з діяльністю БММТ “Супутник”. Саме в цей час, у першу чергу завдяки Українській республіканській раді по туризму й екскурсіям та “Супутнику”, активізувалася екскурсійна робота у школах, училищах, вищих навчальних закладах, розширилася географія туризму, покращилася тематика подорожей. Зокрема, серед загальної кількості туристів, які подорожували маршрутами БММТ “Супутник”, вже в 1973 р. понад 70% склали школярі, учні училищ, технікумів та студентів, а 80% обсягів усієї туристичної діяльності припадали саме на подорожі і екскурсії всередині країни.

Виконуючи настанови Комуністичної партії, комсомол був покликаний виховувати підростаюче покоління “в дусі комуністичної ідейності, радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, активно пропагувати серед юнацтва досягнення і переваги соціалістичного ладу, добиватися, щоб молоді люди високо несли почесне звання громадянина Країни Рад”. Важливе місце в цій роботі відводилося розвитку

внутрішнього туризму, який мав виступати "активною формою комуністичного виховання молоді, випробуваним засобом її глибокого ознайомлення зі традиціями радянського народу, ефективним каналом зміцнення інтернаціональних зв'язків юнаків і дівчат, організації змістовного дозвілля молоді".

Бюро міжнародного молодіжного туризму "Супутник" організовували групові подорожі і екскурсії для піонерів та школярів 7-10 класів, учнів професійно-технічних училищ, середніх спеціальних навчальних закладів та студентів вузів під час канікул, а також для робітників, колгоспників, службовців та інших соціальних груп молоді у віці до 30 років. Обслуговування туристів на обласних маршрутах здійснювалося без вікових обмежень. "До складу туристичних груп, як це було в діяльності "Супутника" у сфері міжнародного туризму, рекомендувалося зараховувати ветеранів партії, комсомолу, війни й праці, осіб, відзначених вищими державними нагородами. Внутрішньосоюзні подорожі радянської молоді проводилися згідно з централізованим плануванням Бюро міжнародного молодіжного туризму "Супутник", а також за домовленістю з БММТ комітетів комсомолу, яка оформлялася договором. Розподіл путівок, що виділялися централізовано, здійснювався згідно з рішенням відповідного комітету ЛКСМУ.

Під час перебування на маршрутах БММТ "Супутник", туристам надавалися такі послуги як культурно-екскурсійна програма, екскурсивод або груповод-супроводжуючий, житло, харчування, транспорт (зустріч і проводи груп, оглядова екскурсія). Розміщення туристів школярів і учнів професійно-технічних училищ здійснювалися у приміщеннях загальноосвітніх шкіл та шкіл-інтернатів, гуртожитках ПТУ, а інколи і у готелях. Робітнича молодь та студенти розташовувалися в готелях або студентських гуртожитках. Заявки на екскурсії надходили до Бюро міжнародного молодіжного туризму "Супутник" від комсомольських, профспілкових організацій, органів народної освіти, навчальних закладів і підприємств тільки на групові поїздки в межах 15-45 чол.

У сфері внутрішнього молодіжного туризму практикувалася ціла система пільг: 50% – знижки на залізничні та 30% – на авіаперевезення в літній сезон, а також на вартість вхідних квитків до туристично-екскурсійних рекреацій. До того ж, для груп школярів загальні знижки вартості турів становила до 35%.

Культурно-екскурсійна програма складалася окремим бюро "Супутник" з урахуванням інтересів учасників туристичних груп та затверджувалася на бюро відповідних комітетів комсомолу. Програма передбачала знайомство з історико-архітектурними пам'ятниками, музеями, виставками, картинними галереями тощо. З 1973 р. до неї обов'язково входили історико-екскурсійні об'єкти Всесоюзної туристичної експедиції радянської молоді під гаслом "Моя Батьківщина – СРСР" що знаходилися у даному місті або області. Особлива увагу приділялась об'єктам пов'язаних з тематикою II світової війни.

Однією з важливих складових туристичних програм були екскурсії по містах, які проводили висококваліфіковані екскурсиводи, як штатні, так і позаштатні. Останні підбиралися з числа комсомольських активістів, студентів, працівників різних організацій, які могли у вільний від основної роботи час працювати з групою туристів, маючи відповідну підготовку для проведення екскурсій. Вони проходили підготовку, як правило, на курсах екскурсиводів в тому числі створеній при "Супутнику" та в республіканських комсомольських школах, до програми яких входили лекції й семінари з теорії молодіжного туризму, щодо форм і методів його здійснення на практиці.

В роботі використовувалися різні види внутрішньої туристично-екскурсійної діяльності: 1) мандрівки на спеціальних умовах; 2) тематичні подорожі; 3)

туристично-екскурсійні поїздки; 4) річкові та морські круїзи; 5) туристичні клуби; 6) маршрути вихідного дня; 7) тематичні екскурсії; 8) подорожі в межах навчального і виробничого процесу; 9) туристичні оздоровчі програми в рамках Всесоюзної акції “Північ-Південь”.

Враховуючи рішення, пов’язані з початком перебудови в роботі комсомолу (1987 р.), загальносоюзне бюро “Супутник” почало розробляти концепцію розвитку активних форм туризму, організовувати і впроваджувати у своїй практичній діяльності сімейний туризм та відпочинок з дітьми.

Окремою і значною сторінкою в історії вітчизняного молодіжного туризму слід вважати такі туристично-виховні акції як всесоюзний похід по місцях революційної, бойової і трудової слави радянського народу і особливо всесоюзну туристичну експедицію “Моя Батьківщина – СРСР”, які перетворилися в масовий патріотичний рух. В їх проведенні активну участь брали туристичні організації, насамперед Бюро міжнародного молодіжного туризму “Супутник”. Для більшості їх учасників це була найбільш цікава, масова форма участі в туристичних маршрутах. Щорічно в цих походах брали участь мільйони туристів, і головним чином молодь. Вони по щирому привертали учасників романтикою залучення до героїчних сторінок історії.

Експедиція вважала за мету виховання у підростаючого покоління соціалістичних переконань, впевненості в перевагах радянського устрою, цінностей радянського життя, нівелювання національних відмінностей і поступової русифікації неросійських народів країни. Головну організаційну роботу по проведенню туристичної експедиції “Моя Батьківщина – СРСР” перебрав на себе комсомол. Практичне керівництво експедицією здійснювали Бюро міжнародного молодіжного туризму “Супутник”. Оперативне керівництво обласними, республіканськими маршрутами здійснювали обкоми, ЦК ЛКСМ союзних республік. З цією метою при штабах Всесоюзного походу були створені секції з керівництва експедицією, туристичні клуби “Моя Батьківщина – СРСР”.

Після СРСР не зважаючи на політизацію туристичні маршрути мали величезне пізнавальне й виховне значення вони були цікавими. Молодь знайомилися з досягненнями культурами, техніками, краєзнавчими пам’ятками, природними цінностями рідного краю і т. д. і т. п. Необхідно зазначити що ця робота передбачала проведення громадсько активної діяльності, шефство над ветеранами війни та праці догляд за пам’ятниками.

Учасниками туристської експедиції “Моя Батьківщина – СРСР” були молоді робітники, колгоспники, службовці, студенти, учні технікумів, загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних училищ, тобто представники всіх вікових, соціальних і професійних груп молоді віком від 12 до 30 років. Проте, найбільша увага приділялася планомірному охопленню туристсько-екскурсійними заходами учнів середніх шкіл, професійно-технічних училищ та технікумів, тобто учнівської молоді. Туристична тематика стала частіше включатися в плани виховної роботи цих навчальних закладів. Зміцнювалися ділові зв’язки бюро “Супутника” з радами по туризму й екскурсіям, а також з військкоматами, палацами і будинками піонерів, палацами культури та різноманітними клубами. Здійснювали поїздки по маршрутах туристської експедиції “Моя Батьківщина – СРСР” і зарубіжні туристи. Доречно зауважити, що досвідом організації вище зазначеної туристичної експедиції, сьогодні активно цікавляться туристичні оператори Великобританії. Вони глибоко переконані, що дана експедиція є прикладом сучасних квестів, що мають місце під час екскурсій для молоді. Звичайно це розуміння базується на знятті питань ідеологічної експедиції. Для вітчизняного туризму це цікавий показник про доцільність вивчення форм і методів роботи в 70-80 роки і їх реанімації сучасний період.

Однією з ефективних форм по активізації туристської експедиції "Моя Батьківщина – СРСР" була організація тематичних маршрутів та маршрутів вихідного дня. Зверталася значна увага на збільшення подорожей і екскурсій молоді не лише по загальносоюзних та республіканських маршрутах, а й по рідному краю, залучаючи таким чином юнаків і дівчат на обласні об'єкти експедиції "Моя Батьківщина – СРСР". Під час одно- та дводенних походів і екскурсій молодь відвідувала культурно-мистецькі заклади, передові промисловості й сільськогосподарські підприємства, зустрічалася з ветеранами війни та праці, вивчала історію рідного краю, його природні багатства, подорожувала по сусідніх містах. Лише 1978 р. в Українській РСР на маршрутах вихідного дня побували понад 150 тис. чол. Наприклад, до 60-річчя створення ЛКСМУ Чернігівське бюро "Супутника" розробило тематичний маршрут "Подвиг батьків – синам у спадок". Програма перебування туристів на маршруті передбачала відвідання меморіального музею Героя Радянського Союзу генерал-полковника М. Кирпоноса в с. Вертіївці, історико-краєзнавчого музею в м. Ніжині, зустрічі з ветеранами війни, партії і комсомолу, покладання вінків до братських могил ніжинських підпільників. Напередодні святкування 325-річчя возз'єднання України з Росією було розроблено маршрут екскурсії "Навіки разом", який пролягав з Чернігова до Києва. У Севастополі й Одесі стали традиційними тематичні заїзди, присвячені святкуванню Дня Воєнно-Морського флоту, в Дніпропетровську – "Будні великих будов", в Донецьку – "Дороги, які ми вибираємо", в Полтаві "За рядком Конституції", в Запоріжжі тематичні маршрути "Вони захищали Батьківщину", "Місто в робочому спецодязі", в Києві – "Києву 1500 років" та ін.

Розробляли тематичні маршрути, організували лекції, екскурсії, масові заходи також напередодні та під час XXII Олімпійських ігор в Москві. Зокрема, Хмельницьке бюро "Супутник" організувало тематичний заїзд "Олімпієць", програма якого передбачала зустрічі з відомими спортсменами, олімпійським чемпіоном С. Нагорним. Школярі побували на трасі Олімпійського вогню, взяли участь у трудовому десанті по реконструкції її проїжджої частини. Всього в олімпійські міста направили 9,1 тис. туристів представників робітничої і сільської молоді, вчителів, фізкультурних працівників, службовців і учнів, а під час проведення Олімпійського футбольного турніру було надано послуг 7,7 тис. радянським та іноземним туристам. У цілому, "Супутник" успішно виконав відповідальне доручення – забезпечити якісну підготовку і проведення туристської програми молоді в рамках Олімпіади-80.

В контексті тематики дослідження, значний інтерес представляє республіканський патріотичний похід учнів профтехосвіти, що був організований Українським республіканським "Супутником" в 1987 році і мав назву "Від Путівля до Карпат". Похід пролягав майже через усю Україну (довжиною 2558 км) по маршруту: Суми – Путивль – Чернігів – Київ – Олевськ – Рівне – Дубно – Тернопіль – Івано-Франківськ – Яремча. Цікавим фактом є те, що він був розроблений і реалізований з історичною достовірністю до відомого в часи Другої світової війни партизанського рейду С. А. Ковпака "Від Путівля до Карпат".

Справедливості раді, за підказками досліджень вимушені констатувати, що туризм для шкільної і учнівської молоді в період дослідження був занадто заідеологізований.

Аналізуючи тематичні екскурсійні плани та програми, що були розроблені й впроваджені в практичну діяльність регіональних бюро "Супутник", слід вказати на їх значну заідеологізованість, схематизм, орієнтацію на тимчасові кон'юнктурні моменти. В той же час маршрути і види туризму мали елементи сучасного квесту і в зв'язку з цим сприймалися молоддю легко і ефективно.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Матеріал даної статті знайшов свою практичну значимість при розробці навчальних планів ряду дисципліни освітньої програми “туристичне обслуговування” на факультеті туризму, психології і бізнесу Київського національного лінгвістичного університету. Серед них “Організація туристичних подорожей”, “Організація екскурсійної діяльності”, “Менеджмент у туризмі”, “Туристичного – рекреаційне краєзнавство” та інші. Вивчення теми може бути розширене в часовому і географічному просторі.

Необхідність подібних досліджень очевидна. Вони потрібні для розуміння загальних питань історії туризму. А також необхідні для пошуку цікавих форм і методів туризму для молоді в минулому. Тому що при їх очищенні від політичної складової, вони можуть бути значимі для використання сьогодні. Все це стане основою для сучасного формування національної гідності, що має неперевершене значення в умовах російсько-української війни. Також може служити для утвердження здорового способу життя істинних цінностей, може бути корисним для утвердження інституту сім’ї устої якого в останній час підірвані на європейському рівні. Головним висновком безумовно є факт ефективного впливу туризму на розвиток таких понять як патріотизм, національна гідність, любов і повага до своєї батьківщини.

Конфлікт інтересів

Автор не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Грибанова, С. (2012). Екскурсії як метод підвищення культурно-професійного рівня вчителів в Україні на початку ХХ століття. *Краєзнавство*, 3, 103–106.
- Зінченко В. А. (2002). З історії вітчизняного молодіжного туризму в Україні. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України: Спецвипуск до IV з’їзду профспілок України. Науково-практичний журнал*, 36(5), 200–209.
- Зінченко В. А. (2004). *Молодіжний туризм в УРСР 1970–1980-х років (за матеріалами діяльності “Супутника”)*. Інститут історії України НАН України.
- Зінченко В. А. (2003). Проблеми внутрішнього молодіжного туризму в Україні 1970–1980-х рр. (За матеріалами діяльності БММТ “Супутник” ЦК ЛКСМУ). *Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Збірник наукових праць*, 20(1), 58–78.
- Зінченко, В. А. (2023). Основні тенденції розвитку туризму в Україні з найдавніших часів до кінця 80-х років ХХ століття. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія*, 28, 40–59.
- Зінченко, В. & Кирчата, Д. (2024). Українці в Чехії : реальний досвід та практика. У *Закордонне українство: від дослідження історії до прогнозу розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (с. 42–44). ТОВ “Геопринт”.
- Половин С. І. (1994). *Розвиток туристсько-краєзнавчої науки в Україні (1960-ті – перша половина 1980-х років)*. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Попович С. І. (1997). Соціально-економічні передумови розвитку туризму в Україні та розширення його інфраструктури в 60-х – першій половині 80-х рр. (на

- прикладі системи профспілкового туризму). *З історії вітчизняного туризму: Зб. наук. статей*. Типографія ФПУ.
- Сокол, Т. Х. (1998). Характеристика структури туристичної сфери в СРСР у 1970–1980-х роках. У *Туристично-краєзнавчі дослідження: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції "Туризм в Україні: економіка і культура"* (с. 230–250). Український науково-дослідний інститут туризму; МКФ "Трейдінг".
- Тронько П. Т. (1988). *Історико-культурні цінності та сучасність*. Наукова Думка.
- Устименко Л. М. (2001). *Реалізація культурно-просвітнього потенціалу туризму в організації дозволу молоді*. дис... канд. пед. наук: 13.00.06. Київський національний університет культури і мистецтв.
- Федорченко, В. К. & Діорова, Т. А. (2002). *Історія туризму в Україні: Навч. Вища школа*.
- Федорченко, В. К. Любимцев, О. О. & Бабарицька, В. К. (1994). *Організація туризму в Україні та за кордоном: навчально-методичний посібник*. Київський національний університет імені Тараса Шевченка; КІТЕП.

REFERENCES

- Hrybanova, S. (2012). Ekskursii yak metod pidvyshchennia kulturno-profesiinoho rivnia uchyteliv v Ukraini na pochatku XX stolittia. *Kraieznavstvo*, 3, 103–106.
- Zinchenko, V. A. (2002). From the history of national youth tourism in Ukraine. *Bulletin of the Academy of Labor and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine: Special issue for the IV Congress of Trade Unions of Ukraine. Scientific and Practical Journal*, 36(5), 200–209.
- Zinchenko, V. A. (2004). *Youth tourism in the Ukrainian SSR in the 1970s–1980s (based on the activities of "Suputnyk")*. Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine.
- Zinchenko, V. A. (2003). Problems of domestic youth tourism in Ukraine in the 1970s–1980s (Based on the activities of BMMT "Suputnyk" of the Central Committee of LKSMU). *History of Ukraine: Little-known names, events, facts: Collection of scientific works*, 20(1), 58–78.
- Zinchenko, V. A. (2023). Osnovni tendentsii rozvytku turyzmu v Ukraini z naidavnishykh chasiv do kintsia 80-kh rokiv XX stolittia. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho lnhvistychnoho universytetu. Serii: Istorii, ekonomika, filosofia*, 28, 40–59.
- Zinchenko, V. & Kyrchata, D. (2024). Ukraintsi v Chekhii : realnyi dosvid ta praktyka. U *Zakordonne ukrainstvo: vid doslidzhennia istorii do prohozu rozvytku: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (s. 42–44). TOV "Heoprynt".
- Polovyn, S. I. (1994). *Development of tourist and local history studies in Ukraine (1960s – first half of the 1980s)*. Taras Shevchenko National University of Kyiv.
- Popovych, S. I. (1997). Sotsialno-ekonomichni peredumovy rozvytku turyzmu v Ukraini ta rozshyrennia yoho infrastruktury v 60-kh – pershii polovyni 80-kh rr. (na prykladi systemy profspilkovoho turyzmu). *Z istorii vitchyznianoho turyzmu: Zb. nauk. statei*. Typohrafiia FPU.
- Sokol, T. H. (1998). Characteristics of the structure of the tourism sector in the USSR in the 1970s–1980s. In *Tourist and Local History Research: Materials of the 3rd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "Tourism in Ukraine: Economy and Culture"* (Svitiaz, September 9–10, 1998), 1, 230–250. Ukrainian Research Institute of Tourism; MCF "Trading".

- Tronko, P. T. (1988). *Historical and cultural values and modernity*. Naukova Dumka.
- Ustymenko, L. M. (2001). *Realizatsiia kulturno-prosvitnoho potentsialu turyzmu v orhanizatsii dozvillia molodi*. dys... kand. ped. nauk: 13.00.06. Kyivskiy natsionalnyi universytet kultury i mystetstv.
- Fedorchenko, V. K. & Diorova, T. A. (2002). *History of tourism in Ukraine: Textbook*. Vyshcha Shkola.
- Fedorchenko, V. K. Lyubimtsev, O. O. & Babarytska, V. K. (1994). *Organization of tourism in Ukraine and abroad: educational-methodical manual*. Taras Shevchenko National University of Kyiv; KITEP.

Дата надходження до редакції 15.10.2025 р.
Ухвалено до друку 21.10.2025 р.

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94+338.48-057.68 (045)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.348129>

Н. В. ІВАСИШИНА

кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму
Національний транспортний університет (Україна, Київ)

e-mail: : ivasishina_n@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6273-7919>

БЕЗПЕКА, МЕНЕДЖМЕНТ І РЕСТОРАННА СПРАВА У СФЕРІ ТУРИЗМУ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Анотація

Метою статті є системний аналіз сучасних норм і практик забезпечення безпеки у сфері туризму та рекреації в Україні. Підкреслено, що поняття безпеки охоплює всі напрями підприємницької діяльності, зокрема туристичну та рекреаційну галузі. У сучасних глобалізаційних умовах туристична індустрія постає не лише як динамічний сектор світової економіки, а й як важливий компонент регіональних соціально-економічних систем, у межах яких формуються нові виклики, пов'язані з безпекою туризму. З огляду на зростання загроз безпечній діяльності організацій особливого значення набувають питання оцінювання ризиків і побудови ефективних механізмів управління персоналом у безпековому вимірі. Водночас динамічний розвиток туризму й індустрії гостинності в Україні та світі відбувається на тлі посилення міжнародного тероризму, військових конфліктів і загального ускладнення криміногенної ситуації. **Методологія** ґрунтується на принципах системності й науковості. Використано такі методи, як метод порівняння, метод аналізу та синтезу інформації, а також метод теоретичного узагальнення. **Наукова новизна.** У статті уточнено особливості безпеки в ресторанному середовищі, визначено роль персоналу у формуванні системи безпеки, а також досліджено сучасні тенденції забезпечення туристичної безпеки в Україні. Запропоновано розглядати безпеку як результат синергії менеджменту, комунікаційних процесів і психологічної стійкості персоналу. **Результати дослідження.** Виявлено, що активний розвиток туристичного бізнесу без урахування регіональних соціально-економічних особливостей може спричинити деструктивні наслідки для місцевої економіки та соціальної сфери. Доведено, що безпека й якість ресторанного обслуговування є ключовими чинниками відновлення туристичної активності, оскільки поєднують складові ресторанної справи, менеджменту та безпекової культури. Обґрунтовано, що традиційні методи оцінювання ризиків у системі управління персоналом часто ігнорують комунікаційну складову, яка здатна стати джерелом потенційних загроз. Неузгодженість комунікацій, відсутність протоколів передачі інформації чи низька комунікативна культура можуть зумовлювати витік конфіденційних даних, порушення робочих процесів і зниження лояльності персоналу.

Ключові слова: туризм, турист, персонал, комунікаційні процеси, психологічна безпека, синергія.

SAFETY, MANAGEMENT, AND RESTAURANT BUSINESS IN TOURISM: HISTORY AND PRESENT DAY

Abstract

The purpose of the article is to conduct a systematic analysis of modern norms and practices of safety assurance in the field of tourism and recreation in Ukraine. It is emphasized that the concept of safety covers all areas of entrepreneurial activity, including the tourism and recreational sectors. In the context of globalization, the tourism industry appears not only as a dynamic component of the world economy but also as an integral part of regional socio-economic systems, within which new challenges related to tourism security arise. Given the growing threats to organizational safety, the problem of risk assessment and the development of effective personnel management mechanisms becomes increasingly relevant. At the same time, the intensive growth of tourism and hospitality in Ukraine and worldwide is

taking place against the background of intensified international terrorism, military conflicts, and a general deterioration of the criminogenic situation. **The methodology** is based on the principles of systematicity and scientificity. The following methods were used: the method of comparison, the method of analysis and synthesis of information, as well as the method of theoretical generalization. **Scientific novelty.** The article clarifies the specifics of safety in the restaurant environment, defines the role of personnel in shaping the security system, and examines current trends in ensuring tourism safety in Ukraine. Safety is proposed to be viewed as a result of the synergy of management, communication processes, and the psychological resilience of staff. **Research results.** The study reveals that the active development of the tourism business without considering regional socio-economic characteristics may cause destructive consequences for local economies and social systems. It has been proven that the safety and quality of restaurant services are key factors in the restoration of tourism, as they integrate the components of restaurant business, management, and security culture. Traditional methods of risk assessment in personnel management often ignore the communication aspect, which may become a potential source of threats. Ineffective communication, the absence of information transfer protocols, and a low level of communicative culture may lead to data leakage, workflow disruptions, and decreased employee loyalty.

Keywords: tourism, tourist, personnel, communication processes, psychological safety, synergy.

Вступ. Безпека є не просто бажаним чинником, а критично важливою умовою, що визначає рішення мандрівників і життєздатність туристичних дестинацій. Це стосується насамперед регіонального готельно-ресторанного бізнесу, який виступає ключовим драйвером економічного та соціального добробуту на місцевому рівні. У сучасних умовах традиційні підходи до сталого розвитку, орієнтовані переважно на екологічні, соціальні та економічні аспекти, потребують інтеграції концепції безпечного туризму як невід'ємної складової соціально-економічного зростання. Безпека туризму набуває системоутворювального значення, стаючи ключовою характеристикою туристичного продукту. Лише за умови її гарантування інші атрибути та цінності туристичної послуги можуть бути реалізовані повною мірою, що робить безпеку фундаментальною передумовою привабливості туристичного досвіду.

Результати попередніх досліджень засвідчують, що ефективна інтеграція безпекових аспектів у стратегії сталого розвитку регіонального готельно-ресторанного бізнесу передбачає тісний взаємозв'язок між безпекою, соціально-економічною стабільністю та якістю туристичних послуг. Визначено основні напрями інтеграції: підвищення конкурентоспроможності та іміджу регіону, залучення інвестицій, посилення міжсекторальної взаємодії, підвищення кваліфікації персоналу, цифровізація процесів безпеки, а також адаптація маркетингових стратегій і формування інституційної підтримки.

Запровадження сучасних протоколів безпеки, ефективна взаємодія з органами місцевої влади, правоохоронними структурами, службами ДСНС і використання цифрових інструментів (мобільні застосунки, онлайн-моніторинг) є ключовими умовами підвищення рівня безпеки туристичних послуг в Україні. Водночас обов'язковими є системне підвищення кваліфікації персоналу з домедичної допомоги, кризового реагування, а також забезпечення інформаційної відкритості для туристів. Це сприяє формуванню довіри, підвищенню репутації дестинацій і створенню основи для сталого розвитку туристичної галузі. Забезпечення безпеки туризму вимагає реалізації державної політики, спрямованої на формування адміністративно-правових, організаційних і соціально-економічних механізмів, що гарантують безпеку особистості, суспільства і держави, забезпечують право громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я та безпечне довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти організації безпеки, формування безпечного середовища в індустрії гостинності й туризму детально висвітлені у працях таких дослідників, як Валінкевич Н. & Тищенко С.

(2022), Вівсюк І. & Лук'янець А. (2024), Марченко О. В. (2019), Кожухівська Р. Б. & Тимчук С. В. (2023), Зубехіна Т. & Шейко Ю. (2025), Нездоймінов С. & Яроменко С. (2023). Питання продовольчої безпеки та стабільності забезпечення населення розглядали Ясна С., Мастілович, Й. Вукотич & С. Церович (2024). Психологічні засади управління персоналом, соціальна відповідальність бізнесу та роль менеджменту в індустрії гостинності представлені у працях Гейко Є. В., Горської Г. О. & Радул І. Г. (2022).

Мета статті – з'ясувати роль взаємозв'язку між безпекою, менеджментом і ресторанною справою в системі туризму, визначити їхню синергію як чинник підвищення якості туристичного досвіду та конкурентоспроможності галузі.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконати такі **завдання**: розкрити значення безпеки як базової умови якісного туристичного обслуговування; охарактеризувати роль менеджменту в організації безпеки в туристичному та ресторанному бізнесі; проаналізувати прояви синергії між безпекою, менеджментом і ресторанною справою як складовими стійкого розвитку туризму.

Методи та методологія проведеного дослідження. Методологічною основою дослідження є системний, аналітичний і комплексний підходи до вивчення проблем безпеки в туристичній сфері. Використано методи абстрактно-логічного, порівняльного, структурно-функціонального, індуктивно-дедуктивного аналізу. Теоретична база сформована на положеннях економічної теорії, наукових концепцій менеджменту, соціальної відповідальності та теорії безпеки в індустрії гостинності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туристична індустрія сьогодні демонструє стійкі тенденції розвитку, що робить її одним із ключових чинників соціально-економічного зростання держав у глобальному вимірі. Разом із тим, інтенсивне розширення туристичного та рекреаційного секторів супроводжується зростанням значущості питань, пов'язаних із забезпеченням особистої безпеки мандрівників і відпочивальників.

У своїй роботі Кожухівська Р. Б. & Тимчук С. В. (2023) наголошують, що поняття безпеки охоплює всі сфери підприємницької активності, включно з туризмом і рекреаційною діяльністю. На основі критичного опрацювання наукових джерел дослідниці сформулювали власне трактування терміна "безпека в туризмі", підкреслюючи його міждисциплінарний характер та необхідність системного підходу до його забезпечення.

Дотримання підвищених стандартів безпеки під час надання туристичних послуг сприяє формуванню кола постійних клієнтів і підвищує рівень довіри споживачів до галузі. Рівень безпеки в туристично-рекреаційному секторі визначається сукупністю об'єктивних і суб'єктивних факторів, пов'язаних із можливими ризиками під час організації перевезень, проживання, страхування, екскурсійного супроводу та інших послуг.

Вагомий вплив на безпековий стан мають також зовнішні чинники – природні, техногенні або соціальні ризики, притаманні великим урбанізованим центрам, у межах яких відбувається основна частина туристичних потоків.

Валінкевич Н. & Тищенко С. (2022) у своїх дослідженнях акцентують увагу на основних загрозах і викликах, притаманних сфері гостинності. Науковці підкреслюють стратегічну роль підприємств готельно-ресторанного та туристичного бізнесу в національній економіці. Вони доводять, що питання безпеки, страхування та управління ризиками становлять фундамент для стабільного функціонування всієї системи гостинності.

Дослідження авторів також виявляє чіткий взаємозв'язок між якістю обслуговування клієнтів, рівнем їх задоволеності та проявами поведінкової і

емоційної лояльності. Отже, безпека сприймається не лише як фізичний аспект захисту, а й як складова клієнтського досвіду та довіри до бренду.

Варто підкреслити, що у дослідженні Нездоймінова С., Яроменка С. & Бедрадіної Г. (2023) здійснено комплексний аналіз теоретичних, методологічних і прикладних аспектів оцінювання якості й безпеки ресторанного сервісу на прикладі закладів громадського харчування Одеської області. Для визначення рівня якості основних складових ресторанного обслуговування туристів автори застосували таксономічний підхід, який поєднує кілька методів багатовимірного порівняння.

Головним принципом ефективної системи безпеки у ресторанній сфері є забезпечення захисту клієнтів без погіршення рівня їхнього комфорту. Саме тому механізми безпеки в закладах ресторанного типу істотно відрізняються від традиційних моделей, що застосовуються у виробничих або офісних приміщеннях. Система безпеки ресторану охоплює комплекс технічних, організаційних і людських компонентів: службу охорони, системи замків і контролю доступу, сейфи для гостей, відеоспостереження та інші елементи.

Водночас використання технічних засобів моніторингу, таких як відеоспостереження, має здійснюватися з урахуванням етичних аспектів і конфіденційності клієнтів, адже надмірний контроль може викликати дискомфорт у відвідувачів.

Зубехіна Т. & Шейко Ю. (2025) акцентують на необхідності інтеграції концепції “безпечного туризму” у стратегічні програми сталого розвитку готельно-ресторанного бізнесу на регіональному рівні. Науковиці вважають, що безпекова складова є невід’ємним елементом соціально-економічної стабільності територій і визначає рівень конкурентоспроможності туристичного продукту.

Таким чином, взаємозв’язок між безпековими заходами, якістю послуг і розвитком туристичної інфраструктури формує синергійний ефект, що сприяє підвищенню довіри споживачів та позитивному іміджу регіону.

Ресторанна діяльність залишається одним із найбільш динамічних і соціально значущих напрямів підприємництва. У процесі організації роботи закладу важливо приділяти особливу увагу формуванню системи безпеки, яка б гарантувала захист клієнтів і персоналу. Основним завданням є недопущення випадків харчових отруєнь, використання неякісної сировини та підтримання належного санітарного стану на кухні, у залі та допоміжних приміщеннях.

Вибір локації ресторану також має суттєве значення для загального рівня безпеки: перевага надається районам із позитивною репутацією та розвинутою інфраструктурою. Додатковими елементами захисту є присутність служби охорони, контроль доступу до приміщень і спостереження за поведінкою відвідувачів, що дозволяє оперативно реагувати на потенційні інциденти.

В умовах пандемії COVID-19 питання безпеки в ресторанному бізнесі набули нового змісту. Одним із ключових інструментів управління ризиками стала системна оцінка можливих загроз, пов’язаних із передачею вірусних інфекцій. Такий підхід дає змогу своєчасно визначити джерела небезпеки, оцінити ступінь ризику для персоналу та клієнтів і запровадити ефективні запобіжні заходи.

До найважливіших протиепідемічних дій належать: регулярне прибирання та дезінфекція поверхонь, облаштування додаткових станцій для обробки рук, обов’язкове використання засобів індивідуального захисту, контроль соціальної дистанції, посилення вентиляції приміщень і моніторинг стану здоров’я працівників.

Отже, безпека постає як базова умова функціонування ресторанних підприємств, а її забезпечення потребує комплексного підходу, що охоплює санітарно-гігієнічні, організаційні та психологічні аспекти.

Дослідження Ясни С. Мастіловіч, Йована Р. Вукотича & Слободана Р. Керовича присвячене питанню управління безпекою харчових продуктів у закладах гостинності. Авторі наголошують, що контроль за безпечністю харчування є не лише елементом сервісу, а й юридичним обов'язком кожного суб'єкта господарювання, який здійснює діяльність у сфері громадського харчування.

Особливу увагу дослідники звертають на те, що саме гості готельно-ресторанних комплексів найчутливіше реагують на дотримання норм безпеки, адже навіть поодинокі випадки їх порушення здатні суттєво вплинути на рівень задоволеності клієнтів і сформувані негативне сприйняття закладу. Відтак управління безпекою харчових продуктів стає не лише питанням відповідності стандартам, а й важливим чинником підтримання репутації та конкурентоспроможності бізнесу.

Безпека харчових продуктів – це не лише дотримання технологічних вимог, а ціла культура відповідальності перед споживачем. Вона формується на основі уваги до кожної деталі процесу приготування та обслуговування клієнтів. Провідні заклади ресторанної індустрії сприймають безпеку харчування як невід'ємну складову сервісу, адже вона безпосередньо впливає на рівень довіри гостей, імідж закладу та його фінансову стабільність.

У сучасному конкурентному середовищі, де відгуки поширюються миттєво завдяки соціальним мережам, будь-яке порушення стандартів безпеки може мати серйозні наслідки для бізнесу. Саме тому формування культури безпеки харчування є стратегічним завданням кожного ресторану.

У контексті українського ресторанного бізнесу безпека харчових продуктів відіграє ключову роль, адже від неї залежить довіра споживачів і стабільність функціонування закладів громадського харчування.

По-перше, важливим є репутаційний аспект: навіть поодинокі випадки харчових отруєнь або порушення санітарних норм можуть призвести до втрати клієнтів і формування негативного іміджу. В умовах інформаційної відкритості сучасного суспільства негативні відгуки поширюються надзвичайно швидко, що загрожує фінансовими втратами.

По-друге, чинне законодавство України містить чітко визначені норми, які регламентують безпеку харчових продуктів у сфері ресторанного господарства. Недотримання цих вимог може призвести до штрафів, адміністративної відповідальності або навіть припинення діяльності підприємства.

По-третє, фінансові ризики, пов'язані з інцидентами харчових отруєнь, значно перевищують витрати на впровадження системи безпеки. Тому інвестування в харчову безпеку розглядається не як додатковий тягар, а як економічно доцільна стратегія розвитку.

Значну роль у забезпеченні безпеки харчових продуктів відіграє менеджер із безпеки – фахівець, відповідальний за розроблення, впровадження та моніторинг стандартів якості у закладі. Залежно від розміру підприємства, ця функція може бути окремою посадою або входити до обов'язків адміністратора чи технолога.

Основні завдання менеджера з безпеки включають:

- розроблення й впровадження протоколів безпечного приготування, зберігання та реалізації харчових продуктів;
- проведення регулярних перевірок стану кухонного обладнання, вентиляції, чистоти робочих поверхонь;
- організацію навчання персоналу правилам санітарної безпеки та гігієни;
- співпрацю з постачальниками щодо контролю якості сировини та умов її транспортування.

Завдяки діяльності такого спеціаліста формується єдина система контролю, що дозволяє зменшити ризики забруднення харчових продуктів і підвищити довіру клієнтів.

Кваліфікація та обізнаність персоналу мають вирішальне значення для дотримання стандартів безпеки харчування. Саме працівники безпосередньо контактують із продуктами на всіх етапах виробничого процесу – від приймання сировини до подачі готових страв. Тому регулярне навчання та підвищення кваліфікації персоналу є передумовою ефективного функціонування системи безпеки.

Важливо розробити чіткі внутрішні протоколи, що регламентують порядок обробки, зберігання й термічної обробки харчових продуктів. Наприклад:

1. обов'язкова зміна рукавичок при переході від сирих продуктів до готових;
2. очищення робочих поверхонь кожні дві години або після обробки м'яса;
3. контроль температури приготування за допомогою кулінарних термометрів.

Такі стандартизовані дії формують систему превентивного контролю, що мінімізує ймовірність виникнення небезпечних ситуацій.

Сучасне обслуговування клієнтів у закладах харчування невіддільне від забезпечення належного рівня харчової безпеки. Кожен працівник, який має безпосередній контакт із гостями, повинен розуміти важливість дотримання санітарно-гігієнічних норм під час подачі страв, транспортування продуктів та підтримання чистоти в залі.

Системне навчання персоналу та впровадження сертифікованих стандартів безпеки, зокрема HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Points) або ISO 22000, підвищує конкурентоспроможність підприємства і демонструє клієнтам його відповідальність за якість послуг.

Сертифікація є не лише формальним підтвердженням відповідності вимогам, а й стратегічним інструментом управління ризиками. Серед основних переваг сертифікації:

1. Підвищення довіри споживачів, що стимулює лояльність клієнтів і позитивні відгуки;
2. Зменшення ймовірності виникнення харчових інцидентів, завдяки контролю критичних точок на всіх етапах виробництва;
3. Підвищення репутаційної вартості бренду, що дає перевагу під час участі у тендерах, партнерствах чи міжнародних програмах.

Регулярне оновлення знань персоналу є запорукою підтримання високого рівня безпеки. Проведення коротких тренінгів, внутрішніх аудитів та атестацій допомагає персоналу залишатися обізнаним із новими вимогами законодавства, санітарними стандартами та міжнародними рекомендаціями щодо гігієни праці.

Крім того, практикуються щоквартальні мікротренінги, під час яких персонал має можливість обговорити типові ситуації, помилки та нові методики запобігання ризикам. Такий підхід формує культуру безпеки всередині колективу, що позитивно позначається і на психологічному кліматі в організації.

Значний внесок у розуміння психологічних аспектів управління персоналом зроблено в роботі Гейко Є. В., Горської Г. О. & Радул І. Г. (2022). Автори наголошують, що ефективне управління кадрами ґрунтується на постійному навчанні, формуванні усвідомлення відповідальності за дотримання протоколів безпеки та розвитку корпоративної культури довіри.

У сучасних умовах, коли підприємства стикаються з новими типами ризиків – від кібератак до витоків конфіденційної інформації, – роль людського чинника

значно зростає. Тому систематичне навчання персоналу протоколам безпеки, як інформаційної, так і фізичної, має розглядатися як частина загальної стратегії

Таким чином, безпека персоналу перетворюється на синтез психологічної стабільності, комунікаційної відкритості та управлінської дисципліни.

У роботі Марченка О. В. (2019) підкреслюється, що кадрова безпека є базовою складовою економічної безпеки підприємства. Автор систематизує підходи до визначення її сутності, наголошуючи, що персонал виступає не лише джерелом потенційних ризиків, а й головним фактором успіху.

Неефективні комунікації, низька корпоративна культура або відсутність протоколів передачі інформації можуть стати чинниками порушення безпеки, особливо в туристичній галузі, де взаємодія персоналу та клієнтів є безперервною. Тому важливо проводити комунікаційний аудит – системну оцінку ефективності внутрішніх і зовнішніх інформаційних потоків, спрямовану на виявлення потенційних загроз.

Розроблення методик оцінювання ризиків у системі управління персоналом має поєднувати аналітичний підхід, елементи поведінкової економіки та сучасні технології моніторингу корпоративної комунікації. Це дозволить своєчасно виявляти деструктивні тенденції, зменшити вплив людського фактора й підвищити рівень захищеності підприємства.

Одним із найважливіших аспектів безпеки туристичних організацій є збереження сприятливого морально-психологічного клімату в колективі. Працівники з девіантною поведінкою або ті, що належать до груп ризику, можуть стати джерелом внутрішніх загроз. Негативна атмосфера в колективі призводить до зниження продуктивності, втрати лояльності персоналу та зростання плинності кадрів.

Для запобігання таким ситуаціям необхідно впроваджувати комплексні заходи кадрової безпеки: від психологічного відбору кандидатів і системи мотивації до програм підтримки працівників у кризових ситуаціях. Такий підхід не лише зміцнює внутрішню стабільність організації, але й сприяє підвищенню її конкурентоспроможності в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Взаємозв'язок між безпекою, менеджментом і ресторанною справою формує нову модель розвитку туристичної галузі, що ґрунтується на принципі **синергії**. Це означає, що ефективність системи безпеки зростає, коли вона інтегрована в загальну систему управління підприємством і підтримується корпоративною культурою якості.

Менеджмент у цій системі виконує координуючу функцію – забезпечує баланс між економічними інтересами бізнесу, комфортом клієнтів та соціальною відповідальністю. Безпека при цьому розглядається не ізольовано, а як стратегічна цінність, що впливає на довіру споживачів, репутацію бренду й сталий розвиток туристичної інфраструктури.

Ресторанна справа виступає прикладом реалізації синергійного підходу: у ній поєднуються управлінські технології, стандарти безпеки, інновації в обслуговуванні та комунікація з клієнтами. Синергія цих елементів створює комплексну систему, де кожен компонент підсилює інший: ефективний менеджмент підвищує безпеку, безпека зміцнює довіру, а довіра формує конкурентну перевагу на туристичному ринку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження встановлено, що безпека є невід'ємним і багатовимірним компонентом ефективного функціонування туристичної, готельної та ресторанної сфер. Її забезпечення вимагає системного підходу, який поєднує організаційні, технологічні, кадрові, санітарно-гігієнічні та психологічні складові. Підвищення рівня безпеки виступає не лише умовою стабільності бізнесу, але й фактором формування довіри споживачів, що напряму впливає на конкурентоспроможність підприємств галузі гостинності.

Менеджмент безпеки в туристичному та ресторанному бізнесі ґрунтується на принципах ризик-орієнтованого управління, постійного моніторингу процесів і впровадження стандартів якості (зокрема HACCP та ISO 22000). Важливе значення мають кадрова політика, професійна підготовка персоналу, комунікаційна культура та корпоративна відповідальність. Розвиток безпекових стратегій у ресторанный справі сприяє не лише зниженню потенційних ризиків, а й підвищенню репутаційного капіталу підприємства.

Синергія між безпекою, менеджментом і ресторанною діяльністю проявляється у створенні цілісної системи управління, орієнтованої на сталий розвиток туристичної сфери. Така взаємодія дозволяє досягати балансу між економічною ефективністю, комфортом споживачів і соціальною відповідальністю бізнесу. У контексті сучасних викликів – цифровізації, глобальних ризиків, епідемічних загроз – концепція інтегрованої безпеки набуває статусу стратегічного пріоритету в управлінні підприємствами індустрії гостинності.

Подальші наукові пошуки доцільно спрямувати на розробку моделей управління синергетичними процесами в туризмі, що враховують взаємозалежність економічних, соціальних і безпекових факторів, а також на вдосконалення механізмів комунікаційної та кадрової безпеки в умовах цифрової трансформації галузі.

Конфлікт інтересів

Автор не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Валінкевич, Н. & Тищенко, С. (2022). Забезпечення безпеки та страхування підприємств готельно-ресторанного бізнесу. *Економіка та суспільство*, 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-64>
- Вівсюк, І. & Лук'янець, А. (2024). Organization of Safety Measures in the Hospitality Industry. *SWorldJournal*, 3(25-03), 128–132. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2024-25-00-029>
- Гейко, Є. В., Горська, Г. О. & Радул, І. Г. (2022). Психологічні засади управління персоналом підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, 1, 158–162. https://www.researchgate.net/publication/361529608_PSIHOLOGICNI_ZASADI
- Зубехіна, Т. & Шейко, Ю. (2025). Інтеграція концепції безпечного туризму в Стратегію сталого розвитку регіонального готельно-ресторанного бізнесу. *Соціальний розвиток: економічні та правові питання*, 6. <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.6.08>
- Кожухівська, Р. Б., & Тимчук, С. В. (2023). Безпекова діяльність у сфері туризму та рекреації в Україні: аналітичний огляд. *Економіка і суспільство*, 53. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2663>
- Марченко, О. В. (2019) Підходи до визначення сутності кадрової безпеки та її ключових ознак. *БізнесІнформ*, 7, 337–344. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-7-337-344>
- Nezdoyminov, S., Iaromenko, S., & Bedradina, G. (2023). Safety and Quality of Restaurant Service as Factor of Restoring Tourist Mobility in the Gastronomic Tourism

Destination of Ukraine. *Almatourism – Journal of Tourism, Culture and Territorial Development*, 13(24), 117–137.

<https://doi.org/10.6092/issn.2036-5195/13968>

Jasna S Mastilović, Jovan R Vukotić & Slobodan R Čerović. (2024). *Challenges and Importance of Food Safety Management in Hospitality Industry – Food and Feed Research. Journal of the Institute of Food Technology – FINS University of Novi Sad*, 51(1), 19–30.

<https://doi.org/10.5937/ffr0-48449>

REFERENCES

Valinkevich, N. & Tyshchenko, S. (2022). Ensuring safety and insurance of hotel and restaurant enterprises. *Economy and Society*, 40.

<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-64>

Vivsyuk, I. & Luk'yanets, A. (2024). Organization of Safety Measures in the Hospitality Industry. *SWorldJournal*, 3(25-03), 128–132.

<https://doi.org/10.30888/2663-5712.2024-25-00-029>

Geiko E. V., Gorska G. O. & Radul I. G. (2022). Psychological principles of enterprise personnel management. *Scientific Bulletin of the Uzhorod National University. Series: Psychology*, 1, 158–162.

https://www.researchgate.net/publication/361529608_PSIHOLOGICNI_ZASADI

Zubehina, T. Sheiko & Yu. (2025). Integration of the concept of safe tourism into the Strategy of sustainable development of regional hotel and restaurant business. *Social development: economic and legal issues*, 6.

<https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.6.08>

Kozhukhivska R. B. & Tymchuk S. V. (2023). Security activities in the sphere of tourism and recreation in Ukraine: analytical review. *Economy and society*, 53.

<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2663>

Marchenko O. V. (2019) Approaches to determining the essence of personnel security and its key features. *BusinessInform*. 7, 337–344.

<https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-7-337-344>

Nezdoyminov, S., Iaromenko, S. & Bedradina, G. (2023). Safety and Quality of Restaurant Service as a Factor of Restoring Tourist Mobility in the Gastronomic Tourism Destination of Ukraine. *Almatourism – Journal of Tourism, Culture and Territorial Development*, 13(24), 117–137.

<https://doi.org/10.6092/issn.2036-5195/13968>

Jasna S Mastilović, Jovan R Vukotić & Slobodan R Čerović. (2024). *Challenges and Importance of Food Safety Management in Hospitality Industry – Food and Feed Research. Journal of the Institute of Food Technology – FINS University of Novi Sad*, 51(1), 19–30.

<https://doi.org/10.5937/ffr0-48449>

Дата надходження до редакції 04.09.2025 р.

Ухвалено до друку 16.09.2025 р.

О. Л. КОЛОМІЄЦЬ

кандидат філософських наук, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету забезпечення державної безпеки,
Київський інститут Національної гвардії України (Україна, Київ)
e-mail: : oleksa.kolomiets@gmail.com
ORCID ID: [https:// orcid.org/0000-0003-0336-200X](https://orcid.org/0000-0003-0336-200X)

КРИТИЧНА ФІЛОСОФІЯ ІМАНУЇЛА КАНТА ТА ЇЇ РОЗВИТОК В КЛАСИЧНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Анотація

Мета статті – здійснити інтегральний аналіз кантівської критичної філософії з акцентом на його етичну складову та використовуючи метаантропологічний підхід Київської світоглядно-філософської школи окреслити проблематику нерозкритих питань надмірної суб'єктивності, абстрактності та догматизму всеохоплюючої системи німецького ідеалізму які призвели до завершення епохи класичного ідеалізму та формування філософії ХІХ–ХХ. **Методологія** дослідження ґрунтується на історико-філософському, герменевтичному та компаративіському методах. Аналізуються тексти Канта та його послідовників, реконструюється логіку їхніх філософських систем, а також виявляється внутрішні суперечності та діалектичний розвиток ідей. **Наукова новизна** полягає в системному аналізі трансформації кантівських понять (трансцендентального ідеалізму, синтетичних апіорних суджень, “речі в собі”) у філософських системах Фіхте, Шеллінга та Гегеля. Робота акцентується на подоланні дуалізму феномен/ноумен, пропонуючи новий погляд: кантіанський розрив (межі знання) – не бар'єр, а динамічна суперечність, яку наступники розвивають до рівня абсолютного ідеалізму, як основу для сучасної етики, з урахуванням метаантропологічного підходу. **Результати дослідження.** Критична філософія І. Канта започаткувала новий етап у західній думці встановивши апіорні межі для теоретичного пізнання і універсальну етичну основу для практичної дії. Його Три “Критики” склали систему, де пізнання, мораль і естетичне судження були розділені, але пов'язані трансцендентальним суб'єктом. Наступні представники класичної німецької традиції здійснили спробу подолати встановлені Кантом межі та побудувати абсолютний, моністичний ідеалізм: Кантівський критицизм став необхідною відправною точкою, але лише його діалектичний розвиток у класичній німецькій філософії дозволив проголошеним Кантом ідеям досягти свого піку – створенню всеосяжної системи абсолютного ідеалізму.

Ключові слова: критична філософія, трансцендентальний ідеалізм, коперніканський переворот, синтетичні апіорні судження, річ у собі, абсолютне “Я”, натурфілософія, діалектика, абсолютний дух.

THE CRITICAL PHILOSOPHY OF IMMANUEL KANT AND ITS DEVELOPMENT IN THE CLASSICAL GERMAN TRADITION

Abstract

The purpose of the article to carry out an integral analysis of Kantian critical philosophy with an emphasis on its ethical component and, using the metaanthropological approach of the Kyiv Worldview-Philosophical School, to outline the problematic of unsolved issues of excessive subjectivity, abstractness and dogmatism of the comprehensive system of German idealism, which led to the end of the era of classical idealism and the formation of philosophy of the 19th–20th centuries. **The research methodology** is based on historical-philosophical, hermeneutical and comparative methods. The texts of Kant and his followers are analyzed, the logic of their philosophical systems is reconstructed, and internal contradictions

and dialectical development of ideas are revealed. **The scientific novelty** lies in the systematic analysis of the transformation of Kantian concepts (transcendental idealism, synthetic a priori judgments, "things in themselves") in the philosophical systems of Fichte, Schelling and Hegel. The work focuses on overcoming the phenomenon/noumenon dualism, offering a new view: the Kantian gap (the limits of knowledge) is not a barrier, but a dynamic contradiction, which successors develop to the level of absolute idealism, as the basis for modern ethics, taking into account the metaanthropological approach. **Research results.** The critical philosophy of I. Kant initiated a new stage in Western thought by establishing a priori limits for theoretical knowledge and a universal ethical basis for practical action. His Three "Critiques" formed a system where knowledge, morality and aesthetic judgment were separated, but connected by a transcendental subject. Subsequent representatives of the classical German tradition attempted to overcome the limits established by Kant and build an absolute, monistic idealism. Kantian criticism was a necessary starting point, but only its dialectical development in classical German philosophy allowed Kant's ideas to reach their peak – the creation of a comprehensive system of absolute idealism.

Keywords: critical philosophy, transcendental idealism, Copernican revolution, synthetic a priori judgments, thing-in-itself, Absolute Ego, natural philosophy, dialectics, absolute spirit.

Вступ. У сучасному філософському дискурсі, де домінують плюралізм інтерпретацій і криза фундаментальних онтологічних засад, критична філософія Імануїла Канта постає як ключовий орієнтир, що визначає межі людського пізнання та етичної автономії. Проте, попри це в теорії пізнання, виникає низка проблем, пов'язаних з дуалістичною структурою кантіанського трансцендентального ідеалізму. Центральна суперечність полягає в розриві між феноменом та ноуменом, що обмежує можливості метафізики як науки та породжує антиномії чистого розуму. Цей дуалізм, з одного боку, забезпечує стійкість наукового знання, ґрунтуючись на апіорних формах чуттєвості та категоріях розсудку, з іншого – блокує доступ до абсолютного, роблячи етику залежною від постулатів віри (Бог, свобода, безсмертя). У контексті класичної німецької філософії цей розрив стає не лише теоретичною проблемою, а й стимулом для еволюції: наступники Канта намагаються його подолати, розвиваючи трансцендентальний ідеалізм до рівня абсолютного ідеалізму.

В українському філософському дискурсі проблема вирішується використанням метаантропологічної методології Н. Хамітова. Етичні суперечності сьогодення свідчать про прогалину в сучасних дослідженнях, а саме, відсутність інтегрального аналізу трансформації кантіанського дуалізму в моністичні системи класичної традиції, з акцентом на їхню етичну та антропологічну релевантність. Без такого переосмислення філософія ризикує залишитися абстрактною спекуляцією, не здатною відповісти на виклики сьогодення. Таким чином, постановка проблеми полягає в необхідності критичного осмислення еволюції ідей Канта як шляху до подолання онтологічного розриву, що дозволить сформуванню основи для сучасної філософії людини та моралі, інтегруючи теоретичне пізнання з практичною свободою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській і зарубіжній історіографії дослідженнями класичної німецької традиції займаються доволі багато дослідників серед яких хотілося б виділити А. Єрмоленка – який наголошує на актуальності кантіанської філософії розуму як інструменту для розв'язання глобальних викликів сучасності таких як війна, технологічна цивілізація, кризи (Єрмоленко, 2024, с. 88); М. Мінакова – який прагнув примирити кантівські знання і віру, не зводячи одне до іншого аналізуючи еволюцію у вивченні німецької класичної філософії у філософських спільнотах Білорусі, Росії та України від 1970-х до 2020-х років, дослідник зазначає що втрачається ідеологічний вплив, зростає нормативізм в кантівському дусі та занепадає історизм в гегелівському, що завершується тенденцією до посилення гегель'янства та ослаблення кантіанства (Мінакова, 2023, с. 97–98); В. Козловського – який аналізує ефективність трансцендентального методу для засад пізнання природи

в “Метафізичних засадах природознавства” (Козловський, 2024: с. 95); Т. Павлової – яка обґрунтовує обов’язковість раціональної поведінки як розумної та соціально необхідної у німецькій класичній філософії (на прикладі І. Канта та Г. Гегеля), де розумність постає як свобода і обов’язок, що слугує критерієм людської активності в умовах нестабільного сучасного соціального буття, протистоячи ірраціональним тенденціям (Павлова, 2017, с. 233); N. Sieroka – розглядає вплив шеллінгівського розуміння природи та матерії як динамічної, продуктивної сили на полі системності та трансдисциплінарності в таких галузях як фізика та біологія, що зберігає актуальність для сучасної філософії науки (Sieroka, 2009, s. 7-8).

В цілому, аналіз останніх публікацій свідчить про те, що з цієї проблеми до сьогодні відсутні узагальнюючі дослідження. Наявні напрацювання мають фрагментарний характер, стосуючись розглянутої теми лише в контексті загальних проблем. Тому актуальність пропонованої статті є беззаперечною.

Мета статті полягає у розкритті сутності критичної філософії Канта та аналізі того, як її ідеї (зокрема, ідеалістичні елементи та проблема “речі в собі”) були розвинені та трансформовані в системному ідеалізмі його наступників. Дослідження фокусується на працях таких філософів, як Й.Г. Фіхте, Ф.В.Й. Шеллінг та Г.В.Ф. Гегель.

Завданнями пропонованої статті є показати, як “критичність” стає методом долання традиційної метафізики, об’єднуючи раціоналізм і емпіризм; дослідити першу спробу Фіхте подолання кантівського дуалізму через радикалізацію суб’єкта, що впливає на етику автономії та сучасну філософію свідомості; проаналізувати подолання суб’єктивізму Фіхте через об’єктивізацію здійснену Шеллінгом, де кантіанський розрив долається об’єднанням духу і природу, суб’єкт і об’єкт, мислення і буття де останньому надаються життєтворчі сили; проілюструвати еволюцію німецького ідеалізму від кантівського трансцендентного через суб’єктивний ідеалізм Фіхте і об’єктивний ідеалізм Шеллінга до Абсолютного ідеалізму Гегеля.

Методи та методологія проведеного дослідження. Методологія дослідження базується на принципах об’єктивності, системності, комплексності та науковості, а також на використанні загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення) та логічних (дедуктивних та індуктивних) методів. При проведенні цього дослідження були застосовані філософські методи компаративістського та герменевтичного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи тему “Критична філософія І. Канта та її розвиток в класичній німецькій традиції”, перш за все хотілося б зупинитись на визначенні поняття “критичності”. В зазначеному контексті мова йде про термін який походить від поняття “критика” і пов’язується з найвідомішою тріадою філософа: “Критикою чистого розуму”, “Критикою практичного розуму” і “Критикою сили судження”. Отже “Критика, це розгляд і оцінка когось, чогось із метою виявлення та усунення вад, хиб” (*Критика*, 2005-2025).

Критична філософія Імануїла Канта є одним із найважливіших поворотних моментів у західній філософській думці, знаменуючи собою початок епохи класичної німецької філософії. За визначенням провідних українських науковців: “Німецька класична філософія – складова частина західноєвропейської філософії Нового часу. ... Термін “класична філософія” має подвійний зміст. По-перше, це – філософія розуму, свідомості і самосвідомості, пізнання. Вона виникає з Декарта і Бекона і завершується вченням Гегеля. ... По друге, “класична філософія” означає зразкова. Таким у ній. історії є переважно четвертий період – починаючи “з Канта”. Поділ історії філософії на філософію до Канта і од Канта проведено Віндельбандом, Гартманом і продовжено в марксизмі (Павлова, 2017, с. 426). Початок епохи класичної німецької філософії вважається запроваджений І. Кантом тому, що саме він об’єднав два

напрямки тогочасної філософії Нового часу – раціоналізм та емпіризм, показавши, що пізнання виникає не лише з досвіду, але й завдяки активній діяльності свідомості, яка формує досвід через свої апріорні (вроджені) структури – простір, час, категорії розсудку. В подальшому ця система отримала назву трансцендентальний ідеалізм, що й стало основою німецької класичної філософії.

Отже враховуючи наведені нижче аргументи ми можемо стверджувати що, саме з Канта починається німецька класична філософія, саме:

- він переосмислив усю попередню європейську думку, зробивши її об'єктом критики;
- сформулював нові засади пізнання, моралі та антропології;
- перетворив філософію на науку про умови можливості людського досвіду і свободи;
- заклав інтелектуальну основу для цілісної системи духу, яку розвинули його послідовники.

Його підхід створив нову модель філософії – не догматичну, а критичну, рефлексивну, системну. Вона заклала підґрунтя для подальших спроб побудови всеохоплюючих філософських систем у творчості Фіхте, Шеллінга й Гегеля, які кожен по-своєму розвивали ідеї Канта про активну роль свідомості, свободу та цілісність людського духу.

В процесі історичного розвитку філософської думки в Європі на кінець епохи Нового часу постала глибока суперечність; емпіристи (Ф. Бекон, Дж. Локк, Д. Юм) вважали, що будь-яке знання можливе лише з власного досвіду, а вроджених ідей не існує (Локк, 2002, с. 69), на якій досвід залишає відбитки; раціоналісти (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц) твердили, що знання походить із розуму, який має вроджені ідеї й логічні принципи, незалежні від досвіду.

Кожен із цих підходів мав як свою правду, але й хибу: емпіризм не міг пояснити загальність і необхідність наукових істин (адже досвід завжди змінний), а раціоналізм не міг довести, що його логічні конструкції мають зв'язок із реальністю (вони могли бути чистими уявленнями). Кант побачив, що обидва підходи мають рацію лише частково: емпіризм не здатен пояснити необхідність і універсальність наукових істин, а раціоналізм не доводить їхнього зв'язку з реальністю. Поштовхом до створення власної системи стала філософія Девіда Юма, який довів, що причинність неможливо вивести з досвіду, оскільки ми не спостерігаємо необхідного зв'язку між подіями, а лише звикаємо чекати, що одна подія слідує за іншою. Це відкриття пробудило Канта від догматичного сну (Кант, 2000, с. 47) і змусило шукати нові засади для пояснення можливості знання, яке є і універсальним, і пов'язаним із досвідом.

Вирішальним поштовхом до цього стало продовження думки Д. Юма, що зв'язок між причиною і наслідком не є даним у досвіді і ми лише звикаємо очікувати, що одне явище слідує за іншим, отже, причинність не можна пояснити лише досвідом (Кант, 2000, с. 43). Кант побачив тут головну проблему: як можливе наукове знання, якщо досвід не дає нам необхідності?

Щоб відповісти на це, він вирішив поєднати емпіризм і раціоналізм у новий тип філософії – "трансценденталізм", тобто досліджувати умови можливості самого досвіду.

Філософ прийшов до висновку, що пізнання можливе лише як поєднання двох начал: чуттєвості, яка дає матеріал знання, і розуму, який надає цьому матеріалу форму. Досвід забезпечує зміст, а розум – порядок і структуру. Це наштовхнуло мислителя на ідею що: "Думки без змісту порожні, а споглядання без понять сліпі" (Кант, 2022, с. 77). Таке поєднання емпіричного та раціонального стало підставою

для появи його теорії пізнання. Отже, емпіризм і раціоналізм не протиставляються, а доповнюють один одного. Розум задає форму, досвід – зміст; лише їхня єдність створює знання.

Аналізуючи природу суджень, Кант розрізняє аналітичні, у яких предикат міститься в суб'єкті і лише пояснює поняття; наприклад: “усі тіла є протягли” (Кант, 2022, с. 44), (протяжність уже входить у поняття “тіло”), вони лише пояснюють, але не розширюють знання; та синтетичні, які додають нове знання, наприклад: “Усі тіла важкі” – важкість не входить у саме поняття “тіло”, вони розширюють знання, але зазвичай вимагають досвіду. “... натомість там, де строга загальність належить судженню суттєвим чином, вона вказує на особливе пізнавальне джерело судження – спроможність до апріорного пізнання”. (Кант, 2022, с. 40).

Окрім того, мислитель поділяє судження на два типи за походженням: апріорні, незалежні від досвіду, та апостеріорні, засновані на досвіді. Ключовим стало питання: як можливі синтетичні судження апріорі – тобто такі, що розширюють знання, але водночас є необхідними і загальними? Відповідь Канта полягала в тому, що людська свідомість має апріорні форми, простір і час – це апріорні форми чуттєвості, які впорядковують досвід ще до будь-якого сприйняття, і категорії розсудку (причинність, кількість, тотожність тощо), які впорядковують чуттєві враження ще до досвіду. Саме через них ми сприймаємо світ у певному порядку, і тому наука можлива. Наприклад: “кожна зміна має причину” – це є судження апріорне, але не чисте, бо зміна – це таке поняття, що може бути отримане лише з досвіду” (Кант, 2022, с. 40). Отже, синтетичне апріорне судження – це висловлювання, що розширює знання, але ґрунтується на апріорних формах людського розуму, а не на досвіді.

Саме на таких судженнях побудовані математика “ $7+5=12$ ”, фізика “Кожна подія має причину” і метафізика як наука, числа – це не щось реальне в природі, вони можливі лише за умови що ми можемо про них знати, що завжди і всюди $7 + 5 = 12$, це – метафізичне питання, бо воно стосується не фактів, а структури людського розуму, яка робить таке знання можливим (Кант, 2022, с. 46-48).

Завдяки цим формам ми сприймаємо світ не як хаос, а як впорядкований космос, що робить можливими математику, фізику та метафізику. Синтетичні апріорні судження, таким чином, є основою наукового знання, бо вони поєднують у собі емпіричне та раціональне: вони не виводяться з досвіду, але застосовуються до нього.

Ідея Канта полягала в тому, що:

- Емпіризм правий: знання починається з досвіду.
- Раціоналізм правий: знання не все походить з досвіду.
- Але жоден не має рації повністю, бо знання виникає лише з їхнього синтезу.

Саме тому Кант зміг примирити емпіризм і раціоналізм, створивши новий тип філософії – трансцендентальний ідеалізм, у якому пізнання розглядається як активна взаємодія людини і світу, а його відкриття синтетичного апріорного судження стало тим фундаментом, з якого почалася нова епоха європейської думки – німецька класична філософія.

Свій внесок у розвиток філософії сам І. Кант порівнює з “Коперниківським переворотом” у теорії пізнання (Розова, Чорна, 2014, с. 26), він полягає у зміні фокусу уваги з об'єкта дослідження на суб'єкт, і тим самим визначає межі та можливості людського розуму. Прагнучи подолати розрив між раціоналізмом та емпіризмом, встановивши апріорні, універсальні та необхідні умови як для наукового пізнання, так і для моральної дії, Кант не просто узагальнив попередні ідеї Р. Декарта, Г. Лейбніца, Б. Спінози, Ф. Бекона, Дж. Локка, Д. Юма, а перетворив філософію на “критичну” – тобто на вчення, яке досліджує умови та межі людського пізнання. У

“Критиці чистого розуму” він поставив головне питання: “Що я можу знати?” (Кант, 2022, с. 456), – і довів, що світ ми пізнаємо не таким, яким він є сам по собі (річ у собі), а лише таким, яким він постає через наші форми сприйняття (явище).

Філософ проводячи аналогію зі зміною поглядів у астрономії, здійсненою Миколою Коперником довів, що не пізнання має пристосовуватися до об’єктів, а об’єкти – до форм нашого пізнання. Інакше кажучи, світ, який ми сприймаємо, не є “річчю самою по собі”, а є явищем, тобто результатом взаємодії реальності з нашими апіорними формами споглядання та категоріями розсудку (Кант, 2022, с. 28).

Ми пізнаємо не самі речі, а спосіб, у який вони з’являються нам через структури нашої свідомості. Це означало революційний зсув у центрі пізнання. До Канта вважали, що суб’єкт повинен підлаштовуватись під об’єкт. Після Канта – об’єкт пізнається лише через форми суб’єкта, тобто активна роль у пізнанні належить саме людині.

Основна ідея перевороту: розум не повинен орієнтуватися на предмети, а предмети повинні орієнтуватися на наш розум. “... предмети мусять рівнятися по наших знаннях, – це вже таки краще узгоджується з вимогою можливості апіорного пізнання предметів, яке повинне з’ясувати дещо про них раніше, ніж вони дані нам”. (Кант, 2022, с. 26).

Наслідками “коперниківського перевороту” стало те що пізнання стало активним процесом, а не пасивним відображенням яке конструює індивідуальний досвід. Зародилась ідея що знання має межі: ми пізнаємо лише феномени (явища), але не можемо пізнати “речі в собі”. Філософія набула критичного характеру – її завданням стало не пояснення світу, а аналіз умов, за яких можливе знання. Людина постала центром філософії, адже саме її свідомість визначає структуру пізнаваного світу.

Таким чином “Коперниківський переворот” Канта – є переорієнтацією філософії з об’єкта на суб’єкт, тобто зміною уявлення про те, як ми пізнаємо світ. Кант показав, що реальність для нас завжди є продуктом взаємодії між речами та людським розумом, і саме цей крок започаткував епоху німецької класичної філософії.

“Критика практичного розуму” – це друга головна праця І. Канта, яку відносять до його трилогії “Критик”, тобто тієї частини філософського вчення, що досліджує не пізнання, а дію і мораль. Якщо “Критика чистого розуму” пояснювала, що і як ми можемо знати, то “Критика практичного розуму” відповідає на запитання: “Що ми повинні робити?” (Єрмоленко, 2013, с. 15).

У центрі цієї праці – ідея автономії морального закону. Кант виходить з того, що людина – істота, яка живе одночасно у двох світах: у світі явищ (де діють природні закони і причинність) і у світі “речей у собі” (царстві свободи). У сфері природи все зумовлене, але мораль можлива лише там, де є свобода. Саме тому моральний закон, на думку Канта, повинен мати апіорний характер, тобто не залежати від досвіду, бажань чи наслідків дії. Розум сам собі дає закон, і в цьому полягає свобода (Іващенко, 2012, с. 38-39). Отже, свобода – це не свавілля чи можливість робити все, що заманеться, а автономія волі, здатність діяти за моральним законом, який сам розум усвідомлює як обов’язковий. Без розуму свобода була б лише хаотичною волею, позбавленою морального змісту; натомість через розум вона стає закономірною і морально осмисленою. Тому у Канта свобода є не емпіричним фактом, а постулатом практичного розуму – тим, без чого неможлива моральна дія. Коли людина діє за моральним законом, а не під тиском бажань чи зовнішніх обставин, вона виявляє справжню свободу, тобто розумну самодетермінацію. У цьому полягає глибинна єдність розуму і свободи у кантівській філософії: розум дає закон – свобода реалізує його в дії.

Мислитель формулює центральне положення своєї практичної філософії – категоричний імператив, який виражає безумовний моральний обов'язок. Його найвідоміша формула звучить так: “Дій лише за тією максимою, керуючись якою ти можеш водночас побажати, щоб вона стала загальним законом” (Мінаков, 2023, с. 232). Це означає, що моральна дія не повинна залежати від вигоди, користі чи зовнішніх умов – вона має бути вираженням внутрішньої поваги до закону, тобто доброї волі. Саме добра воля є єдиним безумовно добрим у світі. Людина моральна не тому, що прагне до щастя, а тому, що виконує свій обов'язок.

Практична філософія Канта стала основою для подальших етичних концепцій Гегеля, Шопенгауера, Ніцше, а також – для морального права, філософії свободи і сучасної гуманістичної думки. У цій сфері Кант долає обмеження теоретичного розуму. Якщо теоретичний розум обмежений феноменальним світом, то практичний розум оперує ідеями свободи та обов'язку. Автономія волі: Моральна цінність вчинку визначається не його наслідками, а виключно наміром і повагою до морального закону. Воля є автономною, якщо вона підкоряється лише закону, який сама собі встановлює. Категоричний імператив – це універсальний, безумовний моральний закон. Формула людяності: “Чини так, щоб ти завжди ставився до людства і у своїй особі, і в особі будь-якого іншого, як до мети, і ніколи лише як до засобу” (Мінаков, 2023, с. 232). Постулати практичного розуму – це необхідні припущення, які не можуть бути доведені теоретично, але необхідні для існування моралі: свобода волі, безсмертя душі та існування Бога.

Ця робота завершує систему кантівської філософії, поєднуючи два попередні світи – природу, яку досліджує “Критика чистого розуму”, і свободу, яку обґрунтовує “Критика практичного розуму”. Сам Кант вважав, що саме через здатність судження можна відновити гармонію між закономірністю природи та моральною свободою людини. У цьому творі філософ розрізняє два головні аспекти судження: естетичне і телеологічне.

Естетичне судження пов'язане з почуттям прекрасного і піднесеного. Коли ми називаємо щось прекрасним, ми не висловлюємо знання про об'єкт, а виявляємо певний стан суб'єкта – задоволення, що виникає безкорисливо, без поняття про користь чи досконалість. Прекрасне, за Кантом, є тим, що “подобається всім без жодного поняття” (Сапега, 2018, с. 58), тобто воно має претензію на універсальність, хоча базується на суб'єктивному відчутті. Судження смаку є мостом між чуттєвим і розумним, бо хоч і спирається на почуття, однак має вигляд загальної згоди, що наближає його до сфери розуму. Саме тому естетика у Канта – це не просто вчення про красу, а форма виявлення єдності природи і свободи в людському сприйнятті (Пилипишин, 2021, с. 107).

Етичні ідеї Імануїла Канта справили вирішальний вплив на формування філософії Йоганна Готліба Фіхте, ставши для нього відправною точкою у створенні власної системи ідеалізму. Сам Фіхте неодноразово визнавав, що саме знайомство з “Критикою практичного розуму” стало поштовхом до пробудження його філософської свідомості. Головним для нього стало відкриття Канта, що основою моралі є автономія волі та моральний закон, який людина знаходить у собі самій, а не отримує ззовні.

Кант утвердив думку, що моральна дія має цінність не через наслідки чи користь, а через намір діяти відповідно до обов'язку – тобто з поваги до морального закону. Саме це положення, на нашу думку, стало вихідним пунктом для Фіхте: він побачив у ньому не лише етичний принцип, а універсальний філософський закон, який визначає саму сутність свідомості. Якщо, за Кантом, розум повинен сам собі давати

закон, то, за Фіхте, акт самопокладання закону є проявом глибинної діяльності Я, яке саме себе породжує. Тобто те, що у Канта було моральною автономією, у Фіхте стає онтологічним принципом: Я не просто вільне, воно є джерелом усякої реальності, бо без свободи неможливе жодне покладання ні себе, ні світу.

Кантівська вимога діяти так, щоб максима твоєї волі могла стати загальним законом, у Фіхте набуває більш активного характеру. Для нього моральний закон не лише визначає, що ми повинні робити, – він є стимулом до нескінченного самовдосконалення. Людина стає людиною лише тоді, коли вільно здійснює моральну дію, тобто коли в її вчинках проявляється творча сила розуму. Таким чином, мораль у Фіхте стає динамічним процесом, у якому Я через діяльність постійно формує і себе, і світ довкола.

Так само, як у Канта, у Фіхте мораль не потребує зовнішніх санкцій – Бога, нагород чи страху покарання. Але якщо для Канта Бог і безсмертя душі є постулатами практичного розуму, то для Фіхте ці постулати набувають символічного сенсу: вони виражають не догматичну віру, а віру у моральний порядок світу, у безмежну можливість свободи. Тому Бог у Фіхте – це не особа поза світом, а моральний закон, який живе в самій людині як нескінченна вимога добра (Fichte, 2005, s. 270).

Отже, етичне вчення Канта стало для Фіхте фундаментом, на якому він побудував власну філософію діяльного ідеалізму. Він розвинув кантівську ідею автономії волі до її найвищого логічного завершення – перетворивши її на принцип "setzen Я", з якого виводяться не лише мораль, а й пізнання, і саме буття. Якщо Кант показав, що розум має моральну свободу, то Фіхте зробив цю свободу основою світу: моральна дія для нього – це акт творіння реальності, у якому дух сам формує всесвіт через власну волю до добра (Fichte, 2005, s. 268). Фіхте зводить теоретичний розум до практичного: пізнання є похідним від волі. "Я" покладає "Не-Я" лише для того, щоб мати простір для виконання морального обов'язку. Етичний імператив (чиста воля) є для Фіхте вищим принципом, на відміну від Канта, де етика існує поряд із теорією.

Критикуючи Фіхте за надмірний суб'єктивізм в якому природа постає лише реакцією на діяльність "Я", Шеллінг розвивав ідеї єдності між природою і духом, об'єктом і суб'єктом. Філософія Ф. В. Й. Шеллінга виникає як спроба подолати розрив, який залишився після Канта і Фіхте – між природою та духом, між об'єктивним і суб'єктивним, між необхідністю і свободою. Саме цю ідею можна назвати центральною в його мисленні, а всю його творчість – "критикою розриву" (Thompson, 2024, s. 1). Якщо Кант показав неможливість пізнати "річ у собі" і тим самим встановив межу між світом явищ і світом ноуменів, а Фіхте перетворив усе буття на діяльність Я, тим самим фактично "поглинувши" природу суб'єктивністю, то Шеллінг прагнув відновити єдність, довести, що природа і дух – це два прояви однієї і тієї ж абсолютної реальності (Schelling, 1797, s. 54).

Критика розриву у Шеллінга починається з його філософії природи. На протигагу Фіхте, який вважав природу лише продуктом діяльності Я, Шеллінг твердить, що природа має власну об'єктивну дійсність і внутрішню активність. Вона не є пасивною матерією, а живою творчою силою, що розгортається за власними законами. У цій активності природи він бачить зародження духу: природа, за Шеллінгом, є "видимий дух", а дух – "невидима природа" (Schelling, 1797, s. 54). Так філософ намагається показати, що між суб'єктом і об'єктом, між Я і світом не існує абсолютного розриву – вони становлять два полюси одного процесу саморозгортання Абсолюту (Schelling, 1797, s. 106).

Цей підхід приводить Шеллінга до ідеї тотожності суб'єктивного й об'єктивного (Schelling, 1797, s. 53). Якщо для Канта існує принципова межа між пізнаючим розумом

і речами, то Шеллінг шукає рівень, на якому ця відмінність зникає. Таким рівнем є Абсолют – першооснова, де дух і природа тотожні, але ще не розрізнені. У процесі розвитку Абсолют розгортає себе в двох напрямках: у природі – як об’єктивація, у свідомості – як рефлексія (Schelling, 1797, s. 53). Це означає, що пізнання природи не є спогляданням чогось зовнішнього, а формою самопізнання духу, який дивиться на самого себе в об’єктивованій формі.

Критика розриву має у Шеллінга й естетичний вимір. Він вважав, що саме мистецтво є тією сферою, де найповніше долається протиставлення свідомого й несвідомого, свободи і необхідності, суб’єкта і об’єкта. У художній творчості ці два начала зливаються в гармонійну єдність: митець діє вільно, але водночас у згоді з внутрішнім законом краси (Schelling, 1990, s. 38). Тому мистецтво для Шеллінга є “органом філософії”, оскільки воно показує те, чого не може виразити раціональне мислення – безпосередню єдність духу і природи.

На пізньому етапі своєї творчості мислитель розширює ідею подолання розриву, вводячи поняття “філософії одкровення” (Schelling, 1858, s. 5). Якщо у Фіхте абсолют визначався як чиста діяльність Я (Kant, 1922, s. 18), а у Гегеля – як логічна необхідність розвитку духу (Hegel 2010, 130), то Шеллінг наголошує, що Абсолют не зводиться до мислення чи логіки: він є живою, вільною і навіть містичною реальністю (Schelling, 1990, s. 47). Тим самим він критикує надмірну раціоналізацію ідеалізму, яка, на його думку, знову породжує розрив – цього разу між живим буттям і його логічною схемою.

Отже, філософія Шеллінга – це системна спроба відновити первісну цілісність буття, подолати розщеплення світу, введене критичною філософією. Його “критика розриву” полягає не в запереченні раціоналізму, а в його доповненні і поглибленні через поняття “живої єдності” (Schelling, 1858, s. 206) природи, духу і мистецтва. Шеллінг показує, що істина не може бути лише результатом мислення – вона є вираженням Абсолюту, який мислить, виробляє і творить одночасно. У цьому сенсі його філософія стала сполучною ланкою між трансцендентальним ідеалізмом Фіхте й абсолютним ідеалізмом Гегеля, а також підготувала ґрунт для романтичної та екзистенційної традиції європейського мислення.

Філософія природи Ф. В. Й. Шеллінга, відома як натурфілософія, на нашу думку є одним із найяскравіших проявів німецького романтизму в філософії кінця XVIII – початку XIX століття. Шеллінг прагнув подолати суб’єктивізм трансцендентального ідеалізму Канта й Фіхте, повернувшись до онтології, де природа не є пасивним об’єктом пізнання, а активним, живими процесом, що саморозкривається. У його ранніх працях, таких як “Ідеї філософії природи як вступ до вивчення цієї науки”, “Про світову душу” та “Перший нарис системи філософії природи”, мислитель тлумачить природу як абсолютну тотожність суб’єкта й об’єкта, де дух і матерія зливаються в єдине динамічне ціле.

На відміну від механістичних поглядів Ньютона чи Ламарка, де природа – це машина чи статична ієрархія, Шеллінг бачить її як продуктивну силу, “несвідомий інтелект” (Schelling, 1797, s. 17), що постійно створює себе. Центральний принцип його натурфілософії – полярність, або діалектика протилежностей, яка пронизує всю реальність (Schelling, 1797, s. 138]. Природа, за Шеллінгом, є “силовою динамічною єдністю протилежностей”, де об’єкт (матерія) і суб’єкт (дух) не антагоністичні, а взаємопроникні. Справжня суть речей – не душа чи тіло окремо, а їхня тотожність, де матерія є “застиглою формою розуму”, а розум – “розгорнутою матерією” (Schelling, 1797, s. 105). Ця ідея резонує з романтичним ідеалом єдності: природа не мертва, а

жива, пульсуюча, подібна до художнього творіння, де хаос народжує гармонію через напругу протилежностей.

Ця діалектика робить натурфілософію Шеллінга не просто спекулятивною, а й науково орієнтованою: він інтегрує сучасні відкриття (Галвані про електрику, Гете про метаморфози рослин), трактуючи їх як прояви універсальних законів. Природа – не статична, а процес, де “все єдине і ціле, продукт несвідомого розуму” (Schelling, 1797, s. 17), що діє всередині буття. Шеллінг критикує редуccionізм: механіка пояснює лише поверхню, а справжня наука – це філософія, що розкриває “душу світу”, де кожна частинка віддзеркалює ціле (Schelling, 1797, s. 227).

Значення філософії природи Шеллінга виходить за межі його епохи. Вона надихнула романтиків (Новалис, Л. І. Тік) на поетичне бачення світу, вплинула на біологію (Л. Окен, Л. Тревіранус) і навіть екологію, підкреслюючи органічну єдність. У пізніших етапах думки Шеллінга: філософія міфології, релігійна філософія – натурфілософія еволюціонує в ширшу систему, де природа постає як момент божественного саморозкриття (Schelling, 1797, s. 53). Сьогодні, в добу екологічних криз, ідеї Шеллінга про природу як “живий процес” сприймаються як альтернатива техноцентризму, нагадуючи, що пізнання – це не панування, а співучасть у космічній динаміці. У підсумку, натурфілософія Шеллінга є філософією єдності, де природа не фон для людини, а її таємничий співтворець, що прагне гармонії через діалектику протилежностей.

Теорія абсолютної тотожності Шеллінга є центральним етапом у розвитку його філософії й становить спробу створити всеохоплюючу систему, яка долає протиставлення суб'єкта і об'єкта, духу і природи, мислення і буття. Якщо в попередніх працях мислитель говорив про необхідність подолати розрив, залишений Кантом і Фіхте, то в теорії абсолютної тотожності він формулює принцип, який має забезпечити цю єдність на найвищому рівні – рівні самого Абсолюту.

Сутність теорії полягає в тому, що Абсолют є тотожністю суб'єктивного й об'єктивного, духу і природи, мислення і буття. Але це не механічна рівність чи ототожнення двох різних сфер, а глибинна єдність, у якій вони ще не розділені. Філософ наголошує, що в Абсолюті протилежності не зникають, а перебувають у стані гармонійного збігу, у якому вони не протистоять одна одній. Це тотожність, що передре будь-якому розрізненню – “індиферентна точка” (Schelling, 1801, s. 472) всіх відмінностей. Тому Абсолют не можна мислити як предмет або як суб'єкт – він є водночас і тим, і іншим, але ні тим, ні іншим у звичайному сенсі.

Шеллінг вважав, що ідея тотожності повинна замінити однобічність як чистого суб'єктивізму Фіхте, так і обмеженого об'єктивізму матеріалістів. У системі тотожності розум і природа, дух і матерія, пізнання і буття є лише різними способами прояву одного й того ж принципу. Звідси випливає, що філософія повинна досліджувати не те, що об'єктивне чи суб'єктивне саме по собі, а саму тотожність цих двох начал, тобто Абсолют.

Пізнання цього Абсолюту не може бути досягнуте звичайним розумом або логічним мисленням, оскільки будь-яке мислення вже розділяє суб'єкт і об'єкт. Тому філософ вводить поняття “інтелектуальної інтуїції” (Schelling, 2000, s. 30) – особливого способу пізнання, в якому суб'єкт безпосередньо споглядає єдність мислення і буття, тотожність своєї діяльності з діяльністю Абсолюту. Саме мистецтво, на його думку, є найвищим проявом цієї інтуїції, бо в ньому свідоме й несвідоме, форма і зміст, свобода і необхідність гармонійно поєднуються (Schelling, 1990, s. 38).

Звідси випливає важливий висновок: істина, за Шеллінгом, не є результатом логічного доведення, а є живим спогляданням тотожності, в якому протилежності

примирюються. Тому мистецтво, філософія природи і філософія духу становлять єдиний шлях до розуміння Абсолюту. У мистецтві тотожність проявляється чуттєво, у філософії – раціонально, а в релігії – як духовне одкровення (Schelling, 2000, s. 30).

Таким чином, “Теорія Абсолютної тотожності” – це спроба створити універсальну метафізичну систему, у якій усе суще є вираженням єдиної першооснови, що поєднує дух і природу, суб’єкт і об’єкт, мислення і буття. Вона знаменує перехід від трансцендентального ідеалізму Фіхте до абсолютного ідеалізму Гегеля, але відрізняється від останнього тим, що у Шеллінга Абсолют є не логічною структурою, а живою, творчою, динамічною реальністю, яка самовиражається у світі. Його філософія підкреслює не стільки раціональну необхідність, скільки життєву, творчу силу буття, і саме в цьому полягає її оригінальність і вплив на подальшу європейську думку – від німецького романтизму до філософії життя і екзистенціалізму.

Створивши найбільш всеосяжну та систематичну філософську систему, яка об’єднує ідеї Канта, Фіхте та Шеллінга Гегель “був мислителем, в особі якого німецька класична філософія досягла свого вищого буття” (Thompson, 2024, s. 147) Суть його вчення полягає у становленні Абсолютного Духу як єдиної, всеосяжної реальності, яка розвивається діалектично та історично, прагнучи до повного самопізнання.

Спираючись на ідеї Канта, Гегель здійснював критичний аналіз його поглядів, в багатьох своїх творах: у вступі до “Науки Логіки” філософ відзначає обмеження кантівської критичної філософії – дуалізм між суб’єктом і об’єктом (Гегель, 2004, с. 12), явищем і ноуменом; у “Феноменології духу” він аналізує кантівські категорії і звинувачує останнього у тому, що той залишає “річ у собі” поза пізнанням (Гегель, 2023, с. 15), що, на думку мислителя, веде до скепсису та розриву розуму з буттям.

Загалом, Гегель вважав, що філософія Канта, попри свій грандіозний внесок у розвиток європейської думки, залишається непослідовною і внутрішньо суперечливою, адже в ній розум штучно обмежений межами суб’єктивного досвіду (Гегель, 2004, с. 12). Основна критика Гегеля спрямована на кантівське розділення “явищ” і “речей у собі”. Кант вважав, що ми можемо пізнавати лише явища – тобто світ, як він з’являється нам через форми чуттєвості (простір і час) і категорії розуму, тоді як “річ у собі” (ноумен) – непізнана. Гегель бачив у цьому дуалізмі головну слабкість критичної філософії: якщо розум ніколи не може вийти за межі власних форм, то істина залишається недосяжною (Гегель, 2004, с. 174-175). Він відкидає “річ у собі” як зайву абстракцію, вважаючи, що вона є лише негативною межею пізнання, породженою самим розумом.

Діалектика Гегеля – це “методичне виявлення і вирішення протиріч, що містяться в поняттях”, де розвиток відбувається не лінійно, а спіралеподібно, через подолання обмежень. У “Науці логіки” філософ показує, як діалектичний розвиток мислення починається з найзагальніших категорій – буття, ніщо, становлення – і завершується абсолютною ідеєю, що поєднує логіку, природу і дух. Іншими словами, як поняття еволюціонують від абстрактного (буття) до конкретного (абсолютна ідея) через суперечності. Це рух від абстрактного до конкретного, де логіка тотожна метафізиці: світ являється саморозвитком Абсолютного Духу який реалізується в історії, мистецтві, релігії та філософії (Шинкарук, Бистрицький, Булатов, 2002, с. 160). “Застосовуючи діалектику до історії мислитель зазначає що: вона є процесом самопізнання свободи, де “світова історія – це прогрес у свідомості свободи” (Hegel, 2001 s. 33). Протилежності (Схід – азіатська деспотія; Захід – Греція – суб’єктивна; Рим – об’єктивна свобода)) синтезуються в сучасній державі (Hegel, 2001 s. 32).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Критична філософія Імануїла Канта започаткувала новий етап у західній думці завдяки своєму “Коперниківському

перевороту", встановивши апріорні межі для теоретичного пізнання (феномен/ноумен) і універсальну етичну основу для практичної дії (категоричний імператив). Трилогія критик Канта склала систему, де пізнання, мораль і естетичне судження були розділені, але пов'язані трансцендентальним суб'єктом. Кантівський критицизм став необхідною відправною точкою, але лише його діалектичний розвиток у класичній німецькій філософії дозволив проголошеним Кантом ідеям досягти свого піку – створенню всеосяжної системи абсолютного ідеалізму.

Конфлікт інтересів

Автор не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Гегель, Г.В.Ф. (2023). *Наука логіки. Енциклопедія філософський наук. Мала логіка: навч. посіб.* Б.О. Лис. (Упоряд.). Київ: Ліра.
- Гегель, Г.В.Ф. (2004). *Феноменологія духу.* П. Таращук (Пер.). Київ: Вид-во Соломії Павличко "Основи".
- Єрмоленко, А. (2013). Відповідальність інтелектуалів: політичний словник. *Філософська думка*, 4, 5–15.
- Іващенко, І. (2012). Розбите дзеркало. "Учення про науку 1804" Й. Г. Фіхте як спроба нерелекційної теорії самосвідомості та її вплив на Гайдельберзьку школу. *Sententiae*, 26(1), 28–68.
- Кант, І. (2022). *Критика сили судження.* (В. Терлецький, Пер.). Київ: Темпора.
- Кант, І. (2000). *Критика чистого розуму.* (І. Бурковський, Пер.). Київ: Юніверс.
- Кант, І. (2004). *Пролегомени до кожної майбутньої метафізики, яка зможе виступати як наука.* (І. Мірчук, Пер.). Мюнхен: Український Вільний Університет.
- Козловський, В. (2024). Кантове вчення про чуттєвість, простір і час: трансцендентальні, антропологічні та природничо-наукові конотації. *Sententiae*, 43(3), 81–98.
<https://doi.org/10.31649/sent43.03.081>
- Козловський, В., Терлецький, В. & Циба, В. (2022). Кант і метафізика: традиція і сучасність. (Семинар Кантівського товариства в Україні). *Філософська думка*, 1, 155–172.
- Критика.* (2005-2025). slovnyk.ua. (Тлумачний словник української мови). <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
- Локк, Дж. (2002). *Розвідка про людське розуміння.* (У 4-х кн. Кн. 1. Н. Бордукова, Пер.). Харків: Акта.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Lokk_Dzhon/Rozvidka_pro_liudske_rozuminnia_Knyha_1_Pro_nepryrodzhenist_pryntsypiv_ta_idei.pdf (дата звернення 27.10.2025).
- Мінаков, М. (2023). Німецькі класики на Сході Європи. Вивчення німецької класичної філософії у пізньому СРСР і пострадянських Білорусі, Росії та Україні. *Кoinon. The Almanac of Philosophical Essays*, 5, 68–120.

- Павлова, Т.С. (2017). Обов'язковість раціональної поведінки як розумної та соціально необхідної у німецькій класичній філософії. *Гілея: Науковий Вісник*, 126(11), 231–234.
- Пилипишин, П.Б. (2021). Обґрунтування ідей індивідуалізму в німецькій класичній філософії права. *Актуальні проблеми держави і права*, 89, 75–81. DOI: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i89.3194>
- Розова, Т.В. & Чорна, Л.В. (2014). Вчення про людину у філософії Йогана Готліба Фіхте. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 1, 1–10.
- Сапега, В. (2018). “Критика здатності судження” Канта в сучасних рефлексіях про майбутнє естетики. *European philosophical and historical discourse*, 4(4), 105–111.
- Хамітов, Н. Гармаш, Л., & Крилова, С. (2016). *Історія філософії проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології: навч. пос. зі словником*. Київ: КНТ.
- Шинкарук, В.І., Бистрицький, Є.К., & Булатов, М.О. та ін.. (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ.
- Engels, F. (1947). *Anti-Dühring. Herr Eugen Dühring's revolution in science*. (E. Burns, Trans.). Progress Publishers.
- Fichte, J.G. (1794) *Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre : als Handschrift für seine Zuhörer*. Leipzig: bei Christian Ernst Gabler.
- Fichte, J.G. (2005). *The System of Ethics. According to the Principles of the Wissenschaftslehre*. (D. Breazeale, G. Zoller, Trans. & Ed.). Cambridge University Press.
- Hegel, G.W.F. (2001). *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences*. P. 1. Blackmask Online.
- Hegel, G.W.F. (1831). *Grundlinien der Philosophie des Rechts*. Berlin: Nicolai'schen Buchhandlung.
- Hegel, G.W.F. (2001). *The Philosophy of History*. (J. Sibree, Tran.). Batoche Books, Kitchener
- Hegel, G.W.F. (2010). *The Science of Logic*. (G.D. Giovanni, Trans. & Ed.). Cambridge University Press.
- Kant, I. (1922). *Kritik der Urteilskraft*. Leipzig: Der philosophischen bibliothek band 39.
- Thompson, M.J. (2024). German Idealism, Marxism, and Lukács. Concept of Dialectical Ontology. *Open Philosophy*, 7(20240020). <https://doi.org/10.1515/opphil-2024-0020>
- Schelling, F.W.J. (2016). *Darstellung meines Systems der Philosophie (1801)*. (O.E. Bektas, Trans.). Nevşehir Hacı Bektaş Veli University.
- Schelling, F.W.J. (1994). *Ideen zu einer philosophie der natur (1797)*. Stuttgart: Herausgegeben von manfred durner unter mitwirkung von walter schieche.
- Schelling, F.W.J. (1858). *Offenbarung*. Augsburg: J.G. Cotta'fcer Berlag.
- Schelling, F.W.J. (1990). *Philosophie der Kunst*. (Masterarbeit zur Erlangung des akademischen Grades Master of Arts (M.A.)). Sant Hilari Sacalm: Vorgelegt von Coral Escolà Hernández geboren.
- Schelling, F.W.J. (2000). *System des transzendentalen Idealismus*. Hamburg: Felix mei nerverlag Philosophische bibliothek.
- Sieroka, N. (2009). Schellingsches Natur- und Materieverständnis Schellingsches Natur- und Materieverständnis im und um das 20 Jahrhundert. (Brüsseler Kongress der Internationalen Fichte-Gesellschaft), *Atelier 19B*, 461–471.

REFERENCES

- Hegel, H.V.F. (2023). *Nauka lohiky. Entsyklopediia filosofs'kyj nauk. Mala lohika: navch. posib.* B.O. Lys. (Uporiad.). Kyiv: Lira.
- Hegel, H.V.F. (2004). *Fenomenolohiia dukhu.* P. Taraschuk (Per.). Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy".
- Yermolenko, A. (2013). Vidpovidal'nist' intelektualiv: politychnyj slovnyk. *Filosofs'ka dumka*, 4, 5–15.
- Ivaschenko, I. (2012). Rozbyte dzerkalo. "Uchennia pro nauku 1804" J. G. Fikhte iak nereflleksijnoi teorii samosvidomosti ta ii vplyv na Hajdel'berz'ku shkolu. *Sententiae*, 26(1), 28–68.
- Kant, I. (2022). Krytyka syly sudzhennia. (V. Terlets'kyj, Per.). Kyiv: Tempora.
- Kant, I. (2000). Krytyka chystoho rozumu. (I. Burkovs'kyj, Per.). Kyiv: Yunivers.
- Kant, I. (2004). Prolehomeny do kozhnoi majbutn'oi metafizyky, iaka zmozhe vystupaty iak nauka. (I. Mirchuk, Per.). Miunkhen: Ukrains'kyj Vil'nyj Universytet.
- Kozlov's'kyj, V. (2024). Kantove vchennia pro chuttievist', prostir i chas: transtsendental'ni, antropolohichni ta pryrodnycho-naukovi konotatsii. *Sententiae*, 43(3), 81–98.
DOI: <https://doi.org/10.31649/sent43.03.081>
- Kozlov's'kyj, V., Terlets'kyj, V., & Tsyba, V. (2022). Kant i metafizyka: tradytsiia i suchasnist'. (Seminar Kantivs'koho tovarystva v Ukraini). *Filosofs'ka dumka*, 1, 155–172.
- Krytyka. (2005–2025). slovnyk.ua. (Tlumachnyj slovnyk ukrains'koi movy).
- Lokk, Dzh. (2002). Rozvidka pro liuds'ke rozuminnia. (U 4-kh kn. Kn. 1. N. Bordukova, Per.). Kharkiv: Akta.
- Minakov, M. (2023). Nimets'ki klasyky na Skhodi Yevropy. Vychennia nimets'koi klasychnoi filosofii u pizn'omu SRSR i postradians'kykh Bilorusi, Rosii ta Ukraini. Kotvî. *The Almanac of Philosophical Essays*, 5, 68–120.
- Pavlova, T.S. (2017). Obov'iazkovist' ratsional'noi povedinky iak rozumnoi ta sotsial'no neobkhidnoi u nimets'kij klasychnij filosofii. *Hileia: Naukovyj Visnyk*, 126(11), 231–234.
- Pylypshyn, P.B. (2021). Obruntuvannia idej indyvidualizmu v nimets'kij klasychnij filosofii prava. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*, 89, 75–81.
<https://doi.org/10.32837/apdp.v0i89.3194>
- Rozova, T.V., Chorna, L.V. (2014). Vchennia pro liudynu u filosofii Johana Hotliba Fikhte. *Aktual'ni problemy filosofii ta sotsiolohii*. 1, 1–10.
- Sapeha, V. (2018). "Krytyka zdatnosti sudzhennia" Kanta v suchasnykh refleksiakh pro majbutnie estetyky. *European philosophical and historical discourse*. 4(4), 105–111.
- Khamitov, N. Harmash, L., & Krylova, S. (2016). Istoriia filosofii problema liudyny ta ii mezh. Vstup do filosofs'koi antropolohii iak metaantropolohii: navch. pos. zi slovnykom. Kyiv: KNT.
- Shynkaruk, V.I., Bystryts'kyj, Ye.K., Bulatov, M.O. ta in.. (2002). *Filosofs'kyj entsyklopedychnyj slovnyk.* Kyiv: Instytut filosofii im. H.S. Skovorody NANU.
- Engels, F. (1947). *Anti-Dühring. Herr Eugen Dühring's revolution in science.* (E. Burns, Trans.). Progress Publishers.
- Fichte, J.G. (1794) *Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre : als Handschrift für seine Zuhörer.* Leipzig: bei Christian Ernst Gabler
- Fichte, J.G. (2005). *The System of Ethics. According to the Principles of the Wissenschaftslehre.* (D. Breazeale, G. Zoller, Trans. & Ed.). Cambridge University Press.

- Hegel, G.W.F. (2001). *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences*. P. 1. Blackmask Online.
- Hegel, G.W.F. (1831). *Grundlinien der Philosophie des Rechts*. Berlin: Nicolai'schen Buchhandlung.
- Hegel, G.W.F. (2001). *The Philosophy of History*. (J. Sibree, Tran.). Batoche Books, Kitchener
- Hegel, G.W.F. (2010). *The Science of Logic*. (G.D. Giovanni, Trans. & Ed.). Cambridge University Press.
- Kant, I. (1922). *Kritik der Urteilskraft*. Leipzig: Der philosophischen bibliothek band 39.
- Thompson, M.J. (2024). German Idealism, Marxism, and Lukács. Concept of Dialectical Ontology. *Open Philosophy*, 7(20240020).
<https://doi.org/10.1515/opphil-2024-0020>
- Schelling, F.W.J. (2016). *Darstellung meines Systems der Philosophie (1801)*. (O.E. Bektas, Trans.). Nevşehir Hacı Bektaş Veli University.
- Schelling, F.W.J. (1994). *Ideen zu einer philosophie der natur (1797)*. Stuttgart: Herausgegeben von manfred durner unter mitwirkung von walter schieche.
- Schelling, F.W.J. (1858). *Offenbarung*. Augsburg: J.G. Cotta'fcer Berlag.
- Schelling, F.W.J. (1990). *Philosophie der Kunst*. (Masterarbeit zur Erlangung des akademischen Grades Master of Arts (M.A.)). Sant Hilari Sacalm: Vorgelegt von Coral Escolà Hernández geboren.
- Schelling, F.W.J. (2000). *System des transzendentalen Idealismus*. Hamburg: Felix mei nerverlag Philosophische bibliothek.
- Sieroka, N. (2009). Schellingsches Natur- und Materieverständnis Schellingsches Natur- und Materieverständnis im und um das 20 Jahrhundert. (Brüsseler Kongress der Internationalen Fichte-Gesellschaft), *Atelier 19B*, 461–471.

Дата надходження до редакції 09.10.2025 р.
Ухвалено до друку 17.10.2025 р.

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 130.1+165 (045)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.348150>

Л. П. КОМІСАР

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і філософії мови,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)
e-mail: liudmyla.komisar@knlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8971-4768>

В. В. БЕЛЯ

кандидат філософських наук, доцент кафедри китайської філології,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)
e-mail: volodymyr.belias@knlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0942-0760>

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ТРЕНД МЕРЕЖЕВОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація

Метою розвідки є аналіз поняття “критичне мислення” як вміння об’єктивно і неупереджено сприймати виклики мережевого соціуму на рівні нелінійних моделей цифрової комунікації. **Методологія зорієнтована** на застосування структурного, семіотичного, логіко-аналітичного, аксіологічного, культурологічного, феноменологічного і компаративного підходів. **Наукова новизна.** Стаття спирається на трансдисциплінарну модель концепту “критичне мислення”, тож становлення та інтелектуальна градація поняття представлена в горизонті логіки, аналітичної філософії мови, прикладної етики та аксіології. Дані парадигмальні поєднання дозволяють висвітлити цілісне і об’ємне бачення критичності мислення на онтологічному рівні становлення загальної культури мислення в оптиці медіаграмотності, необхідної в цифровому світі. **Результати дослідження.** Стаття демонструє поступ провідних критеріїв критичності мислення та його культури. Основна увага приділена кореляції між критичним мисленням та інтелектуальною доброчесністю, з акцентом на ролі раціональності та об’єктивності, що визначається авторами як необхідна компонента для формування цифрової медіаграмотності. Дослідження демонструє і застосування інструментарію критичного мислення в навчальному процесі вищої школи, зокрема, на прикладі обраних студентами Київського національного лінгвістичного університету курсів за вибором, таких як “Актуальна прикладна етика” і “Критичне мислення як сучасний тренд”. Значна увага приділена прикладним засадам критичності мислення, для демонстрації яких застосовуються “уявні експерименти”. У даному аспекті аналізується “Шестигранник капелюхів мислення” та його роль у формуванні протидії впливу маніпуляціям. Зокрема, пропонуються стратегії викриття “інфо-бульбашок” і “ехо-камер”, лакмусом яких є “підтверджувальні упередження”, репрезентативність чуттєвого пізнання та створені ними ілюзії-симулякри. Висновується, що практичне формування затребуваних на часі “4-К навичок” не можливе без боротьби зі стереотипністю мислення та впливом недоброчесних ЗМІ як дзеркалами влади медіа в цифровому світі.

Ключові слова: влада медіа, критичне мислення, культура мислення, маніпуляція, “уявні експерименти”, цифровий світ.

CRITICAL THINKING AS A TREND IN NETWORK CULTURE

Abstract

The **purpose** of this research is to analyze the concept of critical thinking as the ability to objectively and impartially perceive the challenges of networked society through nonlinear models of digital

communication. The **methodology** focuses on the application of structural, semiotic, logical-analytical, axiological, cultural, phenomenological, and comparative approaches. **Scientific novelty.** The article relies on a transdisciplinary model of the “critical thinking” concept, thus the formation and intellectual gradation of the concept is presented within the horizon of logic, analytical philosophy of language, applied ethics, and axiology. These paradigmatic combinations allow us to highlight a holistic and comprehensive understanding of critical thinking at the ontological level of forming a general culture of thought within the framework of media literacy, which is essential in the digital world. **Research Results.** The article demonstrates progress in the leading criteria of critical thinking and its culture. The primary focus is on the correlation between critical thinking and intellectual virtue, with an emphasis on the role of rationality and objectivity, which the authors define as a necessary component for the formation of digital media literacy. The article demonstrates the application of critical thinking tools in higher education, particularly through elective courses for students at Kyiv National Linguistic University, such as “Current Applied Ethics” and “Critical Thinking as a Modern Trend”. It pays significant attention to the practical principles of critical thinking, which are demonstrated using thought experiments. This analysis examines the Six Thinking Hats method and its role in building resilience against manipulation. In particular, the article proposes strategies for exposing “information bubbles” and “echo chambers”, the litmus test of which are “confirmation biases”, the representativeness of sensory cognition, and the illusions-simulacra created by them. It concludes that the practical development of the “4K skills”, currently in-demand, is impossible without combating stereotypical thinking and the influence of unscrupulous media as mirrors of media power in the digital world.

Keywords: media power, critical thinking, culture of thinking, manipulation, “thought experiments”, digital world.

Вступ. Критичність мислення як його культура – це своєрідний “білий фільтр” власних очікувань для сучасної людини. Адже масова цифрова комунікація – це лакмус і дзеркало невігластва, конспірологічних маніпуляцій, політичної пропаганди та рекламної ідеології. Усе вище зазначене працює як на рівні класичних авторитетних медіа – не важливо, міжнародних чи регіональних, (приміром, теле- чи газетного контенту), так і на рівні множини соціальних мереж (на кшталт [Facebook](#), [Telegram](#), а особливо дзеркал а скролінгу для масового споживача – [TikTok](#)). Вказані медіа – це глобальний мультидискурс, що з необхідністю формує “інформаційні бульбашки” і, як наслідок, “ехо-камери”, у які так чи так занурюється людська свідомість.

Як ми вже зазначали під час виступу на міжнародній конференції (у травні 2025 року), “сучасна цифрова культура – це символічний універсум нулів і одиниць, світ-Текст із префіксом “пост”, що перманентно кидає виклик усім без винятку науковим галузям. Така тотальна текстуалізація реальності задає цікаве питання: яка епістемологічна стратегія здатна здійснити аналіз мережевого простору, точніше тих хаотичних процесів, що постійно виникають, зникають, трансформуються і декодуються? Адже потрібна особлива методологія, яка надасть можливість адекватного сприйняття і критичного аналізу інформаційних потоків, що оточують нас звідусіль” (Комісар, 2025, с. 476). У цьому річизі показовою призмою становлення концепту “критичне мислення” може виступити, наприклад, цілісний дискурс філософії мови, особливо її семіологічна парадигма, яка, по суті, у кінці минулого століття задала тон мовному дискурсу влади. Яскравою репрезентацією “влади мови” на часі постає феномен постправди як емоційно забарвленої омани, “омани в кубі”, такого собі гіперсимулякра сучасних медійних рупорів. Вище вказані приклади, безсумнівно, дають підстави визначити актуальність запропонованої для дослідження теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж останнього часу дослідженню критичного мислення як трансдискурсивного феномена присвячено чисельні праці. Щоб, так би мовити, – *перекладуємо В. Оккама* – не множити сутності, зупинімося на кількох, на наш погляд, найважливіших. Серед вітчизняних

філософів і науковців у вказаній галузі актуальні доробки з аналітичної філософії і логіки, зокрема, праці І. Хоменко та Я. Шрамка (2022), а також А. Коверського (2024) і О. Тягла (2008). Критичне мислення крізь призму медіаграмотності цікаво висвітлює М. Кругляк (2021). Представлений і семіотичний дискурс, зокрема, у колективній монографії, виконаній на базі Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Семіотичний аналіз явищ культури, 2021).

Доречно згадати і наші дослідження на цих теренах, зокрема статтю по культурі мислення (Комісар, 2024), апробовані тези на міжнародній конференції і круглому столі (Комісар, 2024, 2025). Аксіологічна ж компонента критичного мислення викладена нами у розділі колективної монографії (Беля & Комісар, 2024).

Серед зарубіжних дослідників пропонуємо виділити такі здобутки: блискучу статтю по градації поняття "критичне мислення" М. Ліпмана (2005), сучасний підручник з аналітичної філософії М. Х'юмера (2024) та науково-популярний практикум по протидії маніпуляціям Дж. Петрочеллі (2025). Разом з цим, попри значні досягнення вітчизняних і зарубіжних дослідників із означеної проблематики, не достатньо висвітленою, на наш погляд, є трансдисциплінарна модель концепту "критичне мислення", зокрема становлення поняття на перетинах логіки, аналітичної філософії мови, прикладної етики та аксіології. Дані парадигмальні поєднання дозволять, на нашу думку, висвітлити цілісне і об'ємне бачення критичності мислення на онтологічному рівні.

Метою статті є аналіз поняття "критичне мислення" як вміння об'єктивно і неупереджено сприймати виклики мережевого соціуму на рівні нелінійних моделей цифрової комунікації.

Для реалізації мети поставлені такі **завдання**: дослідити трансдисциплінарну модель концепту "критичне мислення", представивши інтелектуальну градацію поняття крізь призму логіки, аналітичної філософії мови, прикладної етики та аксіології; висвітлити цілісне і об'ємне бачення критичності мислення на онтологічному рівні становлення загальної культури мислення в оптиці медіаграмотності; здійснити кореляцію між критичним мисленням та інтелектуальною добродією, з акцентом на ролі раціональності та об'єктивності як провідних складників обох концептів; продемонструвати застосування інструментарію критичного мислення в навчальному процесі вищої школи, зокрема, на прикладі обраних студентами Київського національного лінгвістичного університету курсів за вибором; зосередити увагу на прикладних засадах формування критичності мислення через "уявні експерименти" і "шестигранник капелюхів мислення" та показати їх роль у протидії медійним маніпуляціям.

Методи та методологія проведення дослідження. У пропонованому проєкті окреслено методологічний потенціал критичного мислення у світлі протидії ідеологічній пропаганді і маніпуляціям, що особливо активізувалися в сучасному цифровому світі. Саме цим обумовлена потреба поєднання класичних і сучасних епістемологічних трендів філософії мови – таких як семіотика (структуралізм, постструктуралізм, наратологія: К. Леві-Стросс, Р. Барт, М. Фуко, А.-Ж. Греймас), герменевтика (у фокусі уваги сучасна герменевтика соціальної дії та інтерпретативних моделей текстів культури: Ж.-Ф. Ліотар, П. Рікер, Ф. Джеймсон), аналітична філософія (лінгвокогнітивні студії дослідження А.І та лінгвопрагматичний аналіз ситуативно-ігрових мовленнєвих актів: Л. Вітгенштайн, Дж. Л. Остін, П. Грайс). Усі зазначені парадигми дають обґрунтовані підстави для побудови як універсальної інтегральної методологічної моделі, так і концептуальних диференціацій окремих дослідницьких напрямів. По суті, ми говоримо про "герменевтично-лінгвістично-прагматично-

семіотичний поворот” (див.: Семіотичний аналіз явищ культури, 2021) і його чільне місце у виявленні множини пропагандистських маніпуляцій та “ідеологічних рамок” на рівні базових каналів споживання інформації (ЗМІ, соціальні медіа та мережі тощо).

Можна запропонувати конкретні методологічні стратегії для дослідження і викриття інфо-бульбашок та ехо-камер, а також для набуття необхідної сучасній критично мислячій людині медіаграмотності. Зокрема, використовувати нарративний аналіз актантних моделей значень А.-Ж. Греймаса, його семіотичний “квадрат правдоговорення” як загальну схему мислення, що виходить з семантичного протиставлення “Бути-Здаватись”. Значущим є ще й інтерпретативний аналіз культури і суспільства Ф. Джеймсона, що досліджує динаміку акту інтерпретації, його опозиційні категорії та коди, крізь які ми “зчитуємо” наперед задані нам ідіолекти на рівні “політичного несвідомого”. По суті, ми маємо справу з дискурс-аналізом медіасфери сучасного мережевого суспільства і культури, який можна “прочитати” і через класичні процедури деконструкції: текстовий аналіз “вилущування базових лексій” Р. Барта, “розрізання-повторення” Ж. Дерріди, парадигмально-синтагматичний семаналіз Ю. Крістевої тощо.

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження. Доречно почати з етимології концепту “критичне мислення”. Продемонструймо кілька підходів до інтелектуальної градації поняття. По-перше, щодо “винайдення” терміну: авторитетний український логік і філософ А. Конверський зазначає, що “до появи терміну “критичне мислення” причетний американський філософ Джон Дьюї, який є родоначальником таких напрямів у сучасній американській філософії як “філософія успіху” та “філософія освіти”” (Конверський, 2024, с. 13). У послідовника Д. Дьюї, директора американського інституту “Критичне мислення”, М. Ліпмана, ми знаходимо таке визначення: “Критичне мислення є майстерним відповідальним мисленням, яке сприяє доброму судженню остільки, оскільки ґрунтується на критеріях, є таким, що самокоригується та є чутливим до контексту” (Ліпман, 2005, с. 33). Разом з цим, як ми вважаємо, без Арістотеля, так би мовити, не обійтися. Парадоксально, але саме інформаційний вибух у кінці минулого століття змусив реактуалізувати класичну логіку Стагірита, а саме знамениту рефлексивну компоненту Арістотеля, тобто “мислення про мислення”.

Звернімо увагу і на кореляцію понять “логіка” – “критичне мислення”. Як зазначає М. Кругляк, “якщо логіка досліджує формальний бік мислення, абстрагуючись від змісту, то в межах критичного мислення враховується і зміст, до того ж значна увага звертається на контекст міркувань. Логіка стосується насамперед абстрактного мислення, тоді як критичне мислення звертається також до чуттєвого рівня, наприклад, досліджуючи психологічні чинники, які впливають на сприйняття. Логіка пропонує схеми правильних міркувань, які можуть слугувати взірцями раціонального мислення, однак у повсякденні ці взірцеві вимоги не завжди реалістичні. Декотрі міркування з суто формально-логічної точки зору є помилковими, але тим не менш, іноді їх доречно використовувати. Тож критичне мислення має більш прагматичний характер, воно націлене не стільки на логічну правильність, скільки на ефективність” (Кругляк, 2021, с. 9-10).

Американський аналітичний філософ М. Х’юмер, говорячи про критичне мислення як інтелектуальну доброчесність, запитує: “Що значить мислити раціонально? В певному розумінні – це мислити належним чином. Наприклад, приймати висновки, для прийняття котрих існують вагомі підстави, уникати суперечностей, уникати неправильних дедуктивних виводів або непереконливих недедуктивних виводів, уникати кругових розмірковувань тощо” (Х’юмер, 2024, с. 48).

На часі, як ми вважаємо, слід поставити релевантне питання: а чи потрібно нам, сучасним користувачам цифрового контенту, бути раціональними і об'єктивними? Один із варіантів рішення, на наш погляд, – прийняти за належний і необхідний факт виховання у собі інтелектуальних чеснот, – *перефразуймо німецького класика – "пізнати необхідність"*. М. Х'юмер у цьому сенсі зазначає: "Інтелектуальні чесноти – це риси характеру, що допомагають нам добре формувати переконання. ... Раціональність – це провідна інтелектуальна чеснота, до якої відносяться всі інші. ... Об'єктивність є складовою раціональності. Характерна риса об'єктивності – це схильність протистояти упередженості, а, отже, брати за основу своїх переконань об'єктивні факти" (2024, с. 57).

Виникає ще одне питання: чи важко нам, емоційним істотам, бути об'єктивними? На наш погляд, так. Адже наш емоційно забарвлений інтелект постійно "втягує" нас у горизонт особистих інтересів, егоїзму, бажань або заангажованого, занадто особистісного ставлення до того чи того явища / події. Фактично, замість того, щоби бути незалежними щодо суджень, ми часто-густо нехтуємо очевидними фактами через надмірні особисті переживання, вподобання або стереотипи. Чому ж об'єктивність необхідна, коли ми говоримо про виховання у собі критичності мислення? Зокрема, М Х'юмер пропонує три кроки для того, щоби стати об'єктивними: "Визнайте свою упередженість. Урізноманітнюйте свої джерела інформації. Перевіряйте себе" (там само, с. 64–65). Гарні пропозиції, на нашу думку, головне – навчитися їх належним чином застосовувати.

Вітчизняний логік і філософ А. Конверський акцентує: "Саме американська спільнота першою у світі трансформувалась у інформаційний соціум. Інформаційна революція призвела не тільки до появи небаченої до цього техніки і технологій, але й до вдосконалення мислення. Отримання інформації стало миттєвим, багатогалузевим, багаторівневим. Але цей позитив має зворотній бік. Людина стала абсолютно беззахисною перед інформаційним шахрайством" (Конверський, 2024, с. 14). Саме тому, враховуючи зазначене, ми, в свою чергу, пропонуємо у статті акцентувати увагу на мовну медіаграмотність як дзеркало критичних засад мислення людини цифрового світу. Підтримаємо ще й ідею О. Тягла: "... закріплення критичного мислення в освіті України ... не може полягати у простому відтворенні здобутків американських колег. ... Зокрема, навчання критичного мислення за океаном має переважно прагматичну й інструменталістську спрямованість, тоді як континентальна Європа традиційно тяжіє до теоретичності й фундаментальності, прагнучи виводити ті чи інші практичні алгоритми й інструменти з перших принципів і начал" (Тягло, 2008, с. 8).

Приведемо і наш власний приклад впровадження в український освітній простір вищої школи критичного мислення як навчальної дисципліни. Зокрема, у цьому році в Київському національному лінгвістичному університеті впроваджено нову компоненту: дисципліни вільного вибору студента (далі – ДВВС). Нами запропоновані три компоненти до цієї складової: "Основи медіаграмотності", "Актуальна прикладна етика" і "Критичне мислення як сучасний тренд". Студенти обрали у I семестрі поточного, 2025-2026, навчального року і етику, і критичне мислення. Додамо кілька фрагментів з наших авторських силабусів до означених курсів. Отже, ДВВС "Критичне мислення як сучасний тренд" (обрали 101 студент) має на меті: "формування вираженої інтелектуальної позиції студентів, критичної мисленнєвої суверенності та культури, а також здатності до практичного застосування логіко-критичного інструментарію в майбутній професійній діяльності", а компетентності студентам плануємо надати такі: "критичного мислення, спрямованого на вміння неупереджено і незаангажовано сприймати сучасний мережевий інформаційний

соціум; практичної реалізації законів логіки і основ теорії аргументації та їх застосування в професійній діяльності і в суспільній комунікації; застосування семіотичного бекграунду в роботі з фаховими і художніми текстами; використання інтелектуального потенціалу логіки для розбудови власного духовного світу та майбутнього професійного становлення; виконання логічних задач на формування критичного мислення, із використанням методологій “уявних експериментів” та “капелюхів мислення”” (Комісар, 2025, с. 2).

Для наочної демонстрації прикладних засад формування навиків критичного мислення згадаймо відомий “Шестигранник капелюхів мислення” (див. Рисунок 1):

У наших ДВВС ми активно практикуємо цю вправу, зокрема, при аналізі тієї чи іншої логічної проблеми / оцінки ситуації / етичної дилеми тощо. Наприклад, можна сформулювати будь-яке питання і для його вирішення застосувати вказаний “Шестигранник”, адже осмислення ситуації крізь факти, емоції, критику, схвалення, креатив і рефлексію, безсумнівно, сприятиме набуттю вже згадуваних у статті раціональності та об’єктивності як базових інтелектуальних чеснот.

На нашу думку, критичне мислення формується не тільки в логіко-аналітичному, але і в етико-аксіологічному ключі. Зокрема, метою ДВВС “Актуальна прикладна етика” (обрали 85 студентів) ми визначаємо “формування належної етичної компетентності в просторі актуальних проблем і викликів цифрової епохи із розкриттям поняття етики як практичної філософії та прикладної орієнтації етики”. А компетентності, яких мають набути студенти в процесі вивчення курсу, пропонуємо такі: “використовувати набуті знання для формування власної доцільної та коректної поведінки відповідно до вимог конкретної етичної ситуації; здійснювати етичний аналіз та визначати специфіку актуальних етико-прикладних проблем сучасності; розпізнавати етичні загрози використання Ш.І: розуміти, де Ш.І використовувати етично, а де ні; усвідомлювати базові ризики використання великих мовних моделей (ChatGPT тощо); дотримуватися основних принципів професійного етикету і культури спілкування” (там само). Так як окреслені ДВВС на часі тільки викладаються, ми ще не можемо сформулювати остаточний висновок про їхню переконливість і інтелектуальну значущість для студентів, але хочеться вірити, що так і буде в перспективі. Як ми, власне, зазначали у статті по культурі мислення, “Запропоновано окреслення сучасних полілогів і дискусій щодо існування концепту “культура мислення” між різними вимірами парадигм (на прикладі сучасних наукових обговорень і публікацій), з акцентуванням уваги на можливості формування європейської культури мислення як сучасного тренду, з одного боку, і своєрідного метамодерного грандративу, з іншого. Тож можна припустити, що

усталених і однозначних маркерів виокремлення сучасної культури мислення просто не існує. Пошук триває" (Комісар, 2024, с. 47).

Після демонстрації етимології та інтелектуальної градації концепту "критичне мислення" та його цілісної культури пропонуємо перейти до наступної частини нашої розвідки, а саме до практичного формування затребуваних на часі "4-К навичок" (тобто креативності, критичності, комунікабельності і командної роботи) в оптиці боротьби зі стереотипністю мислення та впливом недоброчесних ЗМІ як дзеркалами влади медіа в цифровому світі. Показовою призмою тут може виступати епістемологічний потенціал філософії мови як сучасної трансдисциплінарної галузі, де поєднуються семіотика / семіологія, аналітичний структуралізм і наратологія, логіка і аналітична герменевтика тощо.

То яким же чином засоби філософії мови можуть виступити "вакциною" проти маніпуляцій та "імунітетом" проти пропаганди? Як убереже вона нас від ідеологічних чи рекламних наративів? Розгляньмо детальніше окреслену проблему через постановку авторських питань.

1. *Хто в сучасному світі "творить ідеологію"?*

2. *Чи тотожні поняття "ідеологія" і "пропаганда"?*

3. *Чому ми апріорі маємо "семіотичну рамку", яка поєднує на рівні означуваного (тобто конкретного поняття) денотативні і конотативні означники (тобто очевидні і приховні коди)? Чи насправді автентична нам мова формує для кожного суб'єктивний ідеологічний "словник" (як називає його Р. Барт, "ідіолект"), створюючи чисельні "підтверджувальні упередження", "упередження вцілілих", евристичні чинники наочності чи репрезентативності?*

4. *Як у цьому сенсі зіставити критичність мислення і його стереотипність?*

Відповіді на ці питання може надати, на нашу думку, семіотичний дискурс, який ще з кінця минулого століття наділив мову не тільки критичною, а і "репресивною" функцією. Доречно згадати чисельні інтелектуальні доробки постструктураліста Р. Барта, особливо його книгу, нещодавно перекладену українською мовою, а саме "Camera lucida. Нотування фотографії", де він визначає два типи дискурсу мови – "акратичний і енкратичний" (другий ми називаємо провладний або так званий "рупор"): "Мовлення – це законодавство, мова – його кодекс. Ми не бачимо влади кожної мови, оскільки забуваємо, що кожна мова є класифікацією, а кожна класифікація придушує: ordo водночас означає розподіл і загрозу покарання. Якобсон показав, що певна ідіома визначена не тим, що вона дозволяє сказати, як тим, що вона змушує сказати. Мова ані реакційна, ані прогресивна; вона просто фашистська; адже фашизм означає не перешкоду мовленню, а примус до мовлення. Відтоді, як вона виникла і стала внутрішнім суб'єктом, мова служить владі. В ній неодмінно даються взнаки дві риси: авторитет ствердження та масовість повторення" (Барт, 2023, с. 78).

Яскравим прикладом накладання маніпулятивної "рамки" є, очевидно, сучасний дискурс реклами. Так, Р. Барт зазначає: "слово "image" (образ) як "зображення" походить від дієслова "imitari" (наслідувати). Для семіології основним є питання: чи здатне аналогове відтворення ("копіювання") предметів призводити до виникнення повноцінних знакових систем? Адже зображення – це кордон сенсу, його крайня межа, отже може створити істинну онтологію значення" (там само, с. 86). Яким же чином сенс поєднується із зображенням? Зрозуміло, що всякий опис – це вже метамова (тобто кожен прочитує і "зчитує" коди індивідуально). Отже, реклама – це "місток" від природного продукту до його зображення, що стирає межу між реальністю і симулякром. Приведемо власний приклад: реальний сендвіч з мережі "Макдональдс" буде не тотожним його гіперболізованому зображенню на

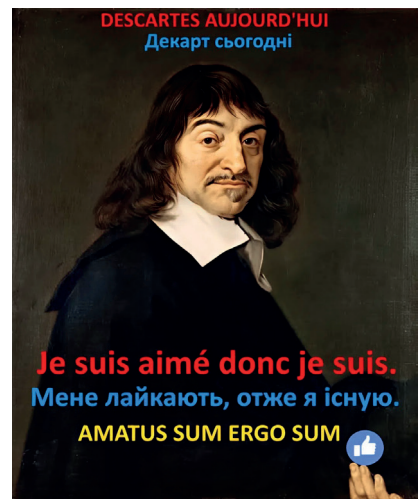
рекламному білборді. Запитаймо у себе: ми хочемо купити картинку чи сендвіч? Як тут не розпізнати утилітарну споживацьку ідеологію?!

Звісно, XXI століття – це ера “image-oriented”. Отже, існує загроза знищення “чистого” (денотативного) повідомлення. Наприклад, рекламний або політичний постер “без коду”, де символічні знаки будуть одночасно ідентичні як іконічним, так і конотативним. Таким чином, для кожного реципієнта нескінченним буде ланцюг “зчитування” і декодування однієї і тієї ж лексії, одного і того ж означуваного. Р. Барт справедливо застерігає: “Кожен із нас – це множина словників, це і формує ідіолект кожного з нас” (там само, с. 90).

Можна резюмувати: якщо “енкратичний рупор” конкретної суспільної галузі (політичної, економічної чи культурної) зможе створити картинку, відеоролик, новинний ролик чи візуалізовану газетну шпальту, змодельовавши “потрібного реципієнта” (і потрібну цільову аудиторію), *сформується ідіолект “на замовлення”, який ПРАВИЛЬНО прочитають лише ті, на кого спрямована маніпуляція*. Приведемо приклади з кіно: формування “енкратичного ролика” у фільмі “Wag the Dog” (1997) або ідеологічний примус “не бачити очевидного” на рівні маніпуляції свідомістю у фільмі “Don’t Look Up” (2021). Можемо висновувати, що релевантно змодельована сфера спільних конотатів – це і є ідеологія, як нескінченна множина “плаваючих” означників. Найкраще ідіолекти зараз, на нашу думку, формують соціальні медіа. Тож потрібна виважена медіаграмотність, яка допоможе сформувати як “Алгоритм протидії” маніпуляціям”, так і “Аналіз власного стилю споживання інформації”. Але ці алгоритми будуть вже предметом нашої майбутньої публікації.

Таким чином, через тотальне впровадження в цифрових комунікативних моделях енкратичних засобів “п’ятої влади”, досвід сучасної людини стає парадоксальним – калькулятивним, відчуженим, опосередкованим. Соціологи нас лякають настанням ери постграмотності, адже фактично ми живемо в світі домінування інформаційних “сіток з нулів і одиниць”. По суті, живемо у “віртуальній гіперреальності”: зокрема, постмодерніст Ж. Ліповецькі ще в кінці минулого століття говорив про “настання ери порожнечі і появу нарцисичної нової свідомості – гедоністичної і холодної; споживацької свідомості телеглядача і користувача соціальних мереж, порожню оболонку симулятивного “Я”, що вдивляється в екран без глибини, цікавиться одразу усім і нічим через перенасиченість інформацією” (Lipovetsky, 2004, p. 18). Отже, якщо сучасна реальність є гіперреальністю, то сучасний індивід, у свою чергу, є гіперіндивідом: *тобто здатен припустити*, що його світ – це лише симулякр, віртуальний спектакль, а люди навколо насправді є цифровими акторами тотального “суспільства спектаклю” (згадаймо відмий термін Гі Дебора). Тут доречно знову залучити кіно-дискурс і згадати цікаві фільми: “The Truman Show” 1998, “The Matrix” 1999; “S1m0ne” 2002, “The Hunger Games” 2012–2015.

Для демонстрації зазначених і потенційних проблем комунікації в сучасному цифровому світі ми обрали ось такий мем з теренів відомої соціальної мережі, з етичних міркувань не називаємо, якої саме (*але просимо пробачення у геніального Рене Декарта*):

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У статті висвітлений концепт "критичне мислення" як вміння неупереджено сприймати виклики мережевого соціуму "з позиції цілого", тобто гранично-філософськи. Такий вектор аналізу не тільки виявляє загрози сучасної цифрової комунікації (приміром, постграмотність), але і окреслює шляхи досягнення порозуміння та налагодження соціальної комунікації у "реальній віртуальності". Зокрема, у розвідці проаналізована взаємодія між критичним мисленням та інтелектуальною доброчесністю як раціонально-об'єктивною оптикою світосприйняття і розуміння. Показане застосування інструментарію критичного мислення в актуальному навчальному процесі вищої школи на прикладі обраних студентами Київського національного лінгвістичного університету курсів за вибором, таких як "Актуальна прикладна етика" і "Критичне мислення як сучасний тренд". Значна увага приділена також прикладним засадам критичності мислення, для демонстрації яких застосовуються "уявні експерименти" і "Шестигранник капелюхів мислення" як ефективні інструменти протидії впливу цифровим маніпуляціям. Як ми вважаємо, окреслені стратегії застосовуються також при критичному дискурс-аналізі (CDA) – через виявлення "енкратичних" конотативних кодів у текстах (як комунікативних моделях) і в повсякденних мовленнєвих практиках.

Висновується, що практичне формування затребуваних на часі "4-К навичок" не можливе без боротьби зі стереотипністю мислення та впливом недоброчесних ЗМІ як дзеркалами влади медіа. Тобто "сучасні виміри як теоретичних, так і прикладних горизонтів культури мислення можна визначати через своєрідне "культивування думки" у сенсі перманентної апеляції до здорового глузду, тактовності, (само)освіченості та критичної здатності до адекватних і неупереджених суджень" (Комісар, 2024, с. 47).

Піднята у статті проблематика має інтенцію до майбутнього аналізу концепції "мовного імунітету" як нової категорії медіаграмотності, що об'єднує дискурси семіотики, герменевтики і комунікативної практичної філософії в оптиці критичності мислення сучасної людини. Цей інноваційний підхід відкриває шлях до створення цілісної системи дієвого інформаційного захисту, який має спиратися не лише на технічні засоби (наприклад фактчекінг чи блокування фейків), а, передусім, на критичну компоненту самосвідомості суб'єкта, який не просто реєструє / споживає інформацію, а здатний її коментувати, тлумачити та інтерпретувати на рівні викриття глибинних семіотичних кодів-структур. Такий вектор дозволить в перспективі висвітлити цілісне і об'ємне бачення критичності мислення на онтологічному рівні становлення загальної культури мислення в оптиці необхідної в цифровому світі медіаграмотності.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Барт, Р. (2023). *Camera lucida. Нотування фотографії*; пер. з франц. О. Червоник. Харків: МОКСОР.
- Беля, В. & Комісар, Л. (2024). Трансформації цінностей в оптиці українського воєнного дискурсу: від імперативів до вартостей. У *Український воєнний дискурс: полілог жанрів і стилів* : колективна монографія (с. 33-47). Київ: Видавничий центр КНЛУ.
- Ліпман, М. (2005). Критичне мислення: чим воно може бути? *Постметодика*, 2(60), 33–41.
- Кіяновська, М. (2020, 23 квітня). *Пандемія як шанс чи як кінець світу*. Збруч. <https://zbruc.eu/node/97158>
- Комісар, Л. П. (2024). Культура мислення як сучасний тренд: теоретичні і прикладні аспекти. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*, 1 (39), 42–47.
- Комісар, Л. П. (2024). Сучасні практики культури мислення: критичність, креативність і “soft skills”. У “*Ad orbem per linguas. До світу через мови*”. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “*Семіотика української НЕЗЛАМНОСТІ: мова – освіта – дискурс*” (с. 101-103). Київ: Видавничий центр КНЛУ.
- Комісар, Л. (2024). Рецепції культури мислення в сучасних комунікативних процесах. У *Співвідношення соціального-індивідуального у сучасних комунікативних процесах*: збірник наукових праць (с. 54-56). Київ: НАУ.
- Комісар, Л. (2025). Інтертекстуальність як трансмодальний маркер сучасної цифрової культури. У “*Ad orbem per linguas. До світу через мови*”. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “*Людина і цифрове суспільство: когніція – мова – освіта – дискурс*” (с. 476-478). Частина 1. Київ: Видавничий центр КНЛУ.
- Комісар, Л. (2025, 20 травня). Актуальна прикладна етика. *Силабус вибіркової навчальної дисципліни*. Київ: КНЛУ. https://eng.phil.knlu.edu.ua/wpcontent/uploads/2025/05/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%A1%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D1%83%D1%81_25-26.pdf
- Комісар, Л. (2025, 20 травня). Критичне мислення як сучасний тренд. *Силабус вибіркової навчальної дисципліни*. Київ: КНЛУ. https://eng.phil.knlu.edu.ua/wpcontent/uploads/2025/05/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%8F%D0%BA_%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B4_%D0%A1%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D1%83%D1%81_25-26.pdf
- Конверський, А. Є. (2024). *Критичне мислення. 4-те вид. перероб. та доп. Підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей*. Київ: Центр учбової літератури.
- Кругляк, М. І. (2021, 15 жовтня). *Критичне мислення*. Матеріали III частини онлайн-курсу “Логіка, аргументація, критичне мислення” [в блозі <https://criticalthinkerua.wordpress.com>], 7–49.
- Петрочеллі, Дж. (2025). Що за маячня? Ефективна протидія фейкам, конспірології та обману; пер. з англ. О. Асташової. Київ: Наш формат.

- Семіотичний аналіз явищ культури: *Монографія*. (2021). Київ: Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.
- Тягло, О. В. (2008). *Критичне мислення*. Харків: Основа
- Хоменко, І. & Шрамко, Я. (2022). Сучасна аналітична філософія: історичні витоки та перспективи розвитку. (За матеріалами 11-го міжнародного конгресу Товариства аналітичної філософії, 12-15.09.2022, Берлін, Німеччина). *Sententiae*, 41 (3), 197–205.
- Х'юмер, М. (2024). *Знання. Реальність. Цінність*: Вступ до аналітичної філософії майже для всіх; пер. з англ. М. Є. Бистрицького. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА.
- Castells, M. (2000). *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture*. Cambridge, MA; Oxford, UK.
- Lipovetsky, G. (2004). *Les temps hypermodernes*. Nouveau Collège de Philosophie. Paris: Grasset.

REFERENCES

- Bart, R. (2023). *Camera lucida. Notuvannia fotohrafii*; per. z frants. O. Chervonyk. Kharkiv: MOKSOP.
- Belia, V. & Komisar, L. (2024). Transformatsii tsinnostei v optytsi ukrainskoho voiennoho dyskursu: vid imperatyviv do vartostei. *Ukrainskyi voiennyi dyskurs: poliloh zhanriv i styliv* : kolektyvna monohrafiia (s. 33-47). Kyiv: Vydavnychy tsestr KNLU.
- Lipman, M. (2005). Krytychne myslennia: chym vono mozhe buty? *Postmetodyka*, 2(60), 33–41.
- Kiiianovska, M. (2020, 23 kvitnia). Pandemiia yak shans chy yak kinets svitu. *Zbruch*. <https://zbruc.eu/node/97158>
- Komisar, L. P. (2024). Kultura myslennia yak suchasnyi trend: teoretychni i prykladni aspekty. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Filosofiia. Kulturolohiia: Zbirnyk naukovykh prats*, 1 (39), 42–47.
- Komisar, L. P. (2024). Suchasni praktyky kultury myslennia: krytychnist, kreatyvnist i "soft skills". U "Ad orbem per linguas. Do svitu cherez movy". Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Semiotyka ukrainskoi NEZLAMNOSTI: mova – osvita – dyskurs" (s.101-103). Kyiv: Vydavnychy tsestr KNLU.
- Komisar, L. (2024). Retseptsii kultury myslennia v suchasnykh komunikatyvnykh protsesakh. U *Spivvidnoshennia sotsialnoho-individualnoho u suchasnykh komunikatyvnykh protsesakh: zbirnyk naukovykh prats* (s.54-56). Kyiv: NAU.
- Komisar, L. (2025). Intertekstualnist yak transmodalnyi marker suchasnoi tsyfrovoy kultury. U "Ad orbem per linguas. Do svitu cherez movy". Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Liudyna i tsyfrove suspilstvo: kohnitsiia – mova – osvita – dyskurs" (s.476-478). Chastyna 1. Kyiv: Vydavnychy tsestr KNLU.
- Komisar, L. (2025, 20 travnia). Aktualna prykladna etyka. Sylabus vybirkovoy navchalnoi dystsypliny. Kyiv: KNLU. https://eng.phil.knlu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%A1%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D1%83%D1%81_25-26.pdf
- Komisar, L. (2025, 20 travnia). Krytychne myslennia yak suchasnyi trend. *Sylabus vybirkovoy navchalnoi dystsypliny*. Kyiv: KNLU.

https://eng.phil.knlu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%8F%D0%BA_%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B4_%D0%A1%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D1%83%D1%81_25-26.pdf

- Konverskyi, A. Ye. (2024). *Krytychne myslennia*. 4-te vyd. pererob. ta dop. *Pidruchnyk dlia studentiv navchalnykh zakladiv vyshchoi osvity usikh spetsialnostei*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.
- Kruhliak, M. I. (2021). *Krytychne myslennia*. Materialy III chastyny onlain-kursu “Lohika, arhumentatsiia, krytychne myslennia” [v blozi <https://criticalthinkerua.wordpress.com>], 7–49.
- Petrochelli, Dzh. (2025). *Shcho za maiachnia? Efektyvna protydiia feikam, konspirolohii ta obmanu*; per. z anhl. O. Astashovoi. Kyiv: Nash format.
- Semiotychnyi analiz yavvyshch kultury: *Monohrafiia*. (2021). Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody NAN Ukrainy.
- Tiahlo, O. V. (2008). *Krytychne myslennia*. Kharkiv: Osnova
- Khomenko, I. & Shramko, Ya. (2022). Suchasna analitychna filosofii: istorychni vytoky ta perspektyvy rozvytku. (Za materialamy 11-ho mizhnarodnoho konhresu Tovarystva analitychnoi filosofii, 12-15.09.2022, Berlin, Nimechchyna). *Sententiae*, 41 (3), 197–205.
- Khumer, M. (2024). *Znannia. Realnist. Tsinnist: Vstup do analitychnoi filosofii maizhe dlia vsikh*; per. z anhl. M. Ye. Bystrytskoho. Kyiv: DUKh I LITERA.
- Castells, M. (2000). *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture*. Cambridge, MA; Oxford, UK.
- Lipovetsky, G. (2004). *Les temps hypermodernes*. Nouveau Collège de Philosophie. Paris: Grasset.

Дата надходження до редакції 19.09.2025 р.
Ухвалено до друку 29.09.2025 р.

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94+929+327(477+430)''18''(045)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.348161>

В. М. КОНСТАНТИНОВА

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії та філософії,
Бердянський державний педагогічний університет (Україна, Бердянськ)

e-mail: VNKonst@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-5213>

І. І. ЛИМАН

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та філософії,
Бердянський державний педагогічний університет (Україна, Бердянськ)

e-mail: Lyman@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9349-8500>

КОНСУЛ ІОГАНН ФРІДРІХ (ІВАН ФЕДОРОВИЧ) ГЕММЕРЛЕ: СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ ЗА МАТЕРІАЛАМИ НІМЕЦЬКИХ АРХІВІВ

Анотація

Метою дослідження є висвітлення біографії консула Пруссії, а згодом – Північнонімецького Союзу і Німецької імперії в Бердянську Іоганна Фрідріха (Івана Федоровича) Геммерле. **Методологія** базується на загальнонаукових принципах історизму та об'єктивності. Дослідження спирається передусім на неопубліковані матеріали берлінських архівів: Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (GSPK) та Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PAAA). **Наукова новизна** полягає у тому, що автори вперше вводять у науковий обіг документи з Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, до яких не було доступу під час підготовки попередніх праць, що дозволяє детально відтворити сторінки біографії Іоганна Фрідріха Геммерле, який представляв інтереси офіційного Берліна у Бердянську, паралельно з цим будучи міським головою цього портового міста Північного Приазов'я. **Результати дослідження.** Висвітлено ключові етапи кар'єри Іоганна Геммерле (1824–1894), який розпочав купецьку діяльність в Одесі, був партнером у компанії “Bonnet & Co”. З'ясовано, що він спершу був пруським консульським представником у Таганрозі (з 1852 р.), а потім, з 1861 р., – консулом Пруссії у Бердянську. Підтверджено його перебування на консульській посаді у Бердянську як представника Північнонімецького Союзу (з 1868 р.) та новоутвореної Німецької імперії (з 1871 р.) до 1878 р. Підкреслюється, що І. Ф. Геммерле був знаковою фігурою в місті, оскільки паралельно був міським головою Бердянська та, зокрема, представляв інтереси Бельгії. Визначено, що він підтримував тісні бізнесові та родинні зв'язки з представниками консульського корпусу Франції, Бельгії, Данії та Аргентини у місті, а також посідав особливе місце не лише в місцевому самоврядуванні Бердянська, але і в іноземному консульському корпусі, представленому в цьому місті, який на піку свого розквіту нараховував представників півтора десятка країн.

Ключові слова: Іоганн Фрідріх Геммерле, консул, Пруссія, Німецька імперія, Бердянськ, Таганрог, Північне Приазов'я, дипломатична служба, Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes

CONSUL JOHANN FRIEDRICH (IVAN FEDOROVYCH) HEMMERLE: PAGES FROM HIS BIOGRAPHY BASED ON MATERIALS FROM GERMAN ARCHIVES

Abstract

The purpose of the study is to highlight the biography of Johann Friedrich (Ivan Fedorovich) Hemmerle, Consul of Prussia, and later of the North German Confederation and the German Empire in Berdiansk. **The methodology** is based on the general scientific principles of historicism and objectivity.

The study relies primarily on unpublished materials from the Berlin archives: Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (GSPK) and Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (PAAA). **The scientific novelty** lies in the fact that the authors are the first to introduce documents from the Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz into scientific circulation, which were not accessible during the preparation of previous comprehensive works, allowing for a detailed reconstruction of the biography of Johann Friedrich Hemmerle, who represented the interests of official Berlin in Berdyansk, at the same time being the mayor of this port city in the Northern Azov region. **Research results.** The key stages of the career of Johann Hemmerle (1824–1894), who began his merchant activities in Odessa and was a partner in the company Bonnet & Co, are highlighted. It has been established that he was first the Prussian consular representative in Taganrog (from 1852) and then, from 1861, the Prussian consul in Berdiansk. His consular position in Berdiansk as a representative of the North German Confederation (from 1868) and the newly formed German Empire (from 1871) until 1878 has been confirmed. It is emphasised that I. F. Hemmerle was a prominent figure in the city, as he was also the mayor of Berdiansk and, in particular, represented the interests of Belgium. It has been established that he maintained close business and family ties with representatives of the consular corps of France, Belgium, Denmark and Argentina in the city, and also occupied a special place not only in the local self-government of Berdyansk, but also in the foreign consular corps represented in this city, which at the peak of its prosperity included representatives of a dozen and a half countries.

Keywords: Johann Friedrich Hemmerle, consul, Prussia, German Empire, Berdiansk, Taganrog, Northern Azov Region, diplomatic service, Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Politisches Archiv des Auswärtigen Amts

Вступ. Історія консулів європейських держав на Півдні України часів Російської імперії набуває особливої актуальності в контексті як прагнення України до входження до Європейського Союзу, так і нинішньої російсько-української війни. Саме ці консули знаходились на передньому краї взаємин своїх країн із населенням українських земель Північного Причорномор'я і Приазов'я. Поміж іншими, активно діяли на відповідній нині консули Пруссії, а згодом – Північнонімецького Союзу та Німецької імперії. Одним з них був Іоганн Фрідріх Геммерле, який представляв інтереси офіційного Берліна у Бердянську, паралельно з цим будучи міським головою цього портового міста Північного Приазов'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність консулів європейських держав на Півдні України почала активно і системно вивчатись лише десять років тому (Lyman & Konstantinova, 2016a; 2017; 2019; 2021a; Лиман, 2015; Лиман & Константинова, 2015a; 2015b; 2016b; 2018a; 2018c; 2020; Константинова та ін., 2015; Лиман та ін., 2017). Не залишилась поза увагою і проблематика історії німецьких консулів в регіоні (Konstantinova & Lyman, 2020; Lyman & Konstantinova, 2021b; 2025; Лиман & Константинова, 2018b; Малініна, 2024; 2025). При цьому безпосередньо про консула Іоганна Фрідріха Геммерле йдеться у розділі монографії, присвяченій німецьким консулам в Північному Приазов'ї (Lyman & Konstantinova, 2025). Але на час виходу цієї книги її автори ще не мали доступу до матеріалів берлінського Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (GSPK).

Тож **метою цієї статті** і є висвітлення біографії консула Пруссії, а згодом – Північнонімецького Союзу і Німецької імперії в Бердянську Іоганна Фрідріха (Івана Федоровича) Геммерле, спираючись передусім на матеріали берлінських Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz і Politisches Archiv des Auswärtigen Amts.

Методологія базується на загальнонаукових принципах історизму та об'єктивності. Дослідження спирається передусім на неопубліковані матеріали берлінських архівів: Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (GSPK) та Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (PAAA).

Виклад основного матеріалу дослідження. Майбутній німецький консул у Бердянську Іоганн Фрідріх (Іван Федорович) Геммерле народився у 1824 р. в Одесі.

Там же він розпочав свою купецьку діяльність, співпрацюючи з підприємцем і банкіром Аристом (Ернстом) Масом, майбутнім генеральним консулом Пруссії в Одесі. У 1847 р. була заснована компанія "Bonnet & Co", партнерами в якій були Мас, Геммерле і Францем (Франсуа) Бонне (GSPK. III, HA MdA II Nr. 456, 1845–1868, S. 168). Згодом Геммерле разом із Францем Бонне вирішив перебраться із Одеси до Бердянська, закордонна торгівля якого тоді стрімко набирала оберти.

У Бердянську Іоганн Фрідріх Геммерле продовжив бути членом торгового дому Бонне и К^о, зосередившись на експорті зерна та вовни. Що стосується Франсуа Бонне, то він вже у 1853 р. фігурував як французький консульський агент, а згодом став і віце-консулом Франції у Бердянську. З плином часу члени родини Бонне стали представляти в Бердянську інтереси не тільки Франції, але і Бельгії, Данії та Аргентини. І з членами цієї родини Геммерлета члени його сім'ї в духовній спорідненості через таїнство хрещення.

Зосередимось на питаннях, пов'язаних безпосередньо з представленням Іоганном Геммерле інтересів Пруссії.

У справі "Консульство в Керчі, в Криму, і в Бердянську" Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz перший лист, складений Іоганном Фрідріхом Геммерле у Бердянську, датується 18 (30) січня 1851 р. (GSPK. III, HA MdA II Nr. 456, 1845–1868, р. 58) До цього листа Геммерле додав свій доволі докладний звіт про закордонну торгівлю через Бердянський порт і деякі інші економічні аспекти, які цікавили офіційний Берлін (GSPK. III, HA MdA II Nr. 456, 1845–1868, S. 59–60). Туди ж був прикладений і "Перелік суден, що увійшли до Бердянська та вийшли з нього впродовж 10 років" зі зведеною статистикою 1841-1850 рр. (GSPK. III, HA MdA II Nr. 456, 1845–1868, S. 61–62).

Втім, наступного разу в справі "Консульство в Керчі, в Криму, і в Бердянську" Іоганн Геммерле фігурує аж через 10 років. Відповідь на питання, чому так сталось, ми відшукали в справі "Консульство в Таганрозі. Том 2. 1845-1868" того ж архіву.

Там вже в листі до Міністерства закордонних справ у Берліні, складеному пруським консулом в Одесі Джоном Менгером 16 (28) вересня 1852 р. йшлося про Іоганна Геммерле в Таганрозі – саме туди майбутній пруський консул перебрався з Бердянська. Цей документ став складовою листування пруського консульства в Одесі та Міністерства закордонних справ Пруссії, яке почалось дещо раніше з питання призначення пруського консульського представника до Таганрога. Тож Іоганн Геммерле і став кандидатом на цю посаду. У жовтні того ж 1852 р. до процедури включився Міністр торгівлі та громадських робіт Пруссії Август фон дер Гейдт. Зрозуміло, не залишилось осторонь і посольство Пруссії в Петербурзі. Вже у грудні 1852 р. в Одесі були складені два стандартні документи, які видавались при вступі на посаду консульського агента (щоправда, на одному з них була написана дата 19 (31) грудня, а на іншому – 18 (31) грудня). На другому документі вже стояла кругла червона сургучна печатка із зображенням пруського орла і написом "Königlich Preuss: Consulat zu Odessa – Dessen Bevollmächtigter zu Taganrog". Ці документи були складені саме на ім'я Іоганна Геммерле, який і став пруським консульським представником у Таганрозі.

У цій же справі присутні документи 1853 і 1854 рр., в яких Іоганн Геммерле йменується саме консульським агентом Пруссії в Таганрозі. Останній з цих документів датований 29 березня (10 квітня) 1854 р., а наступний аркуш справи був складений аж 21 листопада (3 грудня) 1860 р., і там знову йшлося про пруського консульського агента в Таганрозі Геммерле (GSPK. III, HA MdA II Nr. 451, 1845–1868, S. 61–62).

На початку 1861 р. у Пруссії відбулась зміна монарха: після смерті 2 січня Фрідріха-Вільгельма IV на трон зійшов Вільгельм I Пруський. Вже на початку його правління консульська мережа Пруссії в регіоні була посилена, і ці зміни стосувались в тому числі і Таганрога та Бердянська.

Про це йшлося у листі Ернста Маса на ім'я Міністра закордонних справ Пруссії Александра Густава Адольфа фон Шлейніця від 11 (23) березня 1861 р., який зберігся у справі “Konsulat in Odessa, Bd. 3. Dez. 1850 – Juni 1868” (GSPK. III. HA MdA, II Nr. 431, 1850–1868).

Листування щодо цього продовжилось вже у квітні 1861 р., і воно зберіглося у справі “Консульство в Таганрозі. Том 2. 1845-1868” (GSPK. III, HA MdA II Nr. 451, 1845–1868).

Продовження листування щодо Геммерле відклалось у справі “Консульство в Керчі, в Криму, і в Бердянську”. 19 (31) травня 1861 р. з листом щодо Іоганна та Александра Геммерле, в якому розглядалось питання щодо можливостей представлення першим інтересів Пруссії в Бердянську, звернувся до свого керівництва в Петербурзі Ернест Мас (GSPK. III, HA MdA II Nr. 456, 1845–1868, S. 129), якого Олександр II тільки в березні зволів визнавати пруським консулом в Одесі. Навряд чи те, що Мас пропонував саме кандидатуру Іоганна Геммерле, можна назвати співпадінням. Адже новий генеральний консул був давнім партнером Геммерле по “Bonnet & Co”.

Посольство Пруссії в столиці Російської імперії звернулось із цього питання до Міністерства закордонних справ у Берліні, а те підключило до справи Міністра торгівлі та громадських робіт Пруссії Августа фон дер Гейдта.

Нарешті, 5 серпня 1861 р. у Баден-Бадені королем Вільгельмом I Пруським був підписаний стандартний за формуляром документ про призначення Іоганна Геммерле пруським консулом у Бердянську (GSPK. III, HA MdA II Nr. 456, 1845–1868, S. 132). Днем раніше в Баден-Бадені був підписаний інший документ, який врегулював те ж питання (GSPK. III, HA MdA II Nr. 456, 1845–1868, S. 133). Показово, що вищезгадані папери щодо Геммерле були складені в ті самі дні, що і документи щодо призначення Ернста Маса генеральним консулом в Одесі.

Тож у 1861 р. як у списках іноземних консулів у Російській імперії, так і в документах Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Іоганн Геммерле значився як консул Пруссії у Бердянську, і саме під його керівництвом тоді перебував Корнеліус Янцен як консульський агент Пруссії.

Про призначення королем “колишнього консульського агента Іоганна Геммерле в Таганрозі консулом у Бердянську в “Königlich Preußischer Staats-Anzeigen” (1862, S. 111) було надруковано 19 січня 1862 р. У лютому ж 1862 р. “Поліцейський листок Керч-Енікольського градоначальства” повідомив, що імператор Олександр II зволів визнавати Івана Геммерле пруським консулом у Бердянську.

Паралельно з влаштуванням консульства Пруссії в Бердянську та призначенням на посаду тамтешнього консула Іоганна Геммерле велось листування щодо заміщення посади консульського агента в Таганрозі Александром Геммерле. На певному етапі мова стала вестись вже про підвищення статусу пруського консульського представництва в Таганрозі. не посаду консульського агента, але віце-консула в Таганрозі (GSPK. III, HA MdA II Nr. 451, 1845–1868). 1 (13) лютого 1862 р. Бісмарк звернувся до Міністерства закордонних справ Російської імперії з метою отримати інформацію про “стан справ і соціальне становище” пруського консула в Бердянську Іоганна Геммерле та його брата Александра Геммерле, якого король Пруссії мав намір призначити віце-консулом в Таганрозі.

8 березня (10 квітня) 1862 р. товариш міністра закордонних справ Російської імперії Муханов повідомляв франкомовним листом, що через Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора йому стало відомо, що Александр Геммерле очолює торговий дім, нещодавно заснований ним у Таганрозі. Саме через те, що цей торговий дім виник зовсім не давно, генерал-губернатору не вдалося зібрати інформацію про ступінь його надійності (GSPK. III, HA MdA II Nr. 456, 1845–1868, S. 164–165).

Врешті, в тому ж 1862 р. Александр Геммерле отримав посаду віце-консула Пруссії в Таганрозі (GSPK. III, HA MdA II Nr. 451, 1845–1868).

Загалом Іоганн Геммерле фігурував як консул Пруссії у Бердянську в 1861–1868 рр.

Як у випадках зі правами генерального консульства Німецької імперії в Одесі та віце-консульства Німецької імперії у Керчі, де першим документом став указ короля Пруссії від 29 лютого 1868 р. про призначення генеральним консулом Північнонімецького союзу в Одесі та віце-консулом Північнонімецького союзу в Керчі відповідно Ернста Маса та Жана Салатича, першим документом справи консульства Німецької імперії в Бердянську в Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (РААА) є документ від 29 лютого 1868 р. про призначення королем Пруссії Іоганна Геммерле на посаду консула Північнонімецького союзу в Бердянську (РААА, 1868–1881, S. 2). І наступними аркушами там є складений на ім'я Іоганна Геммерле в Берліні 31 березня 1868 р. стандартний текст щодо призначення консульського представника Північнонімецького союзу (РААА, 1868–1881, S. 3–4).

Цього ж призначення стосується і останній за хронологією документ, який відклався у справі "Консульство в Керчі, в Криму, і в Бердянську" Секретного архіву Фундації пруської культурної спадщини (він датований 9 квітня 1868 р.) (GSPK. III, HA MdA II Nr. 456, 1845–1868, S. 197).

Тоді як 16 серпня (4 вересня) 1868 р. Іоганн Геммерле підписався як консул Північнонімецького союзу ще на старому бланку з написом "Königlich Preussisches Consulat. Berdiansk (Azow'sches Meer)" (РААА, 1868–1881, S. 7), документ від 11 (23 грудня) того ж року він підписав вже на бланку з написом "Consulat des Norddeutschen Bundes in Berdiansk (Azow'sches Meer)" (РААА, 1868–1881, S. 8).

Консульський звіт Геммерле з Бердянська за 1869 р. "Preussisches Handelsarchiv" (1870, S. 536–537) публікував вже без уточнення в назві, про консульство якої держави йде мова.

Як консул у Бердянську І. Геммерле фігурує в списках консульських представників Північнонімецького союзу на 1869, 1870 і 1871 р. (Verzeichniss der bis zum 3..., 1869, S.4; Verzeichniss der Consuln..., 1870, S. 6; Verzeichniss der Consuln..., 1871, S. 6).

Коли у 1869 р. місце віце-консула Північнонімецького союзу в Маріуполі залишилось вакантним і офіційний Берлін вже розглядав кандидатуру лікаря Фрідріха Гампера, до консула Північнонімецького союзу в Бердянську Іоганна Фрідріха Геммерле звернувся, пропонуючи свої послуги, Іван Деспот. У франкомовному листі, написаному в Маріуполі 25 листопада 1869 р., Деспот, між іншим, уточнював, що з початку року він вжив кроків для набуття російського підданства, яке тепер розраховував одержати найближчим часом (РААА, 1871–1902). Геммерле підтримав Деспота, оперативно звернувшись листом до офіційного Берліна. В результаті саме Іван Деспот посів відповідну посаду і отримав печатки віце-консульства Північнонімецького союзу в Маріуполі з рук Іосифа Івановича (Joseph Ivonovich), який тимчасово опікувався цією установою (РААА, 1871–1902).

А в 1871 р. Іоганн Фрідріх Геммерле став консулом новоутвореної Німецької імперії: 14 червня в Берліні був заповнений стандартний бланк щодо призначення консульського представника імперії, в який були вписані місце призначення – Бердянськ, ім'я – Іоганн Геммерле, і пост – консул (РААА, 1868-1881, 19–20). 6 (18) серпня Іоганн Геммерле підписав у Бердянську присягу як консул Німецької імперії. Завірив він цю присягу все ще старою круглою печаткою з гербом Північнонімецького союзу і написом “Consulat des Norddeutschen Bundes in Berdjansk” (РААА, 1868–1881, S. 24). Наступного дня Геммерле переслав свою присягу до Берліна разом із листом на ім'я Бісмарка (РААА, 1868–1881, S. 23).

Перший документ, складений Іоганном Геммерле на бланку з написом “Kaiserliches Consulat des Deutschen Reiches in Berdiansk (Azow'sches Meer)”, у справі Politisches Archiv des Auswärtigen Amts датований 13 (25) березня 1872 р. (РААА, 1868–1881, S. 27).

Перебування Геммерле на цій посаді консула Німецької імперії у Бердянську зафіксовано у неопублікованих документах, довідкових і періодичних виданнях 1871 (Annuaire Diplomatique..., 1871, p. 74 ; Berlin – Da Archiv, 1871; Deutsches Reichsgesetzblatt Band, 1871; РААА, 1868–1881), 1872 (Deutscher Reichs-Anzeiger..., 1872, S. 595; РААА, 1868–1881; Verzeichniss der Kaiserlich Deutschen Consulate, 1872), 1873 (РААА, 1868–1881; Verzeichniss der Kaiserlich..., 1873, S. 28;), 1874 (Handbuch für das Deutsche Reich..., 1874, S. 72; РААА, 1868–1881; Annuaire Diplomatique..., 1874, p. 72), 1875 (РААА, 1868-1881; Almanach de Gotha..., 1875, p. 792), 1876 (РААА, 1868–1881; Berliner Adreß-Buch..., 1876, S. 19), 1877 (РААА, 1868–1881) pp.

При цьому принаймні у 1867–1872 pp. Геммерле одночасно представляв у Бердянську і інтереси Бельгії. Цікаво, що у Landesarchiv Baden-Württemberg (1858, 1856) збереглося листування про відхилення подання щодо створення консульства королівства Вюртембергу в Таганрозі і про клопотання Іоганна Геммерле щодо призначення його консулом Вюртембергу.

У 1877 р., після задоволення офіційним Берліном 10 липня прохання Геммерле про надання йому відпустки, розпочалася і наступного року продовжилася епопея з тимчасовим виконанням обов'язків консула Німецької імперії в Бердянську і самовисування претендентів на постійне заняття цієї посади, в якій, поміж іншими, взяв участь, причому безуспішно, і майбутній віце-консул Британської імперії в Бердянську Джон Грієвз.

Передостанній за хронологією лист Іоганна Геммерле, що відклався у справі консульства Німецької імперії в Бердянську в Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (1868-1881), датується 29 листопада 1877 р. і був все ще підписаний ним як консулом у Бердянську, яле складений і написаний до Берліна з Кенігсберга (РААА, 1868–1881, S. 74–75). Туди ж адресувались і листи до Іоганна Геммерле, складені в Берліні 31 грудня 1877 р. (РААА, 1868–1881, S. 79) і 26 вересня 1878 р. (РААА, 1868–1881, S. 95), причому Геммерле там продовжував йменуватись консулом. Втім, адресата в Кенігсберзі вже не було, тож лист був пересланий звідти до Відня. І саме звідти 4 жовтня 1878 р. про Іоганна Геммерле до Берліна писав тамтешній консул Німецької імперії.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, персона Іоганна Фрідріха Геммерле посідала особливе місце не лише в місцевому самоврядуванні Бердянська, але і в іноземному консульському корпусі, представленому в цьому місті, який на піку свого розквіту нараховував представників півтора десятка країн. Адже Геммерле представляв у Бердянську інтереси не лише Пруссії, а згодом – Північнонімецького Союзу та Німецької імперії, але і Бельгії, до того ж, ініціював (щоправда, невдало) створення в Бердянську і консульства королівства Вюртембергу.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Константинова, В., Лиман, І., & Ігнатова, А. (2016). *Європейське спрямування Північного Приазов'я в імперську добу: британські консульські рапорти про італійське судноплавство*. Бердянськ: ФО-П Ткачук О. В.
- Лиман, І. & Константинова, В. (2015а). Британський консул у Бердянську Вільям Георг Вагстаф. *Scriptorium Nostrum*, 3, 72–90.
- Лиман, І., & Константинова, В. (2015б). На захисті інтересів Великої Британії у Північному Приазов'ї: консул Джеймс Ернест Наполеон Зораб. *Історія торгівлі, податків та мита*, 2, 139–156.
- Лиман, І., & Константинова, В. (2018а). З'єднуючи Британську, Російську і Німецьку імперії: родина британського віце-консула Джона Грієвза в авангарді модернізації на Півдні України. *Україна модерна*, 25, 194–222.
- Лиман, І., & Константинова, В. (2018б). *Німецькі консули в Північному Приазов'ї*. Дніпро: ЛПА.
- Лиман, І., & Константинова, В. (2018с). *Український Південь очима консулів Британської імперії 19 – початку 20 ст. Том 1: Британські консули в портовому місті Бердянську*. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського Національної Академії Наук України.
- Лиман, І., & Константинова, В. (2020). *Грецька громада та консули Греції у Бердянську XIX – початку XX століття*. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні.
- Малініна, А. (2025). Пруський Віце-консул Александр Ріглер. *Українські історичні студії*, 17/59, 39-48.
- Малініна, А.Ф. (2024). Пруський консул в Одесі Жан (Іоан) Вальб. *Серія: Історія. Політологія*, 40, 59–69.
- Berlin – Da Archiv. (1871). Preußisches Geheimes Staatsarchiv Berlin-Dahlem Rep. XI, Rußland D: Intercessionalia 1817 I. AA II Rep. 6, Preuß. Consuln Rußl. 8 II Rep. 96 Rußl. 56 L. Rep. XI. Rußland D: Intercessionalia 1770–1774.
- Berliner Adreß-Buch für das Jahr 1876. (1876). Berlin.
- Deutscher Reichs-Anzeiger und Königlich Preussischer Staats-Anzeiger, № 27. (1872). Berlin.
- Deutsches Reichsgesetzblatt Band*, № 39. (1871).
- Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz. III. HA MdA, II Nr. 431: Konsulat in Odessa, Bd. 3. (Dez. 1850 – Juni 1868).
- Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz. III. HA MdA, II Nr. 451: Konsulat in Taganrog, Bd. 2. (1845–1868).
- Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz. III. HA MdA, II Nr. 456: Konsulate in Kertsch auf der Krim und in Berdjansk. (1845–1868).
- Handbuch für das Deutsche Reich. (1874). Berlin.
- Jahresbericht des Konsulats zu Berdjansk für 1869. (1870). *Preussisches Handelsarchiv. Wochenschrift für Handel, Gewerbe und Verkehrsanstalten*, 22, 536–537.

- Landesarchiv Baden-Württemberg. (1858, 1866). *Abt. 7. Hauptstaatsarchiv Stuttgart. Ministerium der auswärtigen Angelegenheiten betr. Württembergische Konsulate im Ausland*. E 50/60 Bü 222: Abgelehnte Errichtung eines Konsulats in Taganrog (Russland), Bitte des Jean Haemmerleund des Carl Deisenhammer um Ernennung zum Konsul.
- Lyman, I., & Konstantinova, V. (2016). British vice-consul in Berdyansk John Edward Greaves. *Scriptorium Nostrum*, 2(5), 86–108.
- Lyman, I., & Konstantinova, V. (2016). William George Wagstaff – British consul, responsible for Ekaterinoslav Province and ports of the Sea of Azov. *Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки*, 12, 57–62.
- Lyman, I., & Konstantinova, V. (2017). British Consul in Berdyansk Cumberbatch, great-great-grandfather of modern Sherlock Holmes. *Scriptorium Nostrum*, 2(8), 195–202.
- Lyman, I., & Konstantinova, V. (2020). Prussian consuls on the Southern Ukrainian frontier in the 19th century”. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi The Journal of Southeastern European Studies*, 35, 145–173.
- Lyman, I., & Konstantinova, V. (2021). British Consuls in Berdyansk: Connecting Regions and Countries. У *Британські адреси Півдня України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (сс. 11–13). Київ.
- Lyman, I., & Konstantinova, V. (2021a). Network formation of the Prussian Consular Offices in Ukrainian lands in the 19th century: Case study of the port city of Kerch. *East European Historical Bulletin*, 18, 45–55.
- Lyman, I., & Konstantinova, V. (2025). West Meets East: The migration experiences of the German wives of Western European Consuls in the port city of Berdyansk during the Russian Empire. In *Women, migration and the exchange of knowledge from the Sixteenth to the Twenty-first Century* (pp. 37–57). Cham: Palgrave Macmillan.
- Politisches Archiv des Auswärtigen Amts. R 141212. (1871–1902).
- Politisches Archiv des Auswärtigen Amts. R. 252115. (1868–1881).
- Verzeichniss der bis zum 3. Juli 1869 ernannten Consuln des Norddeutschen Bundes. (1869). *Preussisches Handelsarchiv. Wochenschrift für Handel, Gewerbe und Verkehrsanstalten*, 31.
- Verzeichniss der Kaiserlich Deutschen Consulate*. (1872). Berlin: Auswärtiges amt des Deutschen Reiches.
- Verzeichniss der Kaiserlich Deutschen Consulate*. (1873). Berlin: Auswärtiges amt des Deutschen Reiches.

REFERENCES

- Konstantinova, V., Lyman, I., & Ignatova, A. (2016). *Yevropeiske spriamuvannia Pivnichnoho Pryazovia v impersku dobu: brytanski konsulski raporty pro italiiske sudnoplavstvo*. Berdiansk: FO-P Tkachuk O. V.
- Lyman, I., & Konstantinova, V. (2015a). Brytanskyi konsul u Berdiansku Viliam Heorh Vahstaf. *Scriptorium Nostrum*, 3, 72–90.
- Lyman, I., & Konstantinova, V. (2015b). Na zakhysti interesiv Velykoi Brytanii u Pivnichnomu Pryazovi: konsul Dzheims Ernest Napoleon Zorab. *History of Trade, Taxes and Duties*, 2, 139–156.
- Lyman, I., & Konstantinova, V. (2018a). Ziednuiuchy Brytansku, Rosiisku i Nimetsku imperii: rodyna brytanskoho vitse-konsula Dzhona Griievza v avanhardi modernizatsii na Pivdni Ukrainy. *Ukraina moderna*, 25, 194–222.

- Lyman, I., & Konstantinova, V. (2018b). *Nimetski konsuly v Pivnichnomu Pryazovi*. Dnipro: LIRA.
- Lyman, I., & Konstantinova, V. (2018c). *Ukrainskyi Pivden ochyma konsuliv Brytanskoï imperii 19 – pochatku 20 st. Tom 1: Brytanski konsuly v portovomu misti Berdiansku*. Kyiv: Instytut ukrainskoï arkhеohrafiï ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevskoho Natsionalnoi Akademii Nauk Ukrainy.
- Lyman, I., & Konstantinova, V. (2020). *Hretska hromada ta konsuly Hretsii u Berdiansku XIX – pochatku XX stolittia*. Melitopol: Vydavnychi budynok Melitopolskoï miskoi drukarni.
- Lyman, I., Konstantinova, V. & Danchenko, Ye. (2017a). *Brytanskyi konsul i promyslovetv Dzhon Hriievz*. Berdiansk: Vydavets Tkachuk O. V.
- Malinina, A. (2025). Prusskyi vitse-konsul Aleksandr Rihler. *Ukrainski istorychni studii*, 17/59, 39–48.
- Malinina, A.F. (2024). Prusskyi konsul v Odesi Zhan (Ioan) Valb. *Seriia: Istoriiia. Politolohiia*, 40, 59–69.
- Berlin – Da Archiv. (1871). *Preußisches Geheimes Staatsarchiv Berlin-Dahlem Rep. XI, Rußland D: Intercessionalia 1817 I. AA II Rep. 6, Preuß. Consuln Rußl. 8 II Rep. 96 Rußl. 56 L. Rep. XI. Rußland D: Intercessionalia 1770–1774*.
- Berliner Adreß-Buch für das Jahr 1876*. (1876). Berlin.
- Deutscher Reichs-Anzeiger und Königlich Preussischer Staats-Anzeiger*, № 27. (1872). Berlin.
- Deutsches Reichsgesetzblatt Band*, № 39. (1871).
- Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz. III. HA MdA, II Nr. 431: Konsulat in Odessa, Bd. 3. (Dez. 1850 – Juni 1868).
- Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz. III. HA MdA, II Nr. 451: Konsulat in Taganrog, Bd. 2. (1845–1868).
- Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz. III. HA MdA, II Nr. 456: Konsulate in Kertsch auf der Krim und in Berdjansk. (1845–1868).
- Handbuch für das Deutsche Reich*. (1874). Berlin.
- Jahresbericht des Konsulats zu Berdiansk für 1869*. (1870). *Preussisches Handelsarchiv. Wochenschrift für Handel, Gewerbe und Verkehrsanstalten*, 22, 536–537.
- Landesarchiv Baden-Württemberg. (1858, 1866). *Abt. 7. Hauptstaatsarchiv Stuttgart. Ministerium der auswärtigen Angelegenheiten betr. Württembergische Konsulate im Ausland*. E 50/60 Bü 222: Abgelehnte Errichtung eines Konsulats in Taganrog (Russland), Bitte des Jean Haemmerleund des Carl Deisenhammer um Ernennung zum Konsul.
- Lyman, I. & Konstantinova, V. (2016a). British vice-consul in Berdyansk John Edward Greaves. *Scriptorium Nostrum*, 2(5), 86–108.
- Lyman, I., & Konstantinova, V. (2016b). William George Wagstaff – British consul, responsible for Ekaterinoslav Province and ports of the Sea of Azov. *Istoriiia i kultura Prydniprov'ia: Nevidomi ta malovidomi storinky*, 12, 57–62.
- Lyman, I. & Konstantinova, V. (2020). Prussian consuls on the Southern Ukrainian frontier in the 19th century”. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi The Journal of Southeastern European Studies*, 35, 145–173.
- Lyman, I., & Konstantinova, V. (2021a). British Consuls in Berdyansk: Connecting Regions and Countries. *Brytanski adresy Pivdnia Ukrainy*. (pp. 11–13). Kyiv.
- Lyman, I. & Konstantinova, V. (2021b). Network formation of the Prussian Consular Offices in Ukrainian lands in the 19th century: Case study of the port city of Kerch. *East European Historical Bulletin*, 18, 45–55.

- Lyman, I., & Konstantinova, V. (2025). West Meets East: The migration experiences of the German wives of Western European Consuls in the port city of Berdyansk during the Russian Empire. In *Women, migration and the exchange of knowledge from the Sixteenth to the Twenty-first Century* (pp. 37–57). Cham: Palgrave Macmillan.
- Politisches Archiv des Auswärtigen Amts. R 141212. (1871–1902).
- Politisches Archiv des Auswärtigen Amts. R. 252115. (1868–1881).
- Verzeichniss der bis zum 3. Juli 1869 ernannten Consuln des Norddeutschen Bundes. (1869). *Preussisches Handelsarchiv. Wochenschrift für Handel, Gewerbe und Verkehrsanstalten*, 31.
- Verzeichniss der Kaiserlich Deutschen Consulate*. (1872). Berlin: Auswärtiges amt des Deutschen Reiches.
- Verzeichniss der Kaiserlich Deutschen Consulate*. (1873). Berlin: Auswärtiges amt des Deutschen Reiches.

Дата надходження до редакції 02.09.2025 р.
Ухвалено до друку 08.09.2025 р.

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94+005+355“20”(045)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.348168>

О. В. КУЧАЙ

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри психології і туризму,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)

e-mail: oksana.kuchai@knlu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4201-7236>

ІСТОРИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація

Метою статті є вивчення історичних тенденцій, періодів, умов та факторів становлення і еволюції менеджменту та оцінка їх впливу на сучасні тенденції менеджменту в умовах війни. **Методологія** базується на засадах історизму та науковості. Основою статті є системний підхід, були застосовані такі методи: логічного аналізу і синтезу, індукції та дедукції, порівняння і систематизації, абстрактно-логічного аналізу і синтезу; економіко-статистичного й порівняльного аналізу; системного аналізу та парних порівнянь; морфологічного аналізу; абстрактно-логічний. **Наукова новизна.** Унікальність дослідження визначається насамперед самою постановкою та розробкою складної, недостньовивченої проблематики. Наведено основні історичні тенденції, у тому числі політичні, економічні і соціальні, що впливають на діяльність організації, а відповідно і на менеджмент. Наведено історичну періодизацію розвитку менеджменту (давній, індустріальний, період систематизації, інформаційних технологій). Визначено вплив розвитку менеджменту на сучасні тенденції управлінської діяльності. Проаналізовано, під впливом яких зовнішніх умов відбувалися зміни принципів, методів та організаційних форм управлінської діяльності. **Результати дослідження.** Визначено, що сучасний менеджмент сформувався як під впливом історичних тенденцій та закономірностей розвитку суспільства, економіки та управління, так і під впливом сучасних викликів та можливостей. Основними закономірностями історичного розвитку менеджменту можна назвати технологічний та інформаційний розвиток суспільства, розвиток виробничого процесу, ускладнення процесу поділу праці, формування та розвиток практики та теорії управління, визначення ролі працівника як об'єкта менеджменту. Проаналізовано тенденції розвитку сучасного менеджменту в умовах війни. Наводиться теза, що новою парадигмою управління у поствоєнний період може стати синергетичний підхід до управління, що дозволить підприємствам перейти на якісно новий рівень розвитку менеджменту.

Ключові слова: еволюція, менеджмент, історія, концепції управління, теорія та практика управління.

HISTORICAL TRENDS IN THE FORMATION AND TRANSFORMATION OF MODERN MANAGEMENT DURING WAR

Abstract

The purpose of the article is to study historical trends, periods, conditions and factors of the formation and evolution of management and to assess their impact on modern trends in management in wartime. **The methodology** is based on the principles of historicism and scientificity. The basis of the article is a systematic approach, the following methods were applied: logical analysis and synthesis, induction and deduction, comparison and systematization, abstract-logical analysis and synthesis; economic-statistical and comparative analysis; system analysis and pairwise comparisons; morphological analysis; abstract-logical. **Scientific novelty.** The uniqueness of the study is determined primarily by the very formulation and development of a complex, understudied problem. The main historical trends, including political, economic and social, that affect the activities of the organization, and accordingly,

management, are presented. The historical periodization of the development of management is presented (ancient, industrial, period of systematization, information technologies). The influence of management development on modern trends in management activity is determined. It is analyzed under the influence of which external conditions changes in the principles, methods and organizational forms of management activity occurred. **Research results.** It is determined that modern management was formed both under the influence of historical trends and patterns of development of society, economy and management, and under the influence of modern challenges and opportunities. The main patterns of historical development of management can be called technological and informational development of society, development of production process, complication of division of labor process, formation and development of practice and theory of management, definition of the role of employee as an object of management. The trends of development of modern management in war conditions are analyzed. The thesis is presented that the new paradigm of management in the post-war period can be a synergistic approach to management, which will allow enterprises to move to a qualitatively new level of management development.

Keywords: evolution, management, history, management concepts, management theory and practice.

Вступ. Поняття управління набуло особливого значення в сучасному конкурентному та складному світі бізнесу. Ефективне та цілеспрямоване управління є абсолютно необхідним для виживання бізнес-одиниці. Концепція управління є комплексною і охоплює всі аспекти бізнесу. Простими словами, управління означає використання наявних ресурсів найкращим можливим чином, а також для досягнення чітко визначених цілей. Це окремий і динамічний процес, що передбачає використання різних ресурсів для досягнення чітко визначених цілей. Ресурси: люди, гроші, матеріали, машини, методи та ринки.

Історичний огляд менеджменту дозволяє, вивчаючи особливості формування менеджменту як науки та практики, історичні факти, що вплинули на його формування, визначити особливості сучасного стану менеджменту з урахуванням впливу історичних чинників на його формування, а також перспективи та можливості його подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнення напрацювань практично з будь-якого дослідження – завжди було і залишається надійним підґрунтям для його подальшого об'єктивного вивчення. При підготовці даного наукового доробку були використані видання різних країн, в тому числі українські, як загальнодержавного так і місцевого формату.

Історія менеджменту вивчалася у працях низки вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, вчені Плахотнік О.О. і Кучер М.М. (2020) у своїй статті приділили увагу історії і напрямам розвитку менеджменту; Чорна Л.О. (2018) розглядала тенденції розвитку менеджменту; еволюцію управління персоналом вивчав Ситник Й.С. (2016); історичні передумови менеджменту досліджували сучасні вчені Мурашко І. (2022); Усіченко, І., Мироненко, М., & Лисенко, Т. (2024); Волкова, А.В., Котвіцька, А.А., & Кубарева, І.В. (2012), вчений Кредисов, А.І. (2001) та інші.

Авторами досліджувались історичні етапи розвитку менеджменту, умови його виникнення, становлення шкіл менеджменту, вплив історичних сил на розвиток менеджменту тощо. Разом з тим, актуальним залишається пошук історичних передумов розвитку менеджменту у взаємозв'язку із сучасністю.

Метою статті є вивчення історичних тенденцій, періодів, умов та факторів становлення і еволюції менеджменту та оцінка їх впливу на сучасні тенденції менеджменту в умовах війни.

Завданнями статті є: проаналізувати наявну джерельну базу дослідження та її українську та зарубіжну історіографію, визначити основні історичні етапи розвитку менеджменту, показати сучасні трансформації менеджменту в умовах війни.

Методологія базується на засадах історизму та науковості. Основою статті є системний підхід, були застосовані такі методи: логічного аналізу і синтезу, індукції та дедукції, порівняння і систематизації, абстрактно-логічного аналізу і синтезу; економіко-статистичного й порівняльного аналізу – для дослідження середовища функціонування промислових підприємств України в умовах війни системного аналізу та парних порівнянь – під час визначення впливу глобальних ризиків на діяльність промислових підприємств (морфологічного аналізу – під час дослідження та уточнення понятійно-категоріального апарату; абстрактно-логічний – під час проведення теоретичних узагальнень і формування висновків дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Промислова революція, що тривала з кінця 1700-х до 1800-х років, була періодом великих потрясінь і кардинальних змін у способі життя і праці людей. До цього часу більшість людей заробляли на життя сільським господарством або працею і проживали в сільських громадах. З винаходом парового двигуна відбулося безліч інновацій, включаючи автоматизований видобуток вугілля з підземних шахт, забезпечення енергією заводів, які тепер масово виробляли товари, що раніше виготовлялися вручну, та залізничні локомотиви, які могли своєчасно та ефективно перевозити товари та матеріали між країнами. Заводам потрібні були робітники, які, в свою чергу, потребували керівництва та організації. У міру того, як ці підприємства ставали все більш значними та продуктивними, необхідність управління та координації стала важливим фактором. На початку 1900-х років автомобілі збирали майстри, які модифікували компоненти відповідно до свого продукту. З появою стандартизованих деталей у 1908 році, а потім революційної конвеєрної лінії Форда, запровадженої в 1913 році, час, необхідний для побудови моделі Т, скоротився з декількох днів до декількох годин. З управлінської точки зору, для виробництва автомобілів більше не були потрібні кваліфіковані майстри. Використання дешевої робочої сили та збільшення обсягів виробництва завдяки рухомих конвеєрним лініям зумовили необхідність керівництва та управління цими масштабними операціями (Wilson, 2015).

Сучасні вчені іділяють чотири історичних періоди розвитку науки управління (Волкова, Котвіцька, & Кубарева, 2012).

Давній період (9 тис. до н.е. – XVIII ст). Люди поступово освоювали різні технології, набували знання про господарську та політичну організацію.

Індустріальний період (1776–1890). Перехід до фабричного виробництва, основи наукового управління.

Період систематизації (1856–1960). Менеджмент затвердився і як самостійна наука, і як форма професійної діяльності. Виникали нові напрями, школи та течії управлінської думки.

Інформаційно-комунікаційний період (з 1960 р. до теперішнього часу). З'являються нові концепції та теорії менеджменту, розвиток науки і техніки, III тощо.

З появою нових технологій з'явилися вимоги щодо підвищення продуктивності та ефективності. Бажання зрозуміти, як найкраще вести бізнес, було зосереджено на ідеї робочих процесів. Тобто менеджери хотіли вивчити, як виконується робота і як це впливає на продуктивність. Ідея полягала в оптимізації способу виконання роботи. Одним з головних архітекторів вимірювання продуктивності праці людини був Фредерік Тейлор, який вважав, що підвищення ефективності та зниження витрат є основними завданнями менеджменту. Теорії вченого базувалися на формулі, яка розраховувала кількість одиниць продукції, вироблених за певний проміжок часу (Difrancesco & Berman, 2000, p.31–32).

Тейлор провів дослідження часу, щоб визначити, скільки одиниць продукції може виготовити працівник за певну кількість хвилин. Він використовував секундомір, ваги та рулетку, щоб обчислити, яку відстань проходять матеріали та скільки кроків роблять працівники для виконання своїх завдань. Подивіться на зображення нижче – можна уявити, як Фредерік Тейлор стоїть поруч і вимірює, скільки кроків потрібно кожному працівникові, щоб підняти лист металу зі штабеля, віднести його до верстата, виконати завдання і повторити це незліченну кількість разів на день. Крім Тейлора, інші теоретики менеджменту, включаючи Френка і Ліліан Гілбрет, Харрінгтона Емерсона та інших, розширили концепцію управлінського мислення з метою підвищення ефективності та послідовності, все в ім'я оптимізації виробництва. Не мало значення, чи організація виробляла автомобілі, видобувала вугілля або виробляла сталь, метою було найбільш ефективне використання робочої сили для максимізації продуктивності (Wren & Bedeian, 2009).

Зі зростанням попиту на виробництво, спричиненого науковими вимірюваннями, конфлікт між працівниками та керівництвом став неминучим. Відділ кадрів, попередник сучасного відділу людських ресурсів, виник як метод уповільнення попиту на профспілки, започаткування навчальних програм для зменшення плинності кадрів та визнання потреб працівників поза межами виробничого цеху. Виникла ідея про те, що для підвищення продуктивності керівництво повинно враховувати потреби своїх працівників, розробляючи цікаву та корисну роботу.

Фредерік Герцберг зробив значний внесок у розвиток управлінського мислення щодо поведінки працівників завдяки своїй теорії мотивації працівників. Він стверджував, що більшість мотиваційних зусиль, зумовлених керівництвом, включаючи підвищення заробітної плати, кращі пільги та збільшення часу відпустки, зрештою зазнають невдачі, оскільки, хоча вони можуть зменшити певні фактори незадоволення роботою (речі, які працівникам не подобаються у їхній роботі), вони не підвищують задоволення від роботи. Вчений також вважав, що це дві абсолютно різні управлінські проблеми. Задоволення від роботи впливає з відчуття досягнення, самої роботи, відчуття виконаної роботи, можливості для зростання та додаткової відповідальності (Herzberg, 1968, p. 54–55).

Концепція вчених полягала в досягненні управлінської ефективності шляхом більш ефективного використання людей. Попередні теорії менеджменту щодо мотивації працівників (які вважалися безпосередньо пов'язаними зі зростанням продуктивності) наголошували на контролі, спеціалізованій роботі та мало враховували внутрішні потреби працівників. Розуміння, що враховували людський фактор з використанням теорій психології, тепер стало частиною управлінського мислення. Організаційні зміни, запропоновані мислителями-менеджментистами, які бачили прямий зв'язок між покращеною організацією роботи, самоактуалізацією та складною роботою, почали впроваджуватися в більш просвітлену теорію менеджменту.

Історія за принципом “копіювання та вставки”, як він її називає, – це школа мислення, яка намагається зрозуміти народи та практики минулого, не розуміючи мислення минулого, і він називає це критичним непорозумінням історії – методом, який перетворює вивчення історії на низку технічних проблем: “просте видовище, щось, що складається з фактів, спостережуваних та зафіксованих істориком” (Collingwood, 1946). Натомість він стверджує, що історичне мислення вимагає розглядати будь-яку подію чи прочитане в контексті часу та намагатися поставити себе на місце тих, про кого пишеться (там само, 172–173). Це вимагає розуміння того, як функціонує інша культура чи час, та усвідомлення того, як контекст сучасності тисне на вивчення історії.

Сучасний контекст дуже відрізняється навіть від найближчого минулого. До XVIII-XIX ст. відповідно існувало мало чітких роздумів щодо питань бізнесу та менеджменту. Значна частина роздумів про менеджмент та бізнес до цього була "вбудована" в суспільство, тобто люди думали про менеджмент чи організації за аналогіями з іншими речами, які були їм більш знайомі. Без прийняття вбудованої природи управлінського мислення, яке переосмислило б управлінську думку як ідеологію, а не як дисципліну, доступ до неявних роздумів минулого про менеджмент був би важким, якщо не неможливим.

Протягом історії люди могли керувати величезними організаціями та проектами без допомоги літератури з менеджменту, і навіть у XX столітті було багато людей, які наполягали на тому, що менеджменту неможливо навчити чи пояснити на задовільному рівні.

Еволюція сучасного менеджменту розпочалася в останні десятиліття 19 століття, після того, як промислова революція охопила Європу та Америку. У новому економічному кліматі керівники всіх типів організацій – політичних, освітніх та економічних – намагалися знайти кращі способи задоволення потреб клієнтів. У цей час відбувалося багато значних економічних, технічних та культурних змін. Впровадження парової енергії та розвиток складних машин і обладнання змінили спосіб виробництва товарів, особливо в ткацькій та швейній промисловості. Невеликі майстерні, якими керували кваліфіковані робітники, що виробляли продукцію ручної роботи (система, що називається ремісничим виробництвом), замінювалися великими фабриками, на яких виготовляли продукцію складні машини, керовані сотнями або навіть тисячами некваліфікованих або напівкваліфікованих робітників. Наприклад, сира бавовна та вовна, які в минулому пряли в пряжу сім'ї або цілі села, працюючи разом, тепер відправлялися на фабрики, де робітники працювали на машинах, які пряли та ткали велику кількість пряжі в тканину. Власники та керівники нових фабрик виявилися невідповідними до викликів, що супроводжували перехід від дрібномасштабного ремісничого виробництва до великомасштабного механізованого виробництва. Більше того, багато менеджерів та керівників у цих цехах та на заводах були інженерами, які мали лише технічну орієнтацію. Вони були не готові до соціальних проблем, що виникають, коли люди працюють разом у великих групах на заводі чи в цеховій системі. Менеджери почали шукати нові методи управління ресурсами своїх організацій, і невдовзі вони почали зосереджуватися на способах підвищення ефективності поєднання працівників та завдань (*Jones, & George, 2016*).

Спеціалізація роботи – Адам Сміт виявив, що продуктивність фабрик (Англія в 1700-х роках), на яких робітники спеціалізувалися лише на одному або кількох завданнях, була набагато вищою, ніж продуктивність фабрики, на якій кожен робітник виконував усі 18 завдань з виготовлення шпильок. Фактично, Сміт виявив, що 10 робітників, які спеціалізуються на певному завданні, можуть виготовляти 48 000 шпильок на день, тоді як ті робітники, які виконували всі завдання, могли виготовляти лише кілька тисяч; процес, за допомогою якого відбувається розподіл праці, оскільки різні робітники спеціалізуються на завданнях, підвищує ефективність і призводить до вищої організаційної продуктивності (*Herzberg, 1968, p. 56–57*).

Між 1927 і 1932 роками Елтон Майо, австралійський соціолог і теоретик організації, провів два експерименти на заводі компанії Western Electric Company у Хоторні в Чикаго. Початковою метою цих досліджень, які зараз називаються Хоторнськими дослідженнями, було визначити вплив робочого середовища на продуктивність праці працівників. Перша серія експериментів перевіряла вплив рівня освітлення на продуктивність праці. Одна група працівників зазнавала змінного

освітлення, а друга – ні. На подив дослідників, продуктивність праці зростає в обох групах. У групі, освітлення якої було змінним, продуктивність залишалася високою, доки світло не зменшився до рівня місячного сяйва! Друга серія експериментів була зосереджена на ефективності відрядної системи оплати праці у збільшенні продуктивності груп працівників. Дослідники очікували, що продуктивність зростає, оскільки швидші працівники чинитимуть тиск на повільніших, щоб ті виробляли більше. Знову ж таки, результати не були очікуваними. Випуск продукції залишався незмінним незалежно від встановленого “стандартного” управління ставками. Зіткнувшись з неочікуваними результатами, дослідники дійшли висновку, що за результати відповідає людський фактор. В експериментах з освітленням дослідники дали обом групам працівників відчуття залученості до їхньої роботи, просто попросивши їх взяти участь у дослідженні. Ці працівники – можливо, вперше – відчували себе важливою частиною організації. Рівень освітлення не мав значення. В експериментах з відрядною оплатою праці кожна група працівників неофіційно встановлювала прийнятний рівень виробітку для групи. Щоб отримати або зберегти соціальне визнання групи, кожен працівник відчував тиск, щоб виробляти з тією ж швидкістю, що й темп групи. Дослідження Готорна показали, що такі людські фактори є щонайменше такими ж важливими для мотивації, як і ставки оплати праці. З цих та інших досліджень народився рух за людські відносини в менеджменті. Його передумова була простою: працівники, які щасливі та задоволені своєю роботою, мотивовані працювати краще. Отже, найкраще для менеджменту забезпечити робоче середовище, яке максимізує задоволення працівників. (Pride та ін., 2015).

Ієрархія потреб. Абрахам Маслоу, американський психолог, чий найвідоміший роботи були опубліковані в 1960-х і 1970-х роках, розробив теорію мотивації, засновану на ієрархії потреб. Потреба – це особиста вимога. Маслоу припускав, що люди – це “бажаючі” істоти, які прагнуть задовольнити різноманітні потреби, які, на його думку, можна впорядкувати від найбазовіших до найскладніших у послідовності, відомій зараз як ієрархія потреб Маслоу. (Pride та ін., 2015). Двома видатними послідовниками Тейлора були Френк Гілбрет (1868–1924) та Ліліан Гілбрет (1878–1972), які вдосконалили аналіз Тейлора щодо робочих рухів і зробили значний внесок у дослідження часу та руху. Їхніми цілями було: проаналізувати кожну окрему дію, необхідну для виконання певного завдання, та розбити її на кожну з її складових дій; знайти кращі способи виконання кожної складової дії; реорганізувати кожну з складових дій таким чином, щоб дію в цілому можна було виконувати ефективніше – з меншими витратами часу та зусиль (Jones & George, 2016).

Вивчення того, як створити організаційну структуру та систему контролю, що призводить до високої ефективності та результативності. Адміністративний менеджмент – вивчення того, як створити організаційну структуру та систему контролю, що призводить до високої ефективності та результативності. Організаційна структура – це система взаємозв'язків між завданнями та повноваженнями, яка контролює, як працівники використовують ресурси для досягнення цілей організації. Дві найвпливовіші іранні точки зору щодо створення ефективних систем організаційного управління були розроблені в Європі: Макс Вебер, німецький професор соціології, розробив одну теорію; а Анрі Файоль, французький менеджер, який розробив модель управління, розробив іншу. Навідміну від наукового менеджменту, який здебільшого має справу з роботою та роботою на індивідуальному рівні аналізу, адміністративний менеджмент пропонує більш загальну теорію менеджменту. Анрі Файоль є головним внеском у цю школу управлінської думки. Хелмс (2006). Теорія бюрократії Макс

Вебер (1864–1920) писав на рубежі ХХ-го століття, коли Німеччина переживала промислову революцію. Щоб допомогти Німеччині керувати своїми зростаючими промисловими підприємствами, поки вона прагнула стати світовою державою. У бюрократії формальна влада менеджера впливає з посади, яку він чи вона обіймає в організації. Влада – це влада притягувати людей до відповідальності за їхні дії та приймати рішення щодо використання організаційних ресурсів.

Адміністративний менеджмент зосереджується на процесі управління та принципах менеджменту. Анрі Файоль є головним внеском у цю школу управлінської думки. Helms (2006). Теорія бюрократії Макс Вебер (1864–1920) писав на рубежі ХХ століття, коли Німеччина переживала промислову революцію. Щоб допомогти Німеччині керувати своїми зростаючими промисловими підприємствами, поки вона прагнула стати світовою державою. У бюрократії формальна влада менеджера впливає з посади, яку він чи вона обіймає в організації. Влада – це влада притягувати людей до відповідальності за їхні дії та приймати рішення щодо використання організаційних ресурсів. Влада дає менеджмент німецький професор соціології розробив одну теорію; а Анрі Файоль, французький менеджер, який розробив модель управління, представлену в розділі 1, розробив іншу. (Jones and George, 2016) Адміністративний менеджмент зосереджується на процесі управління та принципах менеджменту. На відміну від наукового менеджменту, який здебільшого має справу з робочими місцями та роботою на індивідуальному рівні аналізу, адміністративний менеджмент пропонує більш загальну теорію менеджменту. Анрі Файоль є головним внеском у цю школу управлінської думки. Helms (2006). Теорія бюрократії Макс Вебер (1864–1920) писав на рубежі 20 століття, коли Німеччина переживала промислову революцію. Щоб допомогти Німеччині керувати своїми зростаючими промисловими підприємствами, поки вона прагнула стати світовою державою. У бюрократії формальна влада менеджера впливає з посади, яку він чи вона обіймає в організації. Влада – це влада притягувати людей до відповідальності за їхні дії та приймати рішення щодо використання організаційних ресурсів

В бюрократії офіційні повноваження менеджера випливають з посади, яку він чи вона обіймає в організації. Повноваження – це здатність притягувати людей до відповідальності за їхні дії та приймати рішення щодо використання ресурсів організації. Повноваження дають менеджерам право керувати та контролювати поведінку своїх підлеглих для досягнення цілей організації. У бюрократичній системі управління послух менеджеру визначається не якимись особистими якостями, такими як особистість, багатство чи соціальний статус, а тому, що менеджер обіймає посаду, пов'язану з певним рівнем повноважень та відповідальності.

Теорія науки управління – це сучасний підхід до управління, який зосереджений на використанні суворих кількісних методів, щоб допомогти менеджерам максимально використовувати організаційні ресурси для виробництва товарів і послуг. По суті, теорія науки управління є сучасним розширенням наукового управління, яке, розроблене Тейлором, також застосовує кількісний підхід до вимірювання співвідношення працівників і завдань для підвищення ефективності. Існує багато галузей науки управління; і інформаційні технології, які мають значний вплив на всі види управлінських практик, впливають на інструменти, які менеджери використовують для прийняття рішень (Bateman, & Snell, 2011).

Важливим періодом в історії управлінської думки сталося, коли дослідники вийшли за рамки вивчення того, як менеджери можуть впливати на поведінку в організаціях, і почали розглядати, як менеджери контролюють взаємовідносини організації із її зовнішнім середовищем, або організаційним середовищем – сукупністю сил та умов,

що діють поза межами організації, але впливають на здатність менеджера купувати та використовувати ресурси. Ресурси в організаційному середовищі включають сировину та кваліфікованих людей, яких організація потребує для виробництва товарів та послуг, а також підтримку груп, включаючи клієнтів, які купують ці товари та послуги та забезпечують організацію фінансовими ресурсами.

На етапі вхідних ресурсів організація отримує такі ресурси, як сировина, гроші та кваліфікованих працівників, для виробництва товарів і послуг. Після того, як організація збере необхідні ресурси, починається конверсія. На етапі конверсії робоча сила організації, використовуючи відповідні інструменти, методи та обладнання, перетворює вхідні ресурси на готові товари та послуги, такі як автомобілі, гамбургери або авіаквитки на Гаваї. На етапі випуску організація випускає готові товари та послуги у своє зовнішнє середовище, де клієнти купують та використовують їх для задоволення своїх потреб. Гроші, які організація отримує від продажу своєї продукції, дозволяють їй купувати більше ресурсів, щоб цикл міг розпочатися знову. Щойно описана система називається відкритою, оскільки організація черпає ресурси із зовнішнього середовища та взаємодіє з ним, щоб вижити; іншими словами, організація відкрита для свого середовища. Закрита система, навпаки, є самодостатньою системою, на яку не впливають зміни у зовнішньому середовищі. Організації, що функціонують як замкнені системи, ігнорують зовнішнє середовище та не отримують вхідних даних, ймовірно, зазнають ентропії, тобто тенденції замкненої системи втрачати здатність контролювати себе, а отже, розчинитися та дезінтегруватися (Kendall, 2019)

Менеджери XXI століття повинні зіткнутися з викликами, які їхні колеги навіть кілька років тому навряд чи могли собі уявити. Постійно зростаюча хвиля технологій, вплив штучного інтелекту, еволюційний характер глобалізації та протистояння інтересів зацікавлених сторін та акціонерів фірми – це головні вимоги, з якими зіткнуться сучасні менеджери.

Сьогоднішньому менеджменту доводиться боротися з вибуховим зростанням обсягу даних, доступних для полегшення прийняття бізнес-рішень. Аналіз даних, дослідження наборів даних, надає інформацію, яка допомагає менеджерам краще розуміти поведінку клієнтів, їхні бажання та потреби, персоналізувати доставку маркетингових повідомлень та відстежувати відвідування веб-сайтів в Інтернеті. Розуміння того, як використовувати аналітику даних, не заціклюючись на цьому, стане значним викликом для менеджера XXI століття. Збір, організація та використання даних логічним, своєчасним та економічно ефективним способом створює абсолютно нову парадигму управлінської компетентності. Окрім аналітики даних, кібербезпека, дрони та віртуальна реальність – це нові, захопливі технології, які пропонують безпрецедентні зміни у способі ведення бізнесу. Кожна з цих можливостей вимагає нового рівня управлінської компетентності, що, у свою чергу, створює можливості для сучасного менеджера.

Глобалізація визначається як взаємозалежність світових економік і постійно розвивається з кінця Другої світової війни. У міру розвитку ринків все більше країн виходять з лав країн, що розвиваються, і сприяють формуванню середнього класу споживачів. Цей новий клас, що розвивається, має купівельну спроможність купувати товари та послуги, які раніше були недоступні, і компанії по всьому світу розширюються за межі своїх національних кордонів, щоб задовольнити ці потреби. Управління в епоху глобалізації принесло новий набір викликів. Адаптація до нових культур, подолання труднощів у різних законах, тарифах, правилах імпорту/експорту, питаннях людських ресурсів, логістиці, маркетингових повідомленнях, управлінні

ланцюгами поставок, валюті, іноземних інвестиціях та державному втручанні – це серед вимог, що стоять перед глобальним менеджером ХХІ століття. Незважаючи на ці величезні виклики, торгівля між країнами світу зросла безпрецедентними темпами.

З моменту першого обрання Дональда Трампа президентом США у 2016 році та рішення Великої Британії вийти з Європейського Союзу, концепція націоналізму проявилася в багатьох країнах світу. Традиційні перешкоди для розширення діяльності за межі рідної країни, а також низка нових труднощів, таких як незаплановані торговельні бар'єри, блокування придбань та посилений контроль з боку регуляторів, посилили тягар управління у 21 столітті. Створено умови для нового покоління менеджерів з навичками роботи в цьому новому, складному бізнес-середовищі. У ХХ столітті стара командно-контрольна модель управління, можливо, й спрацювала. Однак сьогодні, завдяки технологіям, штучному інтелекту, глобалізації, націоналізму та численним іншим перешкодам, організації продовжуватимуть рух до більш плоскої, гнучкої організаційної структури, якою керуватимуть менеджери з відповідними навичками ХХІ століття.

Усі ці історичні перспективи залишили спадщину, яка впливає на сучасну управлінську думку та практику. Їх розуміння продовжує змінюватися, навіть коли змінюються контекст та специфіка. Часи минають, і речі змінюються. Це може здатися очевидним, але справа не в тому, що фірми не можуть адаптуватися до змін. Бізнес стає глобальним. Нові технології змінили те, як ми працюємо, виробляємо товари та надаємо послуги; зміни постійно створюють як нові можливості, так і нові вимоги до зниження витрат та досягнення більших інновацій, якості та швидкості. Відповідно розвиваються знання та практики управління. Основні факти про зміни такі: по-перше, зміни відбуваються швидше та драматичніше, ніж будь-коли в історії. По-друге, якщо ви не передбачаєте змін та не адаптуєтесь до них, ви та ваша фірма не процвітатимете в конкурентному бізнес-світі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, історичний огляд управлінської думки в контексті впливу на сучасність надзвичайно важливий, оскільки потреби та проблеми, що стоять перед менеджерами, змінювалися протягом багатьох років. Деякі підходи до покращення управління збереглися та були включені в сучасні перспективи управління. Спадщина минулих зусиль, удач та невдач стала нашим дороговказом сьогодні та в майбутній управлінській практиці. Таким чином, немає заміни ефективного управління. Компанії, як і окремі люди, зазнають невдачі або успіху з різних причин. Деякі з цих причин є обставинами. Більшість з них є особистими та людськими та включають рішення, які приймають менеджери, та дії, які вони вживають.

Конфлікт інтересів

Автор не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Волкова, А. В., Котвіцька, А. А., & Кубарева, І. В. (2012). Менеджмент: історичний огляд становлення науки. *Збірник наукових праць співробітників НМАПО ім. П. Л. Шупика*, 21(4), 578–585.
- Кредисов, А. І. (2001). *Історія вчень менеджменту : підручник*. Київ : Знання України.
- Мурашко, І. (2022). Історичні передумови формування сучасного менеджменту. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*, 59, 96–105.
- Плахотнік, О. О. & Кучер, М. М. (2020). Перспективи та основні напрями розвитку сучасного менеджменту. *Проблеми системного підходу в економіці*, 5 (79), 75–81.
- Ситник Й. С. (2016). Еволюція управління персоналом та людського фактора в системі менеджменту підприємств. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*, 2, 209–215.
- Усіченко, І., Мироненко, М., & Лисенко, Т. (2024). Історія розвитку менеджменту: від давніх часів до наших днів. *Економіка та суспільство*, 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-134>
- Чорна, Л.О. (2018). Тенденції розвитку менеджменту сучасного підприємства. *Агросвіт*, 5, 16–20.
- Bateman, T. S. & Snell, S. A. (2011). *Management: Leading & collaborating in a competitive world (9th edition)*. United States; McGraw-Hill
- Collingwood, R. G. (1946). *The idea of history*. London: Oxford University Press.
- Difrancesco, J.M. & Berman, S.J. (2000). Human productivity: The new American frontier. *National Productivity Review*. 29–36.
- Jones, G. R. & George, J.M. (2016). *Contemporary Management Ninth Edition*. New York: McGraw-Hill Education Helms, (2006). *Encyclopaedia of Management, 5th ed. Farmington Hills: Thomson Gale*.
- Herzberg, F. (1968). One more time: How do you motivate employees? *Harvard Business Review*, 53–62.
- Kendall, G. (2019). Your mobile phone vs. Apollo 11's guidance computer. *Real Clear Science*.
- Pride W. M., et al. (2015). *Foundation of Business, Eighth Edition*. Stamford: Cengage Learning.
- Wilson J. M. (2015). Ford's development and use of the assembly line, 1908-1927. In Bowden and Lamond (Eds.), *Management History. It's Global Past and Present* (p. 71–92). Charlotte, NC: Information Age, Publishing, Inc.
- Wren, D. A., & Bedeian, A. G. (2009). *The Evolution of Management Thought*. Hoboken

REFERENCES

- Volkova, A. V., Kotvitska, A. A., & Kubarieva, I. V. (2012). Menedzhment: istorychnyi ohliad stanovlennia nauky. *Zbirnyk naukovykh prats spivrobotnykiv NMAPO im. P. L. Shupyka*, 21(4), 578–585.
- Kredysov, A. I. (2001). *Istoriia vchen menedzhmentu : pidruchnyk*. Kyiv : Znannia Ukrainy.
- Murashko, I. (2022). Istorychni peredumovy formuvannia suchasnoho menedzhmentu. *Naukovyi visnyk Izmail'skoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu*, 59, 96–105.

- Plakhotnik, O. O. & Kucher, M. M. (2020). Perspektyvy ta osnovni napriamy rozvytku suchasnoho menedzhmentu. *Problemy systemnoho pidkhdodu v ekonomitsi*, 5 (79), 75–81.
- Sytnyk Y. S. (2016). Evoliutsiia upravlinnia personalom ta liudskoho faktora v systemi menedzhmentu pidpriemstv. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, 2, 209–215.
- Usichenko, I., Myronenko, M., & Lysenko, T. (2024). Istoriiia rozvytku menedzhmentu: vid davnikh chasiv do nashykh dnev. *Ekonomika ta suspilstvo*, 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-134>
- Chorna, L.O. (2018). Tendentsii rozvytku menedzhmentu suchasnoho pidpriemstva. *Ahrosvit*, 5, 16–20.
- Bateman, T. S. & Snell, S. A. (2011). *Management: Leading & collaborating in a competitive world (9th edition)*. United States; McGraw-Hill
- Collingwood, R. G. (1946). *The idea of history*. London: Oxford University Press.
- Difrancesco, J. M. & Berman, S.J. (2000). Human productivity: The new American frontier. *National Productivity Review*. 29–36.
- Jones, G. R. & George, J. M. (2016). *Contemporary Management Ninth Edition*. New York: McGraw-Hill Education.
- Helms, (2006). *Encyclopaedia of Management*, 5th ed. Farmington Hills: Thomson Gale.
- Herzberg, F. (1968). One more time: How do you motivate employees? *Harvard Business Review*, 53–62.
- Kendall, G. (2019). Your mobile phone vs. Apollo 11's guidance computer. *Real Clear Science*.
- Pride W. M., et al. (2015). *Foundation of Business, Eighth Edition*. Stamford: Cengage Learning.
- Wilson J. M. (2015). Ford's development and use of the assembly line, 1908–1927. In Bowden and Lamond (Eds.), *Management History. It's Global Past and Present* (p. 71–92). Charlotte, NC: Information Age, Publishing, Inc.
- Wren, D. A., & Bedeian, A. G. (2009). *The Evolution of Management Thou*

Дата надходження до редакції 13.10.2025 р.
Ухвалено до друку 21.10.2025 р.

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94+394.2(510)+338.48

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.348176>

І. М. ЛЕБЕДЄВА

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри психології і туризму,

Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)

e-mail: iryna.lebedieva@knlu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4214-7302>

ІСТОРИЯ ТА ТРАДИЦІЇ КИТАЙСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ СВЯТ ЯК ЧИННИКИ АКТИВІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Анотація

Метою статті є дослідження історії і традицій китайських національних свят з точки зору визначення їх як чинників активізації міжнародного туризму в країні. **Методологічною основою** дослідження є принципи наукового об'єктивізму та історизму. В ході дослідження використовувалися передусім універсальні методи наукового пізнання – аналізу, синтезу, індуктивний, дедуктивний, описовий та ін. Серед спеціальних методів наукових досліджень слід згадати історико-хронологічний, який допоміг розглянути процес відновлення туристичної галузі КНР після пандемії у динаміці. Геополітичний метод допоміг при визначенні місця Китаю у сучасному світі. **Наукова новизна.** Здійснено аналіз використання нематеріальної культурної спадщини Китаю, зокрема календарних свят народу, як важливого інструменту “м’якої сили”, у тому числі з метою розвитку міжнародного туризму. **Результати дослідження.** Зовнішня політика КНР спрямована на досягнення державою лідерських позицій у світі. При реалізації цієї мети китайське керівництво активно спирається на інструменти “м’якої сили”. Важливе значення у цьому контексті набуває розвиток міжнародного туризму, який крім вирішення економічних завдань, сприяє покращенню міжнародного іміджу держави. З метою швидкого відновлення галузі після пандемії закінчення COVID-19 уряд Китаю здійснив низку заходів. Особливе місце у цій стратегії належить нематеріальній культурній спадщині народу. Китайські календарні свята відрізняються самобутністю й оригінальністю, а тому є важливим туристичним ресурсом держави. Серед них особливе місце посідають Свято весни та Свято човнів-драконів, які визнані ЮНЕСКО за шедеври нематеріальної спадщини людства. Успіху програми відновлення туристичної сфери сприяли також традиції збиратися у ці дні всією родиною, характерні для китайського соціуму. Ці заходи дали можливість КНР досить швидко відновити внутрішній туризм і зробити важливі кроки на шляху відновлення галузі міжнародних подорожей.

Ключові слова: Китайська Народна Республіка, “м’яка сила”, нематеріальна культурна спадщина, традиційні свята, внутрішній туризм, міжнародний туризм.

THE HISTORY AND TRADITIONS OF CHINESE NATIONAL HOLIDAYS AS FACTORS IN BOOSTING INTERNATIONAL TOURISM

Abstract

The objective of the article is to investigate the history and traditions of Chinese national holidays as factors in boosting international tourism in the country. **The methodological basis** of the study is the principles of scientific objectivism and historicism. The study primarily used universal methods of scientific cognition—analysis, synthesis, inductive, deductive, descriptive, etc. Among the special methods of scientific research, it is worth mentioning the historical-chronological method, which helped to examine the process of recovery of the tourism industry in the PRC after the pandemic in dynamics. The geopolitical method helped to determine China’s place in the modern world. **Scientific Novelty.** The study analyzes the use of China’s intangible cultural heritage, specifically the nation’s calendar holidays,

as a vital instrument of "soft power", including for the purpose of developing international tourism. **Research Results.** The foreign policy of the People's Republic of China (PRC) is aimed at achieving global leadership positions. In pursuing this goal, the Chinese leadership actively relies on "soft power" instruments. In this context, the development of international tourism acquires significant importance; beyond addressing economic objectives, it contributes to improving the state's international image. To rapidly recover the industry following the end of the COVID-19 pandemic, the Chinese government implemented a series of measures. A special place in this strategy is held by the nation's intangible cultural heritage. Chinese calendar holidays are distinguished by their uniqueness and originality, making them a vital state tourism resource. Among them, the Spring Festival and the Dragon Boat Festival occupy a special place, as they are recognized by UNESCO as Masterpieces of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. The tradition of family reunions during these holidays, characteristic of Chinese society, also contributed to the success of the tourism recovery program. These measures enabled the PRC to rapidly restore domestic tourism and take significant steps toward recovering the international travel sector.

Keywords: People's Republic of China, "soft power", intangible cultural heritage, traditional holidays, domestic tourism, international tourism.

Вступ. Зміцнення економічних і зовнішньополітичних позицій Китайської Народної Республіки є одним з провідних трендів світового розвитку першої чверті XXI століття. Реформи 1980-х рр., ініційовані Ден Сяопіном, дозволили провести глибоку модернізацію економіки Китаю, що призвело до важливих соціальних зрушень – у країні з півтора мільярдним населенням була ліквідована бідність. Сьогодні, спираючись на власні успіхи, Китай претендує на лідерські позиції у сучасному світі. Це стало складовою реалізації концепту "китайської мрії", а серед інструментів її досягнення важливе місце займає практика використання "м'якої сили" (Кіктенко, 2015, с. 111–112).

Концепція "м'якої сили" (soft power) наприкінці минулого століття була запропонована американським політологом Джозефом Наєм. Її центральною ідеєю виступає здатність держави посилювати вплив на міжнародній арені за допомогою популяризації власних цінностей, що слугує додатковим важелем до економічної та військової могутності. У наукових колах Китаю концепція "м'якої сили" викликала значний інтерес. Вчені КНР зацікавилися запропонованою проблематикою й активно зайнялися її дослідженням. На межі XX–XXI ст. у країні з'явилася низка публікацій, пройшли конференції, розгорнулися наукові дискусії з метою імплементації теорії американського вченого у реалії Китайської Народної Республіки. Основна мета інтелектуального дискурсу полягала у вирішенні важливого завдання – як Китай досягатиме лідерських позицій, не занурюючись у військове протистояння, інакше кажучи – не використовуючи "жорстку силу", і при цьому не повторить шлях Радянського Союзу. Більше того, потрібно так реалізувати поставлену мету, щоб зберегти існуючу політичну систему, яку не торкнулися трансформаційні процеси. КНР залишається соціалістичною державою з однопартійною системою. Її керівною силою, як і раніше, виступає КПК, а метою проголошена побудова "соціалізму з китайською специфікою".

Китайськими вченими було запропоновано дві провідні концепції, одна з яких основним джерелом "м'якої сили" вважає політичну владу, інша – на перше місце ставить культуру. В основі аргументації прибічників другого погляду знаходяться культурні досягнення сінської цивілізації – однієї з найдавніших в історії людства, що не лише збереглася впродовж тисячоліть, але й активно розвивається сьогодні. Водночас попри різні підходи до інтерпретації "м'якої сили", основна ідея обох підходів полягає у створенні позитивного образу Китаю на міжнародній арені (Кіктенко, 2021, с.41).

Сьогодні концепт "м'якої сили" став частиною стратегії, спрямованої на досягнення "китайської мрії". КНР посилює свої позиції у світі, уникаючи прямої участі у військових конфліктах, спираючись передусім на економічні досягнення,

а складовою цієї політики є популяризація унікальної історико-культурної спадщини давньої цивілізації. Серед інструментів “м’якої сили” важливе місце займає міжнародний туризм. Керівництво КНР небезпідставно вважає його одним з пріоритетів своєї економічної політики, розраховуючи на привабливість унікальної культури, а також свідченням відкритості країни світу (“China travel” continues to heat up as impact of visa-free policies grows, 2025).

Напередодні пандемії COVID-19 Китай поставив собі за мету посісти місце провідної туристичної держави у світі й підійшов досить близько до її реалізації. 2018 року Міністерство культури КНР було перетворене на Міністерство культури і туризму, а туристична галузь опинилася під прискіпливим контролем держави. Серед пріоритетних завдань на 14-ту п’ятирічку (2021–2025) було проголошено всебічний розвиток туристичної сфери, у тому числі за рахунок створення нових туристичних продуктів (Китай опублікував новий п’ятирічний план розвитку культури і туризму, 2021). З свого боку, профільне міністерство, визначаючи пріоритети своєї політики на наступні п’ять років, особливу увагу звернуло на охорону й популяризацію нематеріальної культурної спадщини, зокрема з метою використання її у туристичній галузі (У 14-у п’ятирічку в Китаї буде створено 20 державних музеїв нематеріальної культурної спадщини, 2021). Пандемія скорегувала ці плани. Після її закінчення Китай енергійно приступив до реалізації накресленої стратегії, а залучення нематеріальної культурної спадщини в якості туристичних ресурсів стало одним з її важливих етапів. Для швидкого виходу галузі з кризи акцент передусім був зроблений на популяризацію традиційних національних свят китайського народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Китай, його історія та культура, особливості розвитку завжди викликали великий інтерес у науковців. У вітчизняній китаїстиці накопичена значна кількість робіт, в яких розглядаються різні аспекти політики та економіки Китаю, його багата культурна спадщина. Частина з цих робіт дотична проблематиці даної статті. Серед праць, в яких досліджуються різні аспекти використання інструментів “м’якої сили” у сучасній міжнародній політиці Китайської Народної Республіки, варто виділити роботи В. Кіктенка (2015, 2021), Л. Дорош та М. Яблонської (2021), О. Мацькович (2021), Ю. Метелешка (2023а, 2023б, 2023с). Лу Бай (2023) присвятив свою роботу проблемі ефективності використання китайської культури в якості одного з таких інструментів. Зокрема, у статті наголошується на її інтеграції у стратегію національного розвитку Китайської Народної Республіки, у тому числі у зовнішню політику країни, проаналізовано внесок держави, зокрема за допомогою розвитку туризму, у глобальну “м’яку присутність” на міжнародній арені. Але оскільки робота написана до закінчення пандемії, останні тенденції, які стосуються відновлення туристичної галузі Китаю після припинення дії карантинних обмежень, із зрозумілих причин залишилися поза увагою автора.

Низка робіт досліджує провідні тенденції та особливості розвитку туристичної галузі Китаю. Проблеми специфіки сфери туризму Китаю, її інфраструктури, багатства туристичних ресурсів, позиціонування КНР у сфері міжнародного туризму, динаміки розвитку галузі перед пандемією присвятили свої роботи Є. Д’якова (2013), В. Стафійчук та А. Москаленко (2015), О. Шаповалова (2017, 2019), А. Романова (2017), І. Шамара та І. Четверікова (2017), І. Мандрик і К. Гнедько (2018), Д. Басюк (2020), Л. Чабак (2021), Д. Басюк, Т. Мостенська, М. Руднева та О. Арабаджийський (2021), Л. Власенко, М. Панкова та Е. Пархоменко (2022), М. Лущик і П. Витрикуш (2022) та ін. У колі наукових інтересів Л. Ткачук (2014), Н. Добрянської, В. Лебедевої, І. Крупіци та А. Шашиної (2024) знаходяться проблеми ролі держави у процесі регулювання туристичної галузі КНР.

Нематеріальна культурна спадщина Китаю активно досліджувалася передусім китайськими науковцями і загалом добре розроблена. Серед англомовних праць можна згадати, наприклад, ґрунтовну працю американського сінолога Вольфрама Еберхарда (1958), який розглянув китайські свята як соціальне явище, проаналізував їхні функції, ритуали, символіку та культурне значення. В українській історіографії цими питаннями займалися Г. Семененко (2012) та Ю. Кошова (2018). Деякі аспекти проблеми використання національної історико-культурної спадщини, у тому числі нематеріальної, у сфері туризму КНР піднімаються у роботах українських учених Д. Гомова (2007–2008) і Г. Гапоненко, О. Євтушенко та І. Шамари (2024). Але загалом проблема нематеріальної культурної спадщини Китаю та перспектив її використання, передусім національних сезонних свят та пов'язаним з ними традицій, у туристичній галузі не знаходилася у центрі наукових інтересів вітчизняних дослідників.

Метою статті є дослідження історії і традицій китайських національних свят з точки зору визначення їх як чинників активізації міжнародного туризму в країні. Для реалізації мети поставлені такі **завдання**: здійснити аналіз стану наукової розробки проблеми; розглянути процес відновлення туристичної галузі Китаю за допомогою використання нематеріальної культурної спадщини; дослідити заходи, які вживає керівництво держави на цьому шляху; визначити місце традиційних китайських свят у цьому процесі.

Методи та методологія проведеного дослідження. Методологічною основою дослідження є принципи наукового об'єктивізму та історизму. В ході дослідження використовувалися передусім універсальні методи наукового пізнання – аналізу, синтезу, індуктивний, дедуктивний, описовий та ін. Зокрема, аналітичний метод був застосований, щоб уявно розчленувати предмет дослідження на складові, метод синтезу допоміг дослідити проблему в її цілісності та сформулювати висновки. За допомогою дедуктивного методу було досліджено перспективи використання нематеріальної культурної спадщини з метою відновлення внутрішнього та міжнародного туризму. Описовий метод застосовувався для розкриття змісту та особливостей традиційних свят Китаю. Серед спеціальних методів наукових досліджень слід згадати історико-хронологічний, який допоміг розглянути процес відновлення туристичної галузі КНР після пандемії у динаміці. Геополітичний метод допоміг при визначенні місця Китаю у сучасному світі. У роботі використані статистичні дані щодо процесу відновлення туризму Китаю, взяті з офіційних джерел КНР.

Викладосновного матеріалу дослідження. На межі XX–XXI ст. Китай перетворився на одну з найпривабливіших у туристичному відношенні країн і впевнено просувався до позиції лідера у галузі міжнародного туризму. За прогнозами ЮНВТО, у 2020 році у нього були всі можливості вийти на перше місце за кількістю міжнародних прибуттів, випередивши таких визнаних світових лідерів туристичного бізнесу, як Франція, Іспанія, Італія, США. В останній "передпандемічний" рік Китай впритул наблизився до реалізації цієї амбітної мети. 2019 року за основними показниками туристичної статистики він знаходився на верхніх позиціях рейтингів туристичних держав світу. Кількість міжнародних туристичних подорожей до країни становила 67,6 млн, а разом з одноденними відвідувачами цей показник сягав понад 162,5 млн осіб. Стрімкими темпами розвивався виїзний туризм. За обсягами міжнародних туристичних витрат КНР вийшла на перше місце. Водночас доходи держави від міжнародного туризму склали 35,4 млрд дол. США, що розмістило Китай на 11-ій сходинці відповідного рейтингу (Басюк та ін., 2021, с. 14; Лущик & Витрикуш, 2022, с. 101).

Криза туристичної галузі, викликана пандемією COVID-19, катастрофічно позначилася як на світовій індустрії подорожей загалом, так і на сфері туризму Китаю

зокрема. Жорсткі карантинні заходи, вжиті урядом країни, призвели 2020 року до зменшення міжнародних туристичних прибуттів у п'ятеро (Лущик & Витрикуш, 2022, с. 102). Але було зрозуміло, що ця ситуація має тимчасовий характер. Китай продовжував залишатися однією з найпривабливіших destinations для відвідування завдяки своїй багатій історії та унікальній природній та культурній спадщині, тож фахівці були впевнені в існуванні так званого відкладеного попиту на відвідування країни (Чабак, 2021, с.104).

До пом'якшення карантинних заходів Китай вдався 2023 року, і це одразу позначилося на світових показниках міжнародних туристичних відвідувань. Скасування карантинних обмежень на подорожі призвело до швидкого відновлення галузі. UNWTO констатувала, що 2024 року міжнародний туризм загалом лише на один відсоток не дотягнув до показників 2019 року, хоча його відновлення проходило нерівномірно. Лідерами у цьому процесі стали Європейський та Близькосхідний туристичні регіони. В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні міжнародний туризм відновлювався повільніше, передусім через політику “нульової толерантності до COVID-19”, яку проводило китайське керівництво під час пандемії (Ель, 2022). На початок 2025 року міжнародний туризм в АТТР вийшов на рівень 87% порівняно з 2019 роком (Key results, 2025). Водночас були всі підстави вважати, що міжнародний туризм у регіоні повністю відновить свої позиції і вийде на новий рівень.

Керівництво Китайської Народної Республіки як з економічних міркувань, так і з точки зору зміцнення своїх позицій на міжнародній арені за допомогою “м'якої сили”, визначило розвиток туризму одним з пріоритетів своєї політики. Заради його відновлення після пандемії була розроблена ціла система заходів, яка крім організаційних моментів, включала масштабну кампанію з рекламування багатой культурної спадщини Китаю, його туристичних ресурсів. Особливе місце у системі заходів, спрямованих на повернення гостей до країни, належить національним сезонним святкам Китаю.

Яскраві й самобутні, китайські фестивалі завжди привертати увагу іноземних туристів. Розуміючи потенціал цього туристичного ресурсу, керівництво держави, функціонери галузі та туроператори постійно акцентують увагу на їхній неповторності й унікальності, запрошуючи відвідати країну у дні національних свят, щоб сповна насолодитися автентичністю і самобутністю китайської культури.

Китайці дуже полюбили свої національні свята та яскраво відзначають їх, популяризуючи культурні традиції далеко за межами батьківщини. Тому сьогодні китайський Новий рік та інші національні китайські фестивалі стали важливою культурною подією у багатьох країнах світу. Вагомий внесок у їхню популяризацію зробили представники численної китайської діаспори (хуацяо), які у країнах свого проживання зберігають традиції предків і в дні національних свят влаштовують яскраві й колоритні вистави. Китайські студенти, які навчаються у багатьох вищих навчальних закладах світу, залучають до святкування місцеву молодь, сприяючи популяризації своєї нематеріальної культурної спадщини у світі. У 162 країнах діє більш 550 Інститутів Конфуція, які займаються культурно-просвітньою працею, у тому числі влаштовують святкування китайського Нового року (Метелешко, 2023а, с. 38).

Крім того, для туристичної галузі КНР ці дні мають особливе значення завдяки традиції збиратися на святкове застілля всією родиною. У китайській спільноті це символізує єднання рідних, сімейну підтримку, родинне благополуччя. Щоб взяти участь у спільній вечері, приїждять діти та онуки, навіть якщо вони мешкають, працюють або навчаються далеко від рідного дому. Хуацяо, які прагнуть відвідати батьківщину, також намагаються зробити це у святкові дні. Таким чином, давні

традиції китайського соціуму сприяють динаміці внутрішнього і міжнародного туризму, що з огляду на кількість китайців у світі є потужним чинником розвитку галузі. До запровадження локдауну у новорічні святкові тижні значна кількість китайців вирушала у подорож, суттєво збільшуючи показники внутрішнього туризму. Це явище настільки характерне для Китаю, що має свою власну назву – чунюн, тобто період весняних подорожей. На нього припадає пік туристичної активності китайців, а галузь отримує значну частину прибутків від внутрішнього туризму.

На межі століть з метою стимулювання туристичних потоків у Китаї була запроваджена практика об'єднання святкових днів з вихідними за рахунок перенесення робочих. Таким чином двічі на рік китайці мають так звані "золоті тижні" для відпочинку і подорожування (Мандрик & Гнедько, 2018, с. 186–187). Перший з них пов'язаний із Святом Весни і припадає на сезон зимового туризму. Другий відпочинковий період прив'язаний до святкування важливого для китайського суспільства Дня утворення Китайської Народної Республіки, який відзначається 1 жовтня. Іноді осінній "золотий тиждень" розтягується до восьми днів, як це було, наприклад, 2023 року, коли День КНР, який святкується за григоріанським календарем, зближується з Фестивалем середини осені, що за місячним календарем припадає на 15-й день восьмого місяця. Для Китаю, з огляду на півтора мільярдне населення країни та стійкі традиції подорожування у ці дні, "зайвий" день дає галузі суттєвий приріст у прибутках. З цією ж метою, щоб швидше відновити туристичну індустрію, наприкінці 2024 року уряд збільшив кількість вихідних днів з нагоди Нового року до восьми (China's Tourism Industry Set for Growth in 2025 with Longer Public Holidays, 2025).

Святкова система Китаю прив'язана до національного місячного календарю, а кожне свято пов'язане з певною міфологічною традицією. Важливим елементом національних фестивалів є їхній кулінарний символ: до кожного фестивалю китайці готують особливі страви, що збільшує привабливість цього туристичного ресурсу для іноземних гостей.

Найважливіше свято у Китаї – Новий рік, за китайською традицією – Свято весни (Чуньцзе). Його початок припадає на перший день першого місяця за китайським місячним календарем (між 21 січня і 21 лютого) і триває впродовж двох тижнів. Кожен день регламентується неписаними правилами і традиціями: у ніч перед святом збираються родиною за столом, наступний день має бути присвячений відвідинам старшого покоління, потім – вшановують померлих родичів, згодом – заміжня донька відвідує батьків, потім – зять йде у гості до батьків дружини і т.д., включаючи візити колег та відвідування храмів. Кулінарним символом Свята весни є солодкі пельмені юаньсяо та печиво няньгао – символи достатку та успіху, які готують з клейкого рису на честь бога благополуччя і процвітання.

Святкування проходить весело і гучно, з парадами, феєрверками, петардами – китайці вірять, що все це відлякує злих духів. У декорі вулиць, домівок, в одязі має бути обов'язково присутній червоний колір, що робить фестиваль надзвичайно яскравим і барвистим. У китайців у ці дні прийнято дарувати один одному невеличкі парні дрібниці на щастя, а оселю прикрашати парними написами.

Закінчується китайський Новий рік на 15-й день надзвичайно видовищним Святом ліхтарів. У світлий час доби відбуваються народні гуляння, у тому числі костюмовані, а ввечері усюди запалюють ліхтарики, якими прикрашені практично всі куточки міста, урядові установи, офіси та домівки.

Важливим елементом святкової традиції є танець Лева і танець Дракона, які у давнину виконували релігійні та ритуальні функції, а у наш час перетворилися

на національний вид спорту, своєрідне поєднання танцювальної культури та бойових мистецтв. Китай вважає танці Лева і Дракона важливим елементом своєї нематеріальної культурної спадщини. Національна спортивна асоціація танців Дракона і Лева, а також аналогічна Міжнародна федерація за підтримки китайського уряду популяризують ці види національного спорту не лише у регіоні Південно-Східної Азії, де проживає численна китайська діаспора, а й у всьому світу (Dongdong & Bondar, 2022). Найкращі команди та танцюристи беруть участь у новорічних святах, виступаючи на вуличних майданчиках, а їхні видовищні та яскраві вистави привертають увагу значної кількості туристів.

З огляду на зазначене вище, цілком зрозуміло, чому керівництво КНР використало Свято весни для початку процесу відновлення туристичної галузі після пандемії.

Перші заходи, спрямовані на пом'якшення антиковідних заборон на подорожування, китайська влада здійснила на початку січня 2023 року. Уряд знизив рівень небезпеки на захворювання COVID-19 з класу А до класу В та вжив низку інших заходів, спрямованих на лібералізацію антиковідної політики. Це одразу позначилося на швидкому зростанні показників внутрішнього туризму, адже свято для китайців завжди були пов'язано з подорожами. Дозволом на вільне переміщення скористалася значна частина китайського суспільства: дорослі діти, які живуть або навчаються в інших містах і прагнуть відсвяткувати новий рік з батьками, робітники-мігранти, які працюють за кордоном, хуацяо, близькі родичі яких мешкають у Китаї, тощо.

Низка заходів, запроваджена урядом, була спрямована також на відновлення міжнародного туризму. Для перетину кордону тепер вимагався лише ПЛР-тест, зроблений не пізніше 48 годин до подорожі, було скасовано обмеження на кількість транспортних рейсів до Китаю, лібералізовано візову політику, здійснено низку інших заходів (Китай скасовує карантин для мандрівників з 8 січня, 2022). У березні 2023 року було відновлено видачу віз для туристів (Жарикова, 2023), а через кілька місяців – запроваджено безвізовий режим для п'яти країн Європейського Союзу для відвідування Китаю з туристичною метою (Китай дозволить безвізовий в'їзд громадянам п'яти країн ЄС, 2023). Через рік, наприкінці 2024 року, Китай збільшив список таких країн до 54, дозволивши перебування без візи до 10 діб (Мандрик, 2025).

Щоправда, у 2023 році це не призвело до відновлення “доковідних” показників міжнародного туризму, не в останню чергу через обережну політику урядів інших країн щодо вільного відвідування Китаю. Зокрема, Європейський Союз зберіг певні обмеження щодо китайських туристів, а деякі уряди закликали своїх громадян утриматися від подорожей до Китаю, якщо це не викликано нагальною потребою (Смишляєв, 2023).

Натомість лібералізація заходів, пов'язаних з подорожуванням, позитивно вплинула на показники внутрішнього туризму. За вісім святкових днів у лютому наступного 2024 року китайці здійснили 474 млн внутрішніх поїздок – на третину більше, ніж роком раніше, а аналогічний показник 2019 року був перевищений на 19% (Місячний Новий рік: витрати на туризм у Китаї перевищили доковідний рівень, 2024). Таким чином, 2023 року туристична галузь Китайської Народної Республіки почала поступово виходити з кризи, спричиненої коронавірусною пандемією.

Важливим елементом системи заходів, спрямованих на відновлення туристичної галузі, була кампанія, з рекламування культурної спадщини КНР. У китайських мас-медіа розміщувалися просвітницькі публікації, проходили різноманітні виставки, конференції, семінари, у багатьох країнах світу посольства КНР організували тематичні заходи тощо. Особливе місце у цій кампанії було відведене активному просуванню нематеріальної культурної спадщини, у тому числі системи

національних свят, соціальних практик та традиційних ремесел. Керівництво країни та галузі зробило наголос на них як на потужні туристичні ресурси, здатні зацікавити іноземних туристів і сприяти поверненню Китаю до групи найбільших туристичних держав світу.

За "Законом про нематеріальну культурну спадщину Китайської Народної Республіки" від 25 лютого 2011 року, традиційні свята є важливим елементом національної духовної культури китайського народу (Law of the People's Republic of China on Intangible Cultural Heritage, 2011). У китайців свят багато, майже всі вони мають тисячолітню історію й міцно вплелися у культурний код нації. Але найбільш шанованими є чотири: Свято весни, тобто Новий рік (січень-лютий), Цінмін (квітень), Свято човнів-драконів (травень-червень) і Фестиваль середини осені (вересень-жовтень).

Цінмін, або Свято чистого світла, припадає на початок квітня. Воно символізує прихід весни, коли дні стають яснішими і теплішими, земля відігривається, з'являється перша зелень. Китайці вбираються у святковий одяг, гуляють, їдять зелені солодкі рисові пампушки з різноманітними начинками (цінтуань), виїжджають на природу, влаштовують пікніки. Святу передує Ханьші, або Фестиваль холодної їжі – ще одна традиція, коріння якої ховаються у глибині століть, коли було заборонено запалювати вогонь для обігріву та приготування страв.

Але іноземні туристи значно менше знають про Цінмін, ніж про інші китайські свята, хоча фестиваль має автентичний характер і супроводжується народними гуляннями та костюмованими виставами, а ввечері у небо запускають повітряні змії, кулі та ліхтарики. Найімовірніше, менша популярність Свята чистого світла у туристів полягає у його певній камерності, адже центральною ідеєю фестивалю є поминання предків. У цей день китайці відвідують могили близьких, прибирають їх після зими, приносять пожертви. Ця традиція існує у багатьох народів світу, у тому числі в українців. Але для китайців Цінмін – це не стільки траур, скільки нагода згадати предків, розповісти про їхні героїчні або добрі справи, праведне життя, нагода пишатися своїм корінням.

З цих причин для туристичної галузі більше значення має Дуань-у, який припадає на п'ятий день п'ятого місяця за місячним календарем, і тому його ще називають святом "подвійної п'ятірки". Як і решта китайських календарних свят, Дуань-у має давню історичну традицію, пов'язану з ім'ям поета Цюнь Юаня, що жив у III ст. до н.е., а також кулінарну складову. Гастрономічним супроводом свята є цзунци – конвертики з листя бамбука чи лотоса з начинкою з рису і різноманітних добавок, схожі на невеличкі голубці (Лебедева, 2025, с.449).

Центральною подією свята, заради якого китайці полубляють цей день, а туристи прагнуть відвідати країну, є перегони на човнах-драконах – довгих каное, прикрашених головами і хвостами драконів. У сучасному Китаї ці змагання перетворилися на вид професійного спорту, яким опікується національна федерація. У святкові дні вони проходять усюди, де є річки та озера. Подекуди перегони відбуваються з ініціативи місцевих громад, і тоді у змаганнях беруть участь самі мешканці на побудованих власноруч драгонботах. Команди веслярів великі, складаються найчастіше з двадцяти веслувальників, на носі сидить барабанщик і відбиває ритм. Родичі та друзі стоять на березі й підтримують учасників змагань. Фестиваль "подвійної п'ятірки" проходить яскраво, гучно, весело і є одним з найулюбленіших свят китайців. З 2008 року він набув офіційного статусу: усі установи і компанії на цей час припиняють роботу, а населення отримує три вихідні дні для святкування, відпочинку і розваг (там само, с.450).

Як і Свято весни, Фестиваль човнів-драконів завдяки своїй оригінальності та колоритності перетворився на одну з візитівок китайської культурної спадщини. 2009 року свято Дуань-у увійшло до списку Нематеріальної культурної спадщини людства, який організація ЮНЕСКО почала формувати роком раніше.

Влада держави спрямовує значні зусилля рекламування свята Дуань-у в світі. Зараз змагання на десяти- або двадцятимісних драгонботах популярні і за межами Китаю, та й за межами континенту. Створена Міжнародна федерація веслування на драгонботах (IDBF), членами якої є багато країн, у тому числі й Україна. На двох останніх літніх Олімпіадах – у Токіо (2020) і Парижі (2024) – були організовані показові змагання з цього виду спорту (Breast cancer survivors among paddlers in Dragon Boat demonstration at Paris 2024, 2024). Складається враження, що Китай поставив собі за мету включення цього виду спорту до олімпійської програми.

Для китайських фахівців індустрії гостинності Фестиваль човнів-драконів є важливим індикатором туристичного ринку у літній період. Після скасування антиковідних обмежень на триденні свята покладалися значні надії на відновлення галузі, і небезпідставно. Як звітувало Міністерство культури і туризму КНР, за три святкові дні 2023 року китайці здійснили 106 млн подорожей своєю країною, а прибуток галузі зріс на 45% відсотків порівняно з попереднім роком (Дохід Китаю від туризму через Фестиваль човнів-драконів зріс майже на 45%, 2023). Наступного року під час Дуань-у зафіксовано 110 млн подорожей, що перевищило показники 2019 року (У Китаї в період вихідних з нагоди свята Дуань-у було здійснено 110 млн внутрішніх туристичних поїздок, 2024).

Якщо Свято весни є головним зимовим святом Китаю, а Фестиваль човнів-драконів – центральною подією літа, то сезон осіннього туризму у країні розпочинається Святом середини осені (Чжунцю Цзе) – ще одним унікальним подієвим туристичним ресурсом Китаю, який відбиває національний колорит. Традиції його святкування стимулюють передусім внутрішній туризм, оскільки це сімейне свято. Кілька поколінь родичів збираються на “вечерю об’єднання” зазвичай у будинку найстарших членів родини. Стіл накривають дуже щедро, адже свято співпадає з періодом закінчення збору врожаю. Вулиці й домівки багато прикрашаються, влаштовуються різноманітні публічні заходи – вистави, народні гуляння, шоу ліхтарів, виступи команд, які виконують танці Дракона або Лева, хода у національному вбранні тощо. Ввечері всі разом ідуть на прогулянку, милуються Місяцем, веселяться, спілкуються з друзями та пригощають один одного “місячними коржиками” з побажаннями благополуччя.

Традиції святкування Чжунцю Цзе сповнені символізму, загалом характерного для китайського соціуму. Багате застілля символізує міцні сімейні зв’язки, єднання родини, добробут на наступний рік. А милуючись місячним сяйвом (свято припадає на повний Місяць), китайці вірять, що таким чином вони подумки єднаються з рідними, які знаходяться далеко і не змогли приїхати на зустріч: адже у ці хвилини ті також виходять на подвір’я та дивляться на Місяць. Тому Свято середини осені також називають Фестивалем возз’єднання.

Чжунцю Цзе також має власний кулінарний символ. На Свято середини осені китайці готують “місячні коржики” (юєбін) – невеличке кругле печиво з різноманітною начинкою – солодкою, солоною або пікантною. Зверху коржики прикрашають візерунками або ієрогліфами-побажанням. Такі коржики раніше виготовлялися у кожній родині та дарувалися родичам, друзям, сусідам на знак побажання добробуту, успіху, благополуччя та щастя. Зараз юєбін виготовляють

також кондитерські фірми. Їх можна придбати у спеціалізованих магазинах, а продавати їх починають ще наприкінці літа.

Туристи, що відвідують Китай у ці дні, купують "місячні коржики" в якості сувенірів, оскільки попри певне "осучаснення" традиційної рецептури, це печиво зберігає унікальний та оригінальний вигляд, а традиційні китайські начинки, наприклад, паста з насіння лотоса, пюре з водяного каштану чи солоний жовток качинового яйця, надають виробам незвичний смак і неповторний колорит. А якщо коржики випікалися у зробленій вручну формі з різьбленням, це ще більше збільшує унікальність сувеніру. Ці форми можуть зберігатися у родинях впродовж багатьох поколінь. Отже, "місячні коржики" є одним з символів китайської ідентичності.

2024 року, щоб збільшити кількість відвідувачів, органи влади, туристичні оператори та екскурсійні бюро на святкові дні розробили велику програму різноманітних заходів з метою стимуляції, зокрема, нічного культурного туризму. Бажаючим пропонувалися тематичні нічні екскурсії мальовничими місцями, звідки туристи могли милуватися місячним сяйвом, у тому числі за допомогою великих світлодіодних екранів, прогулянки на човнах під Місяцем, різноманітні ярмарки, участь у шоу ліхтарів, коли тисячі невеличких вогників пускають по воді або відправляють у повітря, вірячи, що разом з ними на неба летять людські молитви і побажання.

Фахівці туристичної галузі пов'язували зі Святом середини осені 2024 року надії на подальше відновлення туристичної сфери, особливо за рахунок внутрішнього туризму. Адже національні традиції, що передбачають зустріч за святковим столом рідних і близьких, як би далеко вони не знаходилися один від одного, є важливою мотивацією вирушити у подорож. За підрахунками компанії China Mobile, провідного оператора мобільного зв'язку, в ці святкові дні кожен житель Китаю для зустрічі з родичами проїхав у середньому 253 км (У Китаї під час свята Середини осені спостерігався туристичний бум, 2024). А за осінній "золотий тиждень" невдовзі після Фестивалю середини осені (1–7 жовтня 2024 року), китайці здійснили 765 млн внутрішніх поїздок, що, як звітувало Міністерство культури і туризму, на 10,2% перевищило аналогічні показники 2019 року (Jingjing, 2024).

Отже, 2024 рік виявився для туристичної галузі КНР загалом успішним. Відновлення індустрії подорожей відбувалося передусім за рахунок розвитку внутрішнього туризму. Як звітувало профільне міністерство, за цей період у Китаї було зафіксовано 5,615 млрд внутрішніх подорожей, що склало +14,8% до 2023 року (Внутрішній турпотік Китаю у 2024 році перевищив 5,6 млрд людей за раз, 2025). В'їзний туризм відновлювався повільніше. За даними Tradinge Economis, 2024 року країну відвідало 26,94 млн гостей, не рахуючи екскурсантів (тобто подорожуючих без ночівлі), а також відвідувачів з Тайваню. Роком раніше цей показник був вдвічі меншим – 13,78 млн (Tourist Arrivals, 2024).

Подальший процес відновлення туристичного ринку Китаю був пов'язаний із зимовим туристичним сезоном. З метою його підготовки наприкінці 2024 року у самому Китаї й за його межами розгорнулася масштабна кампанія рекламування туристичних ресурсів дестинації та нових туристичних пропозицій. Її серцевиною, основною ідеєю, була обрана нематеріальна культурна спадщина Китаю як унікальний внесок народу до скарбниці духовних багатств людства. Центральною подією сезону, із зрозумілих причин, було святкування Місячного Нового року-2025.

У грудні 2024 року ЮНЕСКО внесла свято до Списку нематеріальної культурної спадщини людства. Ця подія, а також те, що влітку до Всесвітньої культурної спадщини був номінований історичний центр китайської столиці (об'єкт "Центральна вісь Пекіна"), дали можливість Міністерству культури і туризму КНР, місцевій

владі та туристичному бізнесу створити і запропонувати нові туристичні продукти. Акцент робився на те, що Китай вперше зустрічає Новий рік після надання святу престижного статусу, і ця подія свідчить про багатство та унікальність китайської культури. Ідея ексклюзивності як самого Фестивалю весни, так і національних китайських традицій стала провідною під час святкування, адже Китай найбільше за інші держави світу представлений у Списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО – 44 елементи (Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity, 2024).

Тому не дивно, що і підготовка до свята, й саме святкування відзначилися грандіозними масштабами. Ще під час пандемії у Китаї був розроблений план, що передбачав будівництво впродовж наступних п'яти років (2021–2025) двадцяти музеїв нематеріальної культурної спадщини національного рівня. Крім того, у провінціях планувалося створювати музеї місцевого рівня, а до інвестування в їхнє будівництво запрошувалися місцеві органи влади і приватний бізнес (У 14-у п'ятирічку в Китаї буде створено 20 державних музеїв нематеріальної культурної спадщини, 2021).

Центральною інституцією, на яку було покладено місію опікуватися збереженням і демонстрацією найкращих зразків китайської нематеріальної культурної спадщини, став Музей мистецтв і ремесел, що відкрився 2022 року. Напередодні Фестивалю весни-2025 у ньому була організована велика тематична виставка, присвячена китайській традиції зустрічі Нового року. До її програми було включено не лише відповідну експозицію, але й тематичні семінари, виступи майстрів традиційних ремесел з демонстрацією свого мистецтва та майстер-класи для бажаючих спробувати себе у певному ремеслі (Experience Chinese New Year Through Intangible Cultural Heritage, 2024). Подібні заходи місцевого масштабу відбулися у багатьох китайських провінціях, даючи змогу усім бажаючим ознайомитися з нематеріальною культурною спадщиною народу. З метою поширення знань про китайські культурні традиції Міністерство іноземних справ запросило на святкування Нового року до міста Ланфан дипломатів країн Європейського союзу з родинами (The Department of European Affairs of the Ministry of Foreign Affairs..., 2025). Серед організаційних заходів, покликаних стимулювати в'їзний і внутрішній туризм, слід згадати дозвіл на безвізове перебування у країні з туристичною метою до 240 годин та збільшення зимового “золотого тижня” до восьми днів, ухвалених урядом у листопаді – грудні 2024 року.

Велика програма святкових заходів розгорнулася під час мяохуей – китайських традиційних храмових ярмарків, які здавна організовувалися під час свят при буддистських і даоських храмах. Раніше у такий спосіб ченці стимулювали вірян купувати різноманітні товари і таким чином підтримувати храм. Зараз храмові ярмарки перетворилися на масові гуляння з танцями Дракона і Лева, виступами мистецьких колективів та майстрів пекінської опери, акробатичними етюдами, шоу квітів, вогнів або льодових скульптур, а також з потужною кулінарною складовою. 2025 року головним девізом мяохуей була проголошена популяризація нематеріальної культурної спадщини Китаю. На ярмарках проходили виставки виробів декоративно-прикладного мистецтва, майстри з цукрового живопису, кераміки, вирізання з паперу, виготовлення новорічних картин “няньхуа”, інших традиційних ремесел виготовляли свою продукцію на очах відвідувачів та проводили майстер-класи, на яких усі бажаючі могли своїми руками виготовити аутентичні сувеніри (Beijing's Spring Festival Temple Fairs in 2025, 2025).

Цікаво, що у підбитті підсумків туристичних подорожей, здійснених китайцями та іноземними гостями за зимовий “золотий тиждень” 2025 року (28 січня – 4 лютого), були окремо виділені міста, до програми відвідування яких входило знайомство з

нематеріальною культурною спадщиною Китаю (Graphics: Spring Festival tourism and consumption boom in China, 2025). Зокрема Strip, одна з найбільших китайських туристичних компаній, відзвітувала про збільшення бронювань для туристичних подорожей у півтора рази до міст Шицзячжун (північ Китаю), Фучжоу (південний схід) і майже вдвічі – до міста Сіань (північний захід), представивши їх як "напрямки, які демонструють нематеріальну культурну спадщину".

У такому підході є креативність і раціональність, оскільки, наприклад, місто Шицзячжун, адміністративний центр провінції Хебей, у туристичних путівниках позиціонується як індустріальний центр з невеликою кількістю пам'яток і цікавих для гостей місць. Рекламна кампанія з популяризації нематеріальної культурної спадщини позиціонувала регіон як центр унікальних ремесел (виготовлення фігурок з кольорового тіста, виробів з соломи тощо), і тим самим сприяла збільшенню туди туристичних потоків.

Провінція Фуцзянь, центром якої є місто Фучжоу, славиться своєю культурою чаю. 2022 року китайська традиційна техніка виробництва чаю була номінована до Списку Нематеріальної культурної спадщини, і туроператори активно використовували цей факт, пропонуючи туристичні продукти, пов'язані із знайомством з чайними традиціями Китаю. До речі, регіон представлений у списку ще одним об'єктом – китайським ляльковим театром провінції Фуцзянь.

Місто Сіань на північному заході Китаю (провінція Шеньсі) є значним культурним центром, яке для іноземних туристів асоціюється передусім з некрополем імператора Цинь Ші-хуанді (Теракотова армія), Великою і Малою пагодами диких гусей, а також тим, що звідси починався Великий Шовковий шлях. Водночас провінція Шеньсі є центром таких традиційних китайських занять, як опера Цинь, театр тіней, мистецтво каліграфії, художнє вирізання з паперу, оригінальна музична культура. Деякі з цих об'єктів включені до Списку Нематеріальної культурної спадщини людства.

Загалом можна констатувати, що заходи, спрямовані на стимуляцію подорожування, мали позитивний ефект. За святкові вісім днів країну відвідало 958 тисяч іноземних туристів, що на 22,9% більше, ніж за аналогічний період минулого року (Liang, 2025). Кількість внутрішніх поїздок досягла показника у 501 млн (+5,9% до аналогічного періоду минулого року), а видатки туристів у ці дні перевищили 92,5 млрд доларів (+7%) (Liu & Taylor, 2025).

За прогнозами фахівців, туристична галузь Китаю має швидко відновитися за умови проведення керівництвом держави ефективної політики (McClain, 2025). На даний час можна констатувати, що зусилля уряду, спрямовані на підтримку галузі, призвели до позитивних результатів. Ідея супроводити повернення Китаю на туристичний ринок масштабною кампанією з рекламування його духовних багатств, у центрі якої була нематеріальна культурна спадщина, дала позитивний ефект. Так, за даними Strip, у 7,5 разів порівняно з минулим роком виросли продаж білетів на традиційні новорічні святкові заходи (храмові ярмарки, фестивалі ліхтарів тощо) серед іноземних туристів (Liang, 2025). Перше півріччя туристична галузь Китаю закінчила з показниками внутрішнього туризму у 3,28 млн подорожей, що на 20% перевищили дані минулорічного аналогічного періоду, позитивну динаміку продемонстрував також сектор міжнародного туризму (За підсумками першого півріччя 2025 року внутрішній турпотік у Китаї перевищив 3,28 млрд людей за раз..., 2025). Залучення нематеріальної культурної спадщини, традицій китайського народу було важливою складовою цього процесу.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Для сучасного Китаю ознайомлення людства зі своєю багатою культурною спадщиною – унікальними

природними та історико-архітектурними пам'ятками, а також національними культурними традиціями – на межі ХХ–ХХІ століть є одним з його пріоритетів. Це сприяє формуванню позитивного іміджу держави на міжнародній арені, а тому залишається важливим напрямом політики керівництва, яке за допомогою “м'якої сили” прагне збільшити популярність Китаю на міжнародній арені.

Давня, багата й оригінальна культура Китайської Народної Республіки стимулює міжнародний туризм, перетворюючи Китай на популярну туристичну дестинацію. Заходи китайського керівництва щодо ознайомлення світу зі звичаями і традиціями народу, у тому числі з оригінальними національними святами, позитивно відобразилися на розвитку туристичної галузі і стали важливим інструментом її відновлення після пандемії. Нематеріальна культурна спадщина Китаю є невичерпним джерелом для збільшення асортименту туристичних ресурсів країни. Вивчення досвіду КНР щодо використання у туристичній галузі нематеріальної культурної спадщини, підтримки традиційних промислів і ремесел, як і діяльність, спрямована на збереження й популяризацію аутентичних свят і соціальних практик, створення на їхній базі оригінальних туристичних продуктів, може допомогти вітчизняним фахівцям при відновленні сфери міжнародного туризму після закінчення війни.

Конфлікт інтересів

Автор не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Басюк, Д. (2020). Стан і перспективи розвитку українсько-китайського співробітництва у туристичній сфері. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм*, 3(1), 46–54.
- Басюк, Д. І., Мостенська, Т. Л., Руднева, М. Г., & Арабаджийський, О. І. (2021). Стан і перспективи розвитку готельної індустрії Китайської Народної Республіки. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*, 2, 14–20.
- Власенко, Л. В., Панкова, М. О., & Пархоменко, Е. Е. (2022). Стан та перспективи розвитку виїзного туризму з КНР до України. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*, 5, 28–35.
- Внутрішній турпотік Китаю у 2024 році перевищив 5,6 млрд людей за раз. (2025, Січень 23). *CGTN*.
<https://ukrainian.cri.cn/2025/01/23/ARTI1737614716740298>
- Гапоненко, Г., Євтушенко, О., & Шамара, І. (2024). Особливості розвитку культурного туризму в Китаї. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*, 20, 52–59.
- Гомов, Д. В. (2007–2008). Туристична індустрія Китаю: сучасний стан та перспективи розвитку (за матеріалами інтернет-джерел). *Українська орієнталістика*, 2–3, 251–256.
- Добрянська, Н. А., Лебедева, В. В., Крупіца, І. В., & Шашина, А. В. (2024). Міжнародне регулювання туристської діяльності Китаю як основа застосування досвіду для вітчизняної економіки. *Український журнал прикладної економіки та техніки*, 9(1), 256–260.

- Дорош, Л., & Яблонська, М. (2021). "М'яка" сила Китаю: оцінка ефективності та реакція на сучасні виклики. *Гуманітарні візії*, 7(2), 22–27.
- Д'якова, Є. О. (2013). Співробітництво між Україною та Китайською Народною Республікою в сфері туризму. *Географія та туризм*, 25, 18–25.
- Ель, Д. (2022, Грудень 07). Китай відмовляється від політики "нульового COVID". *DW*.
<https://www.dw.com/uk/protesti-podiali-kitaj-vidmovlaetsa-vid-politiki-nulovogo-covid/a-64003879>
- Жарикова, А. (2023, Березень 14). Китай вперше з початку пандемії повністю відкриває кордони для іноземців. *Економічна правда*.
<https://epravda.com.ua/news/2023/03/14/698020/>
- За підсумками першого півріччя 2025 року внутрішній турпотік у Китаї перевищив 3,28 млрд людей за раз, що на 20,6% більше, ніж за аналогічний період минулого року. (2025, Серпень 04). *CGTN*.
<https://ukrainian.cgtv.com/2025/08/04/ARTI1754292806265980>
- Китай дозволить безвізовий в'їзд громадянам п'яти країн ЄС. (2023, Листопад 24). *Дзеркало тижня*.
<https://zn.ua/ukr/POLITICS/kitaj-dozvolit-bezvizovij-vjizd-hromadjanam-pjati-krajinj-es.html>
- Китай опублікував новий п'ятирічний план розвитку культури і туризму. (2021, Червень 06). *China Radio International Online*.
<https://ukrainian.cri.cn/culture/3425/20210604/672215.html>
- Китай скасовує карантин для мандрівників з 8 січня. (2022, Грудень 08). *Суспільне. Новини*.
<https://susplne.media/346984-kitaj-skasovue-karantin-dla-mandrivnikiv-z-8-sicna/>
- Кіктенко, В. О. (2015). "Китайська мрія" як теорія нового етапу модернізації КНР. *Східний світ*, 3, 106–114.
- Кіктенко, В. О. (2021). Роль теорії "м'якої сили" у створенні нового образу Китаю. *Китаєзнавчі дослідження*, 1–2, 39–50.
- Кошова, Ю. О. (2018). Символіка ритуальної їжі у святкуванні китайського Нового року. *Українське релігієзнавство*, 87, 95–104.
- Лебедева, І. М. (2025). Традиційні національні свята як фактор розвитку туристичної галузі Китаю. У *Ad orbem per linguas. До світу через мови*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Людина і цифрове суспільство: когніція – мова – освіта – дискурс". Частина 1 (с. 449–451). Київ: Видавничий центр КНЛУ.
- Лу, Б. (2023). культурний вимір "м'якої сили" Китаю. *Історико-політичні процеси сучасного світу*, 48, 63–73.
- Лущик, М., & Витрикуш, П. (2022). Китай як суб'єкт міжнародного туристичного ринку. *Часопис соціально-економічної географії*, 32, 99–109.
- Мандрик, П. (2025, Січень 02). Китай очікує зростання туризму під час святкування свого Нового року. *Київ24*.
<https://kyiv24.news/news/kytaj-ochikuye-zrostannya-turyzmu-pid-chas-svyatkuvannya-svogo-novogo-roku>
- Мандрик, І., & Гнедько, К. (2018). Специфіка розвитку туристичної сфери Китаю. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 10(383), 184–189.
- Мацькович, О. (2021, Чічень 19). М'яка сила як інструмент зовнішньої політики Китаю. *Аналітичний центр "ADAstra"*.
<https://adastra.org.ua/blog/myaka-sila-yak-instrument-zovnishnoyi-politiki-kitayu>

- Метелешко, Ю. (2023). Культурно-освітній напрям “м’якої сили” Китаю в Україні: інституційний аспект (2007–2021). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*, 4(34), 37–44.
- Метелешко, Ю. (2023). “М’яка сила” Китаю: напрями та особливості українського наукового дискурсу. *Регіональні студії*, 34, 151–156.
- Метелешко, Ю. (2023). Напрями та інституції “м’якого” впливу Китаю в Україні. *Актуальні проблеми політики*, 72, 93–100.
- Місячний Новий рік: витрати на туризм у Китаї перевищили доковідний рівень. (2024, Лютий 21). *EconomistUA*.
<https://economistua.com/misyachnyj-novyj-rik-vytraty-na-turyzm-u-kytaji-perevyshhyly-dokovidnyj-riven/>
- Романова, А. А. (2017). Особливості виїзного туристичного ринку КНР. *Бізнес Інформ*, 12(479), 48–53.
- Семененко, Г. В. (2012). Традиційна китайська культура в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 111 (ч. II), 132–137.
- Смишляев, С. (2023, Січень 08). Китай скасував карантин для подорожувальників. *DW*.
<https://www.dw.com/uk/kitaj-skasuvav-karantin-dla-podorozhuvalnikov/a64317961>
- Стафійчук, В. І., & Москаленко, А. О. (2015). Аналіз виїзного туризму Китаю та портрет китайського туриста. *Географія та туризм*, 33, 61–72.
- Ткачук, Л. (2014). Державне регулювання розвитку туризму у КНР. *Часопис соціально-економічної географії*, 16(1), 127–130.
- У 14-у п’ятирічку в Китаї буде створено 20 державних музеїв нематеріальної культурної спадщини. (2021, Червень 10). *China Radio International Online*.
<https://ukrainian.cri.cn/culture/3425/20210610/674778.html>
- У Китаї в період вихідних з нагоди свята Дуаньбу було здійснено 110 млн внутрішніх туристичних поїздок. (2024, Червень 11). *China Radio International*.
<https://ukrainian.cri.cn/2024/06/11/ARTIYu3N13X63jsREwfkI9CI240611.shtml>
- У Китаї під час свята Середини осені спостерігався туристичний бум. (2024, Вересень 19). *China Radio International*.
<https://ukrainian.cri.cn/2024/09/19/ARTIzNBYgC5UCQHwtEJ8oMNN240919.shtml>
- Чабак, Л. А. (2021). Туристичний потенціал Китаю для українців. *Китаєзнавчі дослідження*, 2, 103–111.
- Шамара, І. М., & Четверікова, І. П. (2017). Сучасний стан та проблеми розвитку туризму в Китаї. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 6, 206–211.
- Шаповалова, О. О. (2017). Туристичний напрямок особливого значення. *Україна – Китай*, 1(7).
<https://sinologist.com.ua/turistichnij-napryamok-osoblivogo-zna/>
- Шаповалова, О. О. (2019). Туризм між Китаєм та Україною: сталий розвиток на перспективу. *Україна – Китай*, 15(1).
<https://sinologist.com.ua/shapovalova-o-o-turyzm-mizh-kytayem-ta-ukrayinoyu-stalyj-rozvytok-na-perspektyvu/>
- Beijing’s Spring Festival Temple Fairs in 2025. (2025, January 23). *Beijing, China*.
https://english.beijing.gov.cn/beijinginfo/culture/culturecalendar/activity/202501/t20250123_3997300.html
- Breast cancer survivors among paddlers in Dragon Boat demonstration at Paris 2024. (2024). *International Canoe Federation*.
<https://www.canoeicf.com/news/breast-cancer-survivors-among-paddlers-dragon-boat-demonstration-paris-2024>

- "China travel" continues to heat up as impact of visa-free policies grows. (2025, January 23). *People's Daily Online*.
<https://en.people.cn/n3/2025/0123/c90000-20269722.html>
- China's Tourism Industry Set for Growth in 2025 with Longer Public Holidays. (2025, January 01). *TTW*.
<https://www.travelandtourworld.com/news/article/chinas-tourism-industry-set-for-growth-in-2025-with-longer-public-holidays/>
- Dongdong, Ch., & Bondar, A. (2022). Popularization of chinese national traditional kinds of sports. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*, 6(151), 9–13.
[https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.6\(151\).01](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.6(151).01)
- Eberhard, W. (1958). *Chinese Festivals*. New York: H. Wolff.
- Experience Chinese New Year Through Intangible Cultural Heritage. (2024, December 27). *Beijing, China*.
https://english.beijing.gov.cn/beijinginfo/culture/culturecalendar/exhibit/202501/t20250108_3983090.html
- Graphics: Spring Festival tourism and consumption boom in China. (2025, February 05). *CGTN*.
<https://news.cgtn.com/news/2025-02-05/Spring-Festival-tourism-and-spending-surge-in-China-1AKjSoAbRu0/p.html>
- Jingjing, M. (2024, October 09). China's Golden Week holidays record 765m domestic trips. *People's Daily Online*.
<http://en.people.cn/n3/2024/1009/c90000-20227033.html>
- Key results. International tourist arrivals recover pre-pandemic levels in 2024. (2025). *World Tourism Barometer*, 23(1), 3–4.
- Law of the People's Republic of China on Intangible Cultural Heritage. (2011, February 25).
<https://www.wipo.int/wipolex/en/text/336567>
- Liang, R. (2025, February 06). Inbound tourism sees record growth during 2025 Spring Festival holidays. *The Global Times*.
<https://www.globaltimes.cn/page/202502/1327916.shtml>
- Liu, J., & Tayir, H. (2025, February 05). China touts record spending over Lunar New Year holiday. *CNN Business*.
<https://edition.cnn.com/2025/02/05/business/china-record-spending-lunar-new-year-intl-hnk/index.html>
- McClain, J. (2025, October 27). China's tourism ties deeper across asia amid global recovery. *Tourism Review News*.
<https://www.tourism-review.com/chinas-tourism-impacts-regional-economies-news15159>
- Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. China. (2024). *UNESCO. List of Intangible Cultural Heritage*.
[https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country\[\]=00045&multinational=3#tabs](https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country[]=00045&multinational=3#tabs)
- The Department of European Affairs of the Ministry of Foreign Affairs Organizes Diplomatic Envoys in China to Appreciate Intangible Cultural Heritage and Rejoice in the Chinese New Year. (2025, February 08). *Ministry of Foreign Affairs The People's Republic of China*.
https://www.mfa.gov.cn/eng/xw/wjbxw/202502/t20250208_11551564.html
- Tourist Arrivals. (2024). *Trading Economics*.
<https://tradingeconomics.com/country-list/tourist-arrivals>

REFERENCES

- Basiuk, D. (2020). Stan i perspektyvy rozvytku ukrainsko-kytayskoho spivrobitnytstva u turystychnii sferi. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Serii: Turyzm*, 3(1), 46–54.
- Basiuk, D.I., Mostenska, T.L., Rudnieva, M.H., & Arabadzhyiskyi, O.I. (2021). Stan i perspektyvy rozvytku hotelnoi industrii Kytayskoi Narodnoi Respubliky. *Industriia turyzmu i hostynnosti v Tsentralnii ta Skhidnii Yevropi*, 2, 14–20.
- Vlasenko, L.V., Pankova, M.O., & Parkhomenko, E.E. (2022). Stan ta perspektyvy rozvytku vyiznogo turyzmu z KNR do Ukrainy. *Industriia turyzmu i hostynnosti v Tsentralnii ta Skhidnii Yevropi*, 5, 28–35.
- Vnutrishnii turpotik Kytau u 2024 rotsi perevyschyv 5,6 mlrd liudei za raz. (2025, Sichen 23). *CGTN*.
<https://ukrainian.cri.cn/2025/01/23/ARTI1737614716740298>
- Haponenko, H., Yevtushenko, O., & Shamara, I. (2024). Osoblyvosti rozvytku kulturnoho turyzmu v Kytai. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*, 20, 52–59.
- Homov, D.V. (2007–2008). Turystychna industriia Kytau: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku (za materialamy internet-dzherel). *Ukrainska oriientalistyka*, 2–3, 251–256.
- Dobrianska, N.A., Lebedieva, V.V., Krupitsa, I.V., & Shashyna, A.V. (2024). Mizhnarodne rehuliuвання turystskoi diialnosti Kytau yak osnova zastosuvannya dosvidu dlia vitchyznianoï ekonomiky. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*, 9(1), 256–260.
- Dorosh, L., & Yablonska, M. (2021). “Miaka” syla Kytau: otsinka efektyvnosti ta reaktsiia na suchasni vyklyky. *Humanitarni vizii*, 7(2), 22–27.
- Diakova, Ye.O. (2013). Spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Kytayskoiu Narodnoi Respublikoiu v sferi turyzmu. *Heohrafiia ta turyzm*, 25, 18–25.
- El, D. (2022, Hruden 07). Kytai vidmovliaietsia vid polityky “nulovoho COVID”. *DW*.
<https://www.dw.com/uk/protesti-podiali-kitaj-vidmovlaetsia-vid-politiki-nulovogo-covid/a-64003879>
- Zharykova, A. (2023, Berezen 14). Kytai vpershe z pochatku pandemii povnistiu vidkryvaie kordony dlia inozemtsiv. *Ekonomichna pravda*.
<https://epravda.com.ua/news/2023/03/14/698020/>
- Za pidsumkamy pershoho pivrichchia 2025 roku vnutrishnii turpotik u Kytai perevyschyv 3,28 mlrd liudei za raz, shcho na 20,6% bilshе, nizh za analohichnyi period mynuloho roku. (2025, Serpen 04). *CGTN*.
<https://ukrainian.cgtn.com/2025/08/04/ARTI1754292806265980>
- Kytai dozvolyt bezvizovyi vizd hromadianam piaty krain YeS. (2023, Lystopad 24). *Dzerkalo tyzhnia*.
<https://zn.ua/ukr/POLITICS/kitaj-dozvolit-bezvizovij-vjzhd-hromadjanam-pjati-krajinj-es.html>
- Kytai opublikuvav novyi piatyrichnyi plan rozvytku kultury i turyzmu. (2021, Cherven 06). *China Radio International Online*.
<https://ukrainian.cri.cn/culture/3425/20210604/672215.html>
- Kytai skasovuie karantyn dlia mandrivnykiv z 8 sichnia. (2022, Hruden 08). *Suspilne. Novyny*.
<https://suspilne.media/346984-kitaj-skasovue-karantin-dla-mandrivnykiv-z-8-sicna/>
- Kiktenko, V.O. (2015). “Kytayska mriia” yak teoriia novoho etapu modernizatsii KNR. *Skhidnyi svit*, 3, 106–114.

- Kiktenko, V.O. (2021). Rol teorii "miakoi syly" u stvorenni novoho obrazu Kytaiu. *Kytaieznavchi doslidzhennia*, 1–2, 39–50.
- Lu, B. (2023). kulturnyi vymir "miakoi syly" Kytaiu. *Istoryko-politychni protsesy suchasnoho svitu*, 48, 63–73.
- Koshova, Yu.O. (2018). Symvolika rytualnoi yizhi u sviatkuvanni kytaiskoho Novoho roku. *Ukrainske relihiieznavstvo*, 87, 95–104.
- Lebedieva, I.M. (2025). Tradytsiini natsionalni sviata yak faktor rozvytku turystychnoi haluzi Kytaiu. U *Ad orbem per linguas. Do svitu cherez movy* : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Liudyna i tsyfrove suspilstvo: kohnitsiia – mova – osvita – dyskurs". Chastyna 1 (s. 449–451). Kyiv: Vydavnychi tsestr KNLU.
- Lushchuk, M., & Vytrykush, P. (2022). Kytai yak subiekt mizhnarodnoho turystychnoho rynku. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafi*, 32, 99–109.
- Mandryk, P. (2025, Sichen 02). Kytai ochikuie zrostannia turyzmu pid chas sviatkuvannia svoho Novoho roku. *Kyiv24*.
<https://kyiv24.news/news/kytaj-ochikuye-zrostannya-turyzmu-pid-chas-svyatkuvannya-svogo-novogo-roku>
- Mandryk, I., & Hnedko, K. (2018). Spetsyfika rozvytku turystychnoi sfery Kytaiu. *Naukovyi visnyk Shkhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 10(383), 184–189.
- Matskovych, O. (2021, Chichen 19). Miaka syla yak instrument zovnishnoi polityky Kytaiu. *Analychnyi tsestr "ADASTRA"*.
<https://adastra.org.ua/blog/myaka-sila-yak-instrument-zovnishnoyi-politiki-kitayu>
- Meteleshko, Yu. (2023). Kulturno-osvitnii napriam "miakoi syly" Kytaiu v Ukraini: instytutsiinyi aspekt (2007–2021). *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho*, 4(34), 37–44.
- Meteleshko, Yu. (2023). "Miaka syla" Kytaiu: napriamy ta osoblyvosti ukrainskoho naukovoho dyskursu. *Rehionalni studii*, 34, 151–156.
- Meteleshko, Yu. (2023). Napriamy ta instytutsii "miakoho" vplyvu Kytaiu v Ukraini. *Aktualni problemy polityky*, 72, 93–100.
- Misiachnyi Novyi rik: vytraty na turyzm u Kytai perevyshchyly dokovidnyi riven. (2024, Liuty 21). *EconomistUA*.
<https://economistua.com/misyachnyj-novyj-rik-vytraty-na-turyzm-u-kytai-perevyshhyly-dokovidnyj-riven/>
- Romanova, A.A. (2017). Osoblyvosti vyiznoho turystychnoho rynku KNR. *Biznes Inform*, 12(479), 48–53.
- Semenenko, H.V. (2012). Tradytsiina kytaiska kultura v umovakh hlobalizatsii. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 111 (ch. II), 132–137.
- Smyshliaiev, S. (2023, Sichen 08). Kytai skasuvav karantyn dlia podorozhuvalnykiv. *DW*.
<https://www.dw.com/uk/kitaj-skasuvav-karantin-dlia-podorozhuvalnykiv/a-64317961>
- Stafiichuk, V.I., & Moskalenko, A.O. (2015). Analiz vyiznoho turyzmu Kytaiu ta portret kytaiskoho turysta. *Heohrafiia ta turyzm*, 33, 61–72.
- Tkachuk, L. (2014). Derzhavne rehuliuвання rozvytku turyzmu u KNR. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafi*, 16(1), 127–130.
- U 14-u piatyrychku v Kytai bude stvoreno 20 derzhavnykh muzeiv nematerialnoi kulturnoi spadshchyny. (2021, Cherven 10). *China Radio International Online*.
<https://ukrainian.cri.cn/culture/3425/20210610/674778.html>
- U Kytai v period vykhidnykh z nahody sviata Duanu bulo zdiisнено 110 mln vnutrishnykh turystychnykh poizdok. (2024, Cherven 11). *China Radio International*.
<https://ukrainian.cri.cn/2024/06/11/ARTIYu3N13X63jsREwfkI9CI240611.shtml>

- U Kytai pid chas sviata Seredyny oseni sposterihavsia turystychnyi bum. (2024, Veresen 19). *China Radio International*.
<https://ukrainian.cri.cn/2024/09/19/ARTIzNBYgC5UCQHwtEJ8oMNN240919.shtml>
- Chabak, L.A. (2021). Turystychnyi potentsial Kytaiu dlia ukrainsiv. *Kytaieznavchi doslidzhennia*, 2, 103–111.
- Shamara, I.M., & Chetverikova, I.P. (2017). Suchasnyi stan ta problemy rozvytku turyzmu v Kytai. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*, 6, 206–211.
- Shapovalova, O.O. (2017). Turystychnyi napriamok osoblyvoho znachennia. *Ukraina – Kytai*, 1(7).
<https://sinologist.com.ua/turistichnij-napryamok-osoblivogo-zna/>
- Shapovalova, O.O. (2019). Turyzm mizh Kytaiem ta Ukrainoiu: stalji rozvytok na perspektyvu. *Ukraina – Kytai*, 15(1).
<https://sinologist.com.ua/shapovalova-o-o-turyzm-mizh-kytayem-ta-ukrayinoyu-stalij-rozvytok-na-perspektyvu/>
- Beijing's Spring Festival Temple Fairs in 2025. (2025, January 23). *Beijing, China*.
https://english.beijing.gov.cn/beijinginfo/culture/culturecalendar/activity/202501/t20250123_3997300.html
- Breast cancer survivors among paddlers in Dragon Boat demonstration at Paris 2024. (2024). *International Canoe Federation*.
<https://www.canoeicf.com/news/breast-cancer-survivors-among-paddlers-dragon-boat-demonstration-paris-2024>
- “China travel” continues to heat up as impact of visa-free policies grows. (2025, January 23). *People's Daily Online*.
<https://en.people.cn/n3/2025/0123/c90000-20269722.html>
- China's Tourism Industry Set for Growth in 2025 with Longer Public Holidays. (2025, January 01). *TTW*.
<https://www.travelandtourworld.com/news/article/chinas-tourism-industry-set-for-growth-in-2025-with-longer-public-holidays/>
- Dongdong, Ch., & Bondar, A. (2022). Popularization of chinese national traditional kinds of sports. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*, 6(151), 9–13.
[https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.6\(151\).01](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.6(151).01)
- Eberhard, W. (1958). *Chinese Festivals*. New York: H. Wolff.
- Experience Chinese New Year Through Intangible Cultural Heritage. (2024, December 27). *Beijing, China*.
https://english.beijing.gov.cn/beijinginfo/culture/culturecalendar/exhibit/202501/t20250108_3983090.html
- Graphics: Spring Festival tourism and consumption boom in China. (2025, February 05). *CGTN*.
<https://news.cgtn.com/news/2025-02-05/Spring-Festival-tourism-and-spending-surge-in-China-1AKjSoAbRu0/p.html>
- Jingjing, M. (2024, October 09). China's Golden Week holidays record 765m domestic trips. *People's Daily Online*.
<http://en.people.cn/n3/2024/1009/c90000-20227033.html>
- Key results. International tourist arrivals recover pre-pandemic levels in 2024. (2025). *World Tourism Barometer*, 23(1), 3–4.
- Law of the People's Republic of China on Intangible Cultural Heritage. (2011, February 25).
<https://www.wipo.int/wipolex/en/text/336567>

- Liang, R. (2025, February 06). Inbound tourism sees record growth during 2025 Spring Festival holidays. *The Global Times*.
<https://www.globaltimes.cn/page/202502/1327916.shtml>
- Liu, J., & Tayir, H. (2025, February 05). China touts record spending over Lunar New Year holiday. *CNN Business*.
<https://edition.cnn.com/2025/02/05/business/china-record-spending-lunar-new-year-intl-hnk/index.html>
- McClain, J. (2025, October 27). China's tourism ties deeper across asia amid global recovery. *Tourism Review News*.
<https://www.tourism-review.com/chinas-tourism-impacts-regional-economies-news15159>
- Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. China. (2024). *UNESCO. List of Intangible Cultural Heritage*.
[https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country\[\]=00045&multinational=3#tabs](https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country[]=00045&multinational=3#tabs)
- The Department of European Affairs of the Ministry of Foreign Affairs Organizes Diplomatic Envoys in China to Appreciate Intangible Cultural Heritage and Rejoice in the Chinese New Year. (2025, February 08). *Ministry of Foreign Affairs The People's Republic of China*.
https://www.mfa.gov.cn/eng/xw/wjbxw/202502/t20250208_11551564.html
- Tourist Arrivals. (2024). *Trading Economics*.
<https://tradingeconomics.com/country-list/tourist-arrivals>

Дата надходження до редакції 05.11.2025 р.
Ухвалено до друку 20.11.2025 р.

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94: 33:297(09):291.5:316.422”312”

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.348183>

Н. О. ПРОРОЧЕНКО

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри корейської і японської філології
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)
e-mail: nataliia.prorochenko@knl.u.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9503-1197>

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА РЕЛІГІЙНО-ЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ІСЛАМСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ В СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ СИСТЕМІ

Анотація

Метою статті є комплексний аналіз історії розвитку ісламських фінансових інститутів у межах світової системи як прикладу успішної адаптації специфічних соціокультурних феноменів до глобальних умов сучасності. **Методологія** дослідження спирається на системний підхід, що дає можливість об'єднати різноманітні факти і тенденції у комплексну картину еволюції ісламських фінансових інститутів і визначити ефективність їхнього функціонування в рамках глобальної економіки. Використовувались інформаційний, цивілізаційний, проблемно-хронологічний, структурно-функціональний підходи і метод порівняльного аналізу. **Наукова новизна** визначається аналізом природи сучасних ісламських фінансових інститутів та процесу їх перетворення на глобальну систему в контексті досвіду міжцивілізаційної взаємодії. **Результати дослідження.** Доведено, що зі зростанням мусульманського населення в світі зростає попит на ісламські фінансові послуги, які відображають культурні та релігійні переконання віруючих. Визначено, що в основі ісламської фінансової моделі лежать морально-етичні принципи, які обумовлюють виконання ними широкого спектру соціальних функцій, що у поєднанні з продемонстрованою стійкістю до криз дозволило їм перетворитися на глобальну систему, здатну запропонувати альтернативу традиційним фінансовим моделям. Огляд досліджень ісламських фінансових інституцій показав, що вони перетворилися на повноцінну глобальну систему, здатну запропонувати альтернативу традиційним фінансовим моделям, особливо в контексті етичного інвестування, соціальної справедливості, розподілу ризиків та соціальної відповідальності. Позитивна динаміка розвитку і поширення ісламських фінансових інструментів є прикладом успішної адаптації специфічних традиційних норм ісламської цивілізації до сучасних глобальних умов. Важливим вважаємо також зворотний рух, що спостерігається зараз – прилучення до ісламського економічного продукту носіїв інших цивілізаційних традицій.

Ключові слова: мусульмани, ісламські фінансові інститути, шаріат, міжцивілізаційна взаємодія.

HISTORY OF DEVELOPMENT AND RELIGIOUS AND ETHICAL FOUNDATIONS OF ISLAMIC FINANCIAL INSTITUTIONS IN THE MODERN GLOBAL SYSTEM

Abstract

The purpose of this article is to provide a comprehensive analysis of the history of Islamic financial institutions within the global system as an example of the successful adaptation of specific sociocultural phenomena to the global conditions of the modern world. **The methodology** is based on a systems approach, which allows for the integration of various facts and trends into a holistic picture of the evolution of Islamic financial institutions and the assessment of their effectiveness within the global

economy. The study employs informational, civilizational, problem-chronological, structural-functional approaches, as well as the method of comparative analysis. **The scientific novelty** lies in the analysis of the nature of modern Islamic financial institutions and the process of their transformation into a global system in the context of inter-civilizational interaction. **Research results.** The study demonstrates that with the growth of the global Muslim population—both within and beyond the traditional regions of Islamic influence—there is an increasing demand for Islamic financial services that reflect the cultural and religious beliefs of adherents. It is established that the Islamic financial model is grounded in moral and ethical principles, which define its broad spectrum of social functions, such as the development of socially significant projects, the reduction of social inequality, and the promotion of public welfare. Combined with its demonstrated resilience to crises, these features have enabled Islamic finance to evolve into a global system capable of offering an alternative to conventional financial models. A review of studies on Islamic financial institutions has shown that they have evolved into a fully-fledged global system capable of offering an alternative to traditional financial models, particularly in the context of ethical investing, social justice, risk sharing, and social responsibility. The positive dynamics of the development and spread of Islamic financial instruments is an example of the successful adaptation of specific traditional norms of Islamic civilization to modern global conditions. We also consider the reverse movement currently being observed to be important – the adoption of Islamic economic products by representatives of other civilizational traditions.

Keywords: Muslims, Islamic financial institutions, Sharia, inter-civilizational interaction.

Вступ. В умовах зростання турбулентності світових процесів актуальним залишається пошук моделей, як здатні забезпечити суспільний розвиток, оптимістичну перспективу і захист культурної парадигми соціуму. Попри високий ступінь глобалізації, сучасна людська спільнота зберігає цивілізаційну різноманітність, що є одним із найважливіших її надбань. Зокрема, ізраїльський соціолог Ш. Ейзенштадт розглядає сучасний світ як сукупність множини культурних програм сучасності, яким відповідають власні інституціональні моделі і у яких важливою складовою залишається релігійний фактор (Eisenstadt, 2002).

Однією з пасіонарних цивілізацій сучасності є ісламська. На 2020 р. чисельність мусульман досягла 2 млрд, що становить 25,6% усіх людей світу. Кількість мусульман продовжує зростати найвищими у світі темпами завдяки демографічним факторам, а їхній середній вік на 5 років нижче, ніж середній вік немусульман (24 проти 33). Послідовники ісламу становлять більшість населення у 53 країнах. Найбільша кількість мусульман проживає в Азійсько-Тихоокеанському регіоні – 1,2 млрд, домінують вони в регіоні Близького Сходу та Північної Африки – 414 млн, у країнах Субсахарської Африки до цієї конфесії належать 369 млн. Мусульманське населення в Європі та Північній Америці значно менше, але у період 2010 – 2020 рр. зафіксовано, що темпи його зростання у цих регіонах набагато вище, ніж немусульманського населення (Hackett, 2025).

Зазначимо, що у мусульманських країнах іслам залишається універсальною мовою дискусії, незалежно від місцевої специфіки і рівня розвитку суспільства. Релігійні приписи виступають регулятором значної частки суспільних процесів, продовжують активно впливати на менталітет мусульман, їхнє ставлення до життя, до інших народів і до сучасних проблем розвитку. Це проявляється і в успішному розвитку протягом останніх 50 років ісламських фінансових інститутів (банки, проектне фінансування, ісламське управління активами, лізингові, страхові компанії, ринок капіталів), які можуть слугувати прикладом пристосування ісламської цивілізаційної моделі до сучасного світу. Зважаючи на зростання сектору ісламських фінансових послуг у світі, наявність мусульманської громади в Україні, потенційний інтерес до України з боку мусульманських держав, вважаємо, дослідження цього питання актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям розвитку і функціонування ісламської моделі фінансової системи в сучасному світі присвячені

числені розвідки науковців. Перед усім виділимо мусульманських авторів, які зосереджують увагу на досягненнях ісламських фінансових інститутів з наголосом на їх соціально-економічних і етичних функціях, на важливості державної підтримки, що знайшло відображення у роботах А. Аслама, М. Марфуа, Й. Рахмаваті, С. Фатонаха (2023), Ф. Лона (2016). Погляд на ісламські фінансові інститути як культуру міститься у праці М. Усмани (1998), де автор на реальних прикладах діяльності ісламського банкінгу пояснює основні інструменти ісламського фінансування. Інтеграція ісламських фінансових інститутів в західні економічні системи, труднощі узгодження відповідних інструментів аналізуються у працях Р. Вілсона (2007), М. Мугала (2024), С. Малхотри (2024). Дана проблематика викликає стабільний інтерес і в українському науковому середовищі, головне в царині аналізу механізмів і ефективності функціонування ісламських фінансових інститутів, а також перспектив їх поширення в Україні (Чугаєв & Чередниченко, 2011; Мозговий, Юркевич & Субочев, 2017, 2022; Катрич, 2024; Заруцька, 2018). Визначенню впливу ісламських фінансів на соціально-економічний розвиток окремих країн і регіонів присвячена ґрунтовна розвідка В. З. Запухляка і А. Р. Заставного (2024).

Природнім чином дослідження розвитку ісламських фінансових інститутів привертає перед усім увагу економістів. Водночас, вважаємо що ця тематика є цікавою для аналізу ісламських фінансових інститутів і як соціокультурного феномену, як прикладу пристосування традиційних релігійно-етичних норм до сучасної (європейської за своїм походженням) архітектури світової економіки.

Метою статті є комплексний аналіз історії розвитку ісламських фінансових інститутів у межах світової системи як прикладу успішної адаптації специфічних соціокультурних феноменів до глобальних умов сучасності

Ми ставимо перед собою **завдання** проаналізувати процес формування сучасної структури ісламських фінансових інститутів, чинники, які вплинули на цей процес та релігійно-етичні норми, які визначають специфіку цих механізмів і їхню привабливість для сучасних послідовників ісламу і немусульман.

Методи та методологія проведеного дослідження спираються на системний підхід, що дає можливість об'єднати різноманітні факти і тенденції у комплексну картину еволюції ісламських фінансових інститутів і визначити ефективність їхнього функціонування в рамках глобальної економіки. Використовувались інформаційний, цивілізаційний, проблемно-хронологічний, структурно-функціональний підходи і метод порівняльного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна світова ісламська економічна інфраструктура налічує понад 1980 ісламських фінансових установ, які працюють у понад 90 країнах, включаючи не тільки держави регіонів традиційного поширення ісламу, а й Європи і Північної Америки ("Global Islamic finance assets", 2025). Протягом останніх десятиліть ісламські фінансово-економічні інститути стали важливою частиною міжнародної фінансової системи та одним із її найшвидше зростаючих компонентів. Сьогодні ця галузь оцінюється у 4,9 трл дол. ("State of the Global Islamic Economy report", 2025). Найбільшими учасниками ісламського фінансового ландшафту є ісламські банки, які володіють активами на суму 2,7 трл дол., тобто 70% від загальної суми (Malhotra, 2024). Дослідження "Стан світової ісламської економіки 2024–2025 рр." прогнозує, що до 2028 р. загальна сума активів, що відповідають законам шаріату, досягне 7,5 трл дол. ("State of the Global Islamic Economy report", 2025). У звіті зазначається, що у 2023 р. мусульмани витратили 2,4 трл дол. на халяльні (дозволені ісламом – авт.) продукти харчування, фармацевтичні препарати, косметику, скромний одяг, подорожі та медіа. Це на 5,5% більше, ніж

у попередньому році. Сукупний розмір світової халяльної економіки досяг 7,3 трл дол. Очолює рейтинг світової ісламської економіки 11-й рік поспіль Малайзія, за нею йдуть Саудівська Аравія, Індонезія, ОАЕ та Бахрейн. Інвестиції в компанії, що функціонують відповідно засадам ісламської економіки, у 2023–2024 фінансовому році. досягли 5,8 млрд дол. за 225 угодами ("State of the Global Islamic Economy report", 2025).

Такі економічні показники, природно привертають увагу і економістів і соціологів і істориків. Адже ще на середину ХХ ст. ісламські економічні інститути практично не існували. Природа таких інститутів спирається на принципи ісламського права (шаріата), які формувалися і різною мірою застосовувалися на протязі всієї 14-сторічної історії існування ісламської цивілізації. Причина полягає у тому, що іслам як релігія представляє собою цілісну систему світогляду і поведінки, яка містить не тільки релігійно-філософські та моральні принципи, але й приписи політичного і соціально-економічного характеру. Це дало можливість ісламським інтелектуалам об'єднати шаріатські приписи і практики соціально-економічного змісту у досить струнку концепцію ісламської економіки. Вона почала активно обговорюватися у наукових колах ісламських університетів, перед усім, Пакистану, Єгипту та Саудівської Аравії у 1960-ті роки. Потужним стимулом для розробки ісламських економічних теорій стало прагнення мусульманських країн покласти край своєму існуванню як відсталій периферії світового господарства, наміри захистити національні економіки від негативних зовнішніх впливів. Цей процес активізувався у 1970-ті роки, що стало наслідком політичних змін в мусульманських країнах, зокрема, ісламської революції в Ірані (1979 р.), яка призвела до встановлення в країні клерикального режиму на чолі з релігійною особою – Верховним духовним лідером (з 1989 р. Алі Хаменеї). Нова влада розпочала системну трансформацію суспільно-політичного устрою і економіки відповідно до норм шаріату. Значний вплив на практичну реалізацію ідей ісламської економіки мала світова енергетична криза (1973 р.), коли, в результаті різкого зростання цін на енергоносії, нафтовидобувні ісламські країни отримали суттєві фінансові вливання. Ці ресурси створили реальну можливість розпочати реалізацію планів міждержавного співробітництва мусульманських країн на принципах концепції ісламської економіки. У 1976 р. відбувся Перший всесвітній конгрес з питань ісламської економіки (м. Мекка), а Ліга ісламського світу (неурядова організація мусульманських богословів – авт.) прийняла рішення про включення вивчення "доктрини ісламської економіки" до навчальних програм всіх мусульманських університетів.

Особливістю ісламської економіки є обов'язкова наявність моральної мотивації економічної поведінки. Так само і результати економічної діяльності оцінюються не тільки в кількісних показниках, але й з позиції відповідності певним моральним засадам. А саме, принципам соціального партнерства, задоволення потреб людини, уникання нанесення шкоди та невинного ризику. Існує переконання, що одне з найважливіших питань, яке мусульманам поставлять перед Судним днем, стосується способів набуття багатства та його подальшого витрачання. Дотримання "халяльних" способів є необхідною умовою як для заробітку, так і для витрат.

Іслам розглядає будь-які економічні дії з точки зору їхньої користі для суспільства. Особиста користь є другорядним питанням. Метою господарської діяльності мусульманина проголошується піклування про всіх членів громади. Водночас, за шаріатом, кожен мусульманин повинен набувати матеріального добробуту, достатнього для забезпечення себе і близьких. Іслам освячує прагнення людини до матеріального статку, але закликає особу уникати крайнощів: і марнотратства,

і скупості. Богоугодним вважається не аскетизм, а такий рівень достатку, який забезпечує людині можливість розкрити свої здібності і задовольнити бажання.

Мусульманські економісти зазвичай використовують поняття “ефективності капіталу”, а не “вартості грошей”, яке фігурує в європейській економічній теорії. Оскільки в ісламській економічній моделі використовується принцип фінансування за рахунок власних коштів, вони, як правило, вкладаються у сектори економіки, які найбільш позитивно оцінюються ринком. Ісламська фінансова система інвестує у реальне виробництво, що захищає її від фінансових криз та дефолтів, забезпечує стабільність господарських процесів.

Перший ісламський банк (установа називалася ощадною касою) був створений у Єгипті у 1963 р. у м. Міт-Гамре за ініціативою доктора Ахмада Алі-Нагтара для залучення коштів сільського населення до інвестування виробничої діяльності. Установа функціонувала відповідно принципам шаріату, не стягуючи позиковий відсоток і розподіляючи прибуток між вкладниками. Проект виявився успішним, хоча у 1968 р. уряд призупинив діяльність банку, вірогідно через політичну чутливість до релігійно забарвленої діяльності.

Починаючи з середини 1970-х рр. процес утворення ісламських банків отримав державну і суспільну підтримку. Створюються банки в Єгипті, Йорданії, Бахреїні, Судані, Кувейті, Тунісі, Малайзії, Мавританії. Активізувалися у цей час і міждержавні зусилля щодо розбудови ісламської фінансово-економічної інфраструктури. У 1970-х рр. за рішенням Організації ісламська конференція (з 2011 р. – Організація ісламського співробітництва) були утворені Ісламський банк розвитку, Центр статистичних і соціальних досліджень, Ісламська торговельно-промислова палата, Інститут з питань взаємного страхування, Ісламський фонд розвитку та ін. Провідною кредитною установою серед них є Ісламський банк розвитку, який функціонує з 1975 р. Тоді ж було засновано перший приватний ісламський банк “Дубаї Ісламік Банк”. У 1980-ті роки починають створюватися ісламські інвестиційні товариства. Найактивніше цей процес відбувався в Єгипті: на 1987 р. тут існувало близько 180 таких товариств, а сумарний капітал коливався у межах 10-14 млрд. дол. що на той час було абсолютно безпрецедентним обсягом ощадних депозитів (“Islamic Capital Investment Companies”). Такий значний приплив коштів обумовлювався тим, що їх масово використовували єгиптяни, які працювали в арабських країнах-експортерах нафти.

На початок XXI ст. ісламські фінансово-економічні структури – інвестиційні фонди, страхові компанії, банки, біржі ісламських цінних паперів – перетворились на впливовий сектор господарського життя мусульманських країн і стали частиною світової економіки. Адже вони здобули надійну репутацію та можливості залучати великі ресурси вільного капіталу з мусульманських країн.

На теперішній час банківська система повністю регулюється ісламськими нормами в Ірані (з 1983 р.) та Судані (з 1984 р.). Пакистан планує повністю перейти на ісламську банківську модель у 2027 р. (State Bank of Pakistan, 2023, p. 23). Загалом 80% ісламських фінансових активів залишаються зосередженими на п'яти ринках: Ірану, Саудівської Аравії, Малайзії, ОАЕ та Кувейту (“Global Islamic finance assets”, 2025). Проте, ісламська банківська система продовжує зростати. На початок 2024 р. 100 провідних ісламських банків з 25 країн разом мали активи на суму 1,47 трлн дол., чисте фінансування на суму 941 млрд дол., депозити клієнтів на суму 1,04 трлн дол. та чистий прибуток на суму 23,2 млрд дол. у 2023 фінансовому році. Серед них 49 банків з Азії, 38 з Близького Сходу, 9 з Європи та 4 з Африки. Найбільшим ісламським банком у світі залишається Al Rajhi Bank, що базується в Саудівській Аравії (“Largest Islamic banks”, 2024).

Найкращою ісламською фінансовою установою світу за версією Global Finance за 2024 р. є Kuwait Finance House (KFH) – другий за величиною ісламський банк у світі. Група KFH працює в кількох регіонах світу та налічує 628 банківських відділень, 2223 банкоматів і 17 865 співробітників (Запихляк & Заставний, 2024, с. 68). Ісламські фінансові установи діють також у Європі, США та Австралії. Адже сьогодні в європейських країнах проживає 45,5 млн. мусульман, а у Північній Америці – 5,9 млн. (Hackett, 2025).

Перший ісламський банк у Європі – Islamic Banking System (пізніше перейменований у Islamic Finance House) був заснований у 1978 р. в Люксембурзі. Пізніше у Женеві було створено ісламську міжнародну фінансову групу Dar al-Mal al-Islami. Насьогодні найбільшим ісламським фінансовим центром у Західній Європі є Велика Британія. У 2004 р. тут було відкрито перший у цій країні повністю ісламський банк. Згодом у західному світі Лондон зарекомендував себе як центр фінансування, що відповідає нормам шаріату. Сьогодні понад 20 банків у Великій Британії пропонують ісламські послуги, і п'ять з цих банків повністю відповідають нормам шаріату, включаючи Al Rayan Bank, який наразі надає ісламські фінансові продукти понад 85 000 клієнтів ("Islamic finance", 2025), тут зосереджено близько 85 % активів європейського Ісламського банкінгу ("UK Islamic finance market", 2024). Інші європейські країни також досягли значних успіхів у цій галузі. Наприклад, Люксембург став першою країною євросони, яка випустила суверенний сукук (ісламські облигації), і зараз має близько 30 фондів, що відповідають нормам шаріату ("Islamic finance", 2025). У Сполучених Штатах перший інвестиційний ісламський фонд був створений у 1986 р. Сьогодні в країні діють близько 43 установ, які надають послуги відповідно норм шаріату (Mughal, 2024). В результаті чого США стали помітним учасником сектору ісламських фінансів. Наразі перешкодою подальшого розвитку є відсутність спеціальної регуляторної бази для ісламських фінансів на фоні збереження прогнозованого зростання цього ринку.

Перетворення ісламських фінансових інститутів на помітний сектор світової економіки стало поштовхом для створення навчальних і дослідницьких організацій. В якості ілюстрації звернімо увагу, зокрема на такі установи. У 1977 р. в Саудівській Аравії було засновано перший Науково-дослідний центр з ісламської економіки, де почали здійснювати прикладні дослідження в цій галузі з метою поглиблення теорії та практики її застосування в реальному світі. У 2011 р. Центр набув статусу Інституту ісламської економіки в структурі Університету короля Абдулазіза. Його головною метою проголошено "участь у встановленні глобальної економічної думки та системи, яка досягає добробуту та соціальної справедливості для людства" (Islamic Economics Institute). Інститут продовжує активну діяльність у науковій сфері, публікує дослідження, проводить семінари й виконує освітні програми для студентів та фахівців у галузі ісламської економіки та фінансів. Географія таких закладів продовжує розширюватись. У 2005 р. в Куала-Лумпурі (Малайзія) був утворений Міжнародний центр освіти з ісламських фінансів. Він представле собою державний міжнародний університет, що надає післядипломну освіту у сфері ісламських фінансів, проводить дослідження і консалтинг. Досить рано звернули увагу на цю сферу і в Європі. У 1991 р. в Лондоні Муаззамом Алі – заступником голови згадуваної вище Dar al-Mal al-Islami – був створений Інститут ісламського банкінгу та страхування. Інститут функціонує і сьогодні та зосереджує свою діяльність на освіті, проведенні тренінгів, он-лайн курсів, конференцій, має свій друкований орган – журнал New Horizon, публікує наукову літературу з ісламських фінансів. Інститут став першою організацією такого типу на Заході. Проте, зараз кількість

освітніх і наукових установ, які пов'язані з ісламськими фінансами зростає. Зокрема у Великій Британії функціонують Центри ісламської економіки/фінансів при Бізнес школах Даремського університету, Університетах Редінга і Болтона. Крім того, існує спеціалізований орган з подолання бідності – Ісламський фонд солідарності з розвитку. Ці структури об'єднують 57 країн-членів. З моменту заснування банк профінансував 12 тис. проєктів на загальну суму 182 млрд дол. (“IsDB President Dr. Al Jasser’s Address”, 2024). Варто згадати також Бухгалтерську та аудиторську організацію Ісламських фінансових інститутів, яка була заснована у 1990 р. в Алжирі (zareєстрована у Бахрейн у 1991 р.). Вона спеціалізується на розробці і впровадженні стандартів бухгалтерського обліку, аудиту і шариатських норм у ісламських фінансових установах, а також проводить навчання і семінари. З 2002 р. існує Рада Ісламських фінансових послуг, яка спеціалізується на розробці стандартів регулювання і нагляду у сфері ісламських фінансових послуг, а також проводить навчання і здійснює технічну допомогу установам ісламської фінансової індустрії. У 2006 р. розпочав свою роботу Всесвітній ісламський економічний форум, який представляє собою глобальний бізнес-форум, що об'єднує бізнесменів, урядовців, вчених і сприяє розвитку економічних зв'язків між мусульманським і немусульманським світом, організовує форуми, круглі столи, ініціює окремі проєкти. Важливим завданням цих і інших установ залишається формування таких механізмів, які б відповідали вимогам шариату й зберігали конкурентоздатність ісламських фінансових інститутів. Наприклад, показники Ісламського банку розвитку у 2024 р. продемонстрували зростання чистого прибутку на 22,5% порівняно з 2023 р. (Islamic Development Bank, 2024). Аналогічну динаміку демонструють і установи окремих держав. Так, за показником чистого прибутку ісламських банківських установ перше місце у 2024 р. посів Meezan Bank (Пакистан). За 2024 р. банк збільшив чистий прибуток на 20%, порівняно з 2023 р. (“Top 10 most profitable banks”, 2024). За словами генерального директора Group Islamic Banking Хуррама Хілала “ісламські фінанси вступають в нову еру, яка визначається масштабом, стійкістю та стратегічною інтеграцією. Прогнозоване збільшення активів на 36 відсотків відображає міцні фундаментальні показники сектору та глобальний апетит до етичних та інклюзивних фінансів” (“Global Islamic finance”, 2025).

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Ісламська модель економіки затверджує принцип поєднання матеріальної вигоди та духовних цінностей. Тому звернення до основних норм і принципів ісламської економічної теорії є важливим досвідом для формування такої моделі економічного розвитку, яка забезпечує суспільний добробут. Зі зростанням мусульманського населення в світі в цілому і поза межами регіонів традиційного поширення ісламу зокрема, збільшується попит на ісламські фінансові послуги, які відображають культурні та релігійні переконання віруючих. Водночас знання і використання ісламських фінансових інструментів надає можливість для покращення фінансових відносин з мусульманським світом, особливо з країнами Перської затоки і Південно-Східної Азії, де ісламський банкінг контролює значну частину ринку.

Огляд досліджень сучасних ісламських фінансових інституцій показує, що вони перетворилися на повноцінну глобальну систему, здатну запропонувати альтернативу традиційним фінансовим моделям, особливо в контексті етичного інвестування, соціальної справедливості, розподілу ризиків та соціальної відповідальності. Тому такі інститути приваблюють різноманітну клієнтуру, та ефективно збільшують свою частку ринку в Європі, Азії, Африці та Північній Америці. На нашу думку, позитивна динаміка розвитку і поширення ісламських фінансових інструментів є

прикладом успішної адаптації специфічних традиційних норм ісламської цивілізації до сучасних глобальних умов. Важливим вважаємо також зворотний рух, що спостерігається зараз – прилучення до ісламського економічного продукту носіїв інших цивілізаційних традицій.

Вважаємо, що вивчення конкурентних переваг ісламських фінансових інститутів на глобальному та національному рівнях в контексті осмислення досвіду міжцивілізаційної взаємодії потребує подальших досліджень.

Конфлікт інтересів

Автор не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Запухляк В.З., & Заставний, А. Р. (2024). Ісламські фінанси в глобальній економіці: соціально-економічна роль. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 4(168), 65–72.
<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2024-4-10>
- Заруцька, О. А. (2018). Ісламська економіка в Україні: перспективи та умови реалізації. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*, 2(11), 8–12.
- Катрич, О. (2024). Гармонізація східної філософії фінансів в архітектоніці світової фінансової системи. *Економіка та суспільство*, 63.
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-70>
- Мозговий, О. М., Субочев, О. В., & Юркевич, О. М. (2017). Сучасний стан індустрії ісламських фінансів: статистика якісного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*, 7, 5–10.
http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2017/4.pdf
- Мозговий, О. М., Юркевич, О. М., & Субочев, О. В. (2022). Модель банківської діяльності в доктрині ісламських фінансів. *Міжнародна економічна політика*, 2(37).
<https://doi.org/10.33111/iep.2022.37.05>
- Чугаєв, О. А., & Чередниченко, А. В. (2011). Ісламський банкінг та його фінансові інструменти в контексті концепції потенційної моделі фінансової системи. *Економічний часопис–XXI*, 3–4, 13–16.
<https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/613155>
- Aslamah, A. N., Marfuah, M., Rachmawati, Y., & Fathonah, S. (2023) *Systematic literature review of the role of Islamic financial institutions towards the growth of Islamic public finance*. Proceedings of the 5th International Conference on Islamic Public Finance and Accounting (ICIPFA). Retrieved from
<https://proceedings.uinsaizu.ac.id/index.php/icip/article/view/303>
- Eisenstadt, S. N. (2002). *Multiple modernities*. New York: Routledge.
- Global Islamic finance assets to surpass \$7.5 trillion by 2028. (2025, May). Retrieved from
<https://www.gulfbase.com/news/global-islamic-finance-assets-to-surpass-7-5-trillion-by-2028/208029>

- Hackett, Conrad. (2025). Islam was the world's fastest-growing religion from 2010 to 2020. *Pew Research Center*.
doi: [10.58094/yy8g-2490](https://doi.org/10.58094/yy8g-2490)
- IsDB President Dr. Al Jasser's Address on the Occasion of the 50th Anniversary (2024, April 29) Retrieved from
<https://www.isdb.org/news/isdb-president-dr-al-jassers-address-on-the-occasion-of-the-50th-anniversary>
- Islamic Development Bank. (2024). *Annual Report 2024: Diversifying economies, enriching lives* (Digest and full report). Retrieved from
<https://2024.ar.isdb.org/en/>
- Islamic Capital Investment Companies. *Appendix 2*. Georgetown University. Retrieved from
<https://faculty.georgetown.edu/imo3/epe/append2.htm>
- Islamic finance: A growing force in global economy. (2025, February 10). *Pakistan & Gulf Economist*. Retrieved from
<https://www.pakistangulfeconomist.com/2025/02/10/islamic-finance-a-growing-force-in-global-economy/>
- Islamic Economics Institute. Who are we? *King Abdulaziz University*. Retrieved from
<https://iei.kau.edu.sa/Pages-E-WhoWeAre.aspx>
- Largest Islamic banks. (2024). *TAB Insights* Retrieved from
<https://reports.tabinsights.com/ab100/largest-islamic-banks>
- Lone, F. A. (2016). *Islamic banks and financial institutions: A study of their objectives and achievements*. Palgrave Macmillan.
<https://doi.org/10.1057/9781137515667>
- Malhotra, S. (2024, November 2). Islamic finance and fintech in USA's financial landscape. *Modern Diplomacy*. Retrieved from
<https://moderndiplomacy.eu/2024/11/02/islamic-finance-and-fintech-in-usas-financial-landscape/>
- Mughal, M. Z. (2024, October 1). The development of Islamic finance in the USA: A journey of growth and opportunity. *Financial IT*. Retrieved from
<https://financialit.net/blog/islamicfinance-usa/development-islamic-finance-usa-journey-growth-and-opportunity>
- Top 10 most profitable banks in Pakistan for 2024 revealed. (2024, March 6). *Pak Banker*. Retrieved from
<https://pakbanker.com/top-10-most-profitable-banks-in-pakistan-for-2024-revealed/>
- State Bank of Pakistan. (2023). *SPB Strategic plan 2023-2028. SPB Vision-2028*. Retrieved from
<https://www.sbp.org.pk/spd/Strategic.pdf>
- State of the Global Islamic Economy report 2024/25 released [Press release]. (2025, July 21). *Zawya*. Retrieved from
<https://www.zawya.com/en/press-release/research-and-studies/state-of-the-global-islamic-economy-report-2024-25-released-bo1pzhzt>
- Usmani, M. T. (1998). *An introduction to Islamic finance*. Idaratul Ma'arif.
- UK Islamic finance market – Growth, trends, COVID-19 impact, and forecasts (2024–2029). (2024). *Mordor Intelligence*. Retrieved from
<https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/uk-islamic-finance-market>
- Wilson, R. (2007). Islamic finance in Europe: Towards a plural financial system. In C. M. Henry & R. Wilson (Eds.), *The politics of Islamic finance* (pp. 235–254). Brill.
<https://doi.org/10.1163/ej.9789004156032.i-368.57>

REFERENCES

- Zapukhliak V.Z., & Zastavnyj, A. R. (2024). Islams'ki finansy v hlobal'nij ekonomitsi: sotsial'no-ekonomichna rol'. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, 4(168), 65–72.
<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2024-4-10>
- Zaruts'ka, O. A. (2018). Islams'ka ekonomika v Ukraini: perspektyvy ta umovy realizatsii. Sofia. *Humanitarno-relihiieznavchij visnyk*, 2(11), 8–12.
- Katrych, O. (2024). Harmonizatsiia skhidnoi filosofii finansiv v arkhitektonytsi svitovoi finansovoi systemy. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 63.
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-70>
- Mozghovyy, O. M., Subochev, O. V., & Yurkevych, O. M. (2017). Suchasnyj stan industrii islams'kykh finansiv: statystyka iakisnoho rozvytku. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 7, 5–10.
http://vvv.investplan.tsom.ua/pdf/7_2017/4.pdf
- Mozghovyy, O. M., Yurkevych, O. M., & Subochev, O. V. (2022). Model' bankivs'koi diial'nosti v doktryni islams'kykh finansiv. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, 2(37).
<https://doi.org/10.33111/iep.2022.37.05>
- Chuhaiev, O. A., & Cherednychenko, A. V. (2011). Islams'kyj bankinh ta joho finansovi instrumenty v konteksti kontseptsii potentsijnoi modeli finansovoi systemy. *Ekonomichnyj chasopys–KhKhI*, 3–4, 13–16.
<https://journals.indekhtsopernitsus.tsom/api/file/viewByFileId/613155>
- Aslamah, A. N., Marfuah, M., Rachmawati, Y., & Fathonah, S. (2023). *Systematic literature review of the role of Islamic financial institutions towards the growth of Islamic public finance*. Proceedings of the 5th International Conference on Islamic Public Finance and Accounting (ICIPFA). Retrieved from
<https://proceedings.uinsaizu.ac.id/index.php/icip/article/view/303>
- Eisenstadt, S. N. (2002). *Multiple modernities*. New York: Routledge.
- Global Islamic finance assets to surpass \$7.5 trillion by 2028. (2025, May). Retrieved from
<https://www.gulfbase.com/news/global-islamic-finance-assets-to-surpass-7-5-trillion-by-2028/208029>
- Hackett, Conrad. (2025). Islam was the world's fastest-growing religion from 2010 to 2020. *Pew Research Center*
doi: [10.58094/yy8g-2490](https://doi.org/10.58094/yy8g-2490).
- IsDB President Dr. Al Jasser's Address on the Occasion of the 50th Anniversary (2024, April 29) Retrieved from
<https://www.isdb.org/news/isdb-president-dr-al-jassers-address-on-the-occasion-of-the-50th-anniversary>
- Islamic Development Bank. (2024). *Annual Report 2024: Diversifying economies, enriching lives* (Digest and full report). Retrieved from
<https://2024.ar.isdb.org/en/>
- Islamic Capital Investment Companies. *Appendix 2*. Georgetown University. Retrieved from
<https://faculty.georgetown.edu/imo3/epe/append2.htm>
- Islamic finance: A growing force in global economy. (2025, February 10). *Pakistan & Gulf Economist*. Retrieved from
<https://www.pakistangulfeconomist.com/2025/02/10/islamic-finance-a-growing-force-in-global-economy/>

- Islamic Economics Institute. Who are we? *King Abdulaziz University*. Retrieved from <https://iei.kau.edu.sa/Pages-E-WhoWeAre.aspx>
- Largest Islamic banks. (2024). *TAB Insights* Retrieved from <https://reports.tabinsights.com/ab100/largest-islamic-banks>
- Lone, F. A. (2016). *Islamic banks and financial institutions: A study of their objectives and achievements*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137515667>
- Malhotra, S. (2024, November 2). Islamic finance and fintech in USA's financial landscape. *Modern Diplomacy*. Retrieved from <https://moderndiplomacy.eu/2024/11/02/islamic-finance-and-fintech-in-usas-financial-landscape/>
- Mughal, M. Z. (2024, October 1). The development of Islamic finance in the USA: A journey of growth and opportunity. *Financial IT*. Retrieved from <https://financialit.net/blog/islamic-finance-usa/development-islamic-finance-usa-journey-growth-and-opportunity>
- Top 10 most profitable banks in Pakistan for 2024 revealed. (2024, March 6). *Pak Banker*. Retrieved from <https://pakbanker.com/top-10-most-profitable-banks-in-pakistan-for-2024-revealed/>
- State Bank of Pakistan. (2023). *SPB Strategic plan 2023-2028. SPB Vision-2028*. Retrieved from <https://www.sbp.org.pk/spd/Strategic.pdf>
- State of the Global Islamic Economy report 2024/25 released [Press release]. (2025, July 21). *Zawya*. Retrieved from <https://www.zawya.com/en/press-release/research-and-studies/state-of-the-global-islamic-economy-report-2024-25-released-bo1pzhzt>
- Usmani, M. T. (1998). *An introduction to Islamic finance*. Idaratul Ma'arif.
- UK Islamic finance market – Growth, trends, COVID-19 impact, and forecasts (2024–2029). (2024). *Mordor Intelligence*. Retrieved from <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/uk-islamic-finance-market>
- Wilson, R. (2007). Islamic finance in Europe: Towards a plural financial system. In C. M. Henry & R. Wilson (Eds.), *The politics of Islamic finance* (pp. 235–254). Brill. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004156032.i-368.57>

Дата надходження до редакції 02.09.2025 р.
Ухвалено до друку 16.09.2025 р.

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94(477) “20”(045)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.348237>

Ю. С. ФІГУРНИЙ

кандидат історичних наук, старший дослідник,
Науково-дослідний інститут українознавства

Київського національного університету імені Тараса Шевченка, (Київ, Україна)

e-mail: ukr.etnolog_fus@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6463-0920>

Ю. О. ЛЕБЕДЄВА

кандидатка історичних наук, старша дослідниця, вчена секретарка,
Національний музей “Київська картинна галерея” (Київ, Україна).

e-mail: lebedeva-yuliya@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0628-0309>

РОЛЬ ДОКТРИНИ “РУССКОГО МИРА” В АКТУАЛІЗАЦІЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: СУТНІСТЬ ЯВИЩА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Анотація

Метою дослідження є аналіз деструктивної ролі неоімперської геополітичної, геокультурної та великодержавної ідеологічної доктрини “русского мира” в російсько-українській війні, у контексті розуміння його антиукраїнської сутності та історіографічного осмислення цього питання. **Методологічну основу дослідження** складають засадничі принципи сучасної історичної науки – історизму, системності, об’єктивності, всебічності та цілісності. **Наукова новизна** дослідження полягає у постановці актуальної теми, яка в умовах російсько-української війни ще не отримала всебічного та об’єктивного висвітлення в національній історіографії, а відтак потребує системного вивчення. У статті представлено перший системний, комплексний та історіографічний аналіз злочинної природи “русского мира”, а також його осмислення в українській гуманітарній науці. **Результати дослідження.** Показано, що “русский мир” – це путінська геополітична доктрина, спрямована на теоретичне обґрунтування та практичне відновлення “великої історичної Росії” в межах Російської імперії на піку її могутності у 1914 році. Виявлено, що українські дослідники, усвідомлюючи небезпеку “русского мира”, за фінансової та грантової підтримки владних структур Української держави активно, системно й комплексно досліджують злочинну антиукраїнську сутність цієї путінської геополітичної доктрини та актуалізують результати власних наукових пошуків у гуманітарному просторі України, Європи та світу. Обґрунтовано, що українські науковці повинні продовжувати системний аналіз деструктивної ролі “русского мира” в актуалізації російсько-української війни з метою усвідомлення та розкриття його антиукраїнської сутності, а також запропонувати українській владі й громадянському суспільству власні шляхи остаточного усунення всіх російських імперських наративів із гуманітарного простору Української держави.

Ключові слова: Україна; українці; “русский мир”; “рашизм”; “путінізм”; російсько-українська війна; історіографія проблеми.

THE ROLE OF THE DOCTRINE “RUSSIAN WORLD” IN THE ACTUALIZATION OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: THE ESSENCE OF THE PHENOMENON AND THE HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM

Abstract

The purpose of the study is to analyze the destructive role of the neo-imperial geopolitical, geocultural and great-power ideological doctrine of the “Russian world” in the Russian-Ukrainian war, in the context of understanding its anti-Ukrainian essence and historiographical understanding of this issue. **The methodological basis** of the research is the basic principles of modern historical science – historicism,

systematicity, objectivity, comprehensiveness and integrity. **The scientific novelty** of the research lies in the formulation of an actual topic, which, in the conditions of the Russian-Ukrainian war, has not yet received comprehensive and objective coverage in national historiography, and therefore requires a systematic study. The article presents the first systematic, complex and historiographical analysis of the criminal nature of the “Russian world”, as well as its interpretation in Ukrainian humanitarian science. **Research results.** It is shown that “Russian peace” is Putin’s geopolitical doctrine aimed at the theoretical justification and practical restoration of “great historical Russia” within the borders of the Russian Empire at the peak of its power in 1914. It was revealed that Ukrainian researchers, aware of the danger of the “Russian world”, with the financial and grant support of the power structures of the Ukrainian state, actively, systematically and comprehensively investigate the criminal anti-Ukrainian essence of this Putin’s geopolitical doctrine and update the results of their own scientific research in the humanitarian space of Ukraine, Europe and the world. It is justified that Ukrainian scientists should continue the systematic analysis of the destructive role of the “Russian world” in the actualization of the Russian-Ukrainian war in order to understand and reveal its anti-Ukrainian essence, as well as offer the Ukrainian authorities and civil society their own ways of finally eliminating all Russian imperial narratives from the humanitarian space of the Ukrainian state.

Key words: Ukraine; Ukrainians; “Russian world”; “ruscism”; “Putinism”; Russian-Ukrainian war, historiography of the problem.

Вступ. Під час російсько-української війни, яка розпочалася 20 лютого 2014 р. і триває по цей день, особливо після 24 лютого 2022 р., коли відбулося повномасштабне вторгнення російських окупаційних військ на терени України, гостро постало питання згуртування громадян, формування нової української політичної нації в ім’я відновлення територіальної цілісності Української держави та цілковитої перемоги над агресором. Україноцентричний гуманітарний простір України є одним із вагомих чинників цієї консолідації та посилення національно-патріотичного виховання її громадян. Пропаганда рашистів щоденно переконує свій, так званий “глибинний народ” й увесь світ, що Українська держава – це failed state, а українці – лише бічне відгалуження “Великої російської цивілізації”. Починаючи з 1991 р., керівництво Російської Федерації (далі – РФ), прямо й опосередковано намагається відновити Союз Радянських Соціалістичних Республік 2.0 (далі – СРСР) та повернути Україну й українців у лоно Великої Росії і відновити власну наддержаву, оскільки без них вона ніколи не поверне свою могутність і силу.

Саме з цією метою, був створений спочатку концепт “русского мира”, так званої м’якої сили Кремля, який згодом став геополітичною ідеологічною доктриною путінської агресивної автократії. Декларуючи на словах гуманітарну, геополітичну, релігійну, культурну й цивілізаційну спрямованість для об’єднання всього російськомовного населення на планеті Земля задля збереження й розвитку російської мови, культури, літератури, науки, освіти тощо, а насправді – для здійснення активного просування по всьому світу російських імперських, великодержавних, шовіністичних наративів. Врешті-решт, саме захист так званих російськомовних громадян Української держави й “русского мира”, став однією з головних оприлюднених причин російської агресії у 2014 р. У 2022 р. до них російський автократ додав ще “демлітаризацію” і “денацифікацію”. Тому українські дослідники мають всебічно спростовувати й викривати російські фальсифікації й міфи історії України й українців загалом та злочинну антиукраїнську сутність “русского мира” зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характеризуючи фахові дослідження, у яких започатковано розв’язання цієї проблеми, ми можемо констатувати, що всебічне осягнення сутності явища та українознавче осмислення історіографічного дискурсу злочинної ролі “русского мира” в актуалізації російсько-української війни, особливо її повномасштабної фази, поки не стало комплексним об’єктом наукових розвідок.

Разом з тим, деякі важливі аспекти цієї проблематики активно вивчаються українськими вченими. Зокрема, питаннями дослідження сутності й генези “русского мира”, причини конструювання цього політико-ідеологічного проекту, його ролі

у гуманітарній експансії Росії на українських теренах зокрема й на політико-економічні інтеграційні процеси на пострадянському просторі загалом, а також осмисленням реакції на цей антиукраїнський концепт в українському суспільстві активно займалися сучасні українські дослідники (Яблонський, & Здіорук, 2014).

Я. Потапенко (2014) досліджував історико-політичні й соціокультурні наслідки впровадження псевдорелігійної концепції "русского мира" в сучасний гуманітарний простір України, а також вивчав міфологеми "русского мира" як ідеологічну зброю російського імперіалізму та його шлях від кабінетної теорії до геноцидних практик російського фашизму.

Ю. Фігурний (2015) охарактеризував роль і місце українознавства як дієвого чинника у боротьбі з агресивно-неоімперіалістичним "русским миром" РФ, проаналізував передісторію та технологію розвитку й поширення псевдоідеї "русский мир", яка мала на меті обґрунтувати й реінкарнувати Росію як наддержаву у кордонах 1914 р. (Фігурний, 2016, Фігурний, 2021).

Л. Якубова досліджувала особливості та закономірності зародження, становлення, розвитку й трансформації антиукраїнської геополітичної доктрини "русского мира" та яким чином вона була задіяна в агресивних планах російського керівництва супроти Української держави та її громадян (Якубова, 2018).

Також Л. Якубова разом з В. Смолієм підготували аналітичну записку де розкрили історичний контекст формування проєкту "русский мир", показали його злочинну роль у творенні суспільно-політичного підґрунтя так званої "русской весны", оприлюднили хід та наслідки експансії РФ в Криму та на Донбасі, наголосили, яке місце посів "русский мир" у так званих "ЛНР"/"ДНР" й у Криму та висловили свої пропозиції щодо подолання деструктивних наслідків "русского мира" (Смолій & Якубова, 2018).

А. Киридон визначила антиукраїнську сутність та головні етапи становлення "русского мира", прослідкувала головні напрямки задіяння "русского мира", визначила його першочергові сфери впливу, на які категорії населення, насамперед, спрямовував свій деструктивний тиск "русский мир", що й посприяло створенню живильного підґрунтя для антиукраїнських сил (Киридон, 2022).

О. Муравський зробив вдалу спробу проаналізувати чому руйнівна доктрина "русского мира" стала однією з першопричин російсько-української війни та яким чином кремлівське керівництво використало її для дестабілізації українського суспільства (Муравський, 2022).

О. Висовень, Н. Брехунець, Ю. Фігурний всебічно охарактеризували концептуальні засади путінської геополітичної доктрини "русский мир", що згодом, на їх думку стала однією з важливих складових неоімперської політичної ідеології – "рашизму" й інструментом спочатку гібридної, а згодом і повномасштабної агресії Росії проти України (Висовень, Брехунець & Фігурний 2023).

В. Крисаченко досліджуючи гуманітарні пріоритети розвитку Української держави, аналізуючи магістральні шляхи формування української політичної нації, національного гуманітарного простору, акцентує увагу на подолання викликів і загроз, які створює для України й українців "русский мир" та пропонує власне бачення подолання цих екзистенційних загроз (Крисаченко, 2025).

Попри вище проаналізовані публікації (їх велика кількість не дає змоги зробити стислий огляд кожної), потреба вивчення теми є беззаперечною.

Метою статті є аналіз деструктивної ролі неоімперської геополітичної, геокультурної та великодержавної ідеологічної доктрини "русского мира" в російсько-українській війні, у контексті розуміння його антиукраїнської сутності та історіографічного осмислення цього питання.

Методологічну основу дослідження складають засадничі принципи сучасної історичної науки – історизму, системності, об’єктивності, всебічності та цілісності. Принцип історизму забезпечив розгляд всіх обставин, фактів і подій, пов’язаних із особливостями і закономірностями зародження, становлення, розвитку й трансформації антиукраїнської геополітичної доктрини “русского мира” Принцип системності допоміг комплексно осмислити різноманітні знання про “русский мир” та вивчити її складові як єдину геополітичну доктрину. У процесі дослідження використано також загальнонаукові та спеціально-історичні методи аналізу, порівняння, типологізації, класифікації. Зокрема, історичний метод дозволив розглянути історію зародження, становлення, формування й розвитку “русского мира” в хронологічній послідовності, порівняльній – виявити схожі й відмінні ознаки досліджуваного об’єкта, а саме “русского мира” з “рашизмом” і “путінізмом”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочинаючи осягнення цієї важливої наукової проблеми, ми зразу ж хочемо охарактеризувати глибинну сутність антиукраїнського феномену “русского мира”, його тісний взаємозв’язок з рашизмом, путінізмом і російсько-українською війною та окреслити спільні моменти їх взаємодії й синергії.

По-перше, “русский мир” – це не пересічний культурницький псевдоліберальний проєкт, який паразитує на загальнолюдських патернах, “де-юре” декларує гуманітарну, геополітичну, релігійну, культурну й цивілізаційну спрямованість для об’єднання всього російськомовного населення на планеті Земля задля збереження й розвитку російської мови, культури, літератури, науки, освіти, традицій тощо, як у самій РФ й у країнах так званого “ближнього зарубіжжя” (колишніх радянських республіках) та “далекого зарубіжжя” (по всьому світу) серед так званого російськомовного населення, а “де-факто”, путінська геополітична доктрина спрямована на теоретичне обґрунтування та практичне відновлення “великої історичної Росії” у кордонах Російської імперії на вершині її могутності у 1914 р., коли під час Першої світової війни царській армії вдалося на деякий час захопити терени Західної України, а Микола II сподівався утвердити свою владу у Константинополі (Стамбулі).

По-друге, “рашизм” – це путінська неоімперська мілітарно-політична реваншистська ідеологія та соціокультурна практика російського державного утворення, яке виникло на руїнах СРСР, у 1991 р., головною метою якої є повернення РФ статусу наддержави.

По-третє, “путінізм” – це, сучасний політичний авторитарний режим, що функціонує у РФ і базується на необмеженій владі В. Путіна, який починаючи з 2000 р., поступово, крок за кроком, сконцентрував всю повноту політичної влади у своїх руках і наразі, “де-юре” й “де-факто”, одноосібно керує цією пострадянською імперією. Історичним підґрунтям “путінізму” є імперська ментальність переважної більшості російського етносу, так званого “глибинного народу”, для якого Росія має існувати виключно у форматі потужної наддержави, під орудою Богом обраного лідера імперської нації. Колись це були царі-імператори, потім генеральні секретарі комуністичної партії, а тепер – “всенародно обраний” Президент РФ Володимир Путін 5.0. Задля досягнення своїй імперських цілей (відновлення СРСР 2.0 у форматі “великої історичної Росії” й повернення РФ статусу наддержави) “путінізм” спочатку намагався всебічно використовувати “русский мир” як м’яку силу, але згодом, переконавшись у його недостатній ефективності, задіяв “рашизм” як ідеологічно-мілітарну потугу (унаочненням якої стали – Зет-пропаганда, Зет-культура, Зет-література, Зет-поезія, Зет-мистецтво тощо), з допомогою якої, розпочавши російсько-українську війну, сподівався остаточно розв’язати так зване “українське питання” – знищення Української держави та української політичної нації.

По-четверте, "російсько-українська війна" – це, насамперед, цивілізаційне протистояння між автократією та демократією, між євразійською російською неоімперією та європейською Українською державою. Ця війна не є класичною, вона постійно змінюється й розширює сфери свого впливу. Її перша фаза (20.02.2014– 23.02.2022 рр.) відзначалася гібридністю, прихованістю, великим залученням проксі сил й інформаційних технологій. Друга фаза (24.02.2022 р. і по цей день) відбувається на наших очах.

Переходячи до наступної частини дослідження, а саме, осмислення історіографічного внеску українських дослідників у вивчення антиукраїнського феномену "русского мира", ми хочемо наголосити на значних досягненнях науковців Національного інституту стратегічних досліджень (далі – НІСД), які одні з перших розпочали фахово займатися цією проблематикою.

Варто відзначити, системний підхід науковців НІСД щодо осмислення цієї проблематики. Спочатку вони проаналізували сутність і генезу "русского мира", показали яким чином ідея "русского мира" знайшла підтримку в російському суспільному дискурсі, як цей ідеологічний концепт почав використовуватися в офіційній риториці російської влади й, врешті-решт, став сучасним різновидом імперської ідеологічної традиції Росії (Яблонський, & Здіорук, 2014, с. 6–18).

Характеризуючи головні причини конструювання цього зловісного й деструктивного політико-ідеологічного проекту, працівники НІСД наголосили, що "русский мир", як політико-ідеологічна конструкція здобув популярність і визнання на найвищому державному рівні зовсім не випадково, оскільки вагомим стимулом для офіційної легітимації цієї ідеології стали, в першу чергу, різноманітні процеси в самому російському суспільстві, а саме, криза ідентичності, привабливість для цільової аудиторії, загроза делегітимізації влади а також і глобалізаційні виклики, перед якими опинилася влада й населення РФ. Вченим НІСД вдалося переконливо показати тісний зв'язок "русского мира" з тогочасними політико-економічними та інтеграційними процесами на пострадянському просторі (там само, с. 48).

Одним із важливих результатів аналітичної доповіді стало осмислення науковцями НІСД реакції на проект "русского мира" в українському суспільстві. У цьому сенсі рубіконом став початок російсько-української війни. Якщо до 2014 р., відзначають вчені, ставлення до ідей "русского мира", в українському суспільстві були вкрай неоднозначним: від категоричного неприйняття до рішучої підтримки. Як засвідчив моніторинг громадської думки дослідниками, така ситуація була зумовлена наявністю відмінних ідентичностей, різним ставленням до української державності; бізнесовими та політичними інтересами, найбільш показовою та визначальною в означеному контексті стала реакція представників української влади. Однак після 20 лютого 2014 р., коли РФ розпочала збройну агресію супроти України, анексувавши Криму та дестабілізувавши ситуацію на півдні та сході нашої держави (там само, с. 57).

У 2016 р. оприлюднена монографія Я. Потапенка "П'ята російсько-українська війна: від майдану до східного фронту (підходи, оцінки, інтерпретації)". Автор праці кваліфіковано проаналізував глибинну цивілізаційного протистояння між Росією та Україною, витоки й перебіг неоголошеної російсько-української гібридної війни, злочинну сутність доктрини "русского мира" (Потапенко, 2016).

Того ж року, дослідниця Л. Якубова разом з В. Смолієм оприлюднили аналітичну записку "Історичний контекст формування проекту русский мир та практика його реалізації в Криму й на Донбасі". Тут вивчаються інструменти та канали реалізації злочинного проекту "русский мир" на теренах України став підосновою розробки пропозицій стосовно зміцнення позицій Української держави в умовах гібридної війни (Смолій & Якубова, 2018, с. 10).

У 2023 р. опублікована колективна монографія “Соціокультурні передумови російсько-української війни: еволюція рашизму”, де на високому професійному рівні проаналізована заявлена проблематика. Авторами монографії було охарактеризовано найважливіші фундаментальні “скрепи” (складові частини) “русского мира”, це – Російська православна церква, яка цинічно використовує віру у Бога для формування проросійської так званої “п’ятої колони” в Україні; пропагандистське наповнення імперськими великодержавними сенсами інформаційного простору, як у РФ, так й у колишніх пострадянських країнах, у Європі й у світі; прагматичне використання російської мови, культури, освіти, науки тощо для найширшого поширення неоімперських великоросійських наративів у гуманітарну ноосферу планети Земля. Вченими обґрунтовано, що лише згуртоване, сконсолідоване й об’єднане в українську політичну націю громадянське суспільство та проукраїнська патріотична й високопрофесійна влада, сконцентрувавши всі свої зусилля, зможе повністю очистити Україну від токсичної путінської геополітичної доктрини “русского мира”, остаточно ліквідувати неоімперську політичну ідеологію рашизм, та здолати й цілковито перемогти російських загарбників (там само, с.85-87).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проаналізувавши деструктивну роль концепції “русского мира” в актуалізації російсько-української війни в контексті осмислення його антиукраїнської сутності та історіографічного осягнення цієї проблематики нами зроблені такі висновки.

По-перше, путінська геополітична доктрина “русский мир” тісно пов’язана з “рашизмом” (путінська неоімперська мілітарно-політична реваншистська ідеологія та соціокультурна практика російського державного утворення спрямована на повернення РФ статусу наддержави) і “путінізмом” (сучасний політичний авторитарний режим, що функціонує у РФ і базується на необмеженій владі В. Путіна). Синергетичне поєднання всіх цих руйнівних явищ призвело, на наше переконання, до російсько-української війни.

По-друге, проблемі фахового аналізу деструктивної ролі “русского мира” в актуалізації російсько-української війни присвячено чимало наукових і науково-публіцистичних праць. Проведене нами історіографічне осмислення не може охопити весь величезний обсяг публікацій присвячених цій актуальній проблематиці. Проте, ті праці, які стали об’єктом нашого дослідження, на нашу суб’єктивну думку, найбільш всебічно розкривають злочинний феномен “русского мира” у підготовці й ескалації збройної агресії РФ супроти України й українців.

По-третє, важливо, що українські дослідники, розуміючи небезпеку “русского мира”, при фінансовій і грантовій підтримці владних структур Української держави активно, цілеспрямовано, системно й всебічно досліджують злочинну антиукраїнську сутність цієї путінської геополітичної доктрини та актуалізують результати власних напрацювань у гуманітарному просторі України, Європи й світу.

По-четверте, в умовах російсько-української війни, окрім мілітарної, економічної, фінансової, політичної, дипломатичної та інших складових, важливого значення набуває інформаційно-ідеологічна компонента. Саме тому, українським дослідникам варто продовжувати всебічний і системний аналіз деструктивної ролі “русского мира” в актуалізації російсько-української війни задля осмислення та розкриття його антиукраїнської сутності й пропонувати українській владі, громадянському суспільству власні пропозиції для остаточного усунення всіх російських імперських наративів з гуманітарного простору Української держави та наближення перемоги над російськими загарбниками.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Гай-Нижник, П. (ред.) (2016). *Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики*. Київ, "МП Леся".
- Горбулін, В. (2016, 2–8 липня). "2017-й: далі буде..." Ціннісні ресурси війни і миру: український формат. *Дзеркало тижня. Україна*, 24 (270), 2.
- Киридон, А. (2022). Чим є "руській мір"? У *Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками* (с. 61–71). Кн. 1. Київ: Інститут історії України.
- Крисаченко, В. (2025). *Українознавство: гуманітарні виміри. Навчальний посібник*. Київ: Видавництво Ліра-К.
- Крисаченко В., Фігурний Ю. & Чирков О. (2022). *Українське християнство: утвердження ідентичності. Концептуальні нариси*. Київ: НДІУ.
- Муравський, О. (2022). Чому доктрина "русского мира" стала однією з першопричин Російсько-української війни? У *Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками* (с. 72–74). Кн. 1. Київ: Інститут історії України.
- Парахонський, Б. О., & Яворська, Г. М. (2019). *Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл*. Київ: НІСД.
- Потапенко, Я. (2013). Історико-політичні та соціокультурні наслідки впровадження псевдорелігійної концепції "русского міра" в сучасній Україні. *Наукові записки з української історії. Збірник наукових статей*, 33, 291–297.
- Потапенко, Я. (2016). *П'ята російсько-українська війна: від майдану до східного фронту (підходи, оцінки, інтерпретації)*. Переяслав-Хмельницький: "Видавництво К С В".
- Потапенко, Р.М. (упор.) (2023). Соціокультурні передумови російсько-української війни: еволюція рашизму. Переяслав : Домбровська Я. М.
- Смолій, В. & Якубова, Л. (2018). *Історичний контекст формування проекту русский мир та практика його реалізації в Криму й на Донбасі (Аналітична записка)*. Київ.
- Фігурний, Ю. (2021). Доктрина "русского мира" як політична ідеологія агресії Росії проти України. *Українознавство*, 4 (81), 72–88.
- Фігурний, Ю. (2016). "Русский мир" – важливий чинник агресії Російської Федерації супроти України й українців. *Українознавство*, 3 (60), 40–59.
- Фігурний, Ю. (2015). Українознавство – дієвий чинник у боротьбі з агресивно-неоімперіалістичним "руським миром" РФ. У *Бандерівські читання. Матеріали перших та других Бандерівських читань* (с. 184–192). Київ–Івано-Франківськ: Місто НВ.
- Яблонський, В. & Здіорук, С.І. (ред.) (2014). *Україна та проект "русского мира": аналіт. доп.* Київ: НІСД.
- Якубова, Л. (2018). *"Русский мир" в Україні: на краю прірви*. Київ: ТОВ "Видавництво "КЛІО".

REFERENCES

- Hai-Nyzhnyk, P. (red.) (2016). *Ahresiiia Rosii proty Ukrainy: istorychni peredumovy ta suchasni vyklyky*. Kyiv, “MP Lesia”.
- Horbulin, V. (2016, 2-8 lypnia). “2017-y: dali bude...” Tsinnisni resursy viiny i myru: ukrainskyi format. *Dzerkalo tyzhnia. Ukraina*, 24 (270), 2.
- Kyrydon, A. (2022). Chym ye “ruskii mir”? U *Perelom: Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynushyny. Dialohy z istorykamy* (s. 61–71). Kn. 1. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy.
- Krysachenko, V. (2025). *Ukrainoznavstvo: humanitarni vymiry. Navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K.
- Krysachenko V., Fihurnyi Yu. & Chyrkov O. (2022). *Ukrainske khrystianstvo: utverdzhennia identychnosti. Kontseptualni narysy*. Kyiv: NDIU.
- Muravskiy, O. (2022). Chomu doktryna “ruskoho myra” stala odniieiu z pershoprychyn Rosiisko-ukrainskoi viiny? U *Perelom: Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynushyny. Dialohy z istorykamy* (s. 72–74). Kn. 1. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy.
- Parakhonskyi, B. O., & Yavorska, H. M. (2019). *Ontolohiia viiny i myru: bezpeka, stratehiia, smysl*. Kyiv: NISD.
- Potapenko, Ya. (2013). Istoryko-politychni ta sotsiokulturni naslidky vprovadzhennia psevdorelihiinoi kontseptsii “ruskoho mira” v suchasni Ukraini. *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii. Zbirnyk naukovykh statei*, 33, 291–297.
- Potapenko, Ya. (2016). *Piata rosiisko-ukrainska viina: vid maidanu do skhidnoho frontu (pidkhody, otsinky, interpretatsii)*. Pereiaslav-Khmelnitskyi: “Vydavnytstvo K S V”.
- Potapenko, R.M. (upor.) (2023). *Sotsiokulturni peredumovy rosiisko-ukrainskoi viiny: evoliutsiia rashyzmu*. Pereiaslav : Dombrovska Ya. M.
- Smolii, V. & Yakubova, L. (2018). *Istorychnyi kontekst formuvannia proektu russkyi myr ta praktyka yoho realizatsii v Krymu y na Donbasi (Analitychna zapyska)*. Kyiv.
- Fihurnyi, Yu. (2021). Doktryna “ruskoho myra” yak politychna ideolohiia ahresii Rosii proty Ukrainy. *Ukrainoznavstvo*, 4 (81), 72–88.
- Fihurnyi, Yu. (2016). “Russkyi myr” – vazhlyvyi chynnyk ahresii Rosiiskoi Federatsii suproty Ukrainy y ukrainsiv. *Ukrainoznavstvo*, 3 (60), 40–59.
- Fihurnyi, Yu. (2015). Ukrainoznavstvo – diievyi chynnyk u borotbi z ahresyvno-neoimperialistychnym “ruskym myrom” RF. U *Banderivski chytannia. Materialy pershykh ta druhykh Banderivskykh chytan* (s. 184–192). Kyiv–Ivano-Frankivsk: Misto NV.
- Yablonskyi, V. & Zdioruk, S.I. (red.) (2014). *Ukraina ta proekt “ruskoho myra”: analit. dop.* Kyiv: NISD.
- Yakubova, L. (2018). *“Russkyi myr” v Ukraini: na kraiu prirvy*. Kyiv: TOB “Vydavnytstvo “KLIO””.

Дата надходження до редакції 23.10.2025 р.
Ухвалено до друку 31.10.2025 р.

УДК: 94(100) + 338.48+502](100)(045)
DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.348271>

К. Д. ДОДІЛОВА

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри туризму
Національний транспортний університет (Україна, Київ)
e-mail: didenko.kate@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6520-4463>

В. В. ЦИПКО

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри туризму,
Національний транспортний університет (Україна, Київ)
e-mail: tsypkovictoria@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7477-3829>

В. В. ПОЛУДА

кандидат педагогічних наук, доцент
Київський фаховий коледж туризму та готельного господарства
(Україна, Київ)
e-mail: poludavv@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0748-5720>

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: ІСТОРІЯ, ВИКЛИКИ І МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ТРАНСПОРТУ ТА ГОТЕЛІВ

Анотація.

Метою статті є визначення викликів і можливостей екологізації туристичної інфраструктури, її транспортної складової та складових індустрії гостинності на різних історичних етапах. **Методи та методологія проведення дослідження** спираються на використання таких методів наукового пізнання як аналіз і синтез, системний підхід, метод порівняння, аналогії та прогностичний метод. **Наукова новизна** полягає у розробці цілісного підходу до екологізації туристичної інфраструктури, який поєднує глобальні стандарти сталого розвитку з національними завданнями розвитку туризму в Україні. В тому числі уточнено зміст поняття **“екологізація туристичної інфраструктури”**, яке розглядається не лише як технічна модернізація транспортних об’єктів і готелів, а як комплексна стратегія управління, що інтегрує екологічні, економічні та соціальні цілі сталого розвитку. **Результати дослідження** підкреслюють ефективність екологізації всіх складових туристичної інфраструктури, яка призводить до підняття іміджу дестинації та сприяє реалізації принципів сталого розвитку. Проведений аналіз міжнародного досвіду та практик екологізації туристичної інфраструктури засвідчив, що транспортна й готельна сфери виступають ключовими чинниками у формуванні стійкості та конкурентоспроможності туристичних дестинацій. Впровадження “зелених” рішень у транспорті та готельному господарстві дає можливість суттєво знизити антропогенне навантаження на довкілля, водночас підвищуючи економічну ефективність підприємств та привабливість туристичних територій. Результати проведеного дослідження також говорять про те, що адаптація світового досвіду “зелених” технологій та сертифікації може прискорити процес модернізації туристичної інфраструктури України та підвищити її конкурентоспроможність на світовому ринку. Проте це можливо лише за умови комплексної політики держави та активного залучення бізнесу.

Ключові слова: сталий туризм, екологізація, туристична інфраструктура, транспорт, готельний сектор, “зелені” технології.

ECOLOGIZATION OF TOURISM INFRASTRUCTURE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR TRANSPORTATION AND HOTELS

Abstract.

The purpose of the article is to identify the challenges and opportunities for greening tourism infrastructure, its transport component, and components of the hospitality industry at different historical stages. **The methods and methodology** of the study are based on the use of such scientific methods as analysis and synthesis, a systematic approach, comparison, analogy, and forecasting. **The scientific novelty** lies in the development of a comprehensive approach to the greening of tourism infrastructure, which combines global standards of sustainable development with national tourism development goals in Ukraine. In particular, the concept of “greening of tourism infrastructure” has been clarified, which is considered not only as the technical modernization of transport facilities and hotels, but as a comprehensive management strategy that integrates environmental, economic, and social goals of sustainable development. **The results of the study** emphasize the effectiveness of greening all components of the tourism infrastructure, which leads to an improvement in the image of the destination and contributes to the implementation of sustainable development principles. The analysis of international experience and practices of greening tourist infrastructure proved that the transport and hotel spheres are key factors in shaping the sustainability and competitiveness of tourist destinations. The implementation of “green” solutions in transport and the hotel industry makes it possible to significantly reduce the anthropogenic load on the environment, while at the same time increasing the economic efficiency of enterprises and the attractiveness of tourist areas. The results of the study also suggest that adapting global experience in green technologies and certification can accelerate the modernization of Ukraine’s tourism infrastructure and increase its competitiveness in the global market. However, this is only possible with a comprehensive state policy and active involvement of business.

Key words: sustainable tourism, ecologization, tourist infrastructure, transport, hotel sector, green technologies

Вступ. Сталий розвиток туризму в умовах глобалізації вимагає переосмислення підходів до формування туристичної інфраструктури, зокрема її транспортної та готельної складової. Екологізація туристичної інфраструктури постає ключовим завданням, що зумовлене як необхідністю збереження довкілля, так і підвищенням конкурентоспроможності туристичних destination. Сучасний турист дедалі частіше орієнтується на екологічні стандарти, “зелені” технології та соціальну відповідальність бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки збільшується кількість публікацій, які розглядають туристичну інфраструктуру крізь призму декарбонізації, “зелених” сертифікацій та інтеграції принципів сталого розвитку у практичну діяльність готелів і транспортних операторів. Значна частина робіт підкреслює, що транспорт залишається однією з головних джерел вуглецевого сліду туризму, тому транспортна трансформація – ключова умова декарбонізації сектору (Sun, Faturay, & Lenzen, M. et al., 2024; Filali, Suarez Llanes, Chaouch, D’Acremont, 2025).

Питанням застосування екологічних практик в готельному господарстві присвячені роботи таких вчених як Maria A. Quintós, Ana I. & Martínez-Senra, 2023).

Метою статті є визначення викликів і можливостей екологізації туристичної інфраструктури, її транспортної складової та складових індустрії гостинності на різних історичних етапах.

Зокрема, були поставлені і вирішені такі **завдання**: виявленні основні проблеми та бар’єри, що стримують впровадження екологічних практик у транспортному та готельному секторах; проаналізовані міжнародний досвід й кращі практики “зеленої” модернізації, їх релевантність для умов України; оцінені потенційні соціально-економічні та екологічні ефекти від екологізації інфраструктури; визначенні

перспективні напрями інтеграції екологічних інновацій у національну туристичну політику; обґрунтовано стратегічну роль екологізації транспорту і готельного господарства у підвищенні конкурентоспроможності туристичних дестинацій та досягненні Цілей сталого розвитку України до 2030 року.

Методи та методологія проведення дослідження спираються на використання таких методів наукового пізнання як аналіз і синтез, системний підхід, метод порівняння, аналогії та прогностичний метод.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туристична інфраструктура – це сукупність матеріально-технічних, організаційних і сервісних елементів, які забезпечують функціонування туристичної діяльності та задоволення потреб мандрівників. Вона включає транспортну систему, засоби розміщення, заклади харчування, об'єкти дозвілля, інформаційні центри та інші складові, що формують цілісне середовище для перебування туристів.

У структурі туристичної інфраструктури **транспорт і готельне господарство посідають ключове місце:**

- **транспорт** забезпечує мобільність туристів, доступність дестинацій і формує перше враження про країну чи регіон. Особливу **роль відіграє автомобільний транспорт**, саме він здійснює "доставку туристів від дверей до дверей", є найбільш масовим, гнучким і доступним способом пересування туристів, що охоплює як індивідуальні поїздки власними авто, так і організовані автобусні перевезення. Водночас саме автомобільний транспорт є основним джерелом викидів вуглекислого газу, забруднення повітря та шумового навантаження, що ставить перед туристичною сферою серйозні екологічні виклики.

- **готельне господарство** виконує функцію базового розміщення, створюючи умови для комфортного перебування й відпочинку, водночас впливаючи на рівень задоволеності туристів та їхнє бажання повторно відвідати дестинацію.

Саме ці два елементи інфраструктури мають найбільший **екологічний вплив** через високе енергоспоживання, утворення відходів і викидів у довкілля. Тому їхня екологізація є критично важливою для сталого розвитку туризму.

Незважаючи на зростання актуальності екологізації туристичної інфраструктури, процес упровадження відповідальних практик у транспортному та готельному господарстві України стикається з низкою бар'єрів. Вони мають як економічний, так і соціально-інституційний характер. Розглянемо їх більш детально.

1. Економічні обмеження. Досліджуючи економічні обмеження екологізації транспортної та готельної складової туристичної сфери, можна виділити такі головні аспекти. По перше, це **висока вартість модернізації транспортного парку**, адже перехід на екологічно чисті транспортні засоби (електробуси, гібридні автомобілі, мікроавтобуси на водневому паливі) потребує значних капіталовкладень. Так ціна одиниці транспорту, що працює на екологічно чистих технологіях у 2–3 рази перевищує вартість традиційних дизельних аналогів. Для обслуговування таких транспортних засобів необхідна розгалужена інфраструктура зарядних станцій, яка у багатьох туристичних регіонах України поки що відсутня. Крім того, бізнес зіштовхується з високими витратами на обслуговування та навчання персоналу, що збільшує фінансове навантаження.

По друге енергоефективні технології в готельному господарстві потребують значних капіталовкладень, адже готельне господарство є одним з найбільш енергоємних секторів туристичної індустрії. А впровадження екологічних практик вимагає дорогого технічного оновлення, наприклад:

- системи енергозбереження та автоматизації (розумні датчики освітлення, системи управління кліматом);
- сонячні панелі, теплові насоси, біоочисні споруди, що мають високий початковий поріг інвестицій;
- екологічно чисті матеріали та обладнання (фільтри для води, безвідходні системи утилізації).

В той же час, окупність таких інвестицій настає лише у довгостроковій перспективі (5–10 років), що знижує їхню привабливість для малого бізнесу.

По третє значно обмежені можливості малого та середнього бізнесу, представники якого переважають в туристичному секторі і мають обмежений доступ до капіталу через брак державних програм кредитування та пільг для впровадження екологічних технологій; відсутність фінансових стимулів чи податкових преференцій для тих, хто їх впроваджує.

В таблиці 1 наведені фінансові показники, щодо впровадження екологічних технологій у транспорті та готельному господарстві.

Таблиця 1

**Фінансові показники екологічних технологій
у транспорті та готелях в Україні**

Технологія / Проект	Початкові інвестиції (CAPEX)	Щорічні експлуатаційні витрати (OPEX) / Економія	Період окупності (Payback)
Електробуси	Вартість одного електробуса в Україні становить 8–9 млн грн , що на 2–3 млн грн дорожче за дизельний автобус. Однак експлуатаційні витрати значно нижчі.	Щорічна економія за рахунок пального та обслуговування може перевищувати 400 000 грн за весь життєвий цикл.	Час окупності – 5–7 років , залежно від інтенсивності використання та тарифів на електроенергію.
Сонячні панелі для готелів	Вартість сонячної електростанції в Україні становить 590–800 USD за 1 кВт потужності “під ключ”. Для готелю середнього розміру з потужністю 100–300 кВт це може бути 59 000–240 000 USD .	Щорічна економія на електроенергії може досягати 70% від поточних витрат.	Період окупності – 4–6 років , залежно від розміру системи та рівня сонячної інсоляції в регіоні.

Таблиця 1 сформована авторами а основі джерел (6,7,8)

Таким чином економічні бар’єри формують замкнене коло: високі інвестиційні потреби поєднуються з низькою фінансовою спроможністю більшості гравців туристичної галузі. Без державної підтримки, міжнародних грантових програм і механізмів державно-приватного партнерства процес екологізації туристичної інфраструктури суттєво гальмує.

2.Технологічні обмеження. В Україні відсутня широка мережа зарядних станцій для електробусів, електромобілів і мікроавтобусів, що ускладнює їх комерційне використання у туристичній сфері. Велосипедний туризм, який є ефективним інструментом сталого розвитку, обмежується нестачею велодоріжок, станцій

прокату, безпечних паркувальних місць та логістичної підтримки на туристичних маршрутах. Недостатня інфраструктура зменшує привабливість екологічного транспорту як для операторів, так і для туристів, знижуючи потенціал "зеленого туризму". Що стосується готельної складової, то сучасні системи "**розумні будинки**" та автоматизації ресурсоспоживання (електрика, вода, опалення), які значно підвищують енергоефективність поки що мають обмежене впровадження.

3. Нормативно-правові та організаційно-управлінські обмеження. В Україні наразі немає законодавчо закріпленої вимоги щодо обов'язкового впровадження еко-стандартів для готелів, туристичних комплексів та транспортних операторів. Це призводить до низького рівня мотивації бізнесу впроваджувати енергоефективні та екологічно чисті технології. Добровільні міжнародні сертифікаційні програми, такі як Green Key, Blue Flag та інші залишаються привілеєм великих міжнародних готелів або прибережних курортів, тоді як значна кількість малих та середніх підприємств не можуть собі дозволити проходження сертифікації. Крім того вони не інтегровані у державні документи як обов'язкові для виконання. Відсутність легітимності таких стандартів на національному рівні створює неузгодженість між рекомендаціями та реальною практикою: бізнес може впроваджувати стандарти "за бажанням", але не отримує юридичної або фінансової підтримки. Ще одне не вирішене питання – контроль за виконанням екологічних норм у транспортному секторі та готельному господарстві, який залишається фрагментарним та декларативним. Відсутні ефективні механізми перевірки енергоефективності будівель, якості викидів транспортних засобів, правильності утилізації відходів. Це створює ризик "зеленого піару" (greenwashing), коли компанії декларують екологічну відповідальність, але фактично не дотримуються екологічних стандартів. Неefективний контроль з боку держави призводить до недобросовісної конкуренції: підприємства, які реально інвестують у екологічні технології, несуть значно більші витрати порівняно з тими, хто ігнорує стандарти. Також відсутність стимулів у вигляді податкових пільг, грантів або державних субсидій стримує широке впровадження "зелених" практик у галузі. В Україні відсутній чіткий механізм взаємодії між Мінекології, Мінінфраструктури, органами місцевого самоврядування та туристичним бізнесом для впровадження "зелених" ініціатив. Це призводить до дублювання або невідповідності програм, недостатньої ефективності реалізації еко-проектів та уповільнення процесу модернізації транспортної та готельної інфраструктури. Відсутність комунікації між суб'єктами туристичної діяльності перешкоджає поширенню кращих практик і стандартизації процесів. На рівні держави немає структурованої програми, яка об'єднувала б всі елементи екологізації туристичної інфраструктури: транспорт, готелі, курортні зони, національні парки та культурні об'єкти.

4. Соціальні обмеження. Багато туристів не усвідомлюють важливості екологічного туризму для збереження природних ресурсів і культурної спадщини. Відсутність інформаційних кампаній, освітніх програм у школах та громадських ініціатив, наявність стереотипів, що "екологічні послуги" автоматично означають вищу ціну та зниження рівня комфорту відлякують потенційних клієнтів і знижують готовність бізнесу інвестувати у "зелені" стандарти. Низька обізнаність туристів впливає на попит: вони рідко обирають "зелені" готелі або екологічний транспорт, навіть якщо ті доступні. В переважній більшості вітчизняні туристи поки що не готові цінувати сертифіковані екологічні послуги, що створює економічний бар'єр: бізнесу невигідно впроваджувати сертифікацію, якщо попит на неї невеликий. У результаті розвиток сталого туризму сповільнюється, а підприємства частіше обирають "традиційні" моделі, орієнтовані на короткостроковий прибуток.

5.Обмеження накладені війною. Війна створила значні бар'єри для впровадження екологічних практик у туристичній інфраструктурі України. В першу чергу, це стосується транспортного сектору та готельного господарства. Бойові дії призвели до часткового або повного руйнування багатьох готелів, санаторіїв та туристичних комплексів, що унеможливило впровадження енергоефективних технологій (системи “розумних будівель”, сонячні панелі, очисні споруди). Дороги, мостові переходи, парковки та інші об'єкти транспортної інфраструктури зазнали серйозних ушкоджень, що обмежує використання електромобілів, електробусів та інших “зелених” транспортних засобів. Інвестиції, які могли б бути спрямовані на екологізацію готелів та модернізацію автопарків, відкладені через нагальні потреби оборони та гуманітарної допомоги. Через бойові дії та зниження завантаженнями, що ускладнює окупність інвестицій у “зелені” технології. Через складну безпекову ситуацію автомобільні перевізники не квапляться вкладати в впровадження електромобілів та гібридних автобусів на маршрутах, хоча обсяги перевезень пасажирів особливо в міжнародному сполученні доволі великі – майже 8 млн. осіб в 2023 році (Укрінформ, 2023).

Таким чином, основні проблеми впровадження екологічних практик у транспортному та готельному секторах зумовлені фінансовими обмеженнями, нормативно-правовою недосконалістю, відсутністю стимулів для бізнесу та низьким рівнем суспільної екологічної культури, а також військовими діями на території України. Подолання цих бар'єрів вимагає комплексного підходу, який поєднує державне регулювання, інвестиційну підтримку та освітні програми для туристів і працівників галузі. Міжнародний досвід в цій сфері демонструє синергію між транспортною політикою, змінами в експлуатації готельних об'єктів та впровадженням сертифікаційних і фінансових механізмів, що разом формують стійкіші туристичні дестинації. Зупинимося на кращих “зелених” світових практиках в транспортному і готельному секторах туристичної сфери і можливостях їх застосування в українських реаліях.

Транспортний сектор. Європейський підхід до стійкої мобільності акцентує увагу на інтегрованих стратегічних планах (Sustainable and Smart Mobility Strategy) та впровадженні пакетів заходів, що стимулюють перехід від приватного автотранспорту до громадського, активного (велосипедного, пішого) та електричного транспорту. Ключовими компонентами є планування маршрутів, створення сприятливих умов для пересідання (park & ride), розбудова велоінфраструктури та інтеграція електричного громадського транспорту; переведення туристичних потоків на периферійні паркінги доповнені частими рейсами шатлів/транзитних ліній знижує завантаженість центрів і сприяє охороні історичного ядра міста. Європейські проекти демонструють, що P&R ефективні для міст з вузькою центральною мережею доріг. Такий підхід допомагає зменшити тиск на дорожню інфраструктуру в туристичних “пікових” зонах і знизити локальні викиди забруднювачів. Світові ініціативи показують, що перехід до електромобілів у туристичному секторі вимагає одночасних інвестицій у зарядну інфраструктуру, стандартизацію послуг (оплата, навігація до зарядок), а також промоцію електротранспорту через пільги для операторів трансферів і прокатних компаній. При цьому успішні проекти поєднують в собі державне стимулювання, публічно-приватні партнерства і підтримку донорських програм для зниження початкових капіталовкладень. Кращі практики включають цифрове управління паркуванням, пріоритизацію екологічно чистого транспорту в центрах прийому туристів та оптимізацію логістики готелів і постачальників (наприклад, централізовані доставки, періодичні графіки постачання поза піковими туристичними

годинами). Ці заходи одночасно знижують викиди і покращують якість міського середовища, наразі прикладами міст, де діють ці ініціативи є Антверпен (Бельгія), Клайпеда (Литва), Фрайбург (Німеччина), Гданськ (Польща), Лісабон (Португалія).

Готельний сектор. Управління споживанням енергії – базовий інструмент “зеленої” модернізації готелів: тепломодернізація будівель, ефективні котли та насосні системи, системи рекуперації повітря, LED-освітлення, інтелектуальні системи управління HVAC, а також встановлення місцевих відновлюваних джерел (сонячні панелі, геотермальні рішення там, де це рентабельно). Міжнародні дослідження вказують на те, що такі заходи дають істотне зниження енергоспоживання у малих і середніх готелів за помірні терміни окупності (World Tourism Organization, 2011).

Міжнародні екомаркери готельного сектору (наприклад, Green Key) надають стандартизований набір критеріїв – від енергоменеджменту й управління відходами до комунікації зі споживачем – і виконують подвійний ресурс: технічний (стимул до впровадження заходів) та маркетинговий (підвищення довіри клієнтів). Сертифікація часто супроводжується каталогами “good practices”, що роблять перехід більш послідовним і вимірюваним. Міжнародний досвід демонструє широкий спектр архітектурно-технологічних рішень, що дозволяють суттєво скорочувати енергоспоживання, зменшувати викиди парникових газів і водночас підвищувати конкурентоспроможність туристичної інфраструктури (табл.2).

Таблиця 2

**Приклади готелів світу,
які демонструють інноваційні архітектурно-технологічні рішення**

Готель	Локація	Ключові інновації	Рівень “зеленості” / сертифікація
Svart Hotel	Норвегія, регіон Арктики	Енергогенеруюча архітектура (сонячні панелі у фасаді та на даху), геотермальне опалення, оптимізована форма будівлі для мінімізації тепловтрат	Net Positive Energy (проектна модель)
Green Solution House	Борнгольм, Данія	Сонячні батареї, повторне використання стічних вод, біоочистка, “розумне” керування освітленням та вентиляцією, перероблені матеріали	DGNB Gold, Green Key
Boutiquehotel Stadthalle	Відень, Австрія	Повністю енергонезалежний: геотермальні зонди, фотоелектричні панелі, збір дощової води, зелені дахи	“Zero Energy” сертифікований готель
Treehotel	Гараднас, Швеція	Використання локальних матеріалів, автономні системи водопостачання, сонячні панелі, інтеграція в природний ландшафт	Еко-архітектура (унікальний дизайн)
Hotel Jakarta	Амстердам, Нідерланди	Пасивні енергетичні рішення, система рекуперації тепла, тропічний “зимовий сад” для природного охолодження, дерев’яні конструкції	BREEAM Excellent

Готель	Локація	Ключові інновації	Рівень “зеленості” / сертифікація
Whitepod Eco-Luxury Hotel	Вале, Швейцарія	Геодезичні куполи з низьким енергоспоживанням, використання пелетного опалення, обмежений вплив на довкілля, мінімальна забудова	Еко-концепція, Green Globe
Parkroyal Collection Pickering	Сінгапур	Вертикальні сади, “зелені” фасади, система збору дощової води, скорочення енергоспоживання на 30 %	BCA Green Mark Platinum
Proximity Hotel	Грінсборо, США	70 сонячних панелей, рекуперація води та тепла, енергоефективне освітлення, матеріали вторинного використання	LEED Platinum (перший у США серед готелів)

Таблиця 2 сформована авторами а основі джерел (3, 5, 11)

Міжнародний досвід демонструє, що “зелена” модернізація туристичної інфраструктури – це не лише витрати, а інвестиція у конкурентоспроможність дестинації, якість сервісу та довгострокову екологічну стійкість. На наш погляд, для України релевантними є поєднання: стратегічного планування мобільності, поетапної енергомодернізації готелів з використанням міжнародних стандартів, доступу до фінансування через донорські та ринкові інструменти, а також орієнтації на пілотні рішення у ключових туристичних регіонах. Для прикладу, наведемо можливі кроки в галузі туристичного автомобільного транспорту та готельного господарства:

- Розвиток локальних SUMP (Sustainable Urban Mobility Plans) у туристичних містах (приклад – планування руху і паркування у Львові як крок до кращої мобільності в дестинації). Це дозволить поєднати пішохідну інфраструктуру, веломережі і муніципальні пересідання з туристичними вузлами.

- Пілотні програми електрифікації перевізників і прокатних парків у туристичних регіонах з одночасним розгортанням зарядних станцій на ключових туристичних маршрутах; застосування податкових/нетарифних стимулів для операторів трансферного бізнесу.

- Використання міжнародних донорських програм (європейські фонди, GIZ, EBRD та ін.) для фінансування капітальних проєктів та технічної допомоги (підготовка проєктної документації, навчання персоналу). Прикладом може бути співпраця у межах відновлення міст та розвитку сталих транспортних рішень.

- Енергоаудити та заходи з низькою капіталомісткістю: заміна освітлення на LED, встановлення індивідуальних терморегуляторів, утеплення локальних вузлів.

- Заохочення сертифікації Green Key або аналогічних схем як інструменту доступу до “зелених” туристів і міжнародних каналів бронювання .

- Освітні програми для менеджерів готелів і локальних органів управління туризмом (енергоефективність, кейси впровадження, підготовка до сертифікації), інформаційні кампанії для туристів щодо вибору “зелених” послуг.

Таким чином, екологізація транспорту та готельного господарства відіграє стратегічну роль у підвищенні конкурентоспроможності туристичних дестинацій України та є важливим чинником реалізації Цілей сталого розвитку України до 2030 року. А саме. Ціль 7. Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і

сучасних джерел енергії – розвиток готелів з використанням відновлюваних джерел енергії та впровадження енергоефективних технологій. Ціль 9. Промисловість, інновації та інфраструктура – створення інноваційної туристичної інфраструктури, включно з “розумною мобільністю” та “зеленими” готелями. Ціль 11. Сталі міста та громади – інтеграція екологічного транспорту (електробуси, велоінфраструктура, системи park & ride) у міське планування та розвиток безбар’єрного простору. Ціль 12. Відповідальне споживання та виробництво – оптимізація використання ресурсів у готельному господарстві (система сортування та переробки відходів, повторне використання води, локальні продукти). Ціль 13. Пом’якшення наслідків зміни клімату – скорочення викидів CO₂ у транспортному секторі та готельній інфраструктурі.

Впровадження таких рішень сприяє зростанню інвестиційної привабливості туристичних дестинацій, відповідає глобальним трендам попиту на “зелений” туризм і формує позитивний міжнародний імідж України. Таким чином, екологізація туризму є не лише інструментом збереження довкілля, а й довгостроковою стратегією економічної конкурентоспроможності та інтеграції у світовий туристичний простір.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз міжнародного досвіду та практик екологізації туристичної інфраструктури засвідчив, що транспортна й готельна сфери виступають ключовими чинниками у формуванні стійкості та конкурентоспроможності туристичних дестинацій. Впровадження “зелених” рішень у транспорті та готельному господарстві дає можливість суттєво знизити антропогенне навантаження на довкілля, водночас підвищуючи економічну ефективність підприємств та привабливість туристичних територій. У контексті досягнення цілей сталого розвитку України до 2030 року екологізація виступає не лише інструментом екологічної безпеки, а й стратегічним напрямом підвищення інвестиційної привабливості та інтеграції країни у глобальні туристичні ринки. Перспективи подальших досліджень полягають у: розробці методичних підходів до оцінки екологічної ефективності транспортних і готелів; вивченні економічних моделей фінансування “зелених” інновацій у туризмі; аналізі соціально-поведінкових аспектів попиту на “екологічні” туристичні продукти серед внутрішніх і міжнародних споживачів; адаптації міжнародних стандартів еко-сертифікації до українських реалій з урахуванням післявоєнної відбудови інфраструктури. Таким чином, подальші наукові пошуки мають бути спрямовані на формування комплексних моделей сталого розвитку туризму, де екологічні інновації в транспорті та готельному господарстві розглядатимуться як базові складові економічного зростання, екологічної рівноваги та соціального добробуту.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Доділова, К. & Полуда, В. (2023) Стан та перспективи впровадження екологічних готелів та ініціатив у готельне господарство України та світу. In V. Tsytko (Ed.), *International tourism as a socio-cultural and economic phenomenon* (p. 122–160). The University of Technology in Katowice Press.
- Укрінформ (2023, 4 листопада). У 2023 році майже 8 мільйонів пасажирів перетнули кордон на автобусах
<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3900726-u-2023-roci-majze-8-miljoniv-pasaziriv-peretnuli-kordon-na-avtobusah.html>
- A bright future for a mini-hotel: the real cost of switching to solar power
<https://dolyasolar.energy/en/blog/post/svitlye-majbutnje-dlia-mini-hoteliu-realnavartist-perechodu-na-soniachnu-enerhiu?utm>
- Electric buses in Ukraine: when will we switch from broken down minibuses to modern electric transport
<https://ecofortortech.com/en/electrobus-ukraina/?utm>
- Filali A, Suarez Llanes L, Chaouch A, & D'Acremont V. (2025). International transport-related carbon footprint and traveler's profile in a travel clinic before and after COVID-19. *Electron J Gen Med*, 22(4).
<https://doi.org/10.29333/ejgm/16368>
- Mobility Strategy:
https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/mobility-strategy_en?utm
- Quint6s, Maria A., Martinez-Senra, Ana I. & Adela Garcia-Pintos (2023). Is the hotel industry really committed to the environment? Answering using the business models framework. *Service Business* 17, 395–428.
<https://doi.org/10.1007/s11628-023-00522-2>
- Sadiq, M., Mohd A. & Justin P. (2022) Eco-friendly hotel stay and environmental attitude: A value-attitude-behaviour perspective. *International Journal of Hospitality Management*, 100.
<https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2021.103094>
- Sun, YY., Faturay, F., Lenzen, M. et al. (2024). Drivers of global tourism carbon emissions. *Nat Commun* 15,
<https://doi.org/10.1038/s41467-024-54582-7>
- Turnkey solar power plant for various applications
<https://krepmetal.ua/en/solar-power-plants/?srsltid=AfmBOoq4i9FOPfT1qFAqx03jDPCNC9GA1Xo7R26WecIGGjV3eMBxVaQb&utm>
- World Tourism Organization (2011), Key Energy Efficiency Solutions for SME Hotels , UNWTO, Madrid,
DOI: <https://dx.doi.org/10.18111/9789284415038>

REFERENCES

- Dodilova, K. & Poluda, V. (2023) Stan ta perspektyvy vprovadzhenia ekolohichnykh hotelei ta initsiatyv u hotelne hospodarstvo Ukrainy ta svitu. In V. Tsytko (Ed.), *International tourism as a socio-cultural and economic phenomenon* (p. 122–160). The University of Technology in Katowice Press.
- Ukrinform (2023, 4 lystopada). U 2023 rotsi maizhe 8 milioniv pasazhyriv peretnuly kordon na avtobusakh
<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3900726-u-2023-roci-majze-8-miljoniv-pasaziriv-peretnuli-kordon-na-avtobusah.html>

A bright future for a mini-hotel: the real cost of switching to solar power

<https://dolyasolar.energy/en/blog/post/svitle-majbutnje-dlia-mini-hoteliu-realna-vartist-perechodu-na-soniachnu-enerhiu?utm>

Electric buses in Ukraine: when will we switch from broken down minibuses to modern electric transport

<https://ecofactortech.com/en/electrobus-ukraina/?utm>

Filali A, Suarez Llanes L, Chaouch A, & D'Acremont V. (2025). International transport-related carbon footprint and traveler's profile in a travel clinic before and after COVID-19. *Electron J Gen Med*, 22(4).

<https://doi.org/10.29333/ejgm/16368>

Mobility Strategy:

https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/mobility-strategy_en?utm

Quint6s, Maria A., Martinez-Senra, Ana I. & Adela Garcia-Pintos (2023). Is the hotel industry really committed to the environment? Answering using the business models framework. *Service Business* 17, 395–428.

<https://doi.org/10.1007/s11628-023-00522-2>

Sadiq, M., Mohd A. & Justin P. (2022) Eco-friendly hotel stay and environmental attitude: A value-attitude-behaviour perspective. *International Journal of Hospitality Management*, 100.

<https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2021.103094>

Sun, YY., Faturay, F., Lenzen, M. et al. (2024). Drivers of global tourism carbon emissions. *Nat Commun* 15,

<https://doi.org/10.1038/s41467-024-54582-7>

Turnkey solar power plant for various applications

<https://krepmetal.ua/en/solar-power-plants/?srsltid=AfmBOoq4i9FOPfT1qFAqx03jDPCNC9GA1Xo7R26WecIGGjV3eMBxVaQb&utm>

World Tourism Organization (2011), Key Energy Efficiency Solutions for SME Hotels , UNWTO, Madrid,

DOI: <https://dx.doi.org/10.18111/9789284415038>

Дата надходження до редакції 25.09.2025 р.

Ухвалено до друку 09.10.2025 р.

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94 (100) + 338.48:659(100)(045)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.348288>

Н. О. ЩЕРБАКОВА

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму,

Національний транспортний університет (Україна, Київ)

e-mail: nadejde777@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7214-5880>

ІСТОРИЧНІ І СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ PUBLIC RELATIONS В ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ

Анотація

Метою статті є комплексне дослідження історичних і сучасних світових тенденцій розвитку Public Relations у туристичній індустрії та визначення особливостей адаптації PR-технологій до потреб туристичного ринку. **Методологія дослідження** базується на використанні комплексу наукових методів дослідження: аналізу, методів порівняння, узагальнення, графоаналітичної візуалізації. **Наукова новизна**, полягає у системному та комплексному підході до дослідження Public Relations в туристичній індустрії з урахуванням сучасних світових тенденцій та технологічних трансформацій. Здійснена систематизація основних напрямів розвитку світової PR-індустрії, яка полягає в активному використанні цифрових технологій, вільному доступі соціальних медіа-платформ та незалежних засобів масової інформації. **Результати дослідження**. В статті визначено сутність PR у сфері туризму, систематизовано її класифікацію за різними ознаками, досліджено методи PR, що використовуються підприємствами для реалізації поставлених цілей, проаналізовано стан і розвиток світового ринку PR-індустрії та за його регіонами (Північно-Американський, Європейський, Азіатсько-Тихоокеанський Південно-Американський, Близький Схід та Африка), визначено роль PR-агенції на ринку зв'язків із громадськістю, основні труднощі з якими вони стикаються та визначено основні напрямки куди вони направляють інвестиційні вкладення. Також передбачити головні тенденції, що впливають на зв'язки з громадськістю, встановлено надійні медіа джерела в туристичній індустрії яким найбільше довіряє населення та визначено найпоширеніші PR-технології, що використовуються в туризмі. Підкреслюється, що успішне застосування PR у туризмі потребує постійного вдосконалення знань, врахування новітніх тенденцій і розуміння потреб цільової аудиторії. Саме такий підхід дозволяє не просто інформувати, а надихати на подорожі, створюючи довготривалі емоційні зв'язки між людьми і DESTINATIONAMI.

Ключові слова: Public Relations у туризмі, світовий ринок PR-індустрії, PR-технології, туристичні підприємства, туристичні дестинації; PR-агенції, цифровий PR

HISTORICAL AND CURRENT GLOBAL TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PUBLIC RELATIONS IN THE TOURISM INDUSTRY

Abstract

The purpose of this article is to conduct a comprehensive study of historical and contemporary global trends in the development of public relations in the tourism industry and to identify the characteristics of adapting PR technologies to the needs of the tourism market. **The methodology** of the article is based on the use of a complex of scientific research methods: analysis, comparison, generalisation, and grapho-analytical visualisation. **Scientific novelty** consists in a systematic and comprehensive approach to the study of public relations in the tourism industry, taking into account current global trends and technological transformations. The main directions of development of the global PR industry have been systematised, which consists in the active use of digital technologies, free access to social media

platforms and independent media. **Research results.** In the article, the essence of PR in the field of tourism is defined, its classification according to various criteria is systematised, PR methods used by enterprises to achieve their goals are studied, and the state and development of the global PR industry market and its regions (North America, Europe, Asia-Pacific, South America, the Middle East and Africa), defines the role of PR agency in the public relations market, the main difficulties they face and identifies the main areas where they direct their investments. It also predicts the main trends affecting public relations, identifies reliable media sources in the tourism industry that are most trusted by the population, and identifies the most common PR-technologies used in tourism. It is emphasized that the successful application of PR in tourism requires constant improvement of knowledge, consideration of the latest trends and understanding of the needs of the target audience. It is this approach that allows not only to inform, but also to inspire travel, creating long-lasting emotional connections between people and destinations.

Key words: Public Relations in tourism, global PR market, PR technologies, tourism enterprises, tourist destinations; PR agencies, digital PR

Вступ. Туризм є специфічною індустрією, де споживач не може безпосередньо оцінити якість послуги до моменту її отримання. Саме тому створення довіри до туристичних продуктів і підприємств відіграє важливу роль у розвитку індустрії. У цьому контексті Public Relations стає важливим елементом комунікаційної стратегії туристичних підприємств. PR відіграє важливу роль у туристичній індустрії, допомагаючи формувати позитивний імідж, залучати туристів та забезпечувати сталий розвиток.

Ефективні PR-стратегії, які розробляються PR-агенціями сприяють створенню довіри, збільшенню впізнаваності та привабливості туристичних продуктів і дестинацій.

PR-індустрія має йти в ногу з часом, розуміючи які технології доцільно використовувати для кожного сегменту споживачів. Використання медіа контенту, цифрових платформ в PR-індустрії дозволяє суттєво розширити пізнаваність брендів, забезпечити пряму взаємодію з цільовою аудиторією та підвищити ефективність інформаційного впливу. PR-технології в туристичній індустрії є не лише інструментом комунікації, але й важливим фактором стратегічного управління, без якого неможливо уявити ефективне функціонування підприємств на ринку туристичних послуг.

В умовах зростання конкуренції, змін у поведінці споживачів та розвитку технологічного прогресу саме Public Relations забезпечує туристичним підприємствам не просто присутність на ринку, а й активне формування власного іміджу, репутації та зв'язку з цільовою аудиторією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання зв'язків із громадськістю у сфері туризму висвітлюються у працях зарубіжних та українських вчених. Дімітріос Бухаліс розглядав PR як елемент стратегічного маркетингу дестинації, який сприяє привабливості території для туристів та інвесторів (Buhalis, 2000). Марія де ла Крус дель Ріо в статті "PR- стратегії у сфері сталого розвитку туризму" (de la Cruz del Río, 2019) досліджувала ефективність PR-політики на сталий розвиток туристичних дестинацій на прикладі Іспанії та Португалії. Мерлі Фіскал-Архона в науковій роботі "Зв'язки з громадськістю в туризмі" (Merly Fiscal Arjona, 2020) досліджувала як трансформувалася PR-діяльність під впливом глобалізації, інноваційних технологій, соціальних змін та змін, що відбуваються в туристичній індустрії.

Значний внесок у дослідження PR у туристичній індустрії зробили М. Мальська та Н. Паньків, які у своїй працях "Іміджеологія і PR у туризмі" (2017 та 2023) дослідили теоретичні основи PR у туризмі, розглянули зміст та сутність поняття PR в контексті туристичної діяльності, проаналізували основні структурні складові,

критерії та принципи їхнього виділення. В своєму навчально-методичному посібнику “Іміджеологія і PR підприємств туристичної галузі” (2015) Буторіна В.Б. дослідила методологічні особливості PR та розглянула процес створення PR-кампаній на підприємствах туристичної галузі.

Мета статті є комплексне дослідження історичних і сучасних світових тенденцій розвитку Public Relations у туристичній індустрії та визначення особливостей адаптації PR-технологій до потреб туристичного ринку.

Для реалізації мети поставлені такі **завдання**: визначити сутність PR у сфері туризму, систематизувати її класифікацію за різними ознаками, дослідити методи PR, що використовуються підприємствами для реалізації поставлених цілей, проаналізувати стан і розвиток світового ринку PR-індустрії та за його регіонами, визначити роль PR-агенції на ринку зв'язків із громадськістю, основні труднощі з якими вони стикаються, визначити основні напрямки куди PR-агенції направляють інвестиційні вкладення, передбачити головні тенденції, що впливають на зв'язки з громадськістю, встановити надійні медіа джерела в туристичній індустрії яким найбільше довіряє населення та визначити найпоширеніші PR-технології, що використовуються в туризмі.

Методи та методологія проведення дослідження. При написанні статті застосовано комплекс наукових методів дослідження, зокрема: аналітичний метод, який використовувався для узагальнення та систематизації теоретичних досліджень PR у туризмі; порівняльний метод, який використовувався при дослідженні світового ринку PR-індустрії з аналізом регіонів; графоаналітичний метод, який застосовувався для візуалізації динаміки розвитку світового ринку PR-індустрії; метод узагальнення, який використовувався при аналізі PR-індустрії за регіонами та за країнами, для зведення інформації щодо роботи PR-агенцій та написанні висновків.

Вклад та обговорення основного матеріалу дослідження. Public Relations у сфері туризму доцільно розглядати, як цілеспрямовану діяльність спрямовану на створення і підтримку доброзичливих стосунків і взаєморозуміння між туристичними підприємствами та їх громадськістю. У сфері туристичних послуг зв'язки з громадськістю виконують надзвичайно важливу функцію – вони не лише сприяють формуванню позитивного іміджу підприємства, а й впливають на довіру цільової аудиторії, підтримують стабільність у період невизначеності та забезпечують ефективну комунікацію із широким колом зацікавлених сторін.

Public Relations у туризмі доцільно класифікувати за різними ознаками (таблиця 1).

Така різноманітність видів PR свідчить про високу адаптивність PR-інструментарію до потреб різних сегментів туристичного ринку. Наприклад, антикризовий PR, дозволяє туристичним підприємствам швидко відновити довіру аудиторії після кризи чи негативних подій.

Залежно від поставлених цілей і ресурсів підприємства використовуються різні методи PR. Одним із найпоширеніших методів є організація публічних заходів – прес-турів, презентацій, інформаційних сесій, днів відкритих дверей. Такі події дозволяють безпосередньо ознайомити цільову аудиторію з туристичним продуктом, налагодити контакти з журналістами, блогерами та партнерами.

Ще одним ефективним методом є підготовка та розміщення інформаційних матеріалів у ЗМІ. Це можуть бути прес-релізи, статті, інтерв'ю з керівництвом підприємства, аналітичні огляди ринку. Важливо, щоб ці матеріали мали інформаційну цінність і не несли відверто рекламний характер, адже PR передбачає формування довіри в громадськості, а не лише продаж.

Таблиця 1

Класифікація PR у туризмі за різними ознаками (авторська розробка на основі джерел Мальська, Паньків, 2023; Паньків, 2017)

Ознака	Різновиди
За функціональним призначенням	- інформаційний PR - іміджевий PR - антикризовий PR - внутрішній PR - соціальний PR
За сферою використання PR	- комерційний PR - політичний PR - міжнародний PR
За каналами комунікації	- зовнішній PR - внутрішній PR
З огляду на виконавця	- використання власного PR-відділу - залучення спеціалізованого зовнішнього агентства (аутсорсинг)
Залежно від тривалості впливу PR у туризмі	- стратегічний PR - тактичний PR
З огляду на етику	- "білий" PR - "рожевий" PR - "зелений" PR - "жовтий" PR - "коричневий" PR - "сірий" PR - "чорний" PR
За поведінковою реакцією	- соціальний PR - вірусний PR - конфліктний PR

У епоху діджиталізації особливої уваги набуває цифровий PR, який базується на використанні різних онлайн-платформ. Управління репутацією в соціальних мережах, робота з відгуками, створення візуального контенту, запуск вірусних кампаній – усе це формує сучасне обличчя туристичного бізнесу. Активне користування соціальними мережами дозволяє підприємству не лише взаємодіяти зі споживачами в режимі реального часу, а й коригувати стратегії відповідно до змін настроїв аудиторії.

До ефективних методів PR у туризмі належить також участь у міжнародних туристичних виставках, форумах, конференціях. Такі заходи дозволяють зробити бренд впізнаваним на міжнародному ринку, вивчити його тенденції та налагодити ділові відносини з партнерами і постачальниками. Крім того, участь у таких подієвих заходах позитивно впливає на формування іміджу підприємства

Метод соціального партнерства полягає у співпраці з місцевими громадами, культурними закладами, школами, музеями, сприяє розвитку туристичної інфраструктури, збереженню культурної спадщини та підвищенню туристичної привабливості регіону.

Дослідження стану Public Relations доцільно продовжити аналізом розвитку світового ринку PR-індустрії.

Протягом останніх років ринок зв'язків з громадськістю зазнав значного зростання. В 2023 році його сукупний річний дохід склав 101,05 млрд дол. США, а в

2024 році ринок зв'язків з громадськістю зріс на 2,85 % і досяг позначки 103,93 млрд дол. США. За прогнозами експертів, якщо темп зростання залишиться на тому ж рівні, то ринок PR-індустрії у світі в 2032 році складе 130,13 млрд дол. США (рисунк 1).

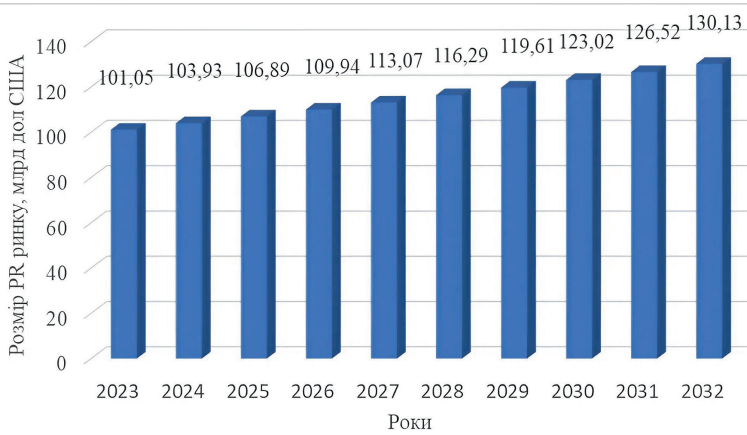

Рисунок 1. Розмір світового ринку PR-індустрії, млрд дол. США (Wise Guy Reports, 2025)

Якщо розглядати розмір ринку PR-індустрії за регіонами, то їх доцільно розглядати за п'ятьма регіонами:

- Північно-Американський регіон (США, Канада, Мексика);
- Європейський (Німеччина, Велика Британія, Франція, росія, Італія, решта Європи);
- Азіатсько-Тихоокеанський регіон (Китай, Японія, Південна Корея, Індія, Південно-Східна Азія, решта Азіатсько-Тихоокеанського регіону);
- Південно-Американський регіон (Бразилія, Аргентина, Колумбія, решта Південної Америки);
- Близький Схід та Африка (Саудівська Аравія, ОАЕ, Єгипет, Нігерія, Південна Африка, решта країн Близького Сходу та Африки).

Частка ринку PR-індустрії за регіонами у 2024 році наведено на рисунку 2.

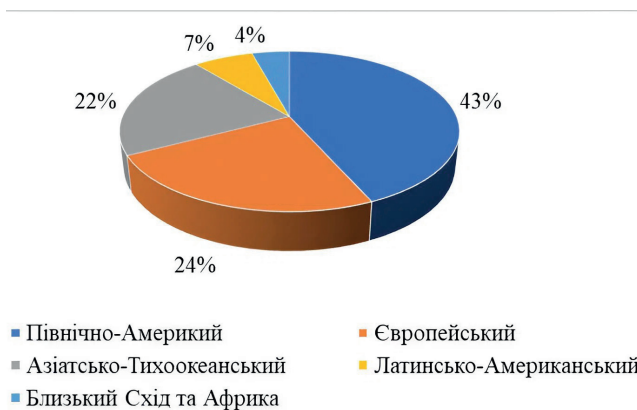

Рисунок 2. Частка ринку PR-індустрії за регіонами у 2024, % (авторська розробка на основі джерела Wise Guy Reports, 2025)

Згідно звіту Wise Guy розмір ринку PR-індустрії за регіонами у 2024 році та з прогнозами на 2032 р. матимуть наступні значення (рисунок 3).

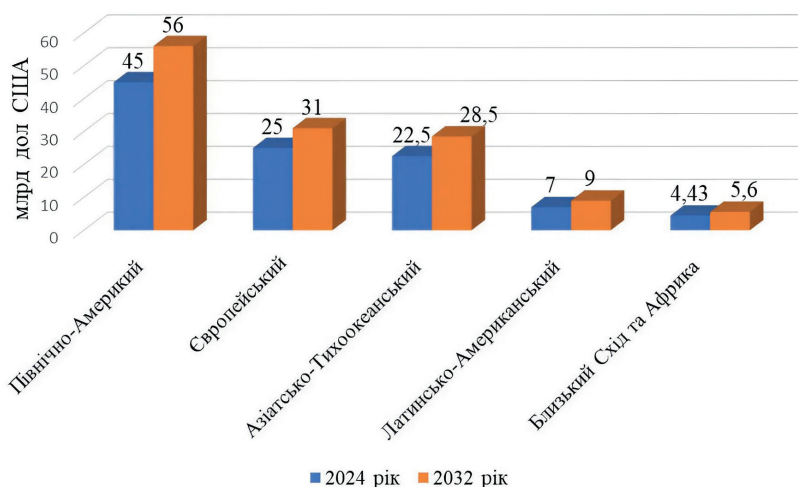

Рисунок 3. Розмір ринку PR-індустрії за регіонами у 2024 році з прогнозами на 2032 р , млрд дол США (*Wise Guy Reports, 2025*)

Так, Північно-Американський регіон, який займає найбільшу часту ринку за прогнозами в 2032 році досягне позначки в 56 млрд дол. США , що складатиме 11,0 млрд дол. США приросту порівняно з 2024 роком. Європейський регіон матиме 6,0 млрд дол. США приросту і за прогнозами досягне позначки в 31 млрд дол. США. Азіатсько-Тихоокеанський регіон до 2032 року зросте до 28,5 млрд дол. США (на 26,7%). Південно-Американський регіон збільшиться до 9 млрд дол. США, а обсяг ринку Близького Сходу та Африки зросте до 5,6 млрд дол. США.

Роблячи аналіз PR-індустрії за окремими регіонами можна прослідкувати наступні тенденції:

1. Північно-Американський регіон залишається лідером у сфері PR-індустрії. Така ситуація пов'язана з високою концентрацією міжнародних корпорацій, розвинутою медіа-інфраструктурою та значними інвестиціями в стратегічні комунікації. Цифрові платформи стали активніше використовуватися в PR-стратегіях, зокрема через зростання впливу соціальних мереж та інфлюенсерів. PR-агенції використовують соціальні медіа для формування іміджу брендів, створення контенту а також для взаємодії з аудиторією. Цей перехід до цифрового контенту супроводжується впровадженням ШІ, що дозволяє створювати персоналізований контент та ефективніше аналізувати дані споживчів (Mordor Intelligence, 2024). Використання згенерованого ШІ серед PR-фахівців значно зростає. Згідно з дослідженням Musk Rask, проведеним наприкінці 2024 року, 75% спеціалістів зі зав'язків з громадськістю використовують ШІ у своїй роботі, що майже втричі більше порівняно з березнем 2023 року. ШІ застосовується для генерації ідей, розробку "чернеткової" версії PR-кампаній та проведення прогнозних досліджень в галузі (Hawkins Eleanor, 2025).

PR-індустрія у США також характеризується високим рівнем конкуренції, оскільки в країні налічується понад 57000 PR-компаній, зосереджених переважно в Каліфорнії, Нью-Йорку та Флориді. Середня заробітна плата PR-фахівців становить близько 85000 доларів США на рік і вище (Redline Digital, 2024).

Зростання ринку також пов'язано з інтеграцією PR з маркетинговими стратегіями, при розробці цифрових кампаній де застосовуються аналітичні дослідження. Це дозволяє компаніям краще визначати ефективність своїх комунікаційних зусиль та краще адаптувати PR стратегії відповідно до змін у поведінці споживачів.

Загалом, у 2024 році PR-індустрія в Америці демонструє стійке зростання та адаптацію до нових технологічних викликів, що свідчить про її важливу роль у сучасному бізнес-середовищі.

2. В Європейському регіону індустрія зв'язків із громадськістю демонструє стійке зростання та адаптацію до нових технологічних і соціальних викликів. Зростає попит на послуги, пов'язані з екологічною, соціальною та корпоративною відповідальністю, що говорить про важливість сталого розвитку та соціальної відповідальності в комунікаційних стратегіях європейських компаній.

Впровадження штучного інтелекту (ШІ) стає все більш поширеним у PR-індустрії. Згідно зі звітом World PR Report від ICCO (International Communications Consultancy Organisation), 86% фахівців PR-індустрії вважають ШІ одним із трьох найважливіших технологічних напрямків для майбутнього, а 45% респондентів зазначили, що володіння інструментами ШІ є важливою компетенцією для майбутнього PR фахівця. ШІ використовується для автоматизації поточних завдань, аналізу даних та створення контенту, що дозволяє підвищити ефективність PR- кампаній. Наприклад у Німеччині ринок PR-послуг у 2024 році оцінюється в 2,2 мільярда євро, з прогнозованим зростанням дохідності у наступні п'ять років. Онлайн PR є найбільшим сегментом, що свідчить про зростаючу роль цифрових каналів у комунікаційних стратегіях (IBIS World, 2025).

У Великій Британії PR-індустрія оцінюється в 4,7 мільярда фунтів стерлінгів у 2024 році з подальшим прогнозованим щорічним зростанням на 4,6%. Це зростання зумовлене переходом до цифрових платформ та зростаючим попитом на управління репутацією в онлайн-середовищі (IBIS World, 2025).

Інтеграція PR-індустрії з цифровим маркетингом також призводить до важливих змін. Згідно з дослідженням Brandpoint, майже всі опитані PR фахівці очікують зростання доходу PR- індустрії за рахунок використання інструментів цифрового маркетингу (Brandpoint, 2024).

Однак, PR індустрія також має і свій негатив. Так, згідно інформації опублікованої The Guardian, деякі PR-підприємства в Європі займаються лобіюванням інтересів великих нафтових компаній, що суперечить їх публічним заявам про підтримку сталого розвитку. Це підкреслює необхідність більшої прозорості та дотримання етичних принципів в діяльності PR-агентств (The Guardian, 2025).

3. В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні PR-індустрія також знаходиться на етапі трансформації, що зумовлено цифровізацією, використанням ШІ та змінами в медіа просторі. Зростання ринку, розвиток інфлюенсерського маркетингу та зміна пріоритетів у комунікаційних стратегіях свідчать про адаптацію індустрії до нових викликів та можливостей. За даними Media Partners Asia найбільш розвиненими ринками PR-індустрії в регіоні є Китай, Японія, Індія, Австралія, Корея, Індонезія та В'єтнам (AVIA, 2024). Інфлюенсерський маркетинг продовжує набирати обертів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. За даними Cognitive Market Research, ринок платформ для інфлюенсерського маркетингу в регіоні оцінювався в 2,1 млрд дол. США у 2024 році, з прогнозованим щорічним зростанням на 33,2% , аж до 2031 року. Це свідчить про зростаючу важливість інфлюенсерів у PR-індустрії (Cognitive Market Research, 2025). Для подальшого успіху PR-агенціям в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні необхідно активно впроваджувати інновації

та орієнтуватися на використання цифрових платформ для збільшення чисельності цільової аудиторії.

4. PR-індустрія в Південно-Американському регіоні також знаходиться на етапі змін, зумовленої цифровізацією, впровадженням ШІ та змінами в медіа просторі. За даними Cognitive Market Research, ринок PR-індустрії у Бразилії в 2024 році оцінювався в 268,41 млн дол. США з прогнозованим середньорічним темпом зростання 10,3%. В Аргентині ринок PR-індустрії оцінюється в 105,36 млн дол. США з темпом зростання 10,6%, у Колумбії – 55,81 млн дол. США з подальшим щорічним зростанням на 9,5%, у Перу – 51,42 млн дол. США та темпом зростання 9,9%, а в Чилі – 45,15 млн дол. США з темпом зростання 10,0%. PR-агенції використовують ШІ для аналізу даних, прогнозування тенденцій розвитку та використання персонального контенту, що дозволяє ефективніше взаємодіяти з громадськістю. Згідно з дослідженням IPG Media Lab, у Латинській Америці зростає кількість стартапів, які працюють над розробкою технологій штучного медіа контенту з використанням ШІ (Cognitive Market Research, 2025). Для подальшого успіху PR-агенціям необхідно активніше впроваджувати інновації, орієнтуватися на цифрові канали комунікації демонструючи ефективність своєї діяльності.

5. Ринок PR-індустрії на Близькому Сході та в Африці демонструє швидке зростання, зокрема завдяки стрімкому впровадженню цифрових технологій та використанню соціальних медіа-платформ. Країни, такі як Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія та Південна Африка, є лідерами регіону, зосередженими на управлінні своєї репутацією з використанням різних соціальних мереж. Швидко зростаюча туристична та готельна індустрія в таких країнах, як ОАЕ, Саудівська Аравія та Марокко, потребує ефективних PR-стратегій та інструментів для залучення необхідної кількості туристів (Grand View Research, 2024).

Вагому роль у формуванні стандартів та етики в PR-індустрії регіону відіграє Близькосхідна асоціація зв'язків із громадськістю (MEPRA), яка об'єднує понад 100 компаній у 14 арабських країнах. Це сприяє професіоналізації галузі та підвищенню якості послуг (Wikipedia, 2023).

Отже, кожен регіон має свої унікальні особливості, які формують специфіку розвитку PR-послуг

Важливу роль на ринку PR-індустрії займають PR-агенції, вони виступають сполучною ланкою між підприємствами, громадськістю, державними установами та іншими учасниками. Їх діяльність полягає у розробці, підтримці та управлінні репутацією суб'єкта, підприємства чи інституції.

Згідно Statista щорічні прогнози PR-агенцій, щодо перспектив розвитку зростання ринку PR індустрії станом на січень 2025 року наведено на рис. 4.

Станом на січень 2025 року приблизно 69 відсотків опитаних PR-агенцій у всьому світі спрогнозували подальшу перспективу зростання ринку PR індустрії Близько 28 відсотків респондентів вважають, що ринок PR-індустрії залишиться незмінним, а інші три відсотки опитаних очікують, що на ринку PR-індустрії в 2025 році буде спад порівняно з 2024 роком.

Як видно з рис.5 інвестиції у навчання та мотивацію співробітників складає 19% від загального обсягу вкладень PR-агенцій, на проведення досліджень та аналіз витрачається 17% від інвестиційних коштів, на дієві інструменти управління та розробку власних комунікації і маркетингу – по 12% інвестиційних коштів, на творчість та створення мультимедійного контенту – по 11% інвестиційних вкладень, на технології та медіа виробництво – 10% інвестиційних вкладень, на дослідження

думок споживачів витрачалося 7% та на інші складові – 1% від інвестиційних вкладень. Провідні напрямки інвестиційних вкладень PR-агенцій в 2024 наведено на рис. 5

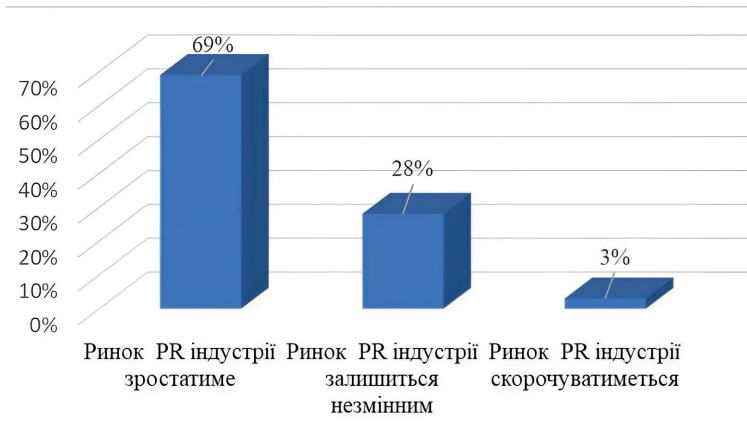

Рисунок 4. Прогнози PR-агенцій, щодо перспектив розвитку зростання ринку PR індустрії станом на січень 2025 року (Statista, 2025)

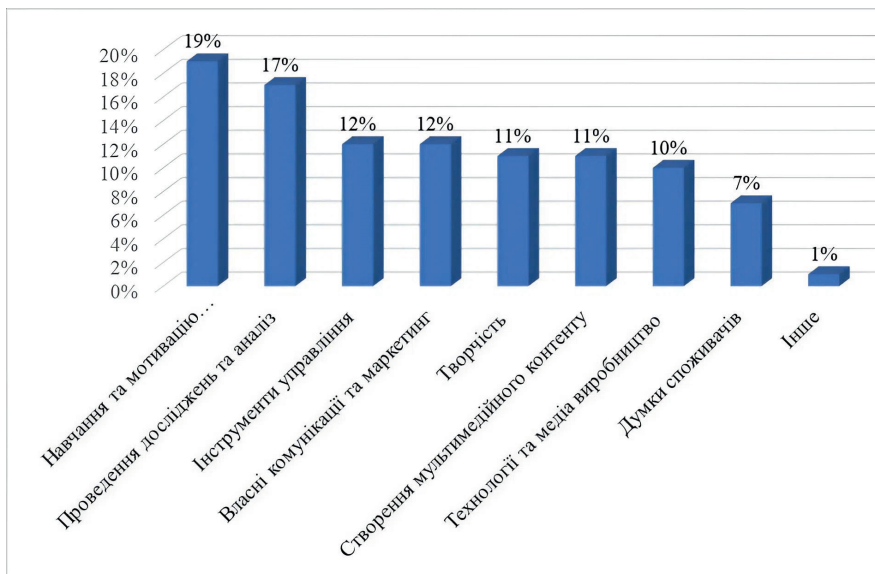

Рисунок 5. Провідні напрямки інвестиційних вкладень PR-агенцій в 2024 (ICCO, 2025)

Якщо розглядати кадровий потенціал, то основними труднощами, з якими стикаються PR-компаній є:

- вміння утримати професійних працівників в компанії;
- застосування необхідних мотиваційних важелів для молодих фахівців;
- внутрішня підготовка кадрів на різних ланках компанії.

Найбільшими етичними викликами для фахівців в сфері PR агентств є:

- дезінформація (неправдива інформація);

- відсутність відповідних санкцій для PR агентств, які не дотримуються норм доброчесності та які погоджуються працювати на клієнтів, які готові оплатити такі послуги;

- необхідність приносити PR агенції визначений обсяг доходу та розширювати її клієнтську базу.

На думку експертів в наступному десятиріччі найбільш потрібними навичками фахівців з PR будуть:

- вміння володіти інструментами штучного інтелекту;
- вміння надавати консалтингові послуги щодо стратегій розвитку підприємства;
- вміння надавати консультації щодо виходу з кризових ситуацій.

Найбільшими труднощами, з якими стикаються PR-компанії на ринку надання послуг є:

- відсутність бажання у клієнтів виділяти достатню суму коштів для розробки PR-кампаній;

- складна економічна ситуація у світі;

- фінансовий тиск щодо досягнення цільових показників прибутковості, досягнення точки беззбитковості, щоб PR агенції мали достатній рівень фінансової стійкості і конкурентоздатності;

- зміни в медіапросторі;

-складність підбирати кваліфікований персонал;

- можливість застосування нових технологій.

Прогнозні виклики для PR-агенцій на ринку послуг наведено на рисунку 6.

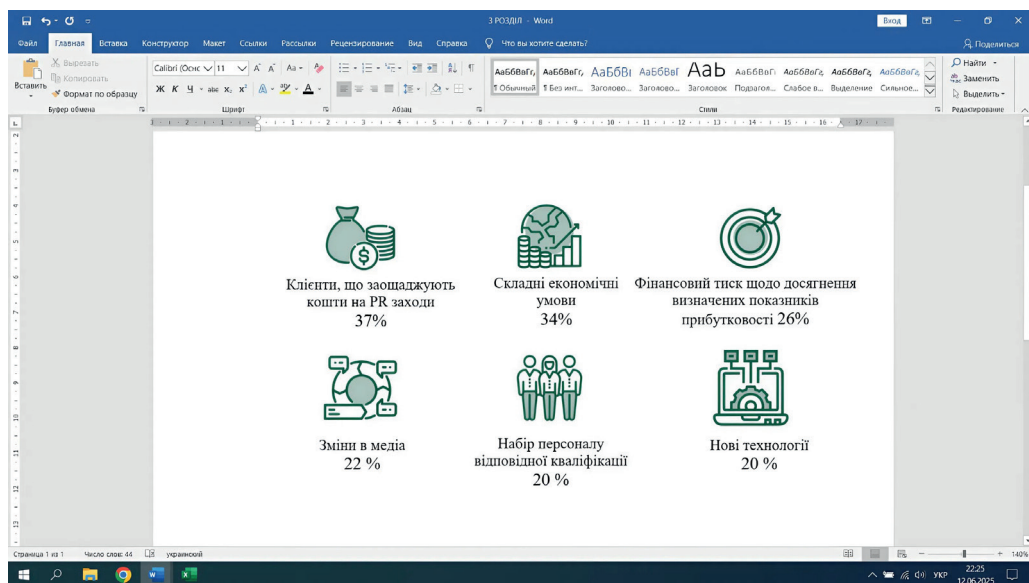

Рисунок 6. Прогнозні виклики для PR-агенцій на ринку послуг (ICCO, 2025)

Згідно даних компанії Flair.HR 92% населення дестинацій довіряють відомим засобам масової інформації, що підкреслює важливість комунікацій в управлінні репутацією туристичних підприємств (Flair.HR, 2024).

Найважливіші тенденції, що впливають на зв'язки з громадськістю наведено на рисунку 7.

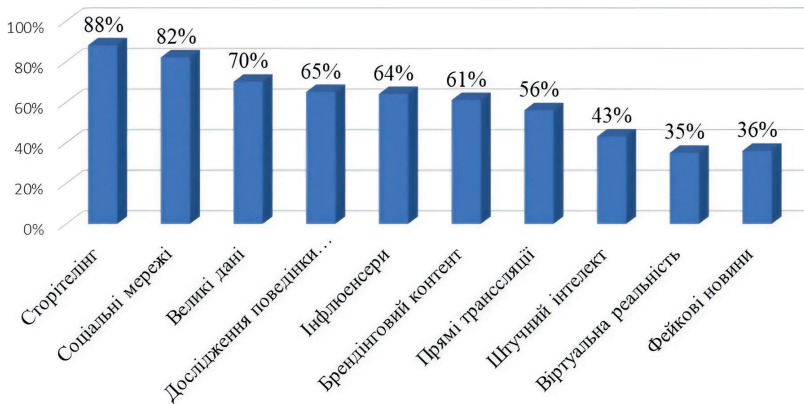

Рисунок 7. Найважливіші тенденції, що впливають на зв'язки з громадськістю (Flair.HR, 2024).

Найбільш надійні медіа джерела в туристичній індустрії наведені в таблиця 2.

Таблиця 2

Найбільш надійні медіа джерела в туристичній індустрії (Flair.HR, 2024)

Тип носія	Відсоток надійності джерела, %
Прес-релізи	42
Повідомлення речника чи прес-секретаря	29
Вебсайти туристичних підприємств	21
Блоги	4
Соціальні мережі	4

Лише 10% PR-фахівців використовують CRM системи в управлінні взаємовідносинами з клієнтами, тоді як 60% респондентів надають перевагу електронним таблицям при роботі з клієнтами.

Провідні соціальні мережі, які використовують PR-фахівців для комунікації з громадськістю наведено на рисунку 8.

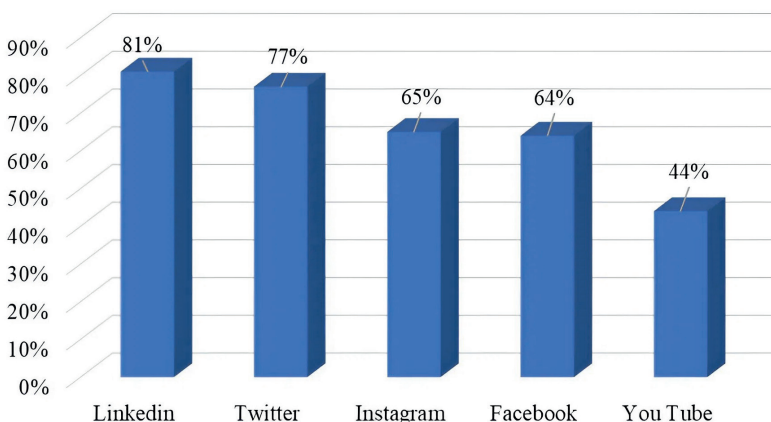

Рисунок 8. Провідні соціальні мережі, які використовують PR-фахівців для комунікації з громадськістю (Flair.HR, 2024).

Зв'язки з громадськістю є важливою ланкою зв'язку між підприємствами та громадськістю, ефективно формуючи сприйняття та сприяючи налагодженню доброзичливих відносин.

Сучасний туристичний бізнес функціонує у висококонкурентному середовищі, що потребує ефективного використання PR для залучення клієнтів і підтримки позитивного іміджу туристичних підприємств. Використання ефективних PR-технологій дозволяє туристичним підприємствам не лише залучати нових клієнтів, а й формувати довгострокові відносини із постійними споживачами туристичних послуг.

Серед найпоширеніших PR-технологій, що використовуються в туризмі особливе місце посідає публісیتی (publicity) – продуманий спосіб керування громадською думкою шляхом використання медіа контенту. Публісیتی створює інформаційний привиди, які викликають інтерес журналістів та громадськості. Туристичне підприємство може організувати відкриття унікального готелю, організацію нового туристичного маршруту, проведення подієвого заходу, що отримає відгук у ЗМІ. Варто зазначити, що на відміну від прямої реклами, публісیتی вважається найбільш достовірним джерелом інформації, оскільки несе в собі елемент незалежної журналістської оцінки. В той час розробники PR-кампаній докладають чималих зусиль, аби подати необхідну інформацію у "вигідному світлі" – з акцентом на переваги, унікальність та суспільну цінність туристичного продукту.

Ще одним ефективним інструментом PR у туризмі є організація прес-турів так званих поїздок для представників медіа, блогерів, які після знайомства з туристичним об'єктом створюють контент для своїх платформ. Така форма взаємодії поєднує елементи інформування, емоційного залучення та рекомендаційного впливу. Враження, передані у формі репортажів, відеоблогів, постів у соціальних мережах, мають значну довіру аудиторії, що сприяє формуванню позитивного іміджу та залученню нових туристів. Сучасні технології дозволяють розширити межі такої взаємодії за допомогою віртуальних турів, стрімів з місця подій та інтерактивних презентацій.

Часто, в якості PR-технологій, використовують PR-акції – заплановані події, спрямовані на досягнення конкретних PR-цілей, таких як старт нової туристичної програми, реклами певного місця або проведення тематичних фестивалів.

Участь у конференціях та ярмарках дозволяє презентувати туристичні послуги на міжнародних та національних виставках, залучати нових партнерів та клієнтів.

Соціальні мережі, у свою чергу, також стали майданчиком, на якому відбувається активний контент між туристичними підприємствами та їх аудиторією – неформальний, емоційно насичений, динамічний. Тут особливо важливими є такі PR-технології, як сторітелінг, брендовий контент, взаємодія з підписниками, робота з негативними відгуками та формування онлайн-спільнот. За словами Д. Бахаліса та М.Фюерста, ефективне застосування цих технологій дозволяє не тільки привернути увагу, а й втримати її, побудувавши довготривалі зв'язки з клієнтами (Buhalis, & Foerste 2021).

Сторітелінг (storytelling) – це мистецтво розповідати історії, яке використовується для передачі повідомлення, впливу на аудиторію з метою привернути увагу потенційного клієнта та здійснити покупку. В туризмі сторітелінг використовується, наприклад, при описі привабливості дестинації, коли описують історію дестинації, місцеві традиції та інше. Така PR-технологія дозволяє емоційно зацікавити потенційного користувача, створити уявний контакт з місцем ще до реального його відвідування. Дослідження С. Ленана свідчать, що саме емоційна залученість є

одним з основних чинників у виборі туристичної дестинації (McLennan, Ritchie, & Ruhanen, 2017).

Брендовий контент полягає у його створенні та поширенні, який допомагає зміцнити бренд туристичного підприємства, привертає увагу до конкретного напрямку подорожей та створює позитивний імідж підприємства.

Взаємодія з підписниками полягає в комунікації між туристичними підприємствами та їх потенційними споживачами, що включає відповіді на запитання, обговорення цікавих тем, розповсюдження контенту та залучення до спільноти шляхом підписки. Взаємодія з підписниками допомагає підвищити довіру до бренду, залучити нових клієнтів та створити позитивне враження про туристичні послуги.

Робота з негативними відгуками в туризмі потребує оперативного та професійного підходу, щоб не лише зменшити негативний вплив на репутацію підприємства, але й покращити якість послуг. Важливо швидко та ввічливо реагувати на негативні відгуки, демонструючи готовність до вирішення проблем та вміння вибачитися за явні недоліки, на які звертає увагу споживач послуг.

Формування онлайн-спільнот це взаємодія людей в онлайн-середовищі які об'єднуються спільними інтересами та досвідом у подорожах. Це можуть бути групи, які обговорюють досвід подорожей у певні локації, діляться своїми порадами як їх планування, організують спільні поїздки, або ж просто спілкуються на туристичні тематики.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Public Relations у туризмі – це комплексна діяльність, спрямована на формування довіри до туристичних підприємств, покращення комунікацій із цільовою аудиторією та підвищення впізнаваності бренду. Public Relations у туризмі виступає не лише інструментом інформування, але й засобом стратегічного управління репутацією, соціальними зв'язками підприємства. Ефективна PR-діяльність є запорукою стабільного розвитку туристичного бізнесу, його адаптивності до змін та здатності до формування довготривалих відносин із громадськістю.

Аналіз стану та тенденцій розвитку PR-індустрії за регіонами світу свідчить про її глобальне зростання та адаптацію до сучасних викликів. Загалом, індустрія демонструє позитивну динаміку, зумовлену зростанням цифрових технологій, розумінням важливості репутації підприємства та налагодженням зв'язків із громадськістю як на місцевому, так і на міжнародному рівні.

PR-технології у туристичній галузі є багатоплановим і динамічним явищем. Їх ефективність залежить не лише від технічного рівня реалізації, а й від стратегічного мислення, етичної відповідальності та глибокого розуміння соціальних процесів. Успішне застосування PR у туризмі потребує постійного вдосконалення знань, врахування новітніх тенденцій і розуміння потреб цільової аудиторії. Саме такий підхід дозволяє не просто інформувати, а надихати на подорожі, створюючи довготривалі емоційні зв'язки між людьми і дестинаціями.

Конфлікт інтересів

Автор не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Буторіна В.Б. (2015). *Іміджеологія і PR підприємств туристичної галузі*. ПП "Медобори-2006".
- Мальська М., Паньків Н. (2023). *Іміджеологія і PR у туризмі*. "Каравела".
- Паньків Наталія. (2017). *Іміджеологія та PR у туризмі*. ЛНУ імені Івана Франка.
- AVIA, Asia Video Industry Association. (2024, July 23). *Avia Asia pacific advertising revenue to grow 5.1% in 2024, reaching us\$238 billion*.
https://avia.org/mpa-report-asia-pacific-advertising-revenue-to-grow-5-1-in-2024-reaching-us238-billion/?utm_source=chatgpt.com
- Brandpoint. (2024). *The Future of the PR Industry: 2024 Research Report*.
<https://www.brandpoint.com/resources/pr-industry-survey-2024>
- Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, 21(1), 97–116.
[https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(99\)00095-3](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(99)00095-3)
- Buhalis, D., & Foerste, M. (2021). SoCoMo marketing for travel and tourism: Empowering co-creation of value. *Journal of Destination Marketing & Management*, 4(3), 151–161.
- Cognitive Market Research. (2025). *Public Relations – PR Tools Market Report 2025 (Global Edition)*.
<https://www.cognitivemarketresearch.com/public-relations-%28pr%29-tools-market-report>
- Cognitive Market Research. (2025, September). *Asia Pacific Influencing Platform Market Report 2025*.
https://www.cognitivemarketresearch.com/regional-analysis/asia-pacific-influencing-platform-market-report?utm_source=chatgpt.com
- de la Cruz del Río, M. (2019). Public relations strategies in sustainable tourism destinations. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(9), 1405–1424
<https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1604712>
- Flair.HR. (2024, Oct 21). *80 Public Relations Statistics: Media, Technology, and Impact*.
<https://flair.hr/en/blog/public-relations-statistics/>
- Grand View Research (2024). *Public Relations Tools Market Size & Trends*.
<https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/public-relations-tools-market>
- Hawkins Eleanor. (2025, Jan 16). *PR professionals have tripled AI use since 2023*.
https://www.axios.com/2025/01/16/ai-communications-workflow-pr-professionals?utm_source=chatgpt.com
- IBIS World. (2025). *Industry analysis with an eye on the future*.
<https://www.ibisworld.com/>
- IBIS World. (2025). *Public Relations & Communications Activities in Germany – Market Research Report (2014–2029)*.
<https://surl.lt/mrlxlh>
- ICCO. (2025). *World PR Report 2024–2025*.
<https://iccopr.com/wp-content/uploads/2025/03/2024-2025-ICCO-World-PR-Report.pdf>
- McLennan, C. J., Ritchie, B. W., & Ruhanen, L. (2017). Solving the tourism data crisis: A case for new digital methods. *Tourism Management*, 63, 429–440.
- Merly Fiscal Arjona. (2020). *Travel and Tourism Public Relations*. Society Publishing.
<https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi68/0049803.pdf>
- Mordor Intelligence. (2024). *United States public relation services market size & share analysis – Growth trends & forecasts (2025–2030)*.

<https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/us-public-relation-services-industry-market>

Redline Digital. (2024 Jun 2). *PR Industry Statistics*.

https://redline.digital/pr-industry-statistics/?utm_source=chatgpt.com

Statista. (2025). *Annual business perspectives among public relations (PR) firms worldwide as of January 2025*.

<https://www.statista.com/statistics/1394246/perspective-pr-firms-worldwide>

The Guardian. (2025, April 25). *Public affairs firms in Europe enable pollution by lobbying for big oil, says analysis*.

<https://www.theguardian.com/environment/2025/apr/25/public-affairs-firms-in-europe-enable-pollution-by-lobbying-for-big-oil-says-analysis>

Wikipedia. (2023, September 6). Middle East Public Relations Association.

https://en.wikipedia.org/wiki/Middle_East_Public_Relations_Association

Wise Guy Reports. (2025, September). *Global Public Relations Market Research Report*.

https://www.wiseguyreports.com/reports/public-relation-market?utm_source=chatgpt.com

REFERENCES

Butorina, V. B. (2015). *Imidzheolohiia i PR pidpriemstv turystychnoi haluzi: Navchalno-metodychnyi posibnyk* [Imageology and PR of tourism enterprises: Educational manual]. Kamianets-Podilskyi: PP “Medobory-2006.”

Malska, M., & Pankiv, N. (2023). *Imidzheolohiia i PR u turyzmi* [Imageology and PR in tourism]. Kyiv: Karavela

Pankiv, N. (2017). *Imidzheolohiia ta PR u turyzmi: Navchalno-metodychnyi posibnyk* [Imageology and PR in tourism: Educational manual]. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv.

<https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/Imidzhelohiia-PR-v-turyzmi-Pankiv2017.pdf>

AVIA, Asia Video Industry Association. (2024, July 23). *Avia Asia pacific advertising revenue to grow 5.1% in 2024, reaching us\$238 billion*.

https://avia.org/mpa-report-asia-pacific-advertising-revenue-to-grow-5-1-in-2024-reaching-us238-billion/?utm_source=chatgpt.com

Brandpoint. (2024). *The Future of the PR Industry: 2024 Research Report*.

<https://www.brandpoint.com/resources/pr-industry-survey-2024>

Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, 21(1), 97–116.

[https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(99\)00095-3](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(99)00095-3)

Buhalis, D., & Foerste, M. (2021). SoCoMo marketing for travel and tourism: Empowering co-creation of value. *Journal of Destination Marketing & Management*, 4(3), 151–161.

Cognitive Market Research. (2025). *Public Relations – PR Tools Market Report 2025 (Global Edition)*.

<https://www.cognitivemarketresearch.com/public-relations-%28pr%29-tools-market-report>

Cognitive Market Research. (2025, September). *Asia Pacific Influencing Platform Market Report 2025*.

https://www.cognitivemarketresearch.com/regional-analysis/asia-pacific-influencing-platform-market-report?utm_source=chatgpt.com

de la Cruz del Río, M. (2019). Public relations strategies in sustainable tourism destinations. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(9), 1405–1424.

<https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1604712>

- Flair.HR. (2024, Oct 21). *80 Public Relations Statistics: Media, Technology, and Impact*.
<https://flair.hr/en/blog/public-relations-statistics/>
- Grand View Research (2024). *Public Relations Tools Market Size & Trends*.
<https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/public-relations-tools-market>
- Hawkins Eleanor. (2025, Jan 16). *PR professionals have tripled AI use since 2023*.
https://www.axios.com/2025/01/16/ai-communications-workflow-pr-professionals?utm_source=chatgpt.com
- IBIS World. (2025). *Industry analysis with an eye on the future*.
<https://www.ibisworld.com/>
- IBIS World. (2025). *Public Relations & Communications Activities in Germany – Market Research Report (2014–2029)*.
<https://surl.lt/mrlxlh>
- ICCO. (2025). *World PR Report 2024–2025*.
<https://iccopr.com/wp-content/uploads/2025/03/2024-2025-ICCO-World-PR-Report.pdf>
- McLennan, C. J., Ritchie, B. W., & Ruhanen, L. (2017). Solving the tourism data crisis: A case for new digital methods. *Tourism Management*, 63, 429–440.
- Merly Fiscal Arjona. (2020). *Travel and Tourism Public Relations*. Society Publishing.
<https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi68/0049803.pdf>
- Mordor Intelligence. (2024). *United States public relation services market size & share analysis – Growth trends & forecasts (2025–2030)*.
<https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/us-public-relation-services-industry-market>
- Redline Digital. (2024 Jun 2). *PR Industry Statistics*.
https://redline.digital/pr-industry-statistics/?utm_source=chatgpt.com
- Statista. (2025). *Annual business perspectives among public relations (PR) firms worldwide as of January 2025*.
<https://www.statista.com/statistics/1394246/perspective-pr-firms-worldwide>
- The Guardian. (2025, April 25). *Public affairs firms in Europe enable pollution by lobbying for big oil, says analysis*.
<https://www.theguardian.com/environment/2025/apr/25/public-affairs-firms-in-europe-enable-pollution-by-lobbying-for-big-oil-says-analysis>
- Wikipedia. (2023, September 6). Middle East Public Relations Association.
https://en.wikipedia.org/wiki/Middle_East_Public_Relations_Association
- Wise Guy Reports. (2025, September). *Global Public Relations Market Research Report*.
https://www.wiseguyreports.com//reports/public-relation-market?utm_source=chatgpt.com

Дата надходження до редакції 23.09.2025 р.
Ухвалено до друку 03.10.2025 р.

**ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ У ВІСНИКУ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія Історія. Економіка. Філософія

ISSN 2412-9321

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

№ 8225, серія КВ від 17.12.2003 року

Перереєстрація згідно з рішенням № 1155 від 11.01.2024 (протокол № 13)

Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення.

Перереєстровано як науковий збірник. Ідентифікатор медіа R30-04326

Збірник наукових праць “Вісник КНЛУ. Серія “Історія. Економіка. Філософія” включено до переліку наукових фахових видань України у галузі “Історичні науки” (Додаток № 8 до наказу Міністерства освіти і науки України від 21.12.2015 року № 1328)

Збірник наукових праць “Вісник КНЛУ. Серія Історія. Економіка. Філософія” включено до категорії Б Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі “Історичні науки” (Додаток 3 до наказу Міністерства освіти і науки України від 23.08.2023 № 1035)

Редакція приймає і розглядає неопубліковані раніше матеріали – наукові статті, методичні розробки, рецензії, які відповідають фаху збірника наукових праць.

Редколегія збірника здійснює внутрішнє та зовнішнє рецензування рукописів, поданих до публікації. У разі негативної рецензії стаття може бути повернена автору для доопрацювання або відхилена з таких причин: відсутність актуальності, низький науково-методичний рівень, недотримання вимог щодо оформлення статті або укладання анотацій.

Редакція перевіряє статтю на плагіат, результати перевірки повідомляє автору.

У разі потреби редакція здійснює наукове і літературне редагування статті, відредагований варіант узгоджує з автором.

Якщо стаття має позитивний відгук рецензента, відповідає вимогам МОН України, міжнародних індекс-баз і редакційній політиці збірника, автор отримує від редакції лист про підготовку до опублікування статті, а також її розміщення та поширення в мережі Інтернет. У рамках редакційної політики збірника наукових праць “Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Історія. Економіка. Філософія” редколегія дотримується міжнародних видавничих стандартів COPE Code of Conduct, затверджених COP (Committee on Publication Ethics).

Загальна характеристика наукової статті

Наукова стаття має бути присвячена актуальній темі та містити виклад проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження, виявляти наукові пріоритети автора.

Стаття повинна містити такі обов’язкові елементи:

– постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розв’язання;

- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор;
- виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується подана стаття;
- формулювання мети статті;
- виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів;
- висновки і перспективи подальших досліджень проблеми;
- список використаних джерел і літератури.

Структура статті

1. УДК (універсальна десяткова класифікація).
2. Назва статті.
3. Прізвище та ініціали автора (співавторів).
4. Електронна адреса автора (співавторів).
5. Місце роботи або навчання автора (співавторів).
6. Дата надходження.
7. Назва статті, анотації і ключові слова українською мовою (обсяг 1800–1900 знаків та 5–6 ключових слів після анотації); назва статті, анотація і ключові слова англійською мовою (1800 знаків). Анотація англійською мовою є стислим викладом змісту статті, її реферуванням, вона має бути укладена відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз. Якщо стаття написана іноземною мовою, обсяг анотації українською мовою разом з ключовими словами має становити не менше 1800 знаків.
8. Відомості про автора англійською мовою: прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, звання, місце роботи, електронна адреса.

9. Текст статті (без джерел та літератури) повинен становити не менше 8 сторінок формату А4 (усі поля – 1,5 см, абзацний виступ – 1,25 см, основний шрифт – 12 кегль, шрифт – Times New Roman, інтервал – 1,5).

У статті не використовувати стилі тексту і не нумерувати сторінки. Цитати брати у лапки (""), розмежовувати знаки дефіса (-) і тире (–). Ініціали при прізвищах (напр., П.П. Скоропадський), назви населених пунктів (напр., м. Київ), місяць та рік у датах (напр., 29 квітня, 1918 р.) друкувати через нерозривний пробіл.

10. Список джерел та літератури має складатись з двох блоків:

– Джерела та література: для оформлення списку джерел використовують АРА стиль. Інформація щодо міжнародного стандарту АРА є на сайті Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: <http://nbuv.gov.ua/node/929>.

– References: транслітерований латиницею перелік літератури, за винятком англійських праць, які наводити мовою оригіналу. Для транслітерації латиницею українськомовних текстів можна скористатися програмою за адресою: <http://litopus.org.ua/links/intrans.htm>.

Правила подання рукописів

Редакція приймає від авторів такі матеріали:

- два роздруковані примірники тексту;
- електронний варіант статті;
- довідка про автора (співавторів) двома мовами (українською та англійською) на окремому аркуші та в електронній формі: прізвище, ім'я та по батькові; науковий ступінь; вчене звання; назва навчального закладу чи наукової установи, де працює автор (співавтор), посада; поштова адреса з індексом для надсилання примірника збірника; електронна адреса; контактний номер телефону;

– наукова рецензія доктора або кандидата наук з відповідної спеціальності з рекомендацією статті до друку; підпис рецензента має бути завірений печаткою установи.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій.

Поштова адреса редакції: Київський національний лінгвістичний університет, вул.

Велика Васильківська, 73, ауд. 251 м. Київ, 03150, Україна

Електронна версія статті та довідки про автора (співавторів) надсилаються за адресою: history.philosophy@knl.u.edu.ua.

Редколегія

Комп'ютерна верстка: *Григоренко О. Г.*

Підписано до друку 01.12.2025 р. Формат 70x108 1/16
Спосіб друку цифровий. Обл.-вид. арк. 23,18
Умовн. друк. арк. 24,29. Умовн. фарбо-відб. 24,29
Наклад 100. Зам. № 25-038

Видавничий центр КНЛУ
Свідоцтво: серія ДК 1596 від 08.12.2003 р.

Віддруковано: ТОВ “Видавництво Ліра-К”
Свідоцтво № 3981, серія ДК.
м. Київ, вул. Степана Чобану, 22/1
тел.: (050) 462-95-48; (067) 820-84-77
Сайт: lira-k.com.ua, редакція: zv_lira@ukr.net